PAVLI BENII
EVGVBINI

Philosophi ac Theologi clarissimi, & in Patauino Gymnasio Eloquentiam è prima sede Profitentis,

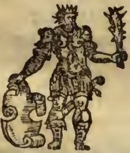
ORATIONES QVINQVAGINTA.

Quæ cum alios habent vsus, tum maximè

Vt in publicis Gymnasijs aut Collegijs apposite valeas
In quolibet doctrinæ genere præfari.
Philosophiam, Poësim, Iurisprudentiam, Liberales denique Artes ac facultates laudare.
Auditores ad doctrinarum studia cohortari.
Theses siue tueri, siue oppugnare.
Doctoris lauream & insignia aut etiam Collegium postulare.
Pro accepta laurea aut Collegio gratias agere.

In summorum Principum consessu aut in publicis Comitijs Religiosæue familiæ Congregatione verba facere.
Doctorum aut illustrium virorum funus cohonestare.
Apologiam texere ac factum aliquod purgare.
In obtrectatores aut aduersarios inuehi.
Auditoribus denique gratulari aut eosdem ornare.

Cum orationum & argumentorum Indice.

PATAVII In Beniana per Franciscum Bolzettam cIɔ. Iɔc. xIII.

FACTA A SVPERIORIBVS POTESTATE.

Approbationum exempla.

Ego Benedictus de Benedictis Doctor Philosophus, & ex Collegio Patauino Theologus, visis, & lectis omnibus orationibus, quæ in hoc Libro continentur, cum in eis nihil, quòd contra fidem sit, aut contra bonos mores, aut contra catholicos Principes, adesse viderim, eas ob publicam vtilitatem impressione dignas existimo.

Stante prædicta attestatione, imprimatur.

Frater Zaccharias Inquisitor Paduæ.

Octauius Liuellus pro Serenissima Republica Veneta.

VINCENTIO PISANO

SENATORI OPTIMO;

AC NON MODO PATRIAE SPLENDORE, FAMILIAE ANTIQVITATE, MAIORVM GLORIA, DIVITIARVM AMPLITVDINE, OMNIBVS DENIQVE FORTVNAE BONIS ORNATISSIMO;

VERVM ETIAM VITAE INTEGRITATE, AC MORVM SVAVITATE, VNDE OMNIBVS CHARVS EST; LIBERALITATE QVOQVE AC MAGNIFICENTIA, CAETERISQVE ANIMI VIRTVTIBVS AC DOTIBVS CVMVLATISSIMO;

PAVLVS BENIVS EVGVBINVS

QVINQVAGINTA HASCE ORATIONES,

QVOD

BONVM, FOELIX, FAVSTVM QVE SIT,

DAT, DONAT, AC DICAT.

AVTHOR AD ELOQVENTIÆ STVDIOSOS.

QVI Orationis munditiam elegantiámque requirat, & ad solidam eloquentiam perfectámque dicendi laudem aspiret, hic sanè longè aberret, nisi M. Tullium (dum tamen latinè sibi dicendum scribendúmque sit) dies noctésque euoluat, ac de manibus (si fieri possit) nunquam deponat. Tanta est enim Tullianæ orationis suauitas & elegantia, talis grauitas & amplitudo, tale decus, tanta maiestas, vt in eius ore tanquam in regio Solio eloquentia videri possit consedisse.

Neque verò id eo consilio pronunciasse velim, quod ob latinitatem & elegantiam Terentium ac Cæsarem non magni faciam, Sallustium & Curtium non laudem, Liuium ac Suetonium non libenter euoluam. Quid multa? non hos solùm censeo esse legendos, verùm etiam ex alijs non paucis (id quod in nostris

nostris de Historia libris prosequimur diligenter) ad Plinios vsque commodè multa hauriri posse existimo. Immo verò ab ijs qui delectum habeant, Plauti & Lucretij inter Poëtas; Apuleij & Sidonij inter scriptores cæteros, attingantur ac tractentur per me licet. Sed tamen qui non latinitatem modò (vt dicere cœperam) sed eloquentiæ virtutem ac laudem expetat, sanè Ciceroni primas, huic secundas, eidem tertias (id quod de actione affirmabat Demosthenes) concedat necesse est.

Quanquam si quis illud sibi proposuerit, vt eloquentiam ac dicendi facultatem è foro educat & Curia; ac tū in publica Gymnasia & nobiles Academias, tum in doctorum virorum Collegia & cœtus illam inducat, vno verbo extra iudicia ac publicas deliberationes, prout occasio tulerit ac locus, efferat, hic sanè præter M. Tullium alios quoque authores sectetur oportet & imitetur. Cum enim in Senatu & Foro causas perpetuò ferè egerit Latinus Orator, ac propterea nullas nobis conciones reliquerit in quibus data opera Poësim vel Philosophiam aut cæteras facultates atque doctrinas laudauerit, aut ad eas capessendas Auditores incenderit, vel clari alicuius viri obitum ac funus ornauerit; multò minùs ad lauream petendam, Collegijue subsellia postulanda, siue ad Theses publicè tuendas oppugnandásue, retulerit stylum, & cætera huiusmodi argumenta complexus sit, ad quæ nobis hoc tempore deriuanda est eloquentia, profectò exempla ac velut ideæ aliunde petendæ sunt. Etsi enim non inficior ad hæc etiam magnum nobis adiumentum afferre posse accuratam Ciceronis tractationem, atque ex eo licère multa passim decerpere quæ percommodè cadant in omnem propemodum rerum varietatem: veruntamen vbi exempla omnino requiras in quæ spectes dum in quolibet doctrinæ genere accomodatè præfari velis & copiosè, aut etiam cupias Iurisprudentiam vel Philosophiam aut Poësim, liberales denique artes ac facultates, ornare, seu iuuenes pro opportunitate ad istarum studia doctrinarum cohortari, aut auditoribus aliquid gratulari, vel in Comitijs ac publicis hominum cœtibus amplissimos viros non modò laudare sed compellare, admonere, deprecari; id verò si exempla requiras, ac veluti ideas & formas tibi præsto esse cupias, aliò confugias necesse est: tantum abest vt conciones in promptu habeas quibus Doctoris insignia & lauream (siue Theo

† 3 logiæ

logiæ velis, siue Iurisprudentiæ, siue Philosophiæ ac Medicinæ) aut etiam Collegij dignitatem ac sedem postules: aut pro accepta laurea vel Collegio gratias agas: aut Theses propugnare vel oppugnare valeas.

Quæ cum ita sint, operæpretium me facturum existimaui si eloquentiæ studiosis in tali ac tanta rerum varietate exempla proferrem, quibus quasi formis atque ideis vterentur, dum aliqua eiusdem generis scribenda illis aut habenda esset oratio. Tametsi enim haud profiteor me perfectas ideas ac formas attulisse, quin magnopere optarim vt qui doctrina & eloquentia maximè præstant, ij omnibus planè luminibus ac pigmentis absoluant quod nos vix fortasse adumbrauimus; quicquid tamen ingenij nostri angustiæ ad orationis munditiam & elegantiam aut ad eloquentiam suppeditant (si quid tamen suppeditant) id sanè publicæ hominum vtilitati sine inuidia transmittimus.

Sed iam Orationum Catalogum, vt earum vsum & varietatem agnoscere liceat proferamus.

ORATIONVM CATALOGVS, *Series, Argumenta.*

ORATIO I. De humanæ vitæ fragilitate: habita in sacro Clementis VIII. Pontif. max. & S. R. E. Cardinalium consessu in die Cinerum.

II. Humanitatis studia tum esse difficillima, ac multarum magnarúmque artiũ scientia indigere, tum iucunditatis esse plenissima, & pulcherrima animi ornamenta continere. Quibus omnibus perfectus Humanitatis Doctor describitur ac fingitur. Habita in Patauino Gymnasio.

III. De

XIV. Lau-

XIV. Laudis continet laudationem. Habuit hanc Patauii. cum eam Aristoteleæ Rhetoricæ partem explicandam aggrederetur, in qua Demonstratiui generis præcepta traduntur.

XV. De naturali hominis in Patriam amore & Charitate: hanc scripsit vt amico gratificaretur in Patriam post multos annos redeunti, & in Iurisconsultorum Collegium cooptari postulanti.

XVI. Virgilii Aeneis, quippe quæ Populi Romani texat historiam, ornatur ac celebratur. Habita Patauii cum Aeneis atque heroici poëmatis artificium explicanda essent.

XVII. De studiis Humanitatis; quàm ampla sint, ac multarum magnarúmque rerum cognitione indigeant: sigillatimque de eloquentiæ commodis & dignitate. Habita Patauii cum rursus a Poëtis ad Rhetores rediretur.

XVIII. De exercitationis vtilitate. Habita Patauij cum Oratoriæ exercitationes instituerentur.

XIX. Habita Patauii cum ea Ciceronis explicanda esset Oratio quæ pro lege Manilia seu de Pompeio Imperatore deligendo inscribitur.

XX. Apologiam texit dum sibi nouam dicendi rationem instituenti, vel certè veterem sed intermissam reuocanti, inuidiam conflari ab aliquibus animaduerteret. Habita in Patauino Gymnasio.

XXI. Eloquentia cum Historia & Poësi comparatur, ac multas & magnas cum publicè tum priuatim vtilitates habere ostenditur. Habita Patauij cum rursus Aristotelis Rhetorice esset explicanda.

XXII. Religionis status cursim commendatur primùm: tum de tali tantóque bono retinendo augendóque differitur: mox verò ostenditur nisi Christi Cruce id perfici non posse: ad extremùm Antistitis ac Patrum qui in hanc rem diligenter incumberent, laudatur industria. Habita Vicetiæ in S. Bartholomæi Templo, in generalibus Comitiis a Religioso viro, cui vt gratificaretur, eam dictauerat Author.

XXIII. Hac Author in Patauino Theologorum Collegio Iohannem Ferrum Theologiæ Doctorem creauit & insignibus exornauit.

XXIV. Hanc habuit N. N. Episcopus designatus, cum in Pellopo-

ponesum reuersurus, & inter infideles versaturus, Iurisprudentiæ postularet lauream.

xxv. Habuit hanc Patauii N. N. Eugubinus dum Philosophiæ ac Medicinæ lauream sibi a Collegio decretam peteret.

xxvi. Hanc dictauit Author N. N. nobili adolescenti, cum hic Patauino Iurisconsultorum Collegio, in quod tunc primùm excipiebatur, gratias acturus esset.

xxvii. Hanc item dictauit nobili adolescenti qui Iurisprudentiæ Theses in Patauino Gymnasio publicè tuendas proponeret.

xxviii. Hac N. N. nobilis Venetus cum Martio Capra Comite, qui Philosophicas Theses publicè tuebatur, disputaturus breuiter præfatus est.

xxix. Abbas Castelbesutius nobilis Mediolanensis Mediolanense laudat Iurisconsultorum Collegium in quod tùm primùm receptus fuerat: eidémque gratias agit: ac tandem Borromæum Cardinalem, qui fortè aderat, ornat quambreuissimè.

xxx. Habita Taruisii in publicis Seruitarum Comitijs a N. N. cui eam amici rogatu dictauit Author.

xxxi. Habuit hanc Pataui dum in Sacro Theologorum Collegio Lecilium Tabulium, Taruisinum sacræ Theologiæ laurea decoraret, simúlque Collegam declararet.

xxxii. Hac N. N. Iurisprudentiæ lauream sibi a Patauino Collegio decretam petit: continentérque tum idem Collegium, tum Othonellum Descaltium, cuius manu eam sibi imponi postulat, laudibus ornat.

xxxiii. N. N. Cum in Patauino Collegio Philosophiæ ac Medicinæ laurea ornandus, deinde verò in Collegium cooptandus, esset, de tot ac tantis honoribus sibi lætatur & Patribus gratulatur: tum ab Aemilio Campolongo lauream sibi deferi postulat.

xxxiv. Hac præfatus est N. N. cum in Patauino Gymnasio aduersus N. N. Theses esset disputaturus.

xxxv. Habuit hanc Author cum Iohannem Coccherium Taruisinum laudaret, & sacræ Theologiæ insignibus ornaret.

xxxvi. Ludouicus N. Patauino Iurisconsultorum Collegio gratias agit, quòd sibi Iurisprudentiæ, cum [illegible] attingit lauream perhonorificè decreuisset: tacéntque a I[illegible]-

cebo

cobo Gallo, quem simul paucis ornat, sibi deferri postulat.

xxxvii. N. N. nobilis Venetus sibi gratulatur, quòd a Patauino Collegio, quem interim celebrat, lauream esset acceptúrus: eandémque a Iacobo Gallo, quem item ornat, sibi deferri petit.

xxxviii. N. N. Abbas ac nobilis Venetus gratias agit Patauino Collegio ob decretam sibi Iurisprudentiæ lauream: quam nō sine grati animi significatione, a Gallo, quem etiam breuiter laudat, postulat sibi conferri.

xxxix. Vbertinus Papafaua Abbas nobilissimus varijs laudibus priùs, mox Theologiæ laurea, exornatur.

xxxx. N. N. Iurisprudentiæ lauream petit: eum simul ornans, a quo sibi esset tribuenda.

xli. N. N. Theses Iurisprudentiæ tuendas proponit.

xlii. Octauius N. Pontificij Cæsarijque Iuris insignia sibi a Patauino Collegio decreta deferri postulat.

xliii. N. N. Abbas, quippe nobili Venetus ac iam Iurisprudentiæ laurea donatus, in Patauino Iurisconsultorum Collegium de more cooptari postulat, & quambreuissimè.

xliv. N. N. decretam sibi a Patribus Iurisprudentiæ laurem petit quambreuissimè.

xlv. Habita Pataiuj ad D. Antonii; dum is esset argumentatione oppugnandus, qui eam Thesim, Quicquid Scotus scripsit, rectè scripsit, triduo disputandam ac tuendam proposuisset.

xlvi. N. N. nobilis Cretensis, Proepiscopo & Iurisconsultorum Collegio gratijs actis, a Salgherio quem simul laudat, laureæ insignia requirit.

xlvii. Actio I. Habita Romæ in Philosophiæ humanarúmque doctrinarum Obtrectatores, Anno M. DXCV. dum Clementis VIII. iussu ad Naturalem Philosophiam in Almo Sapientiæ Gymnasio è prima sede explicandam aggrederetur.

xlviii. Actio II. in Philosophiæ humanarúmque doctrinarum obtrectatores. Habita in almo Vrbis Gymnasio, dum in instituto Philosophiæ interpretandæ munere pergeret.

xlix. Actio III. in Philosophiæ humanarúmque doctrinarum obtrectatores. Habita in Almo Vrbis Gymnasio, dum pergeret in instituto Philosophiæ interpretandæ munere.

L. In

L. In funere Francisci Viduæ. Qui dum & Iurisprudentiæ quàm publicè in Patauino Gymnasio interpretabatur, & eloquentiæ, ac Philosophiæ, laude floreret; ob egregiam verò pietatem morúmque probitatem, omnibus charus esset, in ipso iuuentutis flore extinguitur. Hanc scripsit Author vt amico optimo hoc quoque officii genus persolueret.

Hæc Orationum œconomia & series. Nunc, si placet LECTORES ORNATISSIMI, quæ primò se se offert de Humanæ vitæ fragilitate Oratio, hanc primùm grato animo excipere ac percurrere ne grauemini.

HABITA IN SACRO CLEMENTIS IIX. PONT. MAX.

ET AMPLISSIMORVM S. R. E. CARDINALIVM CONSESSV.

In die Cinerum ; in B. Sabinæ Templo.

NEMO, vt opinor, qui rectè ſentiat, dubitabit vnquam, Beatiſſime Pater, quin Sacroſancta Chriſti Eccleſia religioſè admodum & opportunè hodierno die cinere fidelium caput aſpergat. Etenim cum inſigni hoc mortalitatis monumento nos, & de mortalitate noſtra admonere : & ad indictum ieiunium ac pœnitentiam alacriter amplectendam allicere : & ad Liberatoris noſtri mortem piè recolendam excitare, ſtudeat; quis non videat nihil ferè hoc tempore aut ad effrœnatas animi cupiditates cohibendas firmius, aut ad deterrimum humani generis hoſtem frangendum & ſuperandum robuſtius, aut ad diuinum cultum retinendum ſanctius ac religioſius, excogitari potuiſſe? Quanquam magnopere verendum eſt ne illud interim ſanctiſſimi inſtituti huius vtilitate florentiſſimam, quam intueor, Romanæ Aulæ atque adeò Vrbis nobilitatem priuet, quòd non tam fortaſſe interiorem myſterij ſanctitatem meditari atque expendere animo, quàm externam hanc pompam & inſolitam frequentiam ac celebritatem ſpectare atque ad oculos oblectandos referre ſoleat. Quapropter mearum eſſe partium exiſtimaui in præſentia de huius myſterij ſanctitate verba facere: ac quos mortalibus af-

ferat fructus & commoda, quas vtilitates habeat & opportunitates, pro tenuitate mea ostendere. Quod dum breuiter facio, te etiam atque etiam obsecro P.B. vt pro tua singulari clementia ad finem vsque attentè audire, méque augustissimi maiestate consessus perculsum tui facilitate aspectus recreare ne graueris. Atque vt inde sumam initium, vnde rerum omnium initia apparent atque primordia, equidem vix vnquam sacram conditæ Vniuersitatis historiam cogitatione complector, quin humanæ fragilitatis cum recordatio, tum multò maximè admiratio, meum subeat animum. Etenim dum hominem in ea intueor Dei ipsius quasi manibus plasmatum ac fictum; diuina imagine ac similitudine decoratum: excellenti rerum omnium notitia admirabilique sapientia ornatum ac præditum: immortalitate, immortalitate inquam, donatum: principatum in hac rerum Vniuersitate adeptum: iustitia cæterisque diuinis illis virtutibus atque muneribus ad miraculum propè instructum & cumulatum: denique in Paradiso amœnissimo tanquam in pulcherrima Regia collocatum vt naturali beatitudine quamdiutissimè potiretur; ecce tibi, diuinum mandatum cum violasset, momento penè temporis de summo illo fœlicitatis gradu ab opifice ac parente Deo exturbatus, & in summas ærumnas delapsus, audit suam gloriam ac fœlicitatem vniuersam elogio illo concludi, PVLVIS ES ET IN PVLVEREM REVERTERIS. O commutationem rerum miseram, ac posteris quoque omnibus ærumnosam: o diem verè luctuosum atque funestum: omninóque dignum vt sanctissimus Iob in mœstissimas illas lugubrésque voces erumpat. DIES ille vertatur in tenebras: non requirat eum desuper: & non illustretur lumine: obscurent eum tenebræ & vmbra mortis: occupet eum caligo, & inuoluatur amaritudine. Sed Iobi luctum, si placet, & querimonias, etsi iustissimas, mittamus in præsentia: ac propositum Elogium salutarésque Ecclesiæ voces audiamus. neque enim aliò spectat optima atque sanctissima fidelium Parens istarum vsurpatione vocum & recordatione, nisi vt ex hoc ipso mortalitatis monumento ad certissimam immortalitatis spem, ex pulueris ignobilitate ad pristinũ decus & nobilitatem, ex ærumnis ac luctu ad lætitiam, ex morte denique ad vitam excitemur & erigamur. Ergo MEMENTO, inquit MEMENTO HOMO QVIA PVLVIS ES ET IN PVLVEREM RE-

VER-

VERTERIS. Ac profectò, nisi humanam mentem ignorantiæ tenebris atque caligine circumfusam, atque animum tot tantísque agitatum perturbationibus offendisset, satis illa quidem habuisset illud hominem admonere. HOMINEM TE ESSE MEMENTO: aut Prophetæ illud mortalibus in mentem reuocare, SCIANT gentes quoniam homines sunt. Hinc enim continuò in memoriam venisset fidelibus nihil reperiri homine imbecillius, nihil humana vita fugacius atque fragilius. Nam hoc ipsum est quod & sapientissimus Iob elegiacis vocibus illis testatur, HOMO quasi flos egreditur & conteritur: & fugit velut vmbra: & sanctissimus Vates quotidie ferè nobis denunciat, dum canit, HOMO vanitati similis factus est: dies eius sicut vmbra prætereunt: & rursus. Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. Hoc denique; vt sexcenta diuinis humanísque literis testata fragilitatis nostræ argumenta prætercam, est quòd cum accensa stipula araneáeue tela, cùmque fumo item ac somnio; quæ omnia celerrimè dilabuntur, immo verò cum aquæ bulla, ignísque scintilla, quæ duo simul atque apparent, euanescunt, a sapientibus comparatur, & (vt rem complectar breui) Mortis spolium & imbecillitatis exemplum appellatur. Verùm cum homines, quippe Adæ filios, varijs occupatos perturbationibus, ac gloriæ inprimis honorúmque cupiditate incensos cerneret, haud satis esse duxit nos homines appellasse, nisi eodem tempore puluerem ex quo sumpti sumus, nobis obiecisset: ac pallentem cinerem, vilissimum lutum, arentem terram humanæ peruicaciæ frangendæ adhibuisset. Quanquam maiorem cordi duriciem obduxit homo quàm vt vocibus istis sibi obtemperandum existimet. Nam cum se videat a Deo non belluarum instar ad pastum humi abiectum: sed ad cœlum tanquam ad immortalitatis domicilium, præstanti forma ac plenissima dignitatis erectum: atque ad diuina humanáque omnia contemplandā procreatum, non facilè patitur se ab suæ dignitatis æstimatione ac fastu, aut etiam ab iis quibus sæpè diffluit deliciis, ad mortalitatis cogitationem abduci. Sed ecce tibi robustiorem adhuc machinam tantæ peruicaciæ admouet Ecclesia. nam cum pulueris ex quo sumptus est, memoriam refugiat homo; eum in quem soluendus ac necessariò breuíque soluendus est, puluerem eidem rursus obiiciens, ET IN PVLVEREM, inquit, REVERTERIS

Ac ſapienter quidem & planè diuinè. Is enim eſt homo qui in ipſa matris aluo Morti a Natura veluti deuouetur: qui ab ortu, ab ortu inquam, mori incipit ac deperire: nec priùs aut vitalé ſugit lac, quàm letale hauſerit pharmacum: aut oculos aperit intuetúrque lucem, quàm eoſdem ſibi breui claudendos & gratiſſimo Solis aſpectu orbandos eſſe, lacrymis declaret ac fateatur. Quid? nónne quot dies, ſed quid dies memoro? immo quot horas & momenta propè dixerim, explemus atque percurrimus, tot nos quaſi laqueis deuincit Mors, quibus rapimur ad ſepulchrum? Denique luteum corpus quod geſtamus, ſpiritum quem ducimus & efflamus, Mortis iura neceſſitatémque demonſtrant: ſomnus quem capimus, morbi quibus premimur, nuncij ſunt Mortis & ſimulacrum: tumuli ac funera quæ quotidie cernimus & cadauera ipſa, imminentem nobis mortem denunciant. Quamobrem contra hoſtium inſidias ſæpiſſimè munimenta patent atque præſidia: contra Mortem munimentum aut præſidium patet nullum: ſed immunitam vrbem colimus omnes. Eluuiones, naufragia, exuſtiones, paupertatem, inuidiam declinare ſæpè licet: Mortem nulli ac nullo vnquam tempore licet. Nō enim mortalium inſtar auro corrumpitur Mors aut largitionibus: non gratia capitur aut pulchritudine: non precibus flectitur aut eloquentia: non robore aut nobilitate deterretur: non virtute ipſa ſuperatur: vno, vno inquam, mortalium funere delectatur: ſola morte expletur: noſtro tantùm puluere & cinere ſaturatur: ac tum demum iras ponit, cum nos & in terram ſolutos cernit: & nobis terram pro domicilio, ſtrato, operimento, igne ipſo & aqua eſſe intelligit. Quod vt paulò vobis altiùs inſideat animo Patres Ampliſsimi, ac ſi fieri poſſit non in memoria ſolum hæreat ſed in viſceribus ipſis, agite, obſecro, ad magnificentiſsima huius Vrbis ſepulchra mentem cogitationémque conuertite. Nam cum in ijs, non dicam in præſentia ſummorum Pontificum, ſed plurimorum veſtri ordinis Patrum, cineres atque oſſa quieſcant, & magnum illum in quo a Christo excitandi ac iudicandi ſunt, diem expectent, hos mihi quodammodo audire videor vos interim his vocibus compellantes.

NOS quoque in Sacroſancto Collegio iſto floruimus aliquando: ac purpuram cæteraque dignitatis iſtius ampliſsimæ ornamenta geſtauimus. Quin etiam hoc ipſo die lectiſsimæ nobilitatis flore, clariſsimáque Præſulum corona ſtipati, Auentinum

collem

collem aſcendentes, ac fortiſsimæ Martyris templum de more ingredientes, ornatiſsima ſubſellia iſta tenuimus: ita vt nemo non magnopere æſtimaret nomen authoritatémque noſtram: nemo amplitudinem maieſtatémque non ſuſpiceret: nemo non ingenti nos honore atque obſeruantia proſequeretur. Quid multa? fœliciſsimi habiti ſumus inter mortales. Verùm, proh dolor, paulò poſt graui morbo oppreſſi atque adeò extincti, diuitijs, amicis, honoribus, authoritate, gratia, omnibus vitæ commodis, ipſa lucis vſura ſpoliati atque orbati ſumus. ſic quaſi flos cecidit gloria noſtra; & in puluerem reuerſi, ſepulchri ſqualore, tenebris, horrore, vermibus obruti iacemus & conſopiti. Quanquam leuiſſima ſunt iſthæc ac veluti ſomno requietique ſimilia ſi cum diſcedentis ſpiritus erumnis atque anguſtiis conferantur. ſiquidem amarum fuit quidem nobis & acerbum opibus ſpoliari atque potentia, quæ non modò ad vitæ vſum, ſed ad voluptatem, ad gloriam tot tantáſque opportunitates habent. acerbius ab amicis aut etiam a propinquis diuelli: cum iis propter ſanguinis coniunctionem ac vincula cognationis, illis propter morum ſtudiorúmque ſimilitudinem, ac conſiliorum voluntatúmque conſenſionem, vtriſque propter amorem & charitatem nihil ſoleat eſſe iucundius. longè adhuc acerbius fuit lucis aſpectu ac vita ipſa priuari, vnde in mediis ſpatiis ſpes noſtras frangi ſenſimus, ac plena illa gloriæ dignitatiſque conſilia puncto temporis euaneſcere. Verùm quas noſter cœpit animus acerbitates, cum iam iam è corpore migraturus, ſiue obuerſantes ſibi anteactæ vitæ culpas recoleret: ſiue cogitationem in ſempiternos ignes defigeret, quos ſibi meritò verendos eſſe intelligeret: ſiue in æterna cœli gaudia intueretur quorum iacturam tantopere pertimeſceret: ſiue irati iudicis, quem adeſſe certo ſciret, præſentiam ſibi proponeret, hæc verò nullis non modò explicari verbis aut adumbrari ſed ne omnium quidem hominum cogitationibus percipi aut attingi poſſunt. Veriſſimè enim dici poteſt, iis acerbitatibus tantum cæteras illas ſuperari, quantum corpori cedit vmbra: luci tenebræ: ſomnus morti: momentum æternitati. Quæ cum ita ſint, vos quibus adhuc licet eſſe ſuperſtites, videte, videte per Deum immortalem, ne vobis ad beatam vitam iis vitæ rationibus ac ſtudiis aditum aperiri arbitremini, vnde breui ad perpetuas miſerias corruatis. cauete ne inde vobis viam patêre exiſtimetis in cœlum, vnde plurimis exitium patuit ſempiternum. Quin potiùs in eam

curam

curam atque cogitationem incumbite: eò ingenii vires ac neruos omnes intendite: illud dies noctésque elaborate, vt lupos a Christi ouibus, fures ab Ecclesiæ caulis, arceatis: ac fidelem Dei gregem, quoadeius fieri possit, ab omni contagione liberum incolumémque seruetis. omninóque efficite vt parem cum authoritate fidem, cum dignitate integritatem, cum splendore ac maiestate pietatem charitatémque præstetis: sicque præstetis, vt boni omnes & intelligant & prædicent, quot in Senatu isto honestissimo atque sanctissimo resident Patres, tot, non dicam authoritate, sed pietate, consilio, grauitate, Pontifices optimos residere. Id quod tum in tota vita vnà cum Pastore summo eniti debetis; tum maximè turbulentissimis hisce temporibus: in quibus ea esse debent vestra in Ecclesiam studia, ea vigilantia, is ardor animi, vt exteræ nationes omnes sentiant, non minùs sanctissimum hoc Religionis domicilium nouos Clementes, Fabianos, Laurentios, atque huiusmodi alios fortissimos athletas aduersus Christi hostes instruere, quàm siue Scytia, siue is vnde tot mala panduntur Aquilo, seu potiùs Sathanas, nouos Domitianos, Decios, Diocletianos veluti ab inferis excitarit. Quæ omnia tum demum cumulatissimè, vt speramus, explebitis, cum in rebus gerendis, humanæ memores fragilitatis, mortalitatem vestram in consilium adhibebitis: simúlque curabitis, vt vestræ aures multóque magis animi quotidie personent vocibus istis, MEMENTO HOMO, MEMENTO HOMO QVIA PVLVIS ES, ET IN PVLVEREM REVERTERIS. His, inquam, verbis mihi quodammodo audire videor vos interim ab ijs compellari, qui cum non ita pridem ingenti cum gloria atque hominum plausu subsellia ista vestra tenerent, ac fœlicissimi haberentur, nunc in sepulchris conditi, atque in cineres miserandum in modum redacti sunt. Quibus verbis equidem, Patres Amplissimi, nihil mihi addendum, sed tantùm, salutare illorum consilium sapientiæ iudicióque vestro committendum puto. Qui enim sanctissimas voces istas audiens, se & ex puluere conflatum, & in puluerem breui rediturum, meditetur, ac verè & ex animo meditetur, is sanè vitam perinde instituat necesse est, ac si eo ipso die de vita sibi decedendum, ac dictorum factorúmque omniū sapientissimo integerrimóque Iudici rationem reddendam, denique breuissimum hoc vitæ spatium, & quasi momentum cum æternis siue præmiis siue suppliciis commutādum esse arbitretur.

D I X I.

In qua oſtenditur Humanitatis ſtudia tum eſſe difficillima, ac multarum magnarumque artium ſcientia indigere, tum iucunditatis eſſe pleniſſima, & pulcherrima animi ornamenta continere.

QVIBVS OMNIBVS PERFECTVS Humanitatis Doctor deſcribitur ac fingitur.

HABITA PATAVII IN PVBLICO Gymnaſio XVII. Kal. Aprilis. Anno M. DC.

NEMO, vt arbitror, diuinæ ſapientiæ ſtudium cum humanis artibus ac diſciplinis æquo animo contulit vnquam, qui non moleſtiſsimè ferret humanas doctrinas diuinis anteponi; quique Sapientiæ principatum rerum diuinarum contemplationi extorqueri, ac cæteris ſtudiis artibúſque deferri, non indigniſsimè pateretur. Mihi ſanè, cum doctrinarum omnium ſpeciem intueor animo, atque illarum pulchritudinem & dignitatem diligenter expendo, ſapienter ac propè diuinè feciſſe videntur illi, qui in diſciplinas omnes imperium ac dominatum rerum diuinarum ſtudio detulere. Etenim, ſi quis rectè æſtimet, is eſt diuinæ ſapientiæ ſplendor, id decus, ea maieſtas, vt quemadmodum purpura coloribus, metallis aurum, Sol reliquis aſtris, ſic cæterarum illa doctrinarum pulchritudini, forma & pulchritudine antecellat. Verùm ſi quis attentiùs æſtimet quæ tandem ex iis artibus ac diſciplinis ſit difficillima ad comparandum, is ſanè id totum politioribus literis tribuat, quas Humanitatis appellarunt Maiores noſtri, atque ad eas acceſſum longè arduum eſſe, fateatur neceſſe eſt. Admirabitur hoc fortaſſe quiſpiam, ac magnopere verebitur, ne interim, quoniam difficilia pulcherrima haberi ſolent, nobis ipſi blandiamur, ac ſtudiis indu-

industriaéque nostræ plus æquo tribuamus. Verùm id ita esse res ipsa docebit, atque aperte, vt spero, perspicuéque docebit. Quare agite, Auditores optimi; dum de politioris literaturæ difficultate differo, hoc est quanta siue linguarum cognitione, siue authorum omnium studio ac doctrinarum varietate, siue reconditarum rerum lectione, siue dicendi scribendique exercitatione, contineatur, ostendo; adeste animis, méque pro incredibili benignitate vestra ad finem vsque dicentem attendite: spero enim fore, vt facilè intelligatis, parique consensione statuatis, me nihil gratiæ, nihil studiis industriaéque nostræ, sed veritati omnia tribuere: nec labores commendare nostros, aut nobis ipsos blandiri, sed potiùs in tam graui ac perdifficili munere nostri imbecillitatem ingenij inscientiámque pertimescere. Tametsi, cum ostendero huius doctrinæ possessionem arduo in loco esse collocatam, nec sine ingenti labore comparari posse, efficiam quoque ac demonstrabo, tum iucunditatis atque honestatis esse plenissimam, tum clarissima humanæ vitæ præsidia, pulcherrimáque animi ornamenta, continere.

Iam itaque ponite vobis ante oculos, Auditorès optimi, pulcherrimum Doctrinarum quasi Chorum, ac singularum munus officiúmque perpendite: intelligetis enim reliquas doctrinas certis finibus circumscriptas esse, ac singulas definitum tueri munus: cum tamen nostra hæc pluribus ex artibus studiísque conflata sit, ac nullius definitæ regionis terminis septa teneatur. Quapropter versantur quidem Dialectici in magna artis subtilitate, ac celeres quidam in eis requiruntur animorum motus, fateor: præsertim verò si perspicua miniméque fallentia præcepta tradere ac perfectæ scientiæ vias ostendere velint. Acerrimo quoque ingenio is existat oportet, qui Naturæ subtilitatem rimetur ac physicas rationes tradat. Egregia etiam illius esse debet scientia, testatáque industria, qui Medicinam non sine laude profiteri cupiat. Nobilis item in eo doctrina eniteat necesse est, qui siue peritus Geometra, siue Astrologus non indoctus, siue clarus Arithmeticus, siue Musicus non insuauis, habendus sit. Excellens quoque in eo sapientia iudiciúmque deposcitur, qui tanquam Oraculum cæteris præpositus sit, vt consulentibus de iure respondeat. Sed & præclara inesse illi debet prudentia, qui ad moralem ciuilémque scientiam informet alios, & de vitæ officiis præcipiat cum dignitate. Magna denique

vis

vis ingenij in eo requiritur, qui studeat altissimarum causarum sapientiæ; ac siue vnis humani ingenii præsidiis, siue diuinæ lucis auxilio fultus, diuina omnia contempletur. Veruntamen istarum doctrinarum studia & munera certis finibus circunscripta sunt, séque ipsa per se tuentur singula. At verò qui studia profitetur Humanitatis, huic curricula multiplicium sermonum ingredienda sunt, nullúmque disciplinæ genus, nulla ingenuo viro digna cognitio, non attingenda. denique quemadmodum huius oratio ex multarum magnarúmque artium cognitione efflorescat oportet, ita etiam perpetuos pro iis labores subeat necesse est.

At enim dicuntur ista quidem a vobis, atque in gymnasijs vestris dissipantur alacriter; quin etiam, vt est facilè Athenienses Athenis laudare, inter politioris literaturæ viros non dicuntur solùm ac magnificè prædicantur, sed creduntur etiam. Verùm apud eos, quibus reliquarum doctrinarum studia in ore vigent, atque adeò conquiescunt in sinu ipso, versantur in magna obscuritate ac dubitatione. Quapropter nisi rationibus, iisque grauissimis, docueris tuum istud studium tot tantarúmque artium ac doctrinarum cognitionem postulare, nos sanè interim nullam tibi authoritatem ac fidem adiungendam putamus.

Ergo quoniam rationes postulatis, rationibus agam, sicque agam Illustrissimi ac sapientissimi Proceres, vt alios iudices nullos mihi appellandos, sed rem totam iudicio, integritati, sapientiæque vestræ committendam censeam. Ac primùm quidem mitto, Auditores, quæ sese nobis primo loco obiiciunt, Grammaticorum quasi spinas atque dumeta, quæ innumera sunt illa quidem, & dissensionibus opinionúmque varietate plenissima. Et tamen cum philosopho ac cæteris omnibus, qui orationi munditiam & elegantiam non profitentur, ea plerunque dissimulare, sæpè etiam contemnere liceat, a nobis ne minima illorum pars sine crimine prætermitti potest. Quin etiam istius modi tricæ atque molestiæ, nisi barbarè & inquinatè loqui velimus, & quam profitemur artem prodere, vsque adeò curiosè sunt nobis conquirendæ omnes ac discutiendæ, sed quid dico discutiendæ? immo verò deuorandæ, vt vel hoc vno Humanitatis studia laboriosissima sint iudicanda. Taceo deinde Prosodiæ rationes ac syllabarum numeros & dimensiones, quæ immensi penè operis sunt atque laboris. Cum enim facilè accidere possit, vt

plurimarum vocum numero ignorato, verba interdum, siue soluta illa sint, siue certis numeris adstricta, præposterè pronuncientur & inconditè, ac summatim non ad numerum cadant, profectò ipissæ huiusmodi minutissimáeque offensiones diuturno studio ac labore superandæ sunt atque obterendæ omnes: nisi tamen aut risum mouere, aut barbari imperitique haberi, interdúmque etiam sybilis explodi velimus. Prætereo quoque interim Græcæ linguæ intelligentiam. Vt enim liberalis eruditio ac disciplina sine græcis literis iacet; ita græcarum literarum cognitio ardua ac sexcentis difficultatibus impedita est. Hæc inquam omnia libenter prætereo, Auditores, quia etsi magna sunt ac difficilia, & nisi ex scientissimo magistro excipiantur, ætas propè omnis in illis sit conterenda, ad maiora tamen atque auditu iucundiora mea festinat oratio.

Atque, vt de Poëtarum cognitione dicam priùs, quæ sine dubio nostri huius studii propria est, quis obsecro politiores literas degustauit vnquam, qui non facilè animaduerterit Poëtas latissimum nobis laboris campum obijcere? Conuertite quæso animum Auditores, ad græcorum latinorúmque Poëtarum multitudinem, recolite ingentem illorum varietatem, euoluite cogitatione apologos, ænigmata, fabulas, ac reconditas omnes variisque inuolucris tectas eorum præceptiones & sensa; atque ex prima hac laborum nostrorum ingressione de cæteris coniecturam facite. Mihi sanè, dum lyrici, qui sanè varii sunt, occurunt ante alios, dum Lyricos excipiunt Comici, Comicis succedũt Tragici, Tragicos Epici longo ordine consequuntur, non tam placidissimum Musarum Chorum, quàm instructissimam Athletarum aciem, intueri videor: nec tam ad animum exhilarandum oblectandúmque, quàm ad decertandum, ac vario difficilique certamine dimicandum, vocari. Huc accedit quod quemadmodum Poëtæ nunquam non peruolutandi sunt in nostro hoc studio, ita etiam poëmata sæpè facienda ac pãgenda carmina, quæ cum per se omnia, tum maximè ob incredibilem styli artificiique dissimilitudinem, summam industriam multiplicémque laborem a nobis desiderant. Vt omittam eodem tempore prouidendum esse diligenter, vt dum siue fabulam cum historia temperamus eloquentiáue respergimus, siue poëtica ornamenta oratorijs, tanquam coloribus purpuram, aut vmbris lumina admiscemus, nec squalidum appareat Poëma atque a communi dicendi genere

minimè abhorrens: nec fucata & picta euadat oratio, ac numeris quàm decet astrictior. Cum enim multa sæpè ad Poësim ex historia & eloquentia, ad eloquentiam verò ex Poësi non pauca, sint referenda; difficile profectò est sine summa quadam industria & vigilantia modum seruare in omnibus, itaut nec popularem Oratorum vbertatem, siue etiam historiæ verecundiam, referat poëma, nec Poëtarum coloribus ac pigmentis nimis interdum coloretur oratio.

Iam verò historiæ, quam diu noctúque versare, quam scribere, quam explicare huius artis est & facultatis, quis difficultates, atque labores non pertimescat? dies me deficiat Auditores, si vel mediocrem aliquam eorum partem non dicam orando explicare, sed numerando percensere velim. Etenim non annales solùm & commentarij, quorum tamen infinita est moles; euoluendi sunt; sed sæpè etiam theatra dispicienda, columnæ, arcus, signa quoque & lapides, icones ac simulacra, publicæ tabulæ, antiquitates ac monumenta omnia: quin eluuionum excuttionúmque veluti exuuias ruinásque ipsas inspicere atque æstimare necesse est. Qua etiam in re, quoniam temporum notatio atque ordo, præcipuus haberi solet historiæ custos, sæculorum ætatúmque dignoscenda series: Olympiades ac lustra tenenda omnia: denique annorum quasi filum custodiendum perpetuò ac retinendum. Qua sanè re quid laboriosius excogitari possit aut difficilius, non satis video: cum præsertim in Græcorum Olympiadis ac Romanorum consulibus & fastis non aberrare, aut Hebræorum antiquitates & annales cum Græcis, Græcos cum Latinis coniungere, id verò operosissimum fit ac propemodum infinitum. Nam durissimus labor atque improbus quem Doctor Humanitatis impensissimè omnium impendere solet varijs historiarum, quin doctrinarum multarum, codicibus conferendis, vt edacis temporis obsistat iniuriis, atque immortale bellum cum mortalitate gerat, maior sanè est quàm æstimari aut coniectura informari possit.

Sed iam video in hac contentione pulcherrima virum humanitate politum vix dum è carceribus exisse, cum ob curriculi asperitatem accliuitatémque viarum maiore pulueris ac sudoris vi perfusus cernitur, quàm plerique alij suo fermè decurso spatio. Ita fit, vt quamuis non pauca percensuerim de illius magnitudine facultatis, tot tamen supersint ac tanta, vt mihi quo-

dãmodo videar a calce ad carceres reuocari. Sed vestra nimirum in me attentè audiendo benignitas, quæ hucusque prouexit Orationem meam, eadem (vt spero) mihi præsto erit laboranti: nec tanquam fluctibus ac tempestate obrui ac iactari sinet: sed tranquillum in portum inuehet, & in tuto fœliciter collocabit. Ad institutum itaque redeo. Iam enim expectatis, opinor, vt quoniam exposui quas siue Poetæ siue Historici difficultates creant studiis nostris, eas quoque recenseam quas iisdem parit Orator. Ergo minimè dubiũ esse potest, quin siue ingentes sint & graues, siue multiplices ac variæ. cum enim linguæ volubilitas inanis sit ac penitus irridenda, nisi ex pulcherrimarum rerum cognitione manet ac redundet Oratio, Philosophiam propè omnem is complectatur oportet, qui ad eloquentiæ laudem aspiret. Illa, illa enim, est humanæ sapientiæ fons: illa laudandarum artiũ procreatrix & quasi parens: illa denique benefactorum benéque dictorum omnium magistra optima. Ex Philosophia itaque sic hauriet priùs Orator, vt de temperantia, de animi magnitudine, de fide, de omni virtutis genere; de gloria item, de pace, de honestate ac patriæ charitate grauiter & copiosè disputare possit. sic sanè eam Philosophiæ partem, quæ ad mores ac vitam pertinet, egregiè calleat necesse est. Tum verò, quoniã sæpè fit vt siue ad Maiorum pietatem auitámque Religionem retinendam cohortandi sint ciues, siue ad sanctimoniam beatéque vitæ studium & cupiditatem excitandi, interdúmque etiam inflammandi ad vitam ipsam aduersus Christiani nominis hostes fortiter profundendam, profectò Oratori diuina studia, Christianaéque vitæ officia & instituta, non modò prætereunda non erunt, sed quantum occupatio vitæ patitur excolenda. Nam cum de communi hominum iure, de priuatis gentium legibus, de æquitate ac iustitia vniuersa, sæpè incidat disputandi locus, nemo est qui non videat hæc non posse sine iactura aliqua ignorari. Quanquam neque his finibus, etsi latissimis, Oratoris occupatio ac laborum moles & magnitudo continetur. Huic enim, vt interim auditorum mentes vel excitare, vel sedare, denique prout ratio postulat commouere valeat, animorum affectiones & motus, quot quot Natura homini inseruit ac tribuit, sunt pernoscendi: eadem de causa gentium ætatúmque omnium mores propensionésque peruestigandæ: tum verò quibus quisque impulsionibus & incitamentis pertentari ac tanquam machinis expugnari possit explorandum. Huic etiam cognoscenda est totius antiquitatis memoria & exemplorum quasi sylua debet esse subiecta: huic

lepos

lepos quidam sermonis vrbanitásque paranda, qua tanquam sale respergatur oratio: eidem memoria diligenter exercenda, atque inuentarum rerum custodiæ, quasi excubiæ quædã, perpetuò adhibenda. Quid plura? cum ad hæc omnia sese diligenter parauerit, exercuerit, instruxerit, noui adhuc laborum fluctus sese obijciunt. Etenim quemadmodũ Optimi Imperatoris laudem minimè meretur ille qui strenuissimis delectis militibus, aciem non rectè instruere & ad extremam vsque dimicationem regere valeat; sic nõ parum ab Oratoris laude abesset, qui tot tantisque inuentis atque paratis, eadem pari diligentia collocare, atque ad finem egregie sapientérque referre, ignoraret. Quapropter quæ inuenta fuerint, hæc suo quæque loco disponenda erunt & collocanda: tũ idoneo verborum sententiarúmque delectu quasi vestienda; nec vestienda solùm, sed perpolienda, ornanda, illustranda. Ad extremũ sic pronuncianda erunt, vt motus, gestus, vultus, totius denique corporis moderatio, ac vocis sonus & cõformatio, præseferat dignitatem. Quæ sanè omnia ingentes siue ingenij ac Naturæ, siue Artis atque doctrinæ, siue vsus exercitationísque, copias præsidiáque requirunt. Vt propterea summus labor, innumeræ difficultates, immensus molestiarum cumulus, impendeat Oratori.

Hi sunt Auditores ornatissimi, qui ex oratorijs spatijs ad Humanitatis studia redundant laborum fluctus. Qui tamen ne hîc quidem consistunt: sed nouis adhuc accessionibus cumulantur, noua incrementa suscipiunt. Dum enim proposito sibi curriculo peragrato conquiescit Orator, nos ad nouos labores eósque Aethna grauiores reuocamur. Siquidem in tanta artis magnitudine & varietate conceditur tandem Oratori, vt eam Philosophiæ partem quæ in contemplatione posita est, bona cum venia prætermittat. At ijs qui doctrinam tradunt Humanitatis, nulla propè in re tyrones esse licet ac rudes: nullius ingenuæ Artis ieiunos: nulla in disciplina hospites ac peregrinos. Nam vt omittam ei, qui soluta oratione siue carmine, non frigidè & oscitanter, sed ornatè, copiosè atque intelligenter inprimis, scribere aliquid velit; ex reconditis Philosophorum fontibus haurienda esse permulta; profectò Humanitatis Doctor nisi Philosophiã vniuersam perceperit animo, in authoribus explicandis dubitatione sæpenumero æstuabit, & tanquam in salebris non sine rubore passim hærebit. Sed de hac re paulò post vberiùs & opportuniùs. Nunc porrò vt nonnulla me inuidia liberem, aliò compellenda est oratio nostra. Etenim permultos audire mihi videor atque oculis penè ipsis intueri, qui vehe-

vehementer nobis repugnent: atque vt præclarum hoc Industriæ ac dignitatis argumentum in suam laudem conuertant, artem illi suam & facultatem esse dictitent, quæ præ cæteris difficillimum aditum habeat. Quamobrem obiurgabit me Philosophus, quasi illius gloriæ existimationisque inuideam: interdicto mecum contendet Iurisconsultus, quòd in alienæ laudis segetem irruam: vrgebunt quoque Medici, quasi varios ac diuturnos præclaræ artis labores non æquo animo æstimem: id ipsum clamabunt artifices nonnulli iique industrij inprimis ac naui. Verùm is præ cæteris reclamabit, qui ad rerum diuinarum contemplationem incumbit: omninóque pugnabit iusto mihi sacramento secum contendere non licere. Ita demum cum singulæ artes propemodum & facultates in nos impetum fecerint, tum verò vniuersæ grauissimum nobis bellum intendent.

Ego verò Auditores, etsi istorem conatus aduersariorum non sperno, quin mihi, eorum siue multitudinem, siue auhoritatem, siue robur intuenti, non mediocriter timendum esse intelligo; veruntamen inde mirificè recreor, quòd cum iustissimam causam tuear, tanquam è superiore loco mihi sit decertandum. Quapropter non grauatè, immo alacri animo, pugnam instituam. Quòd si Aduersarij vsque adeò multi sunt ac varij, vt mihi in præsentia propter temporis angustias omnibus obuiam procedere, & cum singulis congredi non liceat; illud saltem curabo, vt cum robustissimis statim fortissimisque congrediar. Quanquam cum ijs ipsis sic interim congrediar ac decertabo, vt quo telo fortasse robustissimos quosque deuicero, eodem prosternam debiliores ac fundam. Ita demum (nisi me spes fallit) vno eodémque tempore de omnibus victoriam reportabimus.

Nunc itaque Philosophi ante alios, si placet, prodeant in medium, & quos in philosophico puluere sustinent ingentes labores, quásque ad philosophiæ metam contendentes, offendunt salebras, referant ex ordine omnes & patefaciant. At verò prodeunt illi, Auditores; & ad suam causam tuendam egregiè sanè instructi atque parati. Ac primùm quidem molestias commemorant atque labores, qui in Græcæ linguæ studio exhauriendi sunt, antequam penetrales Philosophiæ sedes peruadere liceat, ac pulcherrimam illius faciem propiùs intueri: has enim molestias cum magnitudine & grauitate tum numero & varietate ingentes esse dictitant ac propemodum infinitas. Quid multa?

hoc

hoc vno labore plurimos a Philosophiæ studijs deterreri affirmant: multos etiam in medijs spatiis debilitari ac frangi. Ipse verò, Viri Ornatissimi, etsi non eos contemno aut reprehendo, qui sine græcis literis Philosophiam attingunt, attamen quoniam a Græcis ingenuas disciplinas omnes ac Philosophiam inprimis habemus, libentissimè aduersariis concedo Græcam linguam iis tenendam esse, qui nobiles in Philosophia progressus habere, atque ad abditos illius focos penetrare, cupiunt. Quin etiam illud quoque iis liberaliter concedo, Græcam linguam multi laboris ac sudoris esse: atque innumeras pro illa molestias esse perferendas. Sed tamen hoc ipsum est quod Humanitatis studium reddit longè arduum; hoc vnde labores nostri Philosophiæ labores longo superant interuallo. Siquidem Philosophis Philosophi legendi sunt, qui minimè omnium Græcæ linguæ varietatem sectantur, & ad Poëtarum Oratorúmque maiestatem assurgunt, quin demissa pedestrique oratione scribunt, atque vnum fermè idémque dicendi genus, hoc est simplex & æquabile, consectantur. Contra verò qui nauant operam Humanitati, iis sanè, etsi Philosophi quoque tractandi sunt, inprimis tamen legendi sunt Oratores: versandum cum Historicis: ad Poëtas frequentissimè diuertendum: nullum denique scripturæ genus non euoluendum ac terendum est. quo fit vt incredibilis quædam scriptorum varietas ac miræ dissimilitudinis authores tibi occurrant, qui non dictione solùm ac stylo, sed verbis ipsis atque vniuerso dicendi genere, inter se diffideant. Sic tandem cum Græcos Oratores perlegeris, ad historicos hospes adhuc accedas: cúmque historicos diu multúmque tractaueris, in Poëtas incurras, qui aliena quasi lingua locuti videantur. Sed quid oratores ab historicis, historicos a Poëtis distinguo, cum sæpissimè ipsorum siue oratorum siue historicorum tanta sit in dicendo dissimilitudo atque varietas, vt nouam semper maiorémque industriam a nobis efflagitent? Nam de Græcis Poëtis nihil attinet dicere: horum enim tanta est licentia talisque varietas, vt nouum quisque propriúmque dicendi genus videatur adinuenisse; insueta loquendi ratione, noua denique lingua cecinisse. Vt mihi quidem in hanc rem etiam atque etiam intuenti, Doctores Humanitatis laborare semper, ac perpetua quasi ventorum varietate marisque tempestate iactari: Philosophi contra secundis semper ventis pacatóque mari vti, ac placidissimè nauigare videantur.

At

At iam & sentiunt, vt video, & fatentur Aduersarij maiorem nobis difficultatem, quàm sibi impendêre ex Græcarum literarum studiis: ac si quæ ex huiusmodi difficultate paratur laus, hanc nobis integram concedunt & largiuntur. Verùm non demittunt idcirco animum, sed nouam subinde comparantes machinam, pugnam instaurant alacriores. Nam cum Philosophus (inquiunt isti) sensuum adminiculis veritatem sibi indagandam proponat, mirum est quot quantique sint ei labores interim perferendi, siue sensuum imbecillitatem spectes, siue veritatis ipsius obscuritatem. nam si sensus spectes, sunt ij tardi nuncij, impuri fontes, infidi satellites, imperiti Magistri, riuuli perexigui ac desides administri: quin sæpè etiam non tam rerum verarum spectatores, quàm fictarum molitores; nec tam ad veritatem duces quàm ad falsitatem. Quod si veritatem ipsam perpendas, vix vnquam certi quicquam statui, aut constanter definiri posse videtur: sunt enim abstrusa ferè omnia & inuoluta: tenebris omnia & dubitationum caligine circumfusa: denique cum veris tanta similitudine permista sunt falsa, vt nulla propemodum occurrat veritatis dignoscendæ & constituendæ ratio. Vt proinde non immeritò Anaxagoras nihil percipi aut teneri posse diceret, ac iure Democritus exclamaret, Veritatem in profundo esse demersam. Hæc isti, vt quam ex difficultate laudem parare cœpimus, hanc veluti è manibus, si Deo placet, nobis extorqueant, ac sibi propè vindicent vniuersam. Sed non sinam Auditores, non feram, non patiar: immo verò pro ea tuenda & retinenda ad extremum vsque spiritum decertabo. Sint itaque angusti sensus ac tardi: nec tam veritatis quàm opinionis, sæpè etiam falsitatis administri: sit etiam abstrusa veritas ac tenebris circumfusa; quin etiam, vt liberaliùs cum istis agam, animi quoque sint ad contemplandum imbecilli, dum in hoc corporis gurgustio tenentur inclusi: veruntamen id totum laborum nostrorum magnitudinem declarat, & hanc ipsam eruditionem cōmendat. nam cur obsecro παιδείαν Græci, Latini eruditionem doctrinámque, appellarunt nostra hæc studia humanitatis, nisi quia artes omnes ac facultates, quæ ad doctrinam eruditi onémque pertinent, his studiis continentur? cur item ingenuæ disciplinæ, cur sapientiæ curricula, cur studia, cur literæ nuncupantur, nisi quòd vniuersam ingenui viri scientiam, disciplinam, ornatum continent, & quicquid ad hominem liberaliter instituendum, perpoliendum,

liendum, omni denique virtutis ac sapientiæ genere imbuendum cumulandúmque pertinet, id totum suppeditat cultus ac tractatio Humanitatis? Nonne fortasse M. Tullius, quo neglecto, negliguntur Humanitatis studia, tota hac doctrinæ varietate refertus est? Euoluite obsecro libros de Natura Deorum & de Diuinatione: legite quæ tum de Vniuersitate, tum de Fato conscripsit, percurrite Academicas quæstiones ac Tusculanas Disputationes &c. (ne consecter omnia) in pulcherrimum Scipionis Somnium mentem cogitatiónémque defigite: atque intelligetis horum lectionem cum liberalem eruditionem omnem ac mediocrem saltem Philosophiæ vniuersæ cognitionem requirere: tum sæpè etiam ne hac quidem contentam esse: sed perfectam quandam & absolutam physiologiæ ac reconditissimarum artium notitiam postulare. Nam Plato, quem elegantiæ, vrbanitatis, eloquentiæ, Humanitatis ipsius siue fontem siue Magistrum meritò appellaueris, sine quo nostra hæc studia in squalore ac situ iacerent, è cuius spatiis (vt multa complectar paucis) extitit noster Cicero, difficile est iudicare an eloquentia magis excellat quàm sapientia, disputandi suauitate quàm subtilitate, orationis vbertate & copia, quàm doctrinæ magnitudine & varietate. Vel certè hæc omnia sic miscuit ac temperauit, vt iure dicendi simul intelligendíque grauissimus author habeatur: & mortales omnes quotquot eloquentiæ doctrinæque laude floruerunt, dicendi virtute ac sapientiæ gloria superasse iudicetur. Iam me dies vóxque deficiat, Auditores, si ex mediis Poëtarum, Oratorum, Historicorum monumentis varia proferre velim quæ sine Mathematicis Physicísque doctrinis, & (vt semel dicam) sine vniuerso Philosophiæ studio, explicari aut intelligi nullo modo possunt. Quibus sanè fit vt qui in publicis gentium Gymnasijs politiorem literarum tradunt, ac doctrinam profitentur Humanitatis, ijs onerandum complendúmque sit pectus plurimarum maximarúmque rerum scientia & vbertate: verissiméque dici possit, cæteros in pulcherrimo hoc disciplinarum theatro eos imitari atque referre, qui siue lucta pugnant, siue disco; aut saltu cursúue, vel etiam cæstu decertant. at verò Oratorem, ac multò magis Humanitatis eruditionísque Doctorem, πένταθλον esse debere; quíque nisi vniuerso quasi certaminis genere valeat, ac Diophontem illum imitetur de quo Poëta,

Ἴσθμια καὶ πυθοῖ Διοφῶν ὁ φίλονος ἐνίκα
Ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

vix ac ne vix quidem vllam muneris partem cum dignitate valeat sustinere.

Quæ cum ita sint, iam licebit animaduertere facultatem hanc nostram ne diuinæ quidem sapientiæ concedere, cum de labore agitur. Nam si de dignitate sit sermo, si præstantia, si nobilitas reputetur, silent ac libenter silent nostra hæc studia, & cum ijs etiam disciplinæ reliquæ conticescunt. Sunt enim humanæ doctrinæ, curricula ingenii: diuinæ, meta: illæ, gradus: hæ, apex atque fastigium: vestibula illæ, hæ sacrarium, illæ administræ & ancillæ, hæ summum obtinent principatum. Quid plura? vbi diuinæ sapientiæ maiestas occurrit, ne sapientiæ quidem nomen tribuere audemus humanis doctrinis: sed diuinæ id totum libentissimè concedimus ac reseruamus. Sed tamen si labor (vt dicebam) si difficultas, si sudor, expendatur, Ars hæc nostra laboriosissima haberi & dici vult, ac diuinis studiis non æquari solùm, sed paulò etiā anteferri idque tum ptopter illius muneris amplitudinem, ac nullis finibus circumscriptam varietatem: tum maximè quòd hanc ipsi inuenimus, discimus, comparamus: illam fermè diuinitus accepimus, hausimus, expressimus. At enim, vide quid statuas. licet enim nō a nobis inuenta sit cœlestis hæc sapientia, sed accepta diuinitus, nostrarū tamen partium est illam tum aduersus Christiani nominis hostes, nefariosque Catholicæ veritatis proditores, tueri ac propugnare; tum inter fideles ipsos tanquā stirpem optimam & generosam satu excolere & propagare. pro qua re dici vix potest, quàm graues labores sustinendi sint. sunt enim primùm sacrosancta vtriusque fœderis decreta diligenter peruolutāda: ad quæ, nisi Hebraicæ & Græcæ linguæ scientia instructus accesseris, rerū diuinarum studiosus haberi quidem poteris, at perfectus Magister ac Doctor esse non poteris. Tum verò notandæ sunt quas ab Apostolis & Maioribus nostris per manus quasi traditas accepimus præceptiones, quibúscum Ecclesiæ Conciliorúmque sanctiones, ac Iuris Pontificii leges iungendæ sunt. Sed & sanctorum Patrum scripta legenda, ac magna etiā & assiduitate & cautione legenda: simúlque sacri scholarum Doctores euoluendi, qui si non obruūt multitudine, at certè mirificè fatigant ingenia subtilitate rerum. Ad hæc, cum authoritas Philosophorum non semper spernenda sit, nec contemnendæ rationes, Philosophia percipienda est vniuersa. Ad extremùm quoniam sæpè etiam proferre & excitare

excitare testes oportet veritatis, ad Historicos non modò sacros, verùm etiam profanos est diuertendum. Quæ sanè omnia incredibilis oneris sunt ac laboris.

Ego verò Auditores, non modò fateor, sed profiteor, isthæc ei tenenda esse propè omnia, qui vniuersam Theologiæ rationem intelligenter tradere, & cum dignitate tueri velit: præsertim verò, si, quoniam variæ nobis cum Hebræis, cum Græcis nonnullis multæ, cum Hæreticis plurimæ, cum profanis Philosophis propemodum infinitæ, intercedunt dissensiones & cōtrouersiæ, omnibus, quod perfectum Theologum decet, satisfaciendum sit. Sed non idcirco demitto animum aut contraho: quin mihi ipse gratulor, tam ingentem istos suorum laborum molem nobis obiicere: vt si nostram maiorem esse ostendero, cæteræ quoque artes & facultates, quibus sine vlla dubitatione minor impendet labor, hanc nobis laudem tanquam iustissimum patrimonium relinquant. Sint itaque Hebraicæ literæ Theologo perdiscendæ, cum tamen, vt hoc liberaliter concedamus, ad studia Humanitatis nihil pertineant: attamen Hebraicæ literæ vsque adeò simplices sunt & explicatæ, ita ornamenta propè omnia varietatémque refugiunt, denique tam sedatè fluunt & æquabiliter, vt trimestri fermè studio contentæ sint. Quapropter plures a nobis extorquent annos minutissimæ quædam latini sermonis offensiones ac salebræ, quàm Hebraicæ literæ a Theologo menses requirant. Iam verò de Græcis literis nihil attinet dicere: Theologo enim, perinde ac de Philosopho dicebamus, vnica eáque plana satis ac simplex, addiscenda est lingua: nobis permultæ, atque illæ arduæ vndique & inuolutæ. Ex quo fit vt Theologo quadrimestræ studiū abundè, nobis vix quadriennij labor, sufficiat.

At iam facessat linguarum occupatio: rerum ipsarum difficultates ac momenta expendamus. Expendamus. Ac primùm, mea quidem sententia, non eius qui rerum diuinarum excolit studia, proprium est historiam conscribere: sed eruditionis est hoc totum & Humanitatis. quocirca dum annalibus conficiendis, historiis conscribendis, temporibus ac rebus propè omnibus digerendis, magnam laborum partem transmittit eruditionis studiosus, bona cum omnium venia ab hoc onere abstinet Theologus. At enim historiæ scriptio vestra sit: vsus certè atque tractatio vobis est nobiscum communis. Ego verò ne istud quidem omninò concesserim. Nam Theologus, si quando ab ipsis diuinorum oraculorū

historijs digreditur & attingit alienas, eas quasi per transennam attingit, ac tanquam de via ad illas diuertit. at nobis ad historias data opera ac toto pectore incumbandum: illi historia est veluti relaxatio, nobis labor & occupatio: ille, si quando labitur in historia, veniam inuenit facilè, cum id non propriæ artis ignoratione peccet, sed alienæ: nobis, quoniam propria tractamus, in historia labi turpissimum. Iam vero Philosophiæ studium nos sanè illi non inuidemus: sed potiùs, quoniam ipsi etiam ad nostrum munus cum dignitate obeundum, eruditum Philosophorum puluerem attingere, & spatia illa peragrare cogimur, tam nobili laborum consorti gratulamur. Quod si fortè plus paulò sibi in philosophicis spatiis immorandum sit, concedet, opinor, vt hoc ipsi historiæ occupationibus compensemus: cum præsertim docuerim non annales modò & commentaria, sed sexcenta alia vetustatis monumenta esse nobis peruolutanda, in quibus animum tanquam arcum summa contentione intendere, & quasi Herculeos labores exantlare opus sit. At quid tandem dum isti longo ordine proferunt decreta Conciliorum, sanctiones Pontificum, Patrum tum veterum tum recentiorum lucubrationes, quásque a Maioribus veluti per manus consignatas accepimus præceptiones? Ista sanè si euoluunt, ac diligenter euoluunt, rectè quidem illi faciunt & sapienter: & quia magnum ac nobile exequuntur opus, magnam quoque laudem merentur. Sed tamen ipse, quoniam non de doctrinæ præstantia certamus in præsenti, sed de laboris magnitudine, exponam ingenuè quod sentio. Ergo sint Conciliorum decreta Theologo pertractanda: tametsi, quoniam magna illorum pars obsoleuit vetustate, multa etiam ad sacros Canones deriuata sunt ac meliore digesta ordine, erit quidem illorum lectio frugifera, sed non omni ex parte necessaria. Sint etiam illi Pontificij iuris colenda studia, licet, cum plurimæ illius sanctiones sint fori ac iudiciorum, quibus iuris interpres non Theologus præest, haud est quod in omnibus immoremur. Suas quoque opportunitates habeat scholasticorum, quos appellant, Doctorum tractatio: præsertim verò quia ex diuinorum oraculorum Patrúmque monumentis sic lumen accipiunt, vt eadem frequenter dilucident & illustrent, quamuis hac etiam in re diligenter cauendum esset, vt si quæ sunt curiosa potiùs quàm fructuosa (sunt autem apud aliquos curiosa plurima) ijs non facilè tem-

pus

pus tribueretur. nam qui ad nauseam disputant multa quæ tota sunt Physici, atque vtinam interdum non Dialectici, ij mihi ocio abuti videntur & literis. Denique (vt de iis taceam quæ a Maioribus tanquam per manus transmissa sunt præcepta: hæc enim cum Pontificiis fermè & sacrosanctis Ecclesiæ institutis permista sunt) fit necessaria sanctorum Patrum lectio, accuratissiméque colatur. verissimè enim dici potest, vbi scholarum cautiones illis adhibueris, ac debitum ordinem in iisdem seruaueris, eorum lectionem frugiferam esse totam, atque ad benè beatéque viuendum momentum habere maximum. Verumtamen non spinosis ille Grammaticorum tricis angitur passim; non perpetuis prosodiæ scrupulis & offensionibus cruciatur: non si linguæ desit celeritas, si vox sit exilis aut aspera, si latera non bene firma, si vultus reconditus ac tristis: non si crudior sit, si pituita redundet pectus aut bile, si gestus, motus, habitus, vniuersa corporis conformatio indecora videri possit & inuenusta. abest etiam & quamlongissimè abest a laboriosis Oratoriæ palæstræ exercitationibus, in quibus dum Naturam excolere aut eius vitia corrigere, vel certè minuere, studet Orator, tædio (mihi credite) conficitur atque molestiis. Denique, vt omittam memoriæ fragilitatem, fastidiosas audientium aures & satietatem, & eorum qui obloquuntur murmur at strepitus (quibus enim ad tenue elimanda sunt verba, ac politè elegantérque dicendum, ijs isthæc incredibiliter officiunt) non ille varia Orationis expectatione solicitatur, cuius euentus non tam ex rebus quàm ex auditorum pendet arbitrio: nec si impauidus appareat, impudens habetur & inuerecundus: aut si exalbescat & perturbetur, fractus animo iudicatur & debilitatus metu. Ad extremum non in condendo carmine summas illas Poetarum offendit angustias, nec numeris, modis, dictioni, moribus, fabulæ animo illigatur, vnde a sensibus abalienari, ne dicam furere ac de recto mentis statu deturbari videatur. Quare, ne multis agam, sic statuo. Theologiæ doctrinam æqnabilem esse ferè totam suique persimilem, ac temperatam inprimis & moderatam. Eloquentiæ, Poësis, totiúsque Humanitatis studium esse longè varium ac sui passim dissimile, totum denique actuosum laboribusque refertum. Vt proinde Theologus, nisi alienæ laudi inuideat, hunc nobis gloriosi laboris campum relinquere debeat pacatissimum: secumque cæteræ artes omnes ac

facul-

facultates, quoniam non eas alit inuidia sed æmulatio, eandem nobis laudem libenti animo concedere, ac veluti fasces tantisper submittere debeant.

Sed sint ista: & quem tanti æstimare & cupidè adamare videris laboris campus, tuus sit totus, sed quorsum euadent, quem ad finem sese iactabunt, ingentes labores isti? num operosam hanc doctrinarum molem vna difficultate terminabis? nulla ex tot tantisque laboribus ad vitam existent commoda, nullum decus, nulla laus, nulla voluptas? Immo verò honesta voluptas, vera laus, clarum decus, & quæ tot tantósque labores decent, ornamenta & cõmoda consequuntur. De quibus vtinam nouus mihi dies ad dicẽdum illucesceret, vt nec ego aures vestras oratione mea fatigatas ac satietate defessas offenderem: nec vos me voce, lateribus, corpore toto debilitatum ac penè fractum audiretis. Sed aliàs forsitan illucescet, atque opportunior dabitur locus, vnde in nouum hunc campum noua excurrat oratio. Interim tamen, ne promissis omnino defuisse videar, illud saltem dicam, liberalia hæc Humanitatis studia, hominem (quod vel me tacente clamat nomen ipsum) motũ asperitate atque barbarie, immo verò mutarum propè animantiũ stupiditate & feritate, exuere: turpi ocio, fœdissimis cupiditatibus subtrahere, atque ad honestatem, ad gloriam, ad patriæ amorem & charitatem incendere. Denique, vt eius qui Humanitatis studijs atque ornamentis ad miraculũ propè excelluit, vocibus vel potiùs excellenti præconio rem cõcludã, hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, res secundas ornant, aduersis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Quæ cum ita sint, vos Ornatissimi Adolescentes, quibus ad præclarissima Humanitatis studia incumbendum est hoc tempore, videte obsecro quæ doctrinarum curricula ingressi estis. Indisertus enim ac mediocris ingenij & literaturæ Doctor (neque enim id inficiari audeo) vobis obtigit in præsentia, atque vtinam non humilis & imperitus. Sed non vos mediocris industriæ studia, aut humiles ingenij exercitationes suscipitis, sed lõgè maximas. Non imperitus est Princeps Peripateticorum Aristoteles cuius Poëtice aut etiam libri de arte dicendi vobis hoc anno audiendi sunt: nec indesertus Plato ac M. Tullius, quos ad eloquentiæ metam contendentes vnà cum Aristotele magistros ac duces habebitis;

sed

sed omnium, quotquot post homines natos eloquentiæ laude floruerunt, facilè principes. Non vos humili loco atque obscuris parentibus orti estis, sed honestissimis, plerique etiam vrbe; familia, maioribus, Italia tota celeberrimis. Sed nec humilis est Academia ad quam tanquam ad optimarum artium mercaturã confluxistis, sed omnibus doctrinæ atque ingenij ornamentis nobilitata: nec denique angusta Vrbs aut inglòria, ad quam venistis: sed quæ antiquitate, Religione, nobilitate, &, vt dicam paucis, virtutis ac sapientiæ magnitudine, cum clarissimis Italiæ atque adeò totius Orbis terræ Ciuitatibus contendit ac certat. Ad extremum, quod me in tam arduo ac perdifficili munere mirificè sustentat ac recreat, non vulgarem ipsi de vobis spem concitastis, aut humilem apud vestrûm amantissimos sustinetis expectationem, sed grauem, sed nobilem, sed magnificam. Vos. n. instituit Vrbs hæc florentissima, siue potiùs hoc doctrinæ ac sapientiæ domicilium, hæc optimarum artium procreatrix, vos inquam suũ decus, optimæ spei adolescentes, instituit ac fingit ad ornatissimas Iurisprudentiæ laureas, ad præturas, ad amplissimos magistratus, ad clarissimarum vrbium ac prouinciarum administrationem & gubernacula: inprimis verò ad sacrosancta Christianæ Reipublicæ munera, ad thyaram, ad purpuram, ad ipsam Petri authoritatem ac sedem. Nam quæ obsecro ætate hac nostra aut superiore, extitit Academia, quæ plures & illustriores siue Apostolicæ Sedis Oratores, siue Antistites, Legatos, Cardinales, Pontifices maximos Christianæ Reipublicæ genuerit ac procrearit? Ergo agite lectissimi Adolescentes, quoniam vobis tandem ex hoc Gymnasio tanquam ex palæstra in theatrũ prodituris, ingenti expectationi satisfaciendum esse cernitis: colligite vos ipsos, ac celso alacrique animo omnes Gymnasij huius exercitationisque labores exantlandos suscipite, omninòque efficite, vt eos industriæ ac diligentiæ vestræ fructus reportetis, quos tũ amplissima eloquentiæ totiusque Humanitatis studia, Authorum quibus operam daturi estis præstantia, Patriæ, maiorũ, familiaéque splendor, ingenij vestri ac liberalis educationis existimatio postulat; tum laudatissimæ huius Academiæ sapientia ac religiosissimæ Vrbis maiestas, sed inprimis Veneta Respublica & Ciuitas, hoc est Pacis Iustitiæque domicilium, Italiæ firmamentum, Europæ decus, Terrarum Orbis miraculum, Christianæ Religionis præsidium & ornamentum, suo iure a vobis deposcit ac flagitat.

DIXI.

DE GRAECAE LINGVAE DIGNITATE

atque inprimis de Platonicæ Orationis præstantia.

HABITA MEDIOLANI.

No. Nou. Anno cIɔ.Iɔ.xcii.

Cum Plato græcè esset explicandus.

CVM mecum ipse cogitarem, Ornatissimi Auditores, quid potissimùm dicendo afferre possem, quod ad vestros animos in græcarum litterarum studia excitandos atque adeò inflammandos valeret: tot mihi támque illustria sese offerebant argumenta, vt breui hoc tempore, quod mihi ad dicendum tribuitur, vix ea strictim cursímque indicari, nedum explicatè ac dilucidè, vt par esset, tractari posse animaduerterem. Etenim illud mihi primum veniebat in mentem, quod tum per se maximum est ac planè diuinum; tum præsertim apud Christianum virum plurimùm valeat, vehementérque illum permoueat, necesse est. Sed quid hoc tandem? Illud, illud Auditores, quod nobis omnibus ante oculos versari semper deberet, nimirum Christianæ Religionis instituta, rerum diuinarum mysteria, beatæ denique vitæ cognitionem, eiusdémque adipiscendæ rationem, ita cum græcis literis esse coniuncta, vt ex iis vel maximè petenda atque haurienda sint. Nam etsi magna diuinorum librorum pars Hebraicis literis continetur: quæ tamen sanctissimi illi liberatoris nostri præcones ac nuncii præcipuas benè beatéque viuendi tradentes vias, tum scriptis mandarunt ipsi, tum per administros & comites promulgarunt, ea sanè græcis monumentis consignata sunt. Vt si Apostolorum Principem Christique Vicarium, si diuinum illud Ecclesiæ oraculum Paulum, si cæteros denique omnes, quos aut Christus ipse aut Apostolorum primarii instituerunt, ac præcipuos Ecclesiæ magistros esse voluerunt, propiùs audire

velis

velis, ad græca volumina confugiendum sit. Vt interim omittam in tanta Hebraicarum litterarum siue ignoratione, siue obscuritate, ea etiam quæ hebraicè in diuinis libris extant, a græcis interpretibus, quos Septuaginta vocant, esse petenda. Idque vel Apostolorum ipsorum exemplo, qui sæpissimè veteris Testamenti fœderisue mysteria græcæ interpretationis vsurpationibus propalare ac confirmare voluerunt. Et quanquam sacræ Hebræorum antiquitates institutionésque, quas latinis literis consignatas fidelis Christi coetus amplectitur, non minùs illustres sint, quàm quæ apud Græcos interpretum illorum industria, vel ante Christum natum vigere cœperunt: immo verò authoritate fortasse illis præstent, ad hæreticorum tamen fastum audaciámque frangendam, ad eorundem fraudes ac mendacia detegenda, ad græcos ipsos, qui tot tantísque in rebus a nobis plerique diffident, explodendos, atque (vt rem complectar breui) ad diuinorum oraculorum sensa Ecclesiaéque decreta vberiùs explicatiúsque tum intelligenda & docenda, tum etiam tuenda & confirmanda, profectò ad hebræos græcósque codices, tanquam ad firmissima Christianæ Religionis præsidia tutissimásque arces, perfugiendum est. Nam Clementes, Athanasios, Basilios, Nazianzenos, Chrysostomos, sexcentos denique Ecclesiæ Patres, quicquid scribunt, & græcè scribere, & græca sacrorum Bibliorum monumenta sectantes scribere, ac proinde græci sermonis cognitionem eámque non vulgarem in nobis requirere, clarius est quàm vt in præsentia commemorandum sit.

Sed & illud præterea mihi veniebat in mentem, quo nescio equidem an excogitari quicquam possit, quod siue ad florentissimam hanc ætatem vestram, siue ad ingenuos mores ac studia, siue ad nobilitatem ac laudem, siue demum ad totius gentis vestræ decus, opulentissimaéque huius Vrbis splendorem magis intersit. Nam quemadmodum satis ostensum est græcis literis rerum diuinarum notitiam contineri vel maximè, ita etiam verissimè affirmari potest græcas literas humanæ sapientiæ officinam esse ac bonarum artium fontem. Nam quid quæso egregium in Rhetorum scholis audiri potest, quid a Dialecticis tradi, quid de Medicina disputari, quid de Astrorum cursu cœlestiúmque orbium conuersionibus præcipi, quid ex Geometria cæterísque Mathematicis disciplinis afferri, quid

de rerum causis totiúsque Naturæ ratione atque inprimis de humana Natura doceri, quid de vita & moribus siue ad mores hominum excolendos, siue ad familiam Republicámue informandam ac temperandam perdisci, quid ex veterum monumentis, de varijs gentium institutis ac moribus repeti, déque regnis, vrbibus, rebúsque toto terrarum orbe gestis cognosci, quid denique cœlo, terra marique (vt est apud M. Tullium) in contemplationem vocari, quod ex græcorum fontibus haustum ac deriuatum non sit?

Hæc inquam ante alia sese mihi offerebant Auditores ad græcarum litterarum commendationem: quæ sanè vt apertè satis declarant, amplissimas diuinarum humanarúmque doctrinarum opes tanquam in magnificentissimo thesauro in eis esse reconditas, ita omnium hominum animos, vestrósque inprimis Auditores ornatissimi, qui cum humanis disciplinis Christianam pietatem semper coniunxistis, ac veræ sapientiæ studia toto pectore amplectenda vobis duxistis, mirum in modum allicere atque inflammare deberent.

Sed vt adhuc pauca quædam ex multis attingam, quæ de huius linguæ dignitate atque præstantia dici possent, quis latissimos illius ambitus & incrementa non admiretur? Etenim hæc vna tam longè ac latè dominata est, vt Asiam penè totam, Aegyptum maximámque Europæ partem obtinuerit: pluresque prouincias instituerit ac regna, quàm cæteræ linguæ omnes, quæ tamen innumeræ propè fuerunt, aut gentibus aut ciuitatibus inseruirent. Ex quo illud etiam est consecutum, vt quamplurimæ nationes, quæ longissimis terrarum spatiis disiunctæ essent a græcis, ingenio autem, moribus, omnibus denique vitæ studiis ab illis penitus discreparent, sermonis quo conueniebant ope, optimarum artium rationem, Reipublicæ œconomiam, omnia demum belli pacisque officia cum illis communicare possent, plurimáque etiam vicissim accipere. Nam quid ego dicam, dum græcam linguam, vna eádemque cum sit, tanta varietate distinctam atque excultam esse animaduerto? Equidem (vt verè fatear) dum nonnihil ab Atticis Dorij, a Dorijs Aeoles, ab ijs alii subinde atque alii admirabili quadam varietate ac dexteritate dissident; magnúmque interim linguarum numerum videntur párere, antiquissimum illum (vt poëtæ verbis tametsi mentientis vtar) parentem rerum Oceanum mihi videor

videor intueri: qui ob ingentem aquarum vim & copiam ex vastis Occidentis spatiis ad varias continentis oras cum penetrasset, terrásque interim mira varietate distinxisset, varia quoque nomina sortitus est.

Iam verò Auditores, quis neget latinam linguam, quam propter miram suauitatem & grauitatem tantopere extollere solemus, ex græcis fontibus magna ex parte fluxisse: inde incrementa in dies magis ac magis accepisse: inde orationis lumina atque ornamenta cum ipsa rerum cognitione hausisse: inde neruos, vt ita dicam, ac vires spiritúsque illos fuisse consecutam, vnde ex natiuis, quibus concludebatur, angustiis vindicata, tantopere exultat atque triumphat? Italicam verò quam tam accuratè colimus, ac meritò quidem colimus, quis cum Græca conferre possit, quin intelligat huius fontibus non modò fuisse irrigatam, verùm etiam non exigua ex parte auctam & propagatam? Vt si Latina lingua Italicæ quasi mater celebretur, Græca certè non illius nouerca censenda sit, sed in nutricis optimæ habenda loco. Quamobrem vt Græcam linguam Latinæ atque Italicæ, quas propè vnas quotidianis sermonibus vsurpamus, parentem & altricem fateamur necesse est: ita etiam ad eloquentiæ liberaliúmque artium studia intelligenter & cum vtilitate tractanda, eandem amplectamur, ac toto pectore amplectamur oportet. Neque verò vllo modo prætermittenda est illius antiquitas, ex qua tanta illi fieri solet authoritatis ac dignitatis accessio. Et sanè si quis rem totam reputet diligenter, intelliget profectò ex iis linguis, quæ in præsentia aut vernaculo sermone teruntur, aut antiquorum monumentis consignatæ seruantur, vix vnam aut alteram reperiri, cui græca concedat vetustate: innumeras verò esse, quibus antiquitatis splendore ac dignitate plurimùm antecellat. Quapropter vbi sanctissimos Moysis libros horúmque persimiles enumraueris, & vt dicam breui, Hebræam Chaldæámque linguam exceperis, nullam aliam hoc tempore siue legere, siue audire possis, quæ Hesiodi, Homeri, Herodoti, Hippocratis & huiusmodi aliorum, qui græcè scripserunt monumentis, non facilè concedat palmam antiquitatis.

Age verò quod tam magnificum orationis genus reperiri vnquam poterit, quod incredibilem illius suauitatem parémque grauitatem complecti possit pro dignitate? quæ tanta vber-

tas ingenij admirabilem eius varietatem & copiam extollet? qua sermonis elegantia dicendique virtute summum ipsius leporem, cæteráque ornamenta ac lumina commendabimus? quæ denique tanta esse poterit dicendi vis atque facultas, quæ singularem illius vim & efficacitatem exprimere valeat? Maiora maiora inquam sunt ista Auditores, quàm vt ab eloquentissimo oratore nedum indeserto atque adeò infante præstari possint. siue enim græcos poëtas spectes, siue historicos intuearis, siue ad Oratores te conferas, siue Medicos perlegas, siue Physicos Philosophósque demum omnes euoluas ac tractes, admirationi quidem amplissimum semper superesse locum, laudationi verò parem facultatem deesse, inuenies.

O eximium itaque græcæ linguæ decus: o admirabilem pulchritudinem ac dignitatem. Equidem Auditores cum attentiùs in hanc ego facultatem defigo animum, clarissimam mihi pulcherrimámque Reginam intueri videor, cuius solium Gratiæ ac Musæ lætissimæ circunstent omnes: a cuius latere magistra vitæ Philosophia nunquam discedat: quam liberalium artium chorus perpetuò consectetur: in cuius sinu humanæ diuinæque disciplinæ omnes fœlicissimè conquiescant. Et quisquam erit qui Reginæ huius dignitatem spernere, maiestatémque violare non dubitabit? immo verò permulti erunt, qui quod Gellianus ille Taurus conqueritur ἄμυσοι καὶ ἀθεώρητοι ad Philosophos aut Iurisconsultos diuertentes, huius deinde famam criminari ac dilacerare nunquam desistent? Qui tamen quàm magno in errore versentur, declarauit sanè ac luculenter declarauit L. Crassus: hoc est, si M. Tullio credimus, vir omni doctrinarum genere ac sapientiæ laude ornatissimus. hic est enim qui antequam non modò philosophiam, sed ius ciuile attingeret atque iudicia, sic se se græcæ linguæ studio tradidit ac quasi deuouit, nullam vt aliam linguam nosse videretur. Declarauit grauissimus laudatissimúsque ille senator, qui sapientis nomen inuenit Cato: cum vel in extrema senectute innumeris licet Reip. negotiis districtus ac iam penè obrutus, huius cupiditate linguæ flagraret. Declarauit ipse M. Tullius, qui vnus instar omnium esse posset: hic enim vsque adeò impensè ac cupidè hanc adamauit & coluit; vt non modò græcè & scriberet & loqueretur, sed quasi alter Demosthenes græco-

rum disertissimis eius eloquentiam admirantibus, græcè declamaret Athenis.

Sed a Romanis græcæ linguæ cultoribus, quos adhuc enumerare possem plurimos, is meam ad se orationem conuertit ac rapit, quem sanctissimus idémque doctissimus Vir Augustinus ob inauditam rerum scientiam tam multis magnisque laudibus cumulauit: Hieronymum dico, Auditores. Hic enim cum hasce literas, nescio quo casu, sed duro illo tamen & peracerbo, squalore obsitas ac propè extinctas cerneret, vix dici posset quàm magno cum Ecclesiæ bono eas coluerit & illustrauerit; ac quàm multis tum precibus tum rationibus, vt idem Christiani viri facerent, eásque cum Latinis Hebraicisque coniungerent, postularit.

Id ipsum, vt domestica quibus abundatis exempla, vobis suggeram Auditores præclarissimi, præstitit Iohannes Andreas Alciatus, clarissimum illud Mediolani atque adeò totius Italiæ lumen & ornamentum. Hic enim græcarum litterarum, quibus impensè admodum operam dederat, præsidiis instructus, sic sanè ius ciuile tractauit & coluit, vt nullam propè Iurisprudentiæ partem reliquerit, quam non aliquo pacto magna sui cum dignitate ac Iurisconsultorum vtilitate non dilucidarit & illustrarit. Taceo autem Philaltæos, Cardanos atque alios huius ordinis viros multos; qui summa item cum laude in græcis versati sunt. Præterea etiam Franciscum Vicomercatum Philosophum sanè illustrem ac nobilem; qui Aristotelis monumenta tum de græcis scitè admodum intelligentérque conuertit: tum egregiis commentarijs ac magno cum Latinorum Philosophorum bono suique laude abdita illorum sensa explicauit. Mitto etiam M. Antonium Maioragium oratorem summum ac philosophum non vulgarem; cuius in Aristotele siue interpretando siue explanando non eruditionem solùm atque doctrinam, verùm etiam copiam & eloquentiam summa cum iucunditate, spero etiam vtilitate, degustastis aliquando. Hos inquam in præsentia prætereo libenter omnes, quòd iam ad alia mea festinet oratio. Tametsi ne interim vir græcarum litterarum scientissimus debita laude fraudetur, Zachariam Caimum non prætereibo; quem & plerique vestrûm

de facie

de facie facilè norunt: & ipse propter incredibilem eius doctrinam & comitatem mirificè colo. Ergo hic est qui a prima ætate græcis studiis delectatus; atque adeò mirificè excultus, tantum subinde in disciplinis profecit, vt quamuis inter primarios seculi huius Medicos enumeretur, in humanioribus tamen literis Rhetoricaéque facultate, historiis præterea ac notitia antiquitatis, denique in morali facultate philosophiáque vniuersa ad miraculum propè excellat. Quid plura? Quod de Democrito sapientissimo illo sene olim vulgauit antiquitas, qui cum physica, moralia, mathematica liberaliúmque disciplinarum omnium rationem calleret, in philosophia πένταθλος siue quinquertio dictus est; id verò Mediolani in Caimo vestro, vel potiùs nostro, egregiè renouatum repræsentatúmque mihi videor intueri.

Sed quoniam & nos de huius linguæ præstantia atque vtilitate pro temporis ratione satis multa diximus: & ipsa per se illustrior est & nobilior quàm vt ad ingenuos clarissimósque adolescentes in eius studium inflammandos nostra egeat commendatione; reliquum est vt paucis aperiam quem potissimùm authorem delegerim, vt tandem aliquando illius & pulchritudinem cernere, & fructus colligere, & suauitatem degustare valeamus.

Verùm enimverò, si non humilem & vulgarem, sed summum præcipuúmque dicendi atque intelligendi magistrum audire cupiamus, quem tandem authorem deligendum esse censebimus nisi Platonem? Nullum nullum alium mihi credite Auditores. etenim si elegantiam ac dicendi facultatem expetitis (expetere autem illam hac ætate debetis vel maximè) Plato vnus est, cuius vel acerrimus eius æmulator idémque grauissimus dicendi artifex Aristoteles disertæ orationis palmam concedendam esse confessus est. Is vnus ex cuius officina cum alii oratores multi, tum præsertim Demosthenes ac M. Tullius idest clarissima græcæ ac Romanæ eloquentiæ lumina prodiere. Is cuius eloquentiam idem M. Tullius summis extollit laudibus atque vnicè admiratur & colit: vt se etiam quicquid in facultate dicendi esset adeptus, totum ferè ex Platonis fontibus hausisse, ac quantus esset ex Academiæ spatiis extitisse, glorietur. Is denique cuius vnius sermone loquuturum fuisse Iouem existimauit antiquitas, si humana voce loqui voluisset.

Quam-

Quamobrem inauditam quandam venuſtatem ac leporem, miram ſententiarum varietatem ac grauitatem, aureum orationis flumen in eo cernes, nullúmque verborum ornamentum, nullam dicendi virtutem, fingi poſſe intelliges, cuius imago in illius dialogis non adumbrata modò, ſed omnibus expreſſa coloribus perfectáque cernatur. Vt futuram illius in dicendo ſuauitatem nec temerè apes tantò ante moſtrarint, quæ paruulo, dum adhuc in cunis eſſet, in labellis conſediſſe dicuntur: nec caſu vaticinatus ſit Socrates, dum nouellum cygnum, quem ſibi è gremio ſublimem euolare, dulciſſimiſque cantibus aërem complere per viſum inſpexerat, Platonem puerum, qui ſibi per idem tempus a patre commendatus fuerat, deſignare affirmauit: nec denique ſine maxima ratione Athenienſis populus vel vnam eandémque Platonis orationem quotannis recitari vellet: tanta omnium aures atque animos ſuauitate & admiratione compleuerat.

Quod ſi cum dicendi facultate ſapientiam vobis coniungendam eſſe exiſtimatis, nihilque ex ſcholis hauriendum quod illa careat, quid obſecro Platonis doctrina atque ſapientia (Theologos ſemper excipio) ſublimius inueniri poteſt? Hic enim eſt qui de Philoſophia ſemper cogitans tot terrarum ſpatia peragrauit: tot maria traiecit: tot ſapientes adiit ſibique intima familiaritate deuinxit. Is vnus, qui tot annos Academiam illam toto terrarum orbe atque omnibus ſæculis celeberrimam incredibili cum laude moderatus eſt. Is qui Græcorum philoſophiam, Aegyptiorum myſteria ac Barbarorum denique ſapientiam accuratè ac ſplendidè ad ſuos dialogos retulit, eádémque, quod illius fuit ingenium, mirificè auxit & illuſtrauit. Is vnus qui propter ſingularem ingenij ac ſapientiæ vim omnium ad ſe philoſophorum ſtudia mentéſque conuertit: ac quotquot deinde præclarè de philoſophia meriti ſunt, aut æmulos habuit, aut ſectatores. Vt quemadmodum inter innumeros humanæ ſapientiæ negotiatores ipſe vnus diuini nomen inuenit; atque inter mortales philoſophorum Deus eſt appellatus: cæteri verò omnes, qui ab huius familia valdè diſſident, plebeij exiſtimati ſunt; ita eundem maiorum ſplendorem imminuiſſe, æqualium famam obſcuraſſe, poſteris denique principis gloriæ ſpem ademiſſe fatendum ſit. Quamobrem ſuperioribus ſæculis non modò apud

egregios

egregios philoſophos, verùm etiam apud ſanctiſſimos Religionis noſtræ Patres, &, vt dicam paucis, diuinæ humanaéque ſapientiæ ſtudioſos, clarum ſemper auguſtúmque fuit Platonis nomen, adeóque auguſtum & clarum, vt quocunque te vertas, ſcriptorem ferè nullum alicuius nominis inuenias, qui in huius ſcripta tanquam in ſplendidiſſimum ac magnificentiſſimum ſapientiæ theatrum oculos non defigeret. Quare non ſolùm ex huius tanti viri officina ac ſpatiis Ariſtoteles, Demoſthenes, Theophraſtos, Xenocrates, ac procedente ætate, Plotinos, Galenos, Plutarchos atque alios plurimos huius ordinis viros ferè totos extitiſſe, ſed Dionyſium etiam, Iuſtinum, Baſilium, Nazianzenum, Cyrillum atque Auguſtinum perlibenter ad eiuſdem curricula deflexiſſe, vtiliterque in iiſdem verſatos eſſe inuenies. Vt interim Origenem, Philonem, Cæſarienſem Euſebium, atque alios nonnullos prætercam, quos ex Platone ita pendere, adeóque illius decreta in deliciis habuiſſe videas, vt nimis fortaſſe Platonica philoſophia delinitos & captos fuiſſe arbitreris. Ergo vt hunc vnum longè plures olim quàm aut Ariſtotelem, aut alium quemlibet ſecuti ſunt, & poſt Chriſtum natum, hoc eſt poſtquam veritas depulſis tenebris effulſit hominibus, hunc vnum inter omnes profanos philoſophos, Catholici patres minimè omnium a Chriſtiana veriſſimáque doctrina recedere confitentur. Quin etiam Auguſtinus vir acumine ingenii morúmque ſanctitate clariſſimus, Platonis libros ad ſacrarum rerum ſcientiam moréſque conformandos teſtatur eſſe perutiles; neque vllum eſſe ex veteribus, qui ad Chriſtianam pietatem ac veritatem propiùs acceſſerit.

Sed imprudens fortaſſe ſim ego, Auditores ornatiſſimi, qui tam multa de græcæ linguæ nobilitate ac Platonicæ orationis præſtantia vobiſcum diſſero, quos & iandiu a multis acceperim erga huiuſmodi ſtudia optimè fuiſſe ſemper affectos: & ex vultu oréque ipſo ſatis in præſentia animaduertam illorum eſſe cupidiſſimos. Nam etſi currentes hortari nunquam obeſſe ſolet, ſæpiſſimè verò prodeſſe, adoleſcentes tamen ita egregiè informatos, adeò præclaris parentibus ortos, tam ingenuè ac liberaliter inſtitutos, florentiſſimaéque ac toto terrarum Orbe celeberrimæ vrbis ciues, & (quod me incredibiliter recreat atque delectat) humani diuinique cultus ſtudioſos & peraman-

tes,

tes, tam multis ad græcas literas, ideſt, optimarum artium ſeminarium, atque adeò diuinæ humanaéque ſapientiæ theſaurum, amplectendas hortari omnino ſuperuacaneum videri poſſet.

Quapropter, vt finem dicendi faciam, ad craſtinum diem cætera omnia reijciam, quæ tum de inſtituti mei ratione in docendo, tum de dialogi quem primùm aggreſſuri ſumus, vtilitate & pulchritudine dicenda eſſent. Tantùm addam, me poſteaquam Platonem, ſummum nimirum non linguæ ſolùm & eloquentiæ, verùm etiam animi ac virtutis magiſtrum, interpretandum aggredior, &, ni valdè quidem fallor, præſtantis ingenii optimaéque ſpei auditores nactus ſum, fructus etiam (quod Deus optimus maximus faxit) talibus auditoribus; tantóque authore dignos non deſperare.

DIXI.

IN QVA BREVISSIME ARISTOTELIS

Aristoteleaque Rhetoricæ laus attingitur.

HABITA MEDIOLANI

Non. Nou. Anno cIↃ.IↃ.XCII.

Pomeridiano tempore: cum matutino, alteram de græcæ linguæ præstantia deque Platonis eloquentia laudationem habuisset.

NEque semper arcum
Tendit Apollo.

Lubet enim iisdem vos affari verbis, Auditores ornatissimi, quibus politissimus ille poëta Lycinium affatur suum. Sed quorsum? eò nimirum, vt intelligatis procemium expectandum vobis esse nullum. Si enim Apollini, hoc est sagittariorum peritissimo, arcum remittere sæpè licuit; cur mihi Oratorum infantissimo orationis contentionem remittere non licebit? Quin etiam si Crasso, vt ait Lucilius, in omni vita semel risisse sat fuit; cur mihi semel hoc die prælusisse, ac de Græcæ linguæ dignitate longè latéque disputasse, non erit satis? Ergo ad Aristotelis Rhetoricam quasi in Areopago dicturus ἄνευ προοιμίων καὶ παθῶν, ac sine vlla circuitione verborum aut insinuatione aggrediar. Idque eò libentiùs faciam, quòd qui singulare ac propè diuinum Aristotelis ingenium, incredibilémque sapientiam declarare dicendo, sigillatimque admirabilem Aristoteleæ Rhetoricæ præstantiam vtilitatémque ostendere, ac quàm omnibus numeris absoluta atque perfecta sit, docere conetur, is meridianum quoque Solem ostendere & commonstrare conetur. Et sanè Auditores, licet nihil ferè habeam quod in magno hoc eximióque Philosopho ac Rhetore non probem: attamen dum ea quæ de vita & moribus præcepit, attentiùs perlego: aut quæ ad perfectum oratorem effingendum, regiámque eloquentiæ viam patefaciendam scripsit, animaduerto, equidem quid siue ad ingenium bonis artibus excolendum accommodatius, siue ad humanæ

vitæ

vitæ consuetudinem iucundius, siue ad Rempublicam ornandam illustrius & admirabilius fingi aut exoptari possit, non satis video. Quapropter eximius dicendi Magister atque Orator summus Cicero non modò incredibilem dicendi grauitatem ac suauitatem admiratur in Aristotele; eundémque affirmat aureum fundere orationis flumen, verùm etiam testatur, neminem post hominum memoriam inuentum esse, qui aut illo in rebus inueniendis iudicandisque acrior fuerit & sapientior: aut maiora Rhetoricæ facultati ornamenta adiumentáque suppeditarit: aut eloquentiæ præcepta acutiùs aptiúsque explicarit. Quid plura? Is est Aristoteles, quo si M. Tullio credimus, in subtili illo ac presso dicendi genere nihil limatius, nihil grauius, nihil perfectius vidit vnquam vlla ætas: qui verborum acrimonia, sententiarum pondere, Atticáque inprimis subtilitate græcis omnibus longè præstitit: qui demum quæ ad perfectam dicendi artem pertinent, & acutè vidit, & mira dexteritate complexus est omnia. Quamobrem perlustrate Adolescentes optimi vniuersos Ciceronis libros: atque ea præcipuè quæ tam variè & copiosè de dicendi arte conscripsit, præcepta diligenter euoluite: atque intelligetis, quàm verè illud de se ipso prædicarit, suos libros Aristoteleam maximè rationem complecti: séque Aristotelica pigmenta ac lumina in illis consumpsisse ac veluti profudisse vniuersa. & acutè quidem ac sapienter. intelligebat enim, eum esse Peripateticorum Principem, qui quemadmodum in Philosophiæ studio cæteros facilè omnes, vno fortasse Platone excepto, superauerat, ita in hac dicendi Arte scriptores omnes quotquot in hoc curriculo versati essent, quamlongissimo post se reliquerit interuallo. Quocirca si quis æstimet diligenter præcepta dicendi, & quid quáue arte ac ratione aut Aristoteles scripserit aut M. Tullius, sentiet profectò Aristotelem Ciceroni etiam ac proinde omnibus qui post homines natos eloquentiæ Artem tradiderunt, longè anteponendum esse. Et quidem noster Cicero cum satis ad eloquentiam instructus esset, ad forensem vsum sese retulit totum: nec tam alios sibi hac Arte imbuendos, quàm forum & Curiam frequentandam, ac suorum Ciuium aures animósque dicendi virtute complendos putauit. Itaque in iis ipsis libris, quos exercitationis gratia scripsit de ratione dicendi, non tam præcepta tradere, quàm orationis vela pandere, ne dicam elo-

quentiam ostentare gestiit. Contra noster Author Aristoteles. vt enim a Curia forensíque strepitu alienus fuit, & ad docendum veluti fictus, non mediocrem temporis partem Rhetoricis institutis tradendis atque adolescentibus in dicendo exercendis consumpsit. itaut cum ingenio mirificè abundaret, atque artem quamdiligentissimè coleret, mortales omnes in hac quoque scribendi docendique laude superauerit. Vt propterea ne Cicero quidem, hoc est Romanæ eloquentiæ Princeps, fasces Aristoteli subijcere, ac summum hunc dicendi intelligendíque magistrum suspicere, colere, ac quasi quendam Rhetorum Deum venerari dubitarit. Sed ne ineptus sim ego qui contra quam institueram, in Aristotelis laudes excurram, ac de via fessus adhuc matutinóque labore penè confectus, nouum ingrediar stadium, iam procemiis omnibus vestra bona cum venia prætermissis, ad ipsum Aristoteleæ Rhetoricæ initium accedam. Idque eò maiore alacritate, quòd Aristoteles ipse optimè omnium inter disputandum elaboratissimi ac perfectissimi huius operis excellentiam vtilitatémque vobis spectandam proponet: ac me ferè tacente ingenuos animos vestros vberrimis fructibus honestissimáque voluptate cumulabit. Sed iam tandem Aristotelem, hoc est Philosophum disertissimum Rhetorémque doctissimum, atque orationis sapientiæque Magistrum eximium audiamus. qui de Rhetoricæ vi & natura nos primùm egregiè admonet ac docet.

ORA-

DE HEBRAICAE AC GRAECAE Linguæ studio amplectendo: deque Hebraicæ inprimis vtilitate atque præstantia.

HABITA PATAVII III. Non. Nouembr.

Cum Genesis Hebraicè esset explicanda.

SI quis est qui secum ipse reputet Christianæ Reipublicæ calamitates, nec tamen in tanta illarum acerbitate magnopere commoueatur, hunc equidem si non diuina luce orbatum, eximio certè pietatis studio priuatum esse, nemo (vt arbitror) qui rectè sentiat, dubitabit. Etenim quis est qui Christianam Religionem summo Dei beneficio nobis concessam, a maioribus nostris castè ac piè excultam, a fortissimis athletis sanguine ipso propagatam, certissimis diuinæ sapientiæ oraculis miraculísque firmatam, iustitiæ, fidei, sanctimoniæ omnium denique virtutum ornamentis expolitam fuisse recolat: atque eam his demum temporibus tantopere afflictam ac penè prostratam iacere intelligens, non modò acerbissimos dolores, si vero pietatis studio ducitur, intimis sensibus non hauriat, verùm etiam ad eam aliqua ratione leuandam, vitam ipsam profundere non vehementer cupiat? Et quanquam in tot tantásque calamitates intuenti multa dolenda sunt, illud tamen vnum, quod ad diuinas scripturas attinet, omnium vel maximè dolendum est atque deplorandum. Nam querendum est quidem eos qui catholicam fidem profitentur, nouis in dies calumnijs atque imposturis exagitari: indolendum blanditijs, pollicitationibus, perniciosissimis denique artibus ad defectionem sollicitari: lugendum ferro omníque tormentorum genere vrgeri: acerbissimè quoque ferendum sanctissimas Dei aras ac templa vastari: sed totius Religionis arcem

occupari, firmamentum euerti, sacrosanctæ inquam fidei nostræ volumina diuináque oracula a flagitiosissimis hominibus violari, sed quid dico violari? immo verò ad omnem impietatem, ad omnem libidinem traduci, omnísque improbitatis penè fontem atque origenem effici, perennibus lacrymis deplorandum atque ingemiscendum est.

Sed quorsum, dicat aliquis, tot querimoniæ ac lamentationes spectant? quorsum tam altè calamitatum nostrarum repetita oratio? Illuc, illuc inquam, spectant Auditores, vt cum impurissimi isti nefarijque homines, immo verò Diaboli satellites atque ministri ad suas fraudes ac libidines explendas, ad furorem immanitatémque saturandam, eò confugerint, vt sacrarum literarum authoritate ac præsidijs suas opiniones seu potiùs insanias firmare conentur, atque ita demum homini voluntatis arbitrium præcidere, ab Ecclesia authoritatem ac caput diuellere, a Christo meritorum virtutem diuinitatémque exterminare, Deo ipsi crudelitatem malorúmque omnium patrocinium affingere, ac sexcentas huiusmodi blasphemias dissemìnare, non dubitarint; vos, vos inquam, quorum studijs atque conatibus Christi Ecclesiam nonnihil illustrari, afflictámque finitimarum gentium Religionem plurimùm iuuari posse speratur, sacrosancta hæc diuinorum Oraculorum volumina labefactari atque peruerti ne sinatis. Quin potiùs tenebris quas in dies magis ac magis obducere illis conantur, discussis, cum eorum splendorem ac dignitatem, quantum in vobis est, ab omni squalore vindicetis, tum fœdissima hostium ora, conatus, machinas obstruatis, atque in eorum capita retundatis.

At quid obsecro diurnis nocturnisque vigilijs ac studijs commentamur? quónam assiduos labores sudoréfque intendimus? quid diuturnis exercitationibus concertationibusque conamur? Nihil nihil profectò aliud, nisi vt tandem aliquando ab hac palæstra tanquam ex castris ad certamen cum immanissimis hostibus descendere, sanctissimámque Religionis arcem propugnare atque ab omni periculo tutari possimus. Magna sunt ista quidem & illustria Auditores, omninóque ingenio vestro ac nomine digna. Quid enim est quod hæc ornatissima Ciuitas, totóque terrarum orbe celeberrima, ad antiquum fidei pietatisque suæ decus vnà cum sapientiæ palma retinendum

dum atque amplificandum exoptare magis possit? quid quod nouis hisce atque Christianis Athenis iucundius possit accidere, dum tam multos non modò ex Græcia, verùm etiam ex Gallia, Germania ac cæteris Transalpinis regionibus, quas non planè omnes Italicæ gloriæ ac Romanæ, hoc est catholicæ, fidei studiosas esse nouimus, ad se tanquam ad bonarum artium mercaturam confluere, atque intra hæc tutissima ac pacatissima moenia tam libenter versari animaduertit?

Verùm (vt verè fatear) vnum adhuc in tot tantisque laboribus atque vigilijs vestris desideratur: vnum quòd maximè omnium vniuersas possit aduersariorum fraudes dissipare, machinas omnes confringere, augustissima fidei propugnacula seruare, aduersarios ipsos debilitare, prosternere, exterminare. Etenim illud mihi verissimè affirmare posse videor, cum alia multa fuisse ab impurissimis istis vaferrimi serpentis administris vafrè & callidè excogitata, tum illud inprimis, quod non modò vulgarium hominum mentes, sed eruditorum etiam interdum ac piorum intelligentiam perstringit, atque ita etiam perstringit, vt germanam sanctarum scripturarum scientiam illi vni (si Deo placet) percepisse, perceptámque candidè ac sanctè omnibus communicare videantur. Nam cum altera ex parte persenserint diuina oracula latinis litteris consignata, ita demum apud omnes vim authoritatémque suam firmiùs obtinere, cum græcis hebraicisque, quibus ea primùm exarata sunt, respondeant atque consentiant: ex altera verò animaduerterint a Catholicis (nescio quo casu; sed duro illo quidem ac pernicioso) iandiu græcas hebreásque litteras penè contemptas atque desertas in tetra quadam caligine magnóque squalore iacêre: ipsi illarum studium sibi amplectendum atque in nostram perniciem conuertendum esse iudicantes, firmissimum hoc Christianæ Religionis præsidium atque firmamentum inuaserunt: hanc munitissimam veræ fidei arcem quodammodo occuparunt. Atque ita factum est, vt quamuis iudicio arbitrióque suo diuina volumina explicent, eorúmque decreta pro libidine ad foedissimas cupiditates conuertant ac rapiant, nihil denique tam pium, tam religiosum, tam sanctum inueniant, quod nouis in dies somniis atque potentis non audeant cumulare; veruntamen quia sese ex purissimo fonte hausisse & penetrales sacrorum mysteriorum sedes lustrasse profitentur &

iactant,

iactant, augustissima decreta mysteriáque pandere, ac de tripode (vt ita dicam) oracula fundere videantur. Ex quo etiam turpissimum illud execrandúmque facinus est consecutum, quod iis præcipuè temporibus exerceri, ac non sine magno nostrorum dedecore & iactura exerceri, audiuimus. At quod facinus est hoc tandem? Illud illud inquam Auditores, quod in hac celeberrima doctissimorum virorum corona, in hac florentissima bonarum artium palæstra atque officina, commemorare vix audeo: sed commemorabo tamen. Etenim eò audaciæ atque adeò insaniæ isti processerunt veteratores, vt si Catholicus aliquis, qui sit græcarum hebraicarúmque literarum ignarus, de Ecclesia, de fide, de Religione cum illis instituat disputationem, hunc statim censorio quodam fastu ac supercilio notent dementiæ, aut etiam ad popularem auram captandam scenicis dicacitatibus irrideant, mordeant, exsibilent, omnique conuiciorum genere insectentur. Itaquidem Auditores, neminem adeò rerum cognitione ac pietate florentem nanciscuntur, quem si harum linguarum imperitum deprehenderint ac rudem, sexcentis in catholico, effusis calumniis ac maledictis, nebulonis alicuius instar vilissimæ plebis ludum ac spectaculum non efficiant. O turpem atque execrandam calliditatem: o detestabilem pestem atque furorem. sed tamen nostra etiam culpa ac negligentia (vt parciùs quoque loquar) contracta hæc sunt ac propagata. Nam qui aliquando Maiorum nostrorum vestigia sectantes ac pulcherrima linguarum studia, quibus diuina mysteria continentur, retinentes, eadémque cum optimis disciplinis Theologiáque inprimis coniungentes, facilè non huiusmodi solùm fraudes anteuertere, verùm etiam cæteras omnes aduersariorum machinas deturbare ac demoliri potuimus, sanctissima illa Religionis tuendæ ratione relicta, nostros ipsi hostes nostris armis in nos ipsos armauimus.

Quæ cum ita sint, vos pro communi omnium salute obsecro, Auditores ornatissimi, pro iustissima catholicæ fidei causa obtestor, vt in præclarissima hæc linguarum studia toto pectore incumbatis, vt regiam Ecclesiæ tuendæ atque amplificandæ viam sectemini: vt firmissima Religionis præsidia recipiatis: fidei arcem propugnetis; Reipublicæ ornamenta tueamini. Id quoque hæc mœnia bonis artibus pietatique constructa atque dicata merum si loqui possent, summis precibus

a vobis

a vobis contenderent: id afflictissimarum totius penè Ecclesiæ gentium, si adessent, voces vno ore postularent: id denique harum linguarum vtilitas, sanctitas, amplitudo, maiestas omni contentione requirit, deposcit, flagitat, deprecatur.

Nam vt aliquid de vtilitate & præstantia Hebraicæ linguæ, cuius viæ ac præcepta, Deo bene iuuante, tradenda a nobis sunt, reliqua oratione attingam; quis speret diuinorum se oraculorum mysteria illustri cognitione percipere posse, dum illa ex purissimo liquidóque Hebræarum literarum fonte non modò non hauserit, sed ne primoribus quidem labris attigerit ac degustarit? Vt enim aquæ ex preruptis manantes saxis ita primùm fluunt, vt nitidissimi christalli speciem referant: tum verò in riuulos diductæ aliquam perspicuitatis partem deperdunt; ac longiore postea viarum tractu ad torrentes & flumina atque ad mare tandem ipsum decurrentes, si non cœno inquinatæ, pristino certè nitore spoliatæ cernuntur: ita etiam sacrorum librorum mysteria sic primùm casto puróque Hebræorum fonte dimanant, vt summus in illis nitor ac decus eluceat: tum verò ad finitima idiomata perducta, aliquam splendoris & claritatis partem amittunt: denique ad latinas peregrinásque literas deuoluta, non dicam cœno ac labe, sed summa quadam obscuritate obruuntur. Vt quemadmodum Sol, etsi nullis sordibus fœdari potest, nullis tenebris è sua luce dimoueri, nostris tamen oculis, si extra splendidissimum eius quasi centrum & rotam spectetur, facilè interdum squalore oblitus ac tenebris inuolutus apparet; sic etiam diuina mysteria nulla licet obscuritate priuari sua luce possint, nulla labe fœdari; attamen extra pulcherrimas ac nitidissimas quasi tabulas, in quibus ea primùm exarari voluit Spiritus sanctus, tenebricosa sese offerunt & obscura.

At enim aliquem mihi quodammodo audire videor sententiæ nostræ refragantem, idque ea ratione potissimùm, quòd de profanis decretis meritò quidem affirmari possit suum illa nitorem ac decus amittere, vbi in alias atque alias linguas translata, natiuo veluti solo priuentur; diuinis verò libris, quibus Ecclesia vtitur, aliter contigerit; cum præterquamquod a sanctissimo interprete eodémque linguarum scientissimo profecti sunt, vix credi possit eos sine diuini numinis afflatu fuisse conuersos; Verùm (vt breuiter aliquid pro temporis angu-

 stijs

stijs huic respondeam) si quis rem paulò subtiliùs expendat, animaduertet profectò hæc nullomodo efficere quominùs hebraicas literas complecti, atque arctissimè complecti debeamus. Nam (vt omittam vel ad Latinos ipsos veteris fœderis libros, qui ex hebraicis magna ex parte expressi sunt, tuendos atque illustrandos sacrosanctæ huius linguæ cognitionem in Ecclesia esse pernecessariam) quis est, qui sine accurata Hebraicorum voluminum tractatione sanctissima fidei nostræ decreta dilucidè explicare ac suadere Hebræis possit? quis præterea illorum dubitationibus expeditè satisfacere valebit, aut innumera propè eorundem mendacia & fraudes intelligenter refellere? Nullus profectò, si me audiatis, Auditores. Id ipsum sæpissimè continget, vbi cum Græcis, qui tot tantisque in rebus a nobis dissident (quanquam non omnes dissident) sit disserendum. Si enim latinos ipsi codices, qui a Græcis non rarò discrepant, proferamus, illi è contrario Græcos qui sine dubio magnæ authoritatis sunt, opponant, ad Hebræos tandem in tanta fluctuatione, veluti ad sacram anchoram confugiamus necesse est. Verùm quid de hæreticis dicam, cum ijquoque (vt paulò ante monebam) ad sua dogmata tuenda, nostris codicibus spretis, hebraicos obtendere vel importunissimè soleant, eosdémque in nos tam pugnaciter interdum vrgeant, vt quamuis turpissimè delirent, nisi ab Hebraicarum litterarum peritis refelli nullo modo possint. Quid quod multa reperiuntur in diuinis literis quæ in sacrosanctæ huius linguæ vocibus ita sunt sita, vt in aliis linguis eorum non modò venustas ac lepos, sed vis atque significatio, proindéque sententia integra, interpreti omnino pereat? Nam (vt vnum aut alterum ex multis exemplis proferam) quis vnquam apud Amos, quæ mox subijciam, intelligere possit, siue græcè siue latinè illa perlegerit? Quid est quod intueris? inquit Deus, כלוב קיץ *canistrumpomorum*, respondet Propheta. Tùm Deus. Venit finis super populum Israël. Quis inquam huius sententiæ vim ac vaticinationis seu prædictionis rationem percipere vnquam possit, nisi hebraicè doctus, nouerit poma קיץ finem קץ dici apud Hebræos; atque ita Deum per vocis similitudinem ex vis pomis Israëlis finē excidiúmq. prædicaret? Sed is & illud longè præclarissimum est & admirabil, quod de Gedeone legitur. cum enim fortissimus his Israëlitarum liberator ac

chelub caiz
caz
caz chez

vindex

vindex in Madianitarum castra miſsus fuiſſet a Deo, vt vel ex hoſtiũ ſermone certiſſimam victoriæ ſuæ prædictionem audiret, ecce tibi Madianitam quendã audit ſic commilitoni narrantem

הנה חלום חלמתי והנה צלול לחם . שערים מתהפך במחנה
מדין ויבא עד־האהל ויכהו ויפול· ויהפכהו למעלה ונפל האהל:

ecce vidi ſomnium: et videbatur mihi quaſi ſubcinericius panis ex hordeo volui, & in castra Madiam deſcendere: cúmque perueniſſet ad tabernaculum, percuſſit illud & ſubuertit, & terra funditùs exæquauit. Hæc ille: ex quibus ſocius totius exercitus cladem, quæ paulò poſt etiam ſecuta eſt Gadeone ipſo audiente denunciauit. At vnde nam obſecro quáue ratione ductus aut coniectura, id præſentire potuit ethnicus ille? profectò ipſa ſomnij explicatio acutiùs cernenti in ipſis ſeſe offerebat verbis, ídque iiſdem planè literis retentis & vno aut altero puncto in vniuerſa hac ſententia

lechē. permutato: nam ſi pro לחם legas לָחם pro שערים verò שערים
lachē. non ampliùs extabit [*& ecce ſubcinericius panis ex hordeo voluebatur*
ſegho- *in castra Madian*] ſed, *ecce ſtrepitus belli horrendorum euertens ca-*
rim. *ſtra Madian*: quod totum ſtatim accidit: mox enim horrendus
cogha ille ſtrepitus turbarum ac lagenarum Gedeonis auditus eſt, quem
rim. caſtrorum euerſio eſt conſecuta.

Sed quis præterea (vt ad inſtitutum me referam) latinos codices aut inter ſe, aut cum hebraicis diligenter contulit vnquam, qui non animaduerterit in illis librariorum incuria temporiſque iniuria præpoſterè legi quamplurima? Dies me deficiat Auditores, ſi loca omnia vel deprauata (præſertim ſi cum importunis aduerſariis agimus qui deprauatos obtendunt codices) vel ſuſpecta, vel denique varijs lectionibus onerata, percenſere velim. Denique vt concedam noſtros libros omnes ferè ab vno eodémque interprete, atque illo ſanè eximio, profectos eſſe, nimirum ab Hieronymo linguarum ſcientiſſimo, atque omnium quot quot eodem munere perfuncti ſunt, doctrina, ingenio & ſanctitate facilè principe; ſi quis eſt qui poſſit obſcuriſſimos Prophetarum libros aliáque huius generis ſine diligenti hebraicæ literæ meditatione, non dicam conſtanter percipere ac tenere, aut dilucidè explicare: ſed mediocri quadam cognitione tractare, hunc ego beatiſſimum planè hominem atque diuinum libentiſſimè fatebor & prædicabo. Quamobrem ſic ſtatuo:

iis qui hoc tempore linguarum cognitione atque hebraicæ inprimis careant, tum ab omnium ferè, aut saltem plurimarum, controuersiarum ac dissensionum tractatione abstinendum esse, quæ nobis cum Hebræis, Græcis, Hæreticis denique schismaticisue intercedunt; tum ne mediocrem quidem diuinarum literarum notitiam sperandam esse: tantum abest vt perfectam, ac nobili Theologo dignam, cognitionem assequi liceat.

Iam verò prætereo, Auditores, plurimas linguas quarum aliæ antiquis tantùm literarum monumentis asseruantur: aliæ in multarum adhuc gentium ore versantur, ab hac magna ex parte fluxisse: vt si hanc calleas, facilem tibi ad aditum patefacias, multarúmque gentium artes, mores, studia, antiquitatis incredibili cum voluptate atque vtilitate perdiscas. Taceo sacrosanctæ huius linguæ pudorem, modestiam & castimoniam: quæ sanè talis est ac tanta vt cum semper existimarim casta Dei mysteria castis eloquiis fuisse consignata: tum eam dignissimam esse censeam, qua pudicæ aures vestræ personent, casti animi imbuantur. Mitto hanc vnam priscis illis mortalibus ad vsum omnium gentium ac nationum fuisse a Deo traditam: vnam in amœnissimis illis ac voluptuosis hortis diuina manu consistis auditam: primam rebus omnibus, idque vel sapientissimo illarum opifice ac molitore Deo probante, nomina Adamo Authore, imposuisse: solam per annos propè mille & octingentos vbique terrarum dominatam esse. Sileo etiam hanc vnam, posteaquam ad frangendam insignem illam Nembroti sociorúmque superbiam in duas & septuaginta linguas (tot enim erant eo tempore familiæ) diuinitùs dispertitus est sermo, in sanctissima Heberi, ex quo etiam Hebraicæ nomen inuenit, familia permansisse: & ad Abrahamum dilectámque Deo præter cæteras Israeliticam gentem propagatam esse: quæ omnia mirificè illius dignitatem splendorémque declarant: atque inprimis ostendunt hanc vnam fuisse diuinitus haustam, cæteras ex vitiorum colluuione generatas. Hæc inquam omnia atque huiusmodi alia silentio libenter inuoluo, quòd ad finem mea festinet oratio. Vnúmque interim commemmorabo, quod ni magnopere fallor, ad huius linguæ dignitatem ac præstantiam summopere pertinet. Id autem dum breuiter facio, vos pro singulari humanitate, qua me hactenus dicentem complexi estis, benignè attentéque audiatis.

Inter cætera quæ vetus Græcorum natio ingeniosè, vt erat

cupi-

cupidissima gloriæ, ad suas laudes illustrandas excogitauit: ea equidem aptissima semper censui, quæ de Græcæ linguæ splendore ac magnificentia prædicabat. Cum enim mira quadam suauitate & grauitate temperata esset atque permixta, variis sententiarum luminibus floribúsque distincta, omnibus orationis coloribus ornamentisque referta, incredibile est, quanta ex hoc quasi fonte eius gentis gloriæ, gloriæ fieret accessio. Qua etiam in re ita ob vnius hominis dicendi laudem ac virtutem in eorum animis siue percrebuit existimatio, siue exhauit ambitio, vt cũ is propter sapientiæ magnitudinem diuini nomen esset adeptus, ob eloquentiæ gloriam huius tantùm oratione Ioui vtendum indicarent, si humana voce vti voluisset. & peracutè quidem. Nam, vt nihil dicam hoc tempore de summa huius viri sapientia, tanta in eo erat dicendi facultas & eloquentia, vt omnium ad se studia mentésque conuerteret: omnium aures atque animos incredibili quadam iucunditate atque admiratione compleret. Verùm quæ tandem erit hæc laus, Auditores, si cum hebraicæ linguæ præstantia & gloria comparetur? Hæc enim non quemadmodum illa ab hominibus excogitata est & inuenta: sed a Deo ipso primis parentibus cum cœlesti illo נשמת ח'ס vitæ inquam spiraculo communicata. Hanc non aliquis dicendi artifex amplificauit, quem mortales ipsi diuinitate donarint: sed immensæ huius molis omniúmque gentium artifex ac procreator, qui solus perfecta immortalitate gaudet atque diuinitate. Hæc non recentibus quibusdam atque adeò puerilibus rerum gestarum memoriis continetur, vt de græca vel grauissimus ille dicendi intelligendique Magister Plato in Aegyptiorum antiquitates intuens fatebatur: sed vt cum hominem, cum cœlo, cum purissimis propè mentibus de antiquitate contendit; ita Mundi ipsius incunabula, hominúmque ac gentium propagationem, artium ac disciplinarum inuentiones, vrbium ac regnorum constitutiones, totius denique Vniuersitatis antiquitates comprehendit.

Hæc etsi insita quædam ornamenta ac suauitates habet, quibus recreat, ac mira quadam voluptate perfundit piorum animos, non tamen verborum, quod illa facit; sectatur lenocinia, non luxuriat flosculis, non blandimentis pertentat animum aut assentationibus allicit: non iram, non amorem, non cæteras eiusmodi perturbationes callidis artibus concitare aut sedare solet: non verborum flumine iudicium, adimere aut

per-

perturbare: sed splendidissimis virtutum floret exemplis: certissimis diuinæ sapientiæ gaudet oraculis: sacrosanctis viget rerum diuinarum mysterijs, ac diuino inprimis spiritu, cui arctissimo atque adeò indissolubili vinculo est copulata, excitat hominum mentes, easdem refici, docet, impellit, ac miris quibusdam modis afficit, qui nulla oratione exprimi possunt. Vt verè hebraicarum literarum studia diuino munere concessa sint, quibus fidelis animus tanquam suauissimis epulis atque delicijs perfruatur, ac de quorum sermone cum Apostolo dicere liceat, *Viuus est & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus.* Ac rursus cum sanctissimo Vate. *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super melle ori meo.* & quod de diuinis iudicijs idem protulit, *Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum: dulciora super mel & fauum.* Quid plura? Hac non Ioui loquendum superstitiosè iudices aut commenteris: sed immortales illos ac beatissimos Dei administros ac nuncios immo Deum ipsum vsum esse, eâdémque vel ab ipso Mundi exordio Maiores nostros ac Prophetas inprimis ad pietatem instituisse certo scias. Vt propterea hanc vnam mortalium conseruator instauratórque Noë, hanc Israëliticæ gentis parens Abrahamus, hanc Tribuum authores Patriarchæ, hanc sacrorum Vatum coryphæus Dauid, hanc omnium hominum sapientissimus Salomon, hanc sanctissima illa Dei parens Virgo (quanquam fortasse Chaldæorum vocibus paulò iam immutatam) sanctè piéque coluerint. Sed quibus gaudijs commemorem D.us immortalis, quibus lætitijs recenseam, temporis plenitudine æternum Verbum, hominem factum, hanc vnam linguam cum spiritu ac lacte ipso hausisse quodammodo ac didicisse (sic enim nouum illum intelligendi modum satis scholastico puluere tritum describam) eâdem lingua abditissima rerum cœlestium mysteria, perfectissimque Dei cultum promulgasse, & verba vitæ (vt cum Apostolorum principe loquar) diuino illo ore fudisse? Nam cum denique ascendisset in cœlum, hebraicè Paulum compellasse, diuinorum Oraculorum testimonio clarius est, quàm vt vlla egeat commemoratione.

Iam itaque in hanc curam incumbite, Auditores optimi, in hanc omnes ingenij vires ac neruos intendite, vt flagitiosissimos Catholicæ fidei oppugnatores, consceleratos diuinæ sapientiæ euersores, Ecclesiæ denique vniuersæ luem ac pestem, vel potius

tiùs furias ac faces à fidelium ceruicibus pro virili vestra repellatis? sed quid dico repellatis? immo verò, Auditores optimi, Deo duce omni celeritate comprimatis vndique ac restinguatis: sicque etiam restinguatis, vt quantum sentiunt hæretici vestra integritate ac sanctimonia suam libidem atque impuritatem coargui, quantum fide & constantia suam leuitatem ac perfidiam vrgeri, quantum pietate & charitate furorem & immanitatem prosterni, quantum denique solidis optimarum artium studiis ac cognitione suam inscitiam ac socordiam profligari; tantum præclarissimis linguarum subsidiis, atque Hebraicæ inprimis, diabolicas illas siue versutias siue machinas deturbari videant ac funditùs tandem euerti.

DIXI.

De moralis Philosophiæ præstantia & vtilitate. Habuit hanc Mediolani Kal. Martij M. D. XCII. Cum Aristotelis Libros de moribus explicandos aggrederetur.

MIHI verò, Auditores optimi, accuratiùs in eos libros intuenti, quos de moribus scripsit Peripateticorum princeps, ea animum subiit cogitatio atque sententia, vt existimem non humano planè more ac modo, sed Dei præcipuo munere ac prouidentia, singularíque erga homines beneficentia, factum esse, vt ethnicus iste tam egregiè de moribus philosophatus sit. Tametsi enim incredibilis quædam vis ingenij fuit in Aristotele, atque ad ingenium accessit admirabile doctrinarum omnium studium, assiduáque tractatio; constat tamen illum ab omni vitutum exercitatione abfuisse lōgiùs. quin etiam auaritiæ, libidinis, turpissimorum denique vitiorum cœno fuisse fœdatum ac multis criminibus coopertum. Vt propterea in tanta animi labe & colluuione vitiorum, in tanto cupiditatum æstu perturbationúmque caligine, sine præcipuo Dei auxilio, nullo modo potuerit abditissimos illos animorum recessus ac sinus intimè perlustrare omnes, ac tantam non modò virtutum seriem & quasi molem, sed facultatum, habituum, functionúmque varietatem & multitudinem veluti in tabulam ad viuum referre atque è densissimis tenebris in clarissima luce collocare. Et sanè cum sapientissimus rerum omnium author atque moderator eo consilio ardens illud sapientiæ studium Græcorum animi iniecisset, vt quemadmodum Hebræos lege, ita Græcos Philosophia ad euangelii lucem intuendam veritatémque agnoscendam præpararet; (id enim & viri sapientiæ sanctitatísque laude clarissimi docent; & magnus ille diuinorum mysteriorum spectator Paulus indicat non obscurè) quis non facilè sibi persuadeat diuini consilij fuisse ac muneris vt vir iste Athenis, hoc est in ipso philosophiæ domicilio atque arce, pulcherrimas virtutum omnium Ideas ac species tanta facilitate ac fœlicitate explicaret? Diuina itaque diuina inquam, beneficentia ac largitate con-

te concessa est mortalibus præstantissima hæc de moribus Disputatio. Atque hàc sanè de causa nihil in ijs libris offendas quod non summa industria elaboratum, ingenio atque sapientia plenum; dicam planiùs, omnibus numeris absolutum, & ad miraculum ferè perfectum sit. Denique in ijs libris obtrectatores tandem silcant, Inuidiáque ipsa conticescat, æquus verò æstimator rerum nihil non probet, admiretur, suspiciat, necesse est.

Sed iam video Auditores, me lucubrationum istarum admiratione quasi æstu quodam abreptum, primo ipso Orationis ingressu in earum laudes excurrisse. Cum tamen mecum ipse statuissem non antea illas attingere, quàm de moralis scientiæ vtilitate atque præstantia in vniuersum, vt par erant, disputassem. sed cohibebo sanè orationem, méque ipsum ad institutum reuocabo. Et quoniam optarim, ac vehementer quidem optarim, vt Physici, Oratores, Poëtæ, ij denique omnes, qui nobilem aliquam doctrinarum partem attingunt ac tractant, atque ii maximè qui iurisprudentiæ nauant operam, diligenter animaduertant, quo loco moralem hanc facultatem habere debeant, horum ego omnium oro atque imploro fidem, vt quanta eis vtilitas in ethicis præceptis reposita sit & collocata, quaéque demū sit Moralis scientiæ amplitudo, nobilitas atque præstantia, mecum ipsi agnoscere ne grauentur.

Atque vt a Poëtis initium sumam, egregia sanè admirabilisque facultas est poësis: ac non splendoris modò iucunditatisque plena, verùm etiam (si suas ipsa tueatur leges) humanæ societati vtilis ac frnctuosa. veruntamen siue ciuiles nobis actiones & populares, siue Regum infortunia atque calamitates ponat ante oculos, quibus ad prudentiam, animi moderationem, virtutémque omnem informemur: siue denique (vt minora quædam taceam) nos fortissimorum Ducum Heroúmque exemplis ad res strenuè gerendas incendat, tota ferè existit ex moralis philosophiæ spatiis. siquidem quæ præclusis fabulis, de prudentia, fortitudine, magnanimitate, cæterisque virtutibus nudis sermonibus præcipit moralis Philosophus, hæc Poëta certis personis affingens, ac carminis fabulaéque suauitate permiscens & temperans, ad varios hominum ordines instituendos traducit ac refert. quapropter cum in probum cordatúmque Poëtam incido, moralis mihi philosophus obuersatur ante oculos qui philosophica seuerita-

te depofita, Virtutem veluti purpura indutam, auróque ac gemmis ornatam obijciat mortalium oculis, quò faciliùs eius fpecie ac pulchritudine capiantur.

Iam verò quoniam de Poëtis verba fecimus, ac quantum morali debeant declarauimus: Hiftoricus fefe mihi offert, quem in pulcherrimo difciplinarum theatro Poetæ è regione collocatum ac pari fermè dignitate cohoneftatum video. Etfi enim confectantur fabulas, & (vt eft in prouerbio) multa fingunt mentiuntúrue Poëtæ; Hiftoricus contra, toto pectore veritatem amplecti folet, vterque tamen perpetuò in exemplis verfatur, ita vt vna rerum fingularum tractatione nitantur toti. Ergo mortales mirificè oblectat, iifdémque prodeft Hiftoria: fateor: eft enim (fi M. Tullio Græcæ Romanaéque hiftoriæ fcientiffimo credimus) Teftis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiftra vitæ, nuncia vetuftatis. Verùm, fi me audias, tum demum hæc præftat, moralibúfque prodeft Hiftoricus, cum morali difciplina excultus, res turpiter geftas ac vitia ipfa opportunè arguit, eorúmque notat incommoda ac detrimenta: virtutes verò earúmque commoda atque momenta expendens, his vnis in tanta humanæ vitæ varietate fidendum effe oftendit. Cum enim humani euentus ac publica priuatáque facta difcordijs plerunque, feditionibus, cædibus, fexcentis denique flagitijs plena fint, quam quæfo vtilitatem, quæúe incitamenta virtutum afferet nobis hiftoria, feu potiùs quos in tanta exemplorum corruptela non commoftrabit, atque adeò aperiet aditus vitiorum ac fcelerum, nifi hiftoricus humanæ vitæ officia a morali Philofopho edoctus, res flagitiosè ac turpiter geftas debita notet infamia: contra verò præclaras ornet actiones, earúmque dignitatem atque vtilitatem commendet? Quamobrem egregiè, mea quidem fententia, ac propè diuinè præcepit M. Tullius Oratori confcribendam effe hiftoriam. Intelligebat enim difertiffimus hic Philofophus non fine indignatione quadam ac vituperatione exponenda effe flagitia: res verò honeftè ac fortiter geftas grata quadam commemoratione, atque adeò non fine laude effe recolendas. Denique apud virum prudentem, atque, cum inprimis qui veram pietatem colat, is vnus germanus hiftoricus fit, qui toto hiftoriæ decurfu diuinæ prouidentiæ agnofcendæ, iuftitiæ, prudentiæ, folius denique virtutis adamandæ ardentes igniculos inijciat legentium animis. Quam fanè rem quo

pacto

pacto is præstare queat, qui non antea virtutum momenta ex-penderit diligenter, ac de vita & moribus philosophatus sit, equidem non satis video. Nunc ad Oratorem venio: cuius sanè industria & vis cum admirabilis habita est semper ac propè singularis: tum viro frugi optimóque ciue dignissima. Quid enim admirabilius excogitari potest inter mortales, quàm furentem populum posse dicendo cohibere, iacentem excitare atque erigere, denique siue ad spem & beneuolentiam, siue ad timorem atque odium, siue ad fœdera & pacem, aut etiam ad arma & bellum, pro arbitratu concitare ac rapere? Ex quo fit vt si in virum prudentem (vti oportet) ac probum inciderit eiusmodi studium atque facultas, nihil ferè ad leges patriámque tuendam, nihil ad pietatem, Religionémque amplificandam, dicam paucis, nihil ad benè beatéque viuendum aptius optatiúsque contingere possit. Attamen, Auditores, vbi admirabile hoc studium careat moralis disciplinæ præsidio, concidat sanè ac iaceat necesse est. siue enim animi moderatio (id quod Plato docet) morúmque integritas in Oratore spectanda sint, atque ita spectanda vt sine ijs Republica ac foro arceri debeat: siue (quod Aristoteli placet) morata illi oratio satis esse possit, qua apud Auditores probitatis opinionem sibi conciliet ac pariat; nemo est qui non videat moralis doctrinæ rationem illi habendam, atque in eius studium incumbendum esse diligenter. quid plura? qua obsecro ratione languentes auditorum animos excitare poterit, siue effrenatas eorum cupiditates coërcere, ac summatim illos opportunè flectere ac permiscere, nisi ea priùs explorauerit atque perceperit, quæ de affectibus ac moribus in morali philosophia tradi solent? Declarant hoc disertissimi quique Oratores ac Rhetores: qui sanè in ethicis præceptis tantum studium collocarunt, vt solius Oratoris ac Rhetoris gratia ea videantur inuenta & comparata. Nam qui ab oratoria facultate reijciunt totum hoc dicendi genus, quod ad afficiendos animos pertinet, atque Areopagitarum seueritatem sectantes, nudas ratiocinationes oratoribus relinquunt; ij sanè eloquentiæ quasi neruos mihi videntur incidere: ac totum ferè artis huius pulcherrimæ ac præstantissimæ vsum naturámque peruertere. Etenim quonam obsecro in aperto Reipublicæ discrimine se vertat orator, vbi Auditores (quod sæpè fit) rudiores ac tardiores offenderit, quàm vt rationum momenta perpendant? quò vt bonorum

honori, fortunis, saluti denique ipsi prospiciat, vbi improbo ac minimè beneuolo iudice vtatur? expeditiora sanè arma arripiat probus Orator, ac robustiores machinas istorum siue improbitati, siue tarditati expugnandæ admoueat, necesse est. nimirum obtestetur, indignetur, indoleat, clamet, tonet, fulminet Oratorem oportet, quò beneuolentiam, pudorem, misericordiam, timorem cæteráſque huiusmodi affectiones excitet in auditorum animis, eósque ad saniorem mentem, sententiámque compellat. Vt proinde totum hoc orationis genus quod in moralis philosophiæ præceptis innititur, retinendum, summóque studio excolendum, sit Oratori.

Sed imprudens fortasse sim ego, qui hactenus rem tantam ieiunè admodum ac nullo adhibito exemplo complexus sim; cum tamen siue laudatam aliquam historiam euoluas, siue nobiliorum Poëtarum atque Oratotum monumenta perlustres, ingens suppetat exemplorum copia: ex quibus intelligamus istos omnes, ethici fontibus suos campos irrigasse, ac virtutum tractatione frugiferos reddidisse. Quanquam non ego Auditores huc tanquam Orator accessi, cui res exemplis maximè tractanda atque illustranda sit. quin potiùs in re tam aperta planis miniméque fucatis rationibus simplicique oratione delector: cum præsertim facilè perspexerim me apud eos dicere, qui cum liberalibus disciplinis ac philosophia inprimis imbuti sint, non tam oratorijs exemplis delectantur, quàm argumentorum pondus atque momenta perpendunt. Pergam itaque eâdem qua cœpi dicendi simplicitate. Et quoniam de Oratore ac Poëta, déque historico diximus, ac quantùm ethico debeant, satis ostendimus; age hoc ipsum de Dialectico, déque tota disserendi siue facultate, siue arte, siue peritia demonstremus. Ergo nisi mihi assentias, Dialectice humanissime, hoc ego te dilemmate lacesso. vel enim tibi ex tuo isto domestico puluere nullo vnquam tempore discedendum, atque in eiusmodi dumetis ac spinis consenescendum statuisti: vel egrediendum aliquando, atque ad nobilissima philosophorum spatia transmittendum censes. si negas, grauissimum tibi crimen inuidiámque conflasti. quis enim non grauiter reprehendat athletam illum, qui decreuerit vmbratili exercitatione ac pugna traducere ætatem omnem, atque in Solem certaménque nunquam prodire? aut quis militem illum sustinere possit, qui omne vitæ spatium consumpsit armis expediendis: militiam verò nunquam attigerit? sed iu-

uat de tuo ingenio ominari meliora. Quare omnino respondebis, opinor, tibi constitutum esse breui è Dialecticorum officina tanquam ex castris in medium agmen prodire: atque incensis illis physicorum congressibus concertationibúsque pugnando interesse. Atqui si ita est, iisdem te argumentis iam iam vrgeri senties, quibus physicum atque alios multos vrgebo. quæ enim efficiunt physico ethicem perdiscendam, ac de vita & moribus philosophandum, eadem efficient tibi quoque non sine moralium virtutum cognitione attingendas esse physicas disciplinas.

At enim esto non sine morali cognitione, siue physica, siue alia eiusmodi scientia mihi sit attingenda, interim tamen (quod tua pace dixerim) licebit mihi saltem Dialectici campum sine vllo ethici præsidio longè latéque peragrare. non itaque moralis scientia erit Dialectico necessaria. Acutè tu quidem ac bellè; hócque vno quòd eiusmodi dilemma tam fœliciter declinare visus es, dignus haberi potes, cui primo quoque tempore ad philosophiam liceat conuolare. Veruntamen ne te interim argumentum omnino diluisse, méque causa cecidisse putes, pulcherrimos illos Topicorum libros euolue, atque intelligès in tanta locorum sylua perpaucos locos esse, qui sine ethicorum dogmatum cognitione perfectè tractari possint: multos etiam reperiri, quos sine accurata virtutum, vitiorum, fœlicitatis, totius denique moralis disciplinæ commentatione ne primis quidem libris liceat attingere ac degustare. Vt omittam inter Dialecticas præceptiones varios de habitibus, qualitatibus, affectionibus atque aliis huiusmodi sermones incidere, in quibus Dialecticus, nisi Moralis Philosophi industria subleuetur, æstuet atque hæreat necesse est.

Sed quoniam differenti mihi cum Dialectico, excidêre quædam, quibus quid de physico sentiam indicare cœpi, iam mihi intueri hunc videor nobis indignantem ac repugnantem his propè verbis. Tu verò Ethice de me vide quid statuas: neque enim mihi quemadmodum Oratori ac cæteris istis, cum Morali vinculum intercedit vllum: sed sine illius vsu atque adminiculis meum valeo tueri munus. cum enim terras, maria, Cœlum, Vniuersitatémque omnem perlustrans animo, suauissima rerum naturaliũ contemplatione oblecter ac fruar, nihil est quòd mentem cogitationémque ad ea demittam, quæ in actione versantur, ac tumultu perturbationibúsque referta sunt. Quamobrem si non cæteris ab moralis scientiæ tractatione abstinere licebit, mihi certè, velis nolis,

nolis, omnino licebit.

His inquam Physicum mihi videor audire nobis reluctantem ac propè insultantem. Sed vtinam sententiam istam vel deponeret: vel moderatione aliqua temperaret: neque enim aliena curiosiùs inuestigaret, negligeret sua. Cúmque iustitiæ ac temperantiæ legibus reliquarúmque virtutum momentis exploratis, iustus fieri possit ac temperatus, humanaéque vitæ officia diligenter tueri & colere, haud ita facilè manciparet ingenium corporum contemplationi, vnde indomitas animæ cupiditates nequit euellere, intestináſque discordias componere atque sedare. At verò, inquiet, res naturales diuinæ sapientiæ vestigia præferunt, quibus homo tanquam quibusdam gradibus ad Deum propiùs agnoscendum ardentiúsq. colendum attollitur. Sit istud. Sed cum Deus non modò sapientiæ suæ vestigia impresserit in homine, verùm etiam suimet imaginem simulachrumque expresserit: cur tu pulcherrimam Dei imaginem negligis, vt vestigia consecteris? Denique sic statuo: Deus mentem in animæ collocauit, vt quantũ humana cõditio patitur, effrenatos animæ impetus priùs edomaret homo, ac solidas in eam virtutes insereret. Tum verò aliquam curæ & industriæ partem deriuaret in aliorum salutem ac bonum: & pro virili sua humanæ societati prodesset. Denique vbi sine vlla officiorũ prætermissione aut perturbatione fieri posset, in Naturæ studium incumberet. Quæ cum ita sint, præposterè omnino agat is qui rerum naturalium contemplatione morum virtutumque curam ac studium anteuertat; ac diurnas nocturnásque vigilias physiologiæ deuouens, humanæ consuetudinis officia séque ipsum ignoret ac deserat.

Verùm esto Auditores sine vlla officij perturbatione, immo summa cum ratione ac laude in rerum naturalium studia sese abdat Physicus: attamen nisi multa peccare velit, grauissiméque labi, ad ethicæ præsidia illi adhuc confugiendum est. quæ enim extat physiologiæ pars aut nobilior, aut latior, aut vtilior quàm animæ tractatio & contemplatio? at cum moralis sit non modò de animæ affectibus & cupiditatibus, sed habitibus etiam, facultatibus, virtutibus denique ac vitijs agere, atque horum omnium tum originem ac fontes ostendere, tum nexum ordinémque explicare: tum partes ipsas qua rationis & intelligentiæ siue compotes siue expertes sint commostrare, qua obsecro ratione his ignoratis, animæ vim ac naturam perfectè vnquam agnoscet Physicus? Erit itaque cur Physicus etiam de moribus in-

terdum

terdum differat ac philosophetur: nisi tamen eam physiologiæ partem, quæ est omnium præstantissima, negligenter tractandam aut deserendam, ac nobile illud celeberrimúmque præceptum, quo nos ipsos cognoscere iubemur, negligendũ existimet.

Sed iam nescio quo pacto, Auditores, paulò audaciùs, sed verissimè tamen, mihi est differendum; ac diuinis propè laudibus Moralis noster ornandus. Etenim præstantissima facultas, ac longè omnium admirabilis est Theologia; quandoquidem non humanis præceptionibus atque sententiis, sed diuinis mysteriis continetur: nec humano artificio inuenta est & comparata, sed diuinitùs, quæ Dei est beneficentia, hominibus importata. Interim tamen incredibile est, quàm arcta diuinæ huic sapientiæ atque doctrinæ cum morali philosophia intercedat necessitudo. Testis est locupletissimus B. Thomas (caue enim quenquam eximio huic Theologo, nisi fortè augustimum Ecclesiæ lumen Augustinum, doctrinæ laude anteponas) B. Thomas inquam doctor summus, quisque in Theologicis scholis dux nobis propositus est atque magister, testis est luculentissimus. Hic enim in suis theologicis libris Deum vnum ac trinum, eundémque Vniuersitatis procreatorem vix agnouerat, cum ecce tibi substitit: nec in reliqua Theologiæ spatia pedem inferre ausus est, antequam ex moralis philosophiæ fontibus toto pectore hausisset. Atque hinc sanè fit, vt qui hosce fontes aut neglexerint aut prætericrint, nõn possint non æstuare passim in Theologia reliqua atque hærere. Cum tamen qui altiùs eos degustarint, prosperum cursum tenere soleant, ac reliqua illa spatia, tametsi latissimè pateant, fœliciter peragrare.

Quæ cum ita sint, iam intelligere quoque licet quid sigillatim de ea Theologiæ parte sit sentiendum quæ in humanæ vitæ officiis describendis & conscientiæ quæstionibus explicandis versatur. Neque enim negarim hanc facultatem frugiferam esse totam: ac siue ad fidelium mores componendos atque ornãdos, siue ad Christianam Rempublicam tuendam atque administrandam, siue denique ad fidem Religionémque propagandam, longè inter doctrinas omnes excellere. vt propterea Theologiæ flos ac vertex, Ecclesiæ præsidium ac firmamentum, &, vt rem cõplectar breui, benè beatéque viuendi norma ac ratio iure optimo appellari possit. Veruntamen hæc doctrina quoque ex vitiorum virtutúmque notione morúmque tractatione (quemadmodum de

mora-

morali Theologia diximus in vniuersum) tota ferè hausta atque conflata est. quamobrem magnum illi momentum affert diuinarum litterarum, nouique præsertim fœderis cognitio. fateor, ingentem eidem parit vtilitatem Conciliorum, Canonum, totiùsque Pontificij iuris animaduersio: non inficior: at virtutum, vt dicebam, morúmque & humanorum actuum accurata tractatio, frugiferam hanc doctrinam parit ferè totam, eandémque alit, tuetur, ornat denique illustrátque mirificè. Quapropter vbi ex Grammaticorum rudimentis euaseris, nullam ferè doctrinarum partem attingas, quin Moralis Philosophiæ studium tibi apprimè vtiles atque adeò necessarium esse animaduertas.

Iam verò domesticis studiis peragratis (sic enim eas disciplinas appellabo in quibus versari soleo) eæ doctrinæ artésue lustrandæ essent, in quibus ipse tyrones fermè sumus ac rudes, siue hospites ac peregrini. cum enim præter Dialecticam, Physicam, aliásque huiusmodi doctrinas, quas ipsi quotidie terimus, aliæ etiam reperiantur, quas cæteri amplectuntur, & non sine laude atque vtilitate tractant, videndum esset an iis quoque moralis cognitio sit necessaria. Verùm enimverò non eo consilio in hunc locum ascendi, vt absentes cohortarer, sed præsentes. vobis enim vnis, qui ad Philosopiam incumbitis in præsentia, mea seruit oratio. Vobis inquam, Auditores ornatissimi, in quorum vigiliis atque laboribus nihil desiderari velim; sed frugiferos esse totos: atque amicis, patriæ, vobis denique ipsis salutares. Quanquam quoniam multi sunt qui quotidie ferè ex iis scholis ad Iurisprudentiæ Medicinaéue gymnasia migrare solent, ij adhuc docendi sunt, non illotis, vt aiunt, manibus, ac sine Morali scientia Medicinæ ac Iurisprudentiæ studia esse capessenda. Cum iis igitur breuissimè agam, Auditores optimi; statimque ad finem mea conuertetur oratio.

Ac mea quidem sententia, qui paulò attentiùs recolat quis nam Iuris ciuilis sit finis, quam materiam tractet, quæ denique sit eius uis ac natura vniuersa; is sine vlla dubitatione intelliget nihil aliud esse, quàm florentissimum idémque pulcherrimum moralis scientiæ germen. Cum enim Ethicus de virtutibus omnibus, maximè verò de Iustitia, hoc est de virtutum omnium parente optima, copiosissimè disseruisset, eásque tanquam in theatro ante omnium oculos pulcherrimo ordine collocasset; ecce tibi nouus Reipublicæ administrator in egregium hunc vir-

tutum

tutum chorum defigens oculos, admirabili illarum splendore ac pulchritudine captus est. Et quanquam perspiceret eximium esse singularum decus ac speciem, Iustitiam tamen quippe quam animaduerteret Reipublicæ regendæ momentum habere maximum, immo vnam esse, sine qua humana societas stare nequit, præ cæteris adamauit; sibique in ciuili gubernatione, quantum posset, ad omnia vitæ officia deriuandam esse constituit. Quod cum longo tandem vsu atque opere perfecisset, ciuilis iuris scientiam, hoc est nouum Ethicæ germen, siue traducem mauis aut propaginem, eduxit in lucem. quo fit vt iuris ciuilis studioso, nisi eius quàm tractat, artis tum originem & fundamenta, tum partium materiaéque varietatem, tum vsum & munera, tum denique extrema in quibus peccatur, ignorare velit, hæc ab Ethico, qui vnus illa explicat, discenda atque haurienda sint.

Nunc postremo loco venio ad Medicinam: quam profectò multiplici rerum cognitione ac peritia contineri, nemo est qui non videat. Etenim Medico nisi Empiricus atque eius quam tractat artis, ignarus haberi velit, cum rerum naturalium propè omnium, tum astrorum cœlestiúmque conuersionum notitia priùs est comparanda: simulque horum omnium vis ac natura experientijs comprobanda. Vt omittam acre in eo ingenium celerisque animi motus atque ad coniectandum fictos requiri. At quid si moralis adhuc philosophia in ipso vsque adeò requiratur, vt sine ea, quantumuis floreat cæteris omnibus, nulla cum laude suum obire munus valeat? Mirabitur hoc fortasse quispiam, contendétque a nobis faciliùs affirmari ac iactari, quàm ratione vlla suaderi posse. Ego verò ne temerè id protulisse videar, ad sapientissimum illum Medicorum Principem atque Magistrum Hippocratem prouoco. Is enim est qui moralium virtutum studium in Medico non commendat solùm ac laudat; verùm etiam tanquam ad eam quam tractet artem, pernecessarium requirere ac flagitare solet. Quamobrem euoluite diligenter eum librum, quem de Decenti ornatu scripsit magnus hic & prudentissimus senex: expendite quæ in libro de Arte tam grauitèr sapienterque præcepit: demũ (ne consecter loca omnia) animaduertite quæ in lege tam sanctè ac castè a Medico iussit custodiri, atque intelligetis quàm disertè, acutè constantérque docuerit, non posse Medicũ rectè atque vtiliter eiusmodi tractare artem, nisi priùs morali disciplina excultus ac perpolitus, nobilem quandam atque illustrem

H adeptus

adeptus sit morum integritatem. Quam Galenus etiam, quem non medicinæ solùm, verùm etiam humanarum disciplinarum propè omnium peritissimum fuisse constat, copiosè, vt semper solet, docuit in eo libro, qui ab illo, Optimus Medicus, is optimus Philosophus, inscriptus est. Quamobrem dum duo ista clarissima Medicinæ lumina Hippocrates & Galenus ethicæ scientiam Medico pernecessariam esse & fatentur & prædicant, profectò Medicinæ studiosis prouidendum est diligenter ne in hac nostra facultate hospites sint ac peregrini: præsertim verò quia cum sæpè accidat, vt ex ira vehementioribúsque animi perturbationibus suboriantur morbi, oportet sanè, vt Medicus harum perturbationum vim & varietatem antea perspectam habeat; nisi tamen horum causis morborum ignoratis, satis se illis medicinam facere posse existimet. Vt omittam magnopere quoque verendum ne Medicus (atque idem sanè dixerim de Iurisconsulto) vbi morum probitate ac vitæ integritate minùs excultus ac munitus sit (minùs verò excultus ac munitus erit qui morum notitiam contemnat ac studium) facilè interdū adducatur vt officij immemor ac dignitatis, lucro turpiter seruiat & cupiditatibus. ex his enim in ægrotos aut clientes pericula multa & detrimenta redundare posse compertum est.

Exposui Auditores quos habeat Moralis Philosophia vsus, quæque cōmoda ijs afferat qui ad cæteras doctrinas incumbunt. qua in re etsi pro ingenti illius vtilitate pauca, pro temporis tamen angustijs ac breuitate multa satis, attulimus vt opinor. Nunc duo superessent orationi meæ. Vnum vt quoniam adiumenta perspeximus, quæ reliquis suppeditat disciplinis, vberrimos quoque fructus inspiceremus, quos per se illa & a cæteris secreta studijs amplectentibus párere solet. Etenim moralis hæc disciplina iure optimo appellari potest animi cultura & medicina, vitæ ornamentum & decus: vitiorum omnium expultrix: virtutum procreatrix & custos: benè viuendi magistra: rectéque factorum omnium mater. Hæc ad nobilem omnem vitæ consuetudinem accommodata est, ac siue tecum agas, siue cum aliis contrahas, mirificè conscientiam oblectat. hæc nobiscum pernoctat, peregrinatur, rusticatur: denique nos in secundis rebus moderatos reddit, atque in erumnis & calamitatibus sustentat ac recreat. Alterum quod supererat illud nimium erat, vt ethicæ facultatis vtilitate atque præstantia in vniuersūm explorata, sigillatim

tim Aristoteleæ Ethicæ præstantiam vtilitatémque declaratem: simúlque ostenderem quàm admirabili artificio, studio ac sapientia magnus iste Philosophus eiusmodi lucubrauerit ac digesserit instituta. verissimè nanque dici potest, Aristotelem in his lucubrationibus omnes ingenij vires ac neruos intendisse, atque adeò sapientiæ opes omnes thesauróśque profudisse: itaut si in cæteris libris cæteros philosophos vicisse, in his seipsum sine vlla controuersia superasse, dicendus sit. Hæc duo inquam fuissent a nobis exponenda diligenter. Verùm dies priùs viréśque ipsæ me deficiant Auditores, quàm ea valeam non dicam distinctè ac pro dignitate tractare, sed strictim leuitérque attingere. Quamobrem ne singulari humanitate ac patientia vestra abuti videar, ea prætermittere non grauabor. idque eò libentiùs quòd Aristoteles ipse optimè omnium inter disputandum huius operis nobilitatem & excellentiam ingeniosis spectandam proponet: ac me propè tacente auditorum meorum animos vberrimis fructibus honestissimáque voluptate complebit.

DIXI.

DE POESI ATQVE ARISTOTELEAE *Poëtica præstantia & vtilitate.*

HABITA

In Patauino Gymnasio cum Aristotelis Poëtice esset explananda.

ARISTOTELIS Poëticam rursus explanandam aggredior: hoc est opus longè præclarum & nobile: ac vestris auribus & studijs, Auditores, vestro ingenio ac nobilitate, summo etiam eloquentiæ præconio, immortalitate ipsa dignissimum. Siue enim in otio iucundam occupationem adamatis, siue in negotio honestam animorum relaxationem expetitis, nihil est quod Poëticæ facultatis tractatione aut iucundius ac dulcius, aut honesta vtilitate cumulatius, requiratis. Denique Poëticis exercitationibus ac studijs nihil aptius inueniatis ad animum non oblectandum modò & recreandum, verùm etiam omni virtutum genere, Aristotele præsertim magistro ac duce; imbuendum & exornandum. Quapropter hæc maximè studia, si veterum monumenta repetamus, ab Hebræis orta atque adeò diuinitus accepta, & a Græcis mirificè culta & ad nationes reliquas transmissa & propagata, mortalium omnium aures atque animos excitarunt, & supra quàm dici possit ad se conuerterunt. Hæc, hæc inquam, si M. Tullio credimus, adolescentiam alunt: senectutem oblectant: secundas res ornant: aduersis perfugium ac solatium præbent: delectant domi: non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur: Hæc, si Aristotelem audiamus, certam mortalibus Ideam offerunt ac normam vnde humanæ vitæ officia pro singulis vitæ generibus colere, atque ad benè beatéque viuendum contendere valeant. Atque hinc, si quis attentiùs æstimet, fluxit tripartita illa poëtici muneris atque adeò poësis varietas, qua infimi homines, medij, summi ad virtutem informantur. Hinc etiam viri non indocti censent, poësim non solùm esse præclaram quandam vitæ emendatricem, verùm etiam morali Philosophiæ

losophiæ

losophiæ omnino affinem esse, ac tanquam ex altera parte respondere: quasi verò Poëtæ industria omnium hominum ordines, & ad omne officij genus, instruendi sint: atque id planè ipsum fictis exemplis ac sermonis numerorúmque suauitate præstandum sit Poetæ, quod Moralis Philosophus rationum momentis seuerioribúsque præceptis moliri solet. Denique eâdem de causa a multis, quæ in actione posita est Philosophia, austerior Poësis, Poësis contra, blandior Philosophia, appellatur. Atque inde apud Græcos fabulæ illi fuit locus, qua Orpheum dicerent cantus suauitate immanes belluas permulsisse. Amphionem verò lapides ipsos testudinis sono mouisse ac blanda prece, significabant enim Poëtas istos vsque adeò valuisse carminis suauitate ac poëtica virtute & facultate, vt efferatas gentes illas quæque belluarum more degerent, a solitudine ad frequentiam & societatem, ab agris & syluis ad vrbes ciuilémque cultum, &, vt me semel explicem, a ferocia & immanitate ad mansuetudinem & humanitatem, traduxerint & informarint.

Sed quoniam carminum ac Poëticæ suauitatis mentionem feci, iam Poësis decus inde etiam commonstrare lubet, quòd eius oratio splendoris plenissima est ac dignitatis. Etenim doctrinæ fermè reliquæ & facultates humili planè dictione pedestríque oratione vtuntur; atque ita vtuntur, vt non modò nitore careant & elegantia, sed munditia propè omni & cultu. ita sanè illarum sermo horridus passim apparet & squalore obsitus: sæpè etiam vulgi atque imperitissimæ plebis oratione subdurior & inquinatior. Poësis contra admirabilem refert nitorem: nullam dicendi virtutem non sectatur: nullum orationis lumen & ornamentum non amplectitur. Denique quantum abundat Ver floribus, Autumnus pomis, Aurora coloribus, Cœlum luminibus, tantum suauissimis Orationis quasi floribus pomísque referta est Poësis, & pulcherrimis coloribus luminibúsque distinguitur & variatur. Vt mihi quidem cæteræ illæ artes atque doctrinæ pedestres atque humiles incedere, Poësis contra veluti quadrigis inuehi ac triumphum agere, videatur. Neque verò historiam mihi commemoret quispiam aut Oratoriam dictionem: quasi verò illa nec munditiam abijciat & elegantiam, nec ornamentis ac nitore careat: hæc luminibus ac pigmentis mirificè delectetur, & de pulchritudine ac venustate certet cum Poësi. Historia enim, vbi munditiam

quandam amplexa fuerit, mirum est quàm infœliciter sectetur culturam, & maiora ornamenta referre gestiat: cultus enim minuit historiæ fidem; & quò lautior atque ornatior est eius dictio, eò suspectior & incredibilior videri solet. Denique historia grauis matronæ instar est, quæ, si paulò cultior appareat, ac munditiæ nitorem addat, minus pudica, lasciua etiam & petulans, habeatur. At Poësis quò magis coloribus distinguitur, & excolitur ornamentis, eò gratior accidit mortalium oculis atque iucundior. est enim venustæ puellæ ac nobili sponsæ persimilis, quam nullum decus, nullum ornamentum, nullus splendor dedeceat: quin margaritis, auro, gemmis, purpura magna cum dignitate vtitur & laude. Nam de eloquentia & oratoria dictione nihil attinet dicere, cum a Poësi magnam splendoris ac decôris partem mutuetur: & suum illa decus Poësis acceptum fermè referat, quorum virtutes in humiliore puluere imitatur. Vt omittam ne illi quidem tantum splendoris concedi & lucis, vt a Poësis splendore & luce non longo interuallo superetur. Est enim eloquentia instar matris familias, quæ plus satis matronæ imitari debet incessum ac speciem, quàm sponsæ decus ac maiestatem. Ita fit vt exquisita venustas & elegantia in Oratore odiosa sit atque suspecta; in Poëta suauis accidat, & admirabilem conciliet dignitatem.

Sed imprudens sim ego, qui dum externum Poësis decus commemoro, interiorem illius pulchritudinem prætererim, aut certè non maiorem illi dignitatem tribuerim, quàm quòd morali philosophiæ sit affinis, & eius virtutes æmuletur. Ergo requiramus, si placet, Auditores ornatissimi, quantum Poësis dignitas ac splendor in ijs eluceat, quæ contemplatione continentur. Qua in re, equidem, quoad respicere animo possum, ac priscorum ætates & monumenta repetere; sentio a primis sapientiæ incunabulis vnos Poëtas fuisse, qui contemplatricis Philosophiæ campos colerent & peragrarent. Neque enim alii tractabant Philosophiam, alii pangebant Poëmata: nec Poetæ ac Philosophi munus diuulsum erat atque distinctum: Sed Poëtæ Σοφίαν æquè ac Musas complectebantur: ita vt in vnius Poëtæ sinu ac fide Musarum & Sapientiæ décora & munera conquiescerent. Hinc Zoroaster, Democritus, Parmenides, Empedocles, Tales, Solon alijque sexcenti, quos deinde Philosophis visum est inter Philosophos ac sapientes numerare, Poëtæ fuerunt: & quicquid scripserunt,

runt, carminibus commendarunt. Quin etiam antiquiores Orpheus, Linus, Eumolpus, Musæus aliique non pauci qui inter Poëtas primarios numerantur, non minùs tractare sapientiam ac philosophari quàm versus condere, &, vt cùm Ennio loquar, poëtari, visi sunt. Nec sanè Homerus alia de causa dictus est sapientiæ Oceanus ac pater, quàm quòd doctrinarum omnium præcepta, si non omnibus expressa coloribus, at certè inchoata (si multis credas) & adumbrata in eius poëmatis delitiscerent. Nam Musas, quibus Poësis ortum & gloriam acceptam referunt Græci, reuera non carmine solùm, sed doctrinis etiam claruisse, historiarum monumentis compertum est. Neque verò illud est prætereundum, Viri ornatissimi, quod in nostra hac palæstra ferè caput censeri debet. poëtarum scilicet tractatione ad solutam orationem omnem maximè verò ad eloquentiam tanquam copias parari, verè enim dici potest, oratoriam dictionem, vbi poëtarum lectionem planè contempseris carminísque virtutes, frigere omnino ac veluti exarescere. Quin etiam Poëmatis studio eodem tempore mentis aciem acuimus atque intelligentiam attolimus. Neque enim diffitendum est, Poëtas esse intellectu difficiliores quàm Historicos: Oratorum verò difficultatem multis partibus superare. Ex quo fit, vt si quos in Poëtica dictione labores ponimus, ij faciliorem nobis aperiant viam ad historicos, multóque magis ad Oratores, intelligenter peruolutandos. Nec profectò vtilitates prætermittendæ sunt & opportunitates, quæ poëticæ propriæ videri solent: immo verò inter primarias sunt recensendæ, ac toto pectore amplectendæ. Ea enim est facultas hæc nostra, vt inde mirificè iuuemur ad Poëmata ipsa, quantumuis eorum varietas permagna sit, scienter vtiúterque tractanda. faciliùs namque in tanta Poëmatum varietate, siue fabulæ genus imitationísque rationem, siue sententiæ elocutionísque characterem ac formam, siue metrorum vim ac numerorum, siue τὸ πρέπον, ac mores denique, stylum, artificiúmque vniuersorum dignoscimus. Ex quibus etiam fit, vt Poëtas ipsos acutè diiudicare, & quid quisque valeat, quibus vel artis vel exercitationis vel ingenij Naturæque præsidijs instructus fuerit, cernere liceat. Atque hinc tandem, ne inter spectatores numeremur semper, optimos Poëtas carmine æmulamur & imitamur, poëmata pangentes ipsi quoque ac pertexentes. Ad extremúm ex cæteris artibus atque doctrinis certum quæque vsum habet;

Gram-

Grammatica vt emendatè loquaris: Historia vt perdiscas memoriam vetustatis: Rhetorica vt ad fidem dicas appositè: Dialectica vt disseras probabiliter, &, vt dicam paucis, rebus ferè singulis opportunæ sunt singulæ. Poësis res multas ac magnas continet: quò quò te verteris præsto est: quicquid mediteris, opportuna & tempestiua. Itaque non aqua, non igne pluribus in rebus vtimur quàm poësi. Memini me aliquando nobile atque adeò regium theatrum ingredi, in quo Poësis egregio expressa opere ac magnifico cerneretur. Hæc Reginæ instar in sublimi considerat solio, regio sceptro, diademate, purpura præterea, auro, gemmísque conspicua; sed egregia in primis forma ac specie, in qua summum decus elucebat, admirabilis dignitas, incredibilis pulchritudo. Hanc circumstabant puellæ aliquot ac matronæ, honesta illæ quidem forma & liberali, sed quæ tamen Reginæ illi venustate plurimum concederent ac dignitate. Hæ igitur certatim Reginæ rosas florésque suauissimos, aurum gemmásque pulcherrimas, offerebant, quibus adhuc illius diadema & caput exornaretur, ac regiæ maiestati nouus nitor ac splendor adiungeretur. Ita sanè Poësis omnium quótquot spectatum admitterentur, oculos mirificè capiebat, delectabat, recreabat. Quæ cum ita sint, quis non facilè animaduertat, Poësim esse liberalium artium doctrinarúmque reginam? nam quæ illi famulantur siue puellæ siue matronæ, esse Historiam, Eloquentiam, Astrologiam, vno verbo, liberalium artium ac disciplinarum chorum, facilè, vt opinor, intellexistis.

Sed o me miserum: dum enim pulcherrima detinet me Poësis imago, atque illius recordatio suauitatis, ingentes audio clamores nostræ huic Reginæ insultantes. Sed quæso clamores istos ac voces tantisper audiamus.

Cur obsecro prisci illi sapientes pronuntiarunt, Sirenes prætereuntium aures permulcere quidem, sed eos tamen ad naufragium adigere? Cur sapientissimum Græcorum Vlyssem istarum cantus obstructis auribus prætervectum ferunt, vt se sociósque subtraheret naufragio? eo, eo inquam, hæc protulerunt consilio, vt mortales admonerent, poëtarum carmina & cantus esse illecebram iuuentutis, morum corruptelam & pestem: nec posse illis hominem præbere aures, atque animos adiungere, quin morum virtutisque naufragium consequatur. Declarant hoc satis fœdi Lyricorum amores, qui a Græcis poëtis ad La-

tinos,

tinos, ab his ad Italicas gentes exteráſque nationes multas, maiores ſemper cum obſcœnitate perniciéque manarunt. Declarant Comicorum ſiue noſtrates velis atque recentes, ſiue exteros & antiquos percurras, ſcurriles ioci ac turpitudines. eò enim multorum prouecta eſt licentia, vt ad omnem dicacitatem & impuritatem nati & ficti videantur. Itaque minimè mirum videri debet, turpes ſcenæ dicacitates ac iocos orcheſtras & caueas, ſed quid dico caueas? vrbes complere totas. Nam Tragicorum ſæuitias & proditiones, ne dicam carnificinas & immanitates, horrendum quid inſonare auribus, ac fictis etiam inſidijs viam communire ad veras, nemo non fateatur. Denique Epicorum carmen ſuperſtitioſis deliramentis atque anilibus ſæpè fabulis eſſe pleniſſimum, paſſim etiam facta incredibilia ac portentis ſimilia canere, & ſummatim poëmata iſta omnia mortalium animos ſupra quàm ferri poſſit permiſcere ac perturbare, compertum eſt. Sic ſanè Poëſis vlcus eſt tota ac venenato melle infecta. Quapropter ſapienter, vt ſæpè ſolet, vertex ille Philoſophorum Plato, poëtas iuſſit a ſua Rep. exulare, ac Τραγικώτατον καὶ ποιητικώτατον Homerum coronatum dimiſit: lauream illi ſine dubio detracturus, atque in extremas vſque inſulas eum amandaturus, niſi Græcorum, quos poëtarum Homerique maximè præſtigijs delinitos Intelligebat & occupatos, inuidiam veritus eſſet. Sed quid moror? egregia Regina iſta quàm calamiſtrata incedat ac picta, quàm ſpiret laſciuiam vndique & libidinem, quàm huc illuc procaciter conijciat oculos, & cantus, vt incautos alliciat decipiátque mortales, nemo non experitur. Vt mihi quidem videatur petulantis meretricis ſpeciem veriùs referre, ac dignior quæ ab honeſtarum illo puellarum matronarúmque, hoc eſt diſciplinarum, choro excludatur, quàm Reginæ mereri nomen ac ſedem.

Audiſtis, opinor, accuſationem, atque eam ſanè grauiſſimam, ſed calumniæ tamen plenam, quæque facilè in authoris recidat caput. Ac primùm videte, Auditores optimi, quæ & quanta ſit aduerſariorum iniquitas & fraus. Poëtarum princeps Homerus Sirenarum introduxit fabulam: hanc ſubinde Poetæ alij cecinerunt & carmine nobilitarunt ſuo: & erunt quì Sirenas naufragio infames quod mortalibus perpetuò moliuntur, poëtas ipſos deſignare affirment? quaſi verò ſibi illi inuidiam conflare ac ſuo Muſarúmque nomini infamiam inferre molirentur. Quanto

æquius cum viris doctis, id quod est, confessi essent; nimirum Sirenis meretrices, quippéquæ blanditijs ac dulcium lenocinio verborum amantes delinirent & caperent, eosdémque ad fortunarum, honorisque naufragium, impellerent; designari & commostrari? Atque has sanè obstructis auribus declinauit Vlysses: has poëtæ Vlyssis exemplo declinari a nobis iubent ac deseri. Neque verò ob insanos Lyricorum quorundam amores & obscœnitates culpanda est Poësis & explodenda: sed ij culpandi explodendique, qui per ignauiam & intemperantiam abutuntur Poësi: alioquin diuitiæ quoque, corporis robur, pulchritudo, quin eloquentia, rei militaris scientia, artes denique doctrinaéque omnes culpandæ & explodendæ sunt, cum ijs etiam interdum abutantur mortales. Atque id planè ipsum de dramatico Poëmate, quin de Epico etiam, iudicandum, si quando a virtutis norma deflectant: ijs enim non ars quæ casta est & solers, sed artificis siue lasciuia & improbitas, siue inscitia & superstitio, apud probos viros & sapientes conflauit inuidiam. Quocirca non statim ego Platoni assentirem, nisi arbitrarer, eum non tam arti ac Poësi, quæ per se optima est, quàm artificum poëtarúmque multorum petulantiæ & improbitati fuisse infensum, atque inprimis vehementiore Poëtarum illorum imitatione, quæ reuera moderatione egeret plurima, permotum & exasperatum Reipub. timuisse suæ. Sic sanè vbi moderationem adhibueris poësi, atque ita adhibueris, vt ornata quidem incedat & culta, non lasciua; festiuitatem spiret & iucunditatem, non libidinem; alliceat etiam, sed ad honestam voluptatem & hilaritatem alliciat, nihil erit cur Poësim cum meretrice conferas atque honestarum illam puellarum choro regiáque sede arceas: sed morum emendatricem vitaéque magistram optimam esse fatearis, ac toto pectore colas, diligas, amplectaris.

Quod cum ita sit, iam ad Aristoteleæ Poëticæ monumentum alacriùs nostra descendet oratio. Etenim illud mihi videor tuto ac verissime affirmare posse, in hoc monumento admirabilem Aristotelis industriam ac solertiam elucere, ita vt quantumuis magnus hic author in cæteris disciplinis maximè excellat, ac summi ingenij commendationem & laudem apud omnes inuenerit, in hoc tamen accuratissimus ac solertissimus, sibi denique ipsi simillimus, appareat. Quamquam illud etiam ingenuè fatendum est, Auditores, cum admirabili illa præceptorum copia

ac varietate, parem ferè difficultatem atque adeò obscuritatem coniunxisse. Is enim est Aristoteles, qui quicquid fermè scribit, id ingeniosè quidem ac doctè, sed laconicè tamen ac pressè, dicam planiùs, concisa breuitate scribit: quasi verò segnes arcendos longiùs, ingeniosos contra excitandos & inflammandos, ac summatim sibi tantùm suíque simillimis canendum putauerit.

Hinc videas summorum virorum, quótquot perbreuem hunc libellum interpretati sunt, ingenia mirificè semper exercuisse: non rarò etiam dissidentibus mutuóque confligentibus sententijs implicasse. Etenim compertum est Franciscum Robortellum Vtinensem; mox etiam Vincentium Madium Brixianum, nobiles sanè ac variæ litteraturæ viros, sic Aristotelis Poëticam ex hoc ipso loco priùs, tum publicis litteris & commentarijs vnà cum Bartholomæo Veronensi explanasse, vt Mutinensi interpreti, Petro Victorio, Alexandro Piccolomineo, Antonio Riccobono, dissentiendi etiam, ac nouas sæpè interpretationes excogitandi amplissimum locum reliquerint. Vt Minturnos, Scaligeros, Patritios, Mazzonios aliósque multos prætercam, qui etsi alio scribendi genere delectati, Poëticis Aristotelis præceptionibus, quasi nouas semper tenebras in eis offenderent, aliquid lucis afferre conati sunt. Certè Franciscus Patritius tam multa nouauit in Poësi; tam frequenter a Madio ac cæteris explanatoribus illis discessit, vsque adeò varias eorum opiniones & interpretationes exagitauit, vt veriùs (si ei credas) operam illi suam lusisse, quàm poëtica Aristotelis decreta illustrasse dicendi sint.

Haud itaque erit cur Florentissimi Patauinæ Academiæ Auditores mirentur, si me quoque senserint ex hoc ipso loco eundem Aristotelis librum explanandum, nec semel tantùm, sed iterùm, ac tertiò, si opus fuerit, dilucidandum, suscipere. etsi enim non ego istorum conatus atque vigilias sperno, quin mirificè probo ac laudo, imò verò earum authores quippe eloquentiæ ac doctrinæ gloria claros, ac de ingenuis doctrinis egregiè meritos, in oculis fero; veruntamen (vt ingenuè fatear) haud omnino futurum despero, vt amplissimum quoque campum nobis reliquerint, in quem non sine auditorum meorum iucunditate, spero etiam fructu & vtilitate, nostra excurrat oratio. Ac profectò, Auditores, multa sunt, quæ princeps ingenij ac doctrinæ Plato cum alibi sæpè, tum in Phædro, & in libris de Rep. de poësi nobis præcepit: quæ cum exinde Aristoteles partim vsurpauerit ac pro

ſtis vſus ſit, partim etiam de more oppugnarit ac repudiarit, operæpretium ſanè feciſſent Peripatetici interpretes, ſi ea diligenter expendiſſent, mutuóque contuliſſent. Multa quoque ſunt quæ Græcus Platonis interpres Proclus, Plutarchus item atque alij quidam veteres, iidémque nobiles authores, de Poeſi vltrò citróque diſſerunt, quæ ab Poëticæ ſtudioſis magna cum vtilitate ac dignitate agnoſci & cum Ariſtotelicis decretis coniungi & poſſunt & debent. Denique dum Ariſtoteles de Poëſi in vniuerſum præcipit prius, mox ſigillatim diſſerit de Tragœdia, paulò poſt de Epopœia, ac tandem ad Comœdiam, ac ſiquod eſt aliud poëmatis genus, ſe comparat: dúmque interim cæteris non facilè aſsentitur, ſed de more obſiſtit, ac mira inprimis breuitate & ſubtilitate diſputat, incredibile profectò eſt, quàm multas & graues nobis controuerſias ac dubitationes obiecerit, in quibus explanandis noſtra vtiliter deſudet induſtria. Sic ſanè quam cæteri interpretes Ariſtotelis dictionem declarant copiosè, hanc nos quoque, ne honeſtum laborem ſubterfugiamus, ac rei benè gerendæ occaſionem amittamus, non indiligenter, quantum tamen patietur ingenij noſtri tenuitas, examinabimus & dilucidabimus ac ſimul quas iſti nobiles controuerſias partim ſicco pede, partim etiam clauſis oculis, prætereunt, has ipſi accuratè omnino vberiúſque tractabimus. CENTVM interim POETICAS CONTROVERSIAS afferentes, quas in eruditiſſima hac terrarum orbis ſcena explicemus, & in clariſſimorum auditorum gratiam, literarum etiam monumentis, ſi opus fuerit, conſignemus.

Verùm enimuero vt labores noſtri fœliciter cadant, & quem optamus fructum & iucunditatem vobis pariant, vnum vos hortor Auditores, nec hortor ſolùm, ſed enixè obſecro, cupidiſſimè flagito, ſummis precibus obteſtor. At quid hoc tandem? Illud, illud inquam ornatiſſimi adoleſcentes, quod veſtra ſtudia mirificè iuuare, veſtros conatus promouere, altiùs prodeſt. nimirum vt antequam huc accedatis Doctorem audituri, domi quotidie eam ipſam Ariſtoteleæ Poëticæ partem, quæ a me proximè ediſſerenda eſt, per vos ipſos diligenter agnoſcatis ac pro virili parte veſtra excutiatis, tum verò aures mihi vacuas, vacuos item animos præbeatis. Ita enim fiet, vt præparato animo ad Doctorem accedentes, mira facilitate illius præcepta ac documenta percipiatis: immo verò abditos quoſque ſenſus & grauiores quaſque difficul-

difficultates intimè peruadatis animo: sæpè etiam cum Doctore ipso strenuè multa ingenioséque certetis. Ipse enim (vt verè fatear) nauos industriósque auditores optarim, qui vbi attentas mihi præbuerint aures, méque è superiore loco dicentem alacriter audierint, mox descendentem percunctentur, vrgeant argumentis, lacessant disputationibus. Hac enim ratione excitantur auditorum studia, hac acuuntur ingenia, hac efflorescit industria, hac delectatio & æmulatio, quæ sanè duo doctrinis parandis plurimum valent, gignitur & excitatur. Ego sanè, Auditores optimi, nisi vererer arroganter aliquid de me prædicare, omnino affirmarem & profiterer, in me, si quid est ingenij aut doctrinæ, quæ sat, scio quàm sint exigua, id totum ab huiusmodi exercitationibus esse profectum. Dum enim adolescens in hoc amplissimo doctrinarum theatro ac Musarum domicilio Philosophiæ acque Theologiæ operam darem, nihil antiquius habui, quàm vt rerum explicandarum auditionem diligenti commentatione anteuerterem; mox Doctori attentissimas planè aures & vacuas darem: ad extremùm cum perorasset, multa de eo scicitarer, aliqua etiam obiicerem, & moderata contentione vrgerem ac disputarem. Ita sanè rudem linguam, exile impolitúmque ingenium, inexercitatam memoriam, acuebam, excitabam, perpoliebam, excolebam. Hoc igitur est, quod in meis auditoribus exopto, atque a vobis summis precibus contendo ac flagito. Ita enim fore spero, vt nec vos temporis, nec me laboris, vnquam poeniteat. Alioquin quemadmodum nec fruges colligit agricola, qui terræ cultura sationem non anteuertit: nec tutò cursum intendit nauta, qui ventorum haud captauerit opportunitatem; nec sanitatem recuperat ægrotus, qui non benè præparato pectore hauserit medicinam; ita nec optatos doctrinarum fructus colliget adolescens qui ad Doctorem imparatus accedat, ac nulla quasi cultura animi sationem anteuertat. Nam hoc planè ipsum, imparatum inquam in poëtica præcepta ac mysteria prosilire, esse *ἀνίπτοις πόσιν ἀναβαίνειν, ἢ ἀμύτοις χερσὶν τοῖς ἁγίοις ἑαυτὸς ἐπισάγειν*, illotis inquam pedibus ingredi, aut profanis manibus se immiscere sacris, veteri sanè prouerbio ac recepta multorum testificatione compertum est.

Quamquam meliora de vobis ominari iuuat, lectissimi Auditores: quin etiam optima quæque de vobis sperare ac prolixè omnibus polliceri. Iam enim intueor frontem, oculos, vultus mira in

ra in vobis alacritate incensos: animos ipsos nobili ac generosa cupiditate inflammatos; ac paratos inprimis ad propositos labores sustinendos omnes, vigilijs parcendum nullis: vt excitatam de vobis expectationem non cumulatè solùm expleatis, sed longo interuallo superetis. Atque hac sanè spe & cogitatione erectus ipse ad receptum Aristoteleæ Poëticæ munus, quod fœlix faustúmque sit, accedam propiùs, ab inscriptione, vt par est, initium interpretandi faciens.

DIXI.

ORATIO VIII.
DE HEROICI POEMATIS
utilitate ac dignitate.
HABITA PATAVII III. Non. Nouemb.

Cum posterior Aristotelea poëticæ pars, in qua de Epopœia disseritur, explananda esset.

QVINTVS labori nostro atque huic docendi muneri accessit annus. In quo sanè, Auditores ornatissimi, de Epopœia siue de Heroico poëmate nobis erit disputandum: hoc est de eo Poëmatis genere in quo elucent optimarum artium studia: splendent doctrinarum omnium virtutes: enitent humanæ diuinaéque sapientiæ lumina & ornamenta. Neque enim tot Cœlum stellas obijcit mortalium oculis, quot Heroicum Poëma humanis mentibus offert præcepta doctrinarum & exempla virtutum. Denique in hoc ita confluunt prudentiæ, eruditionis, industriæ præsidia omnia & monumenta, vt incredibilem hinc suauitatem haurire, solidas vtilitates permultas capere, honestissima & commoda & oblectamenta excipere ac referre liceat. Vt mihi quidem in Heroico poëmate intueri videar splendidum illustris vitæ speculum, Virtutis Theatrum, Honoris Templum, mortalitatis huius immortale perfugium & ornamentum. Sed de hac re dicam opportuniùs paulò post: atque ita dicam Auditores, vt facilè quisque vestrum sit percepturus, Heroici poëmatis cognitionem tum diurnis nocturnisque vigilijs nostris ac studijs, tum vestro ingenio & nobilitate atque florentissima hac Auditorum Corona, esse dignissimam.

Nunc potiùs Adolescentes optimi pro singulari humanitate vestra date mihi, obsecro, hanc veniam vt rerum tractandarum seriem œconomiámque omnem vobis commōstrem ac tanquam ante oculos ponam. ita enim fiet vt tot tantarúmque rerum dignitate ordineque perspecto, multò auidiùs, sed intelligente in-

primis

primis ac præparato pectore audiatis. Vt omittam omnino fore vt hinc etiam faciliùs intelligatis quale quantúmque opus aggredimur & molimur: quàm ingentem prouinciam sustinemus: quàm grauis, quàm honorificus, quàm frugiferus atque iucundus futurus sit annuus hic noster conatus ac labor.

Ergo quatuor inprimis erunt in quibus præsens desudabit industria, vt vberrimi fructus laboris extent ac temporis. Ac primùm quidem arduam ac perdifficilem Aristotelis de Epopœia seu Heroico poëmate Disputationem qua maximè potero diligentia explanabo ac dilucidabo. ex quo fiet vt non solùm de huiusce poësis vi, natura & partibus constet, verùm etiam quid siue a Tragœdia, siue a Comœdia, cæterisúe Poëmatis generibus differat, quibus rursus cum iisdem conueniat, perdiscere liceat. Quo tempore, quoniam Epopœiæ ingens cum Historia similitudo & affinitas intercedit, ac propterea dum mutuò sibi respondent, nos de illarum tum similitudine tum discrimine prolixè admonendos censuit Aristoteles, dabo operam, Auditores, vt Historiæ quoque scribendæ leges atque præcepta cursim saltem ac breuiter agnoscatis.

Tum verò, quoniam de Epici poëmatis dignitate atque natura nonnihil a Platone dissidet Peripateticorum princeps, proindéque dum hic Tragœdiæ, ille contra Epopœiæ, tribuit principatum, Academici cum Peripateticis grauiter altercantur, vniuersam Platonis doctrinam atque sententiam in hoc argumento grauissimo proferam, & cum Aristotelica comparabo: fortasse etiam, si videlicet id res postulare videatur ac locus, vtram sententiam libentiùs amplectar ac sequar, ingenuè patefaciam.

Et quia his expeditis & cognitis nihil iucundius aut optatius contigere poterit poëticæ Artis studiosis, quàm si Heroica Platonis Aristotelísque præcepta in Epicis poëtis agnoscantur, inprimis verò cum Homero quem sibi authorem ac Ducem proposuit Aristoteles, coniungantur, hac de causa Epica præcepta in ipso Homero accuratissimè requiram, & ad vtrunque illius poëma quoad eius fieri poterit conformabo. Quàmquàm non ita Homericas virtutes ac laudes requiram ac consectabor, vt Virgilij, quem admirabili grauitate ac suauitate plenissimum esse constat, iudicium virtutésque contemnam. quin potiùs has vt par est in medium afferam, ac veluti tabulam benè pictam in optimo lumine collocabo. etenim vehementer optarim vt a vobis Audito-

res præstantissimi diligenter spectentur, neque enim fieri potest vt qui ad poësim ficti sint; eas sine incredibili voluptate contemplentur; imò vero vt illas sine satietate suspiciant & admirentur necesse est.

Ad extremum ne nostrates poëtas contemnere videamur, ac dum Græci de Græcis Latini etiam de Latinis tam honorificè loquuntur, nos contra quasi inuidi de Italicis sileamus; ea continenter attingam & indicabo quæ in Italicis Poëtis, præsertim verò in admirabili ac propè diuino Torquati Poemate continentur; Heroica decora & ornamenta, quæ etiam, vt si quomodo possim nostro huic operi tanquam Colophonem pulcherrimum imponamus, cum Virgilianis atque Homericis, quantum tamen loci huius authoritas feret ac dignitas, cōiungam & comparabo; ac tandem aliquando cui Princeps Heroicæ Poësis laus ac palma debeatur, pro virili parte mea demonstrabo. Atque eodem sanè tempore Aristotelem nobis audire licebit de Poetarum accusationibus & excusationibus disserentem: vt enim poëtis Homeróque inprimis patrocinetur, mirum est quàm subtiliter & acutè vias nobis omnes atque rationes ostendat, quibus poëtas tueamur, quaéque illis obijci solent crimina & argumenta dissoluamus.

Hæc sunt in quibus hoc anno versabitur noster labor: hæc in quibus nostra desudabit industria. Quæ cum ita sint, iam vt vnde discessimus, hoc est ad suum illa caput, nostra recurrat oratio, optimè animaduertere licebit Clarissimi Auditores quàm multa & varia, quàm egregia & illustria, quàm ardua & recondita sint nobis hoc tempore versanda, explicanda, illustranda. Nihil enim liberalium artium studijs continetur, nihil in optimorum Philosophorum curriculis agitatur, aut sapientum commentatione & lucubratione profertur; dicam planiùs, nihil Cœlo, terra marique ab Vniuersitatis authore Deo mortalibus spectandum proponitur, quod non interdum à summis eiusmodi Poëtis attingatur, ac veluti in pulcherrimum Theatrum nitidissimis coloribus expressum referatur. Quapropter vtinam in tam graui munere & argumento par nobis ingenium afferre liceret, paribus doctrinæ & eloquentiæ viribus nobilissimum hunc campum excurrere. Fore enim sperarem, vt nec mihi studium attentióque vestra, nec etiam plausus frequentiáque deesset, nec vos vnquam su-

ſcepti laboris pœniteret ac temporis. Sed vt ſpero ingenii mei nauicula aſſiduis conatibus tanquam ſecundis flatibus concitabitur, ac veſtræ tandem beneficentiæ aura ad optatum portum fœliciter prouehetur. Atque hac planè erectus ſpe alacri animo ſoluere, ac pelago ratem committere non dubitabo. Ita ſanè dum Homeri Virgiliique interpretes ac ſectatores, atque hi quidem non Ethnici ſolum verùm etiam Chriſtiana fide imbuti arcana myſteria ex iſtorum carminibus depromere audent, ita vt non rarò diuinos ſenſus attingere, ac ſummatim (vt cum Tertulliano loquar) Theologari ſoleant, ipſi etiam Theologabimur. Dum rurſus in iiſdem abdita naturalis philoſophiæ decreta obſeruant ac notant in quibus philoſophari neceſſe ſit, philoſophabimur. Quod ſi etiam Ciuilis prudentiæ præcepta atque humanæ vitæ officia in eis celebrant & proſequuntur, ita vt πολιτικώτατοι videri poſſint, nos quoque πολιτεύσομεν ac Ciuilis ſcientiæ documenta proſequemur. Denique ſi Aſtrologorum ſpatia, ſi Hiſtoricorum campos, ſi Rhetorum curricula, excurrere ſolent ac peragrare, excurremus ſanè ac peragrabimus. Nam de ipſomet Epici Poematis texendi artificio quò maximè noſtra ſpectat induſtria, nihil attinet dicere: hoc enim ſic proſequemur & explanabimus, vt tum fabulæ, morum, ſententiæ, dictionis, tum verò Epiſodij, Exodi cæterarúmque partium diligens ratio habeatur: atque omnia laudatiſſimorum Epicorum exemplis illuſtrentur & confirmentur.

Neque verò eſt quod Tyrones interim, ſi qui adſunt, quicquam commoueantur, ac non alacri celſóque animo in hanc arenam deſcendant: etſi enim in priore Ariſtoteleæ Poeticæ parte, quam ſuperiore anno explanauimus, hoſpites videri poſſent ac peregrini, curabimus tamen vt ipſi quoque ex noſtris laboribus vberrimos fructus percipiant. Dum enim Epici Poematis definitio atque natura declarabitur, tum Poeſis vniuerſim, tum partes ſingulæ ſeſe in conſpectum dabunt. Denique breuior eſt Epica Ariſtotelis diſputatio quàm vt vllis nos temporis concludat anguſtiis. Quid igitur prohibeat quominus Epopœiam definientes, & cum Tragœdia (id quod iandiu ſignificare cœperam) Poëticisque formis reliquis, vt par eſt, comparantes, cum poëſim in vniuerſum, tum ſingulas illius formas ac partes adumbremus. Sed quid dico adumbremus? imò verò ſuis illas coloribus atque luminibus exprimamus & illuſtremus? Ita quidem hoc anno benè iuuante

Deo

Deo veluti classicum canemus, quo & veterani & tyrones vno eodémque tempore excitentur. Sed quid moror? aut cur longiore prooemio vtor? An non lectissimos atque ornatissimos Adolescentes intueor ad propositum cursum, hoc est ad Virtutis & Gloriæ metam, cum per se tum nostra oratione mirificè incensos & inflammatos? Age dum igitur in arenam omni cunctatione abiecta descendamus, & Epicorum atque adeò Poëtarum omnium Magistrum docentem audiamus. Nisi tamen iubeatis (iam enim sat sentio) insequenti diei scholæ id integrum reseruari. Quam re equidem non grauatè obsequar vobis Auditores optimi; ea tamen lege vt proximo die & frequentes redeatis, & attentas mihi aures; & alacres animos, quæ vestra est humanitas, præbeatis.

In qua tum Aristotelis inter res iucundas Consuetudinem referentis confirmatur prius mox exagitatur opinio.

Tum ad extremum Petro Duodo Vrbis Præfecto, qui inopinatus Patauinum Gymnasium adierat & Rhetoricæ scholæ interfuerat, gratiæ aguntur.

QVAE nobis hodierna die in eloquentiæ curriculo offert Princeps Peripateticorum Aristoteles, ea sanè dicendo persequar hoc tempore. Tametsi, vt verè fatear, Præfecte Illustrissime ac sapientissime, non possum non magnopere commoueri atque intimis sensibus perhorrescere, cum intelligam te præsente actum mihi spectante Roscio agendum esse. Sed tamen illud me recreat atque sustentat, quòd sat sciam parem in te cum doctrina & sapientia humanitatem ac morum facilitatem esse coniunctam. Itaque tua inprimis humanitate fretus in arenam descendam.

De voluptate iucundisque rebus disputationem instituerat Aristoteles, cuius causa varias ac multiplices rerum iucundarum formas ac genera commemorare cœperat. Inter quæ illa iam refert, quibus assuescimus, quaéque consuetudine terimus & vsurpamus. imò verò consuetudinem ipsam inter ea numerari, ac iucundam haberi iubet. Hinc amplissimum nobis dubitandi locum ac veluti campum aperit, in quem nostra excurrat oratio. etsi enim multis ac magnis argumentis confirmare licet Aristoleum hoc decretum, multis tamen rursus labefactari potest, ac funditus quasi prosterni. Verùm agedum obsecro rationes afferamus quibus Aristotelis sententiam pro virili parte confirmemus, tum verò aduersarias subijciemus) atque vtriusque momenta, si per tempus licuerit, expendemus.

Ergo res quæ consuetudine teruntur & vsurpantur atque adeò consuetudinem ipsam inter res iucundas esse numerandas inde primùm suaderi potest ac doceri quòd consuetudo sit altera Natura, id enim ita in confesso est apud omnes, vt penè abierit in

pro-

prouerbium. cum igitur ea quæ fiunt, Natura duce ac secundùm Naturam iucunda sint, sanè quæ cõsuetudine geruntur, sine dubio iucunda erunt. quid est enim quòd fateamur consuetudinem esse Naturam alteram, ea verò quæ consuetudine geruntur, iucunda, esse inficiemur, cum ea quæ a Natura proficiscuntur, & secundùm Naturam geruntur, sint periucunda? Deinde nemo non animaduertit ea quæ consuetudine fiunt, maiore indies cum facilitate obiri ac peragi. At quæ a nobis maiore facilitate aguntur, ea sanè (id quod passim experimur) non sine voluptate perficiuntur. Quam rem appositè quidem declarauit Aristoteles cum de virtutibus disputaret. Etenim (si ei credas) ex frequentibus actibus quædam veluti propensio ac facilitas (hanc Peripatetici dispositionem appellant) siue animi inclinatio gignitur in nobis, vnde res arduæ minùs difficilè geruntur: tum verò ex propensione ac dispositione habitus quidam existit, quo muniti res difficiles etiam atque arduas mira tum facilitate tum voluptate peragimus. Sic miles ex frequentibus rerum militarium laboribus, sensim propensiones illas & inclinationes excitat in animo, vnde habitum tandem fortitudinis acquirit, cuius præsidio res arduas strenuè ac mira cum facilitate aggreditur. Itaque appositè Flaccus,

Angustam amici pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat: & Parthos feroces
Vixet eques metuendus hasta.
Vitámque sub dio & trepidis agat
In rebus——

sed Virgilius inprimis appositissimè exclamat,

——*Adeò a teneris assuescere multum est.*

Cum igitur consuetudo tanti referat, ac propterea Ouidius canat

——*Nihil assuetudine maius,*

cúmque consuetudo rursus nihil aliud sit quàm habitus quidam ex rerũ gerendarũ frequentatione comparatus, quis non fateatur consuetudinem vnà cum facilitate voluptatem quoque afferre?

Ad hæc ea quæ crebro fiunt (id quod hoc in loco acutè nos admonet Aristoteles) parum admodum ab iis absunt quæ semper fiunt. cum igitur ea quæ fiunt semper, vt a Natura proficiscuntur, voluptaria sint & periucunda, cur obsecro ea, quæ a consue-

tudine

tudine manant & crebrò fiunt, non aliquam voluptatem ac iucunditatis partem mortalibus afferent? Sed quæso, Auditores optimi, repetite diligenter animo quas agricultura, quas venatio aut piscatus, quas ars nautica, & (ne consecter omnia) quas militiæ tractatio molestias affert ab initio & difficultates. at harum frequentatio rerum & vsus tantam indies & facilitatem & voluptatem affert, vix vt harum artium exercitationúmque voluptates & oblectationes percenseri possint. verissimè enim dici potest earum fructus & emolumenta esse amplissima: sed oblectamenta tamen ac voluptates commodis ac fructibus nihil concedunt. Iam verò possum hoc in loco cum Oratorum & Poëtarum, tum verò Philosophorum authoritate certare ac pulcherrimum Aristotelis decretum confirmare. Quapropter M. Tullius, qui pro Oratoribus satis esse potest; dum Verrem & crebras illius rapinas exagitaret, id totum consuetudini acceptum referebat, quia nimirum adolescentia rapinis deditus turpissimis, hisce illecebris & oblectamentis assueuisset. Pro Philosophis verò instar omnium Pythagoras sit in præsentia, qui illud suos auditores frequenter admonebat, Virtutem, & si arduam, sectandam, atque optimam viuendi rationem amplectendam: quandoquidem consuetudo deinde molestias delet omnes & oblectationem affert. Atque hoc est quod tum Poëtæ tum Sophistæ olim de Hercule adolescente decantarunt peruulgarúntque, dum eum in biuio collocarunt. cum enim eam viam inijsset, quæ initio puluere, sudore, spinis etiam ac sexcentis denique molestijs impediretur, paulò post cliuo ac monte conscenso, floribus omnia & voluptatibus referta inuenit. id enim acutiùs cernenti ostendit satis in rebus gerendis longo vsu & consuetudine voluptates ingentes comparari. Hæc pro Aristotelis decreto. Nunc pro aduersaria sententia, si placet, disseramus: id quod eò etiam libentiùs faciam, quòd vos Auditores optimi facilè mihi persuadeam alteram aurem alteri parti reseruasse.

Ac principiò quidem nemo, vt opinor, qui rectè sentiat, inficietur, longiorem rei alicuius etsi alioquin iucundæ vsum facilè satietatem gignere ac fastidium, interdum etiam nauseam ipsam mouere. quod tametsi sæpè experimur, nobili tamen ac planè diuino lubet exemplo illustrare. Versabatur olim Dei populus in heremo: vbi cum annonæ premeretur egestate, ecce tibi diuinitus manna demittitur, cuius tanta erat suauitas vt nihil iucundius

degu-

degustari posset. Denique quo quisque maximè cibo delectaretur, huius saporem ac suauitatem manna illud referebat. & tamen diurnus huiusce cibi vsus mira populum illum cœpit satietas, ita vt exclamaret, nauseat anima nostra super cibo isto leuissimo. consuetudo igitur fastidium, satietatem ac nauseam gignit: tantùm abest vt voluptatem afferat & inter res iucundas sit numeranda. Deinde experientia compertum est varietatem mirificè delectare; ita vt satietati eiúsque molestijs varietate maximè occurramus. at varietas consuetudini opponitur è vestigio. quantùm enim consuetudo in vnius eiusdémque rei tractatione versatur, tantum varietas ab vnius eiusdémque rei tractatione abhorret. Cum igitur varietas quæ consuetudini opponitur & satietati occurrit, magnam habeat voluptatem, nemo non videat consuetudinem nullo modo inter res iucundas esse numerandam: sed hanc laudem varietati quæ satietatis depellit molestias & voluptate plenissima est, esse reseruandam. Illustrarem, Auditores, rem vniuersam & Naturæ & Artis exemplis, nisi temporis me prohiberent angustiæ. illud tamen vos admonebo hanc rerum Vniuersitatem quæ κόσμος ac Mundus ab ornatu & Munditie appellatur, nulla re magis capere intuentium oculos & delectare, quàm varietate. vt præterea Mundus nihil aliud censeatur quàm rerum omnium varietas: atque inde maximè pulcherrimus habeatur, quòd admirabili rerum varietate distinctus est. quid? potest ne mortalium oculis suauius quicquam accidere Solis aspectu? at hic ob vnam consuetudinem vilescit ferè, ita vt tunc solùm aut maximè delectet, cum diu illo veluti orbati fuimus. quod maximo argumento esse potest consuetudine deleri voluptatem aut minui, tantum abest vt concilietur & pariatur. nam & Oratores (vt aliquod Artis extet exemplum) & Musicos & Pictores varietate maximè aures atque oculos capere animósque iucunditate perfundere compertum est, ita vt mirum videri possit Aristotelem gignendæ voluptatis laudem ac veluti palmam consuetudini tribuisse, quæ varietati esset tribuenda. Quanquam non est prætereundum tritum illud, sed acutum tamen ac scitum, prouerbium, Omnia noua placent: hinc enim intelligitur consueta obsolescere ac frigere, noua virescere ac florere: ita vt ad ea torpeamus, ad hæc aures erigamus atque animum. Natura enim comparatum est, vt rerum nouitate capiamur ac delectemur. itaque vt per noctem nihil præclarius spectari possit quàm serenum

cœlum

Cœlum ac Noctis ipsius currus mira stellarum pulchritudine decoratus, præ consuetudine tamen ferè vilescit eiusmodi spectaculum ac pompa. Et tamen si fortè infaustus cometes appareat, hic propter rei nouitatem & insolentiam quasi res iucundissima rapit ad se mortalium oculos, vsque adeò res nouæ, etsi infaustæ, oblectant animum. Sed cogor iam hac in re ad Aristotelem ipsum prouocare; cui, nisi secum ipse pugnare velit, fatendum est tandem, consuetudinem voluptatem & affectiones omnes minuere, quin, si ei credas, extinguere. cum enim in pulcherrimis illis, quæ de anima scripsit decretis, axioma illud ac decretum celeberrimum tulerit, A b assuetis non fit passio siue affectio, sanè fateatur necesse est, assiduo rerum vsu ac tractatione diurna, vno verbo, consuetudine passiones quas Peripatetici vocant seu affectiones animæ, cuiusmodi est siue dolor siue voluptas, extingui aut minui. id quod exemplis breuiter illustrari potest. Fac enim dux victoriam primò reportet ex hostibus: Fac pater primam suscipiat sobolem: fac agricola primos ex cultura reportet fructus, mira istorum animos subibit iucunditas & delectatio. Quod si in dies & victorias dux reportet, & pater liberos exinde alios suscipiat multos, agricola etiam nouos quotidie percipiat fructus, minuetur sanè voluptas consuetudine: vt mirum videri possit illud in mentem venisse Aristoteli vt scriberet consuetudinem parere iucunditatem, & inter eas res numerandam & referendam esse quæ voluptatem delectationémque conciliant. Hæc enim gloria & palma varietati & nouitati, quæ vsui & consuetudini è regione opponitur, iurè ac meritò fuerat deferenda. Hæc sunt quæ mihi in vtranque partim sese offerebant disputāda. Vos quæso Auditores ingeniosissimi ac nobiles aduersaria huiusmodi argumenta illorúmque momenta diligenter expendite, méque pro vestro ingenio ac solertia hærentem atque ancipiti distractum cogitatione, graui hac dubitatione, si ratio occurrit vlla, eximere ne grauemini. Tu verò Illustrissime ac sapientissime Præfecte, qui aduentu ac splendore tuo Gymnasium hoc nostrum illustrare, méque tua præsentia & amplitudine cohonestare non dubitasti, sic habeto. Mihi quidem dum te in subsellijs istis sedentem intueor, præclarum Cn. Pompeij factum facilè in mentem recurrere. Etenim Pompeius, is qui ex tribus orbis Terrarum partibus tres insignes triumphos reportauit, cum ex Asia decedens Rhodum venisset, nihil antiquius habuit quàm vt Possido-

nij Gymnasium ingrederetur atque illi attentas aures daret. Tu verò cum varias Terrarum partes peragraueris atque illas clarissimis virtutibus quasi triumphis compleueris, tandem in Patriam rediens, Patauiúmque d gressus, nihil potius habuisti quàm vt nostrum Gymnasium subires, mihique, quæ tua est singularis humanitas, attentas præberes aures. Qua in re eò maior quàm Pompeio tibi debetur laus, quòd Pompeium peruulgata Possidonij sapientia ac summa dicendi virtus facilè allicere potuit: te virum eloquentiæ doctrinarúmque laude cumulatissimum ingenij mei tenuitas ac dicendi infantia deterrere quidem, allicere certè non potuit. Nisi tamen illud te permouit, Eques splendidissime, quòd facilè perspexisses meum erga te studium & obseruantiam singularem: denique non ignorares quantopere virtutes tuas ac nominis prædicationem vel colerem vel admirarer. Et sanè olim ego adolescens te adolescentem admirabar ac summa beneuolentia complectebar, cum Patauinum Gymnasium sic frequentares ac celeberrimos doctores audires, vt nemo non ingenij tui magnitudinem agnosceret; nemo tuos in Eloquentiæ Philosophiæque curriculis progressus non admiraretur. Sed & ipse vir te virum suspiciebam, cum audirem, sæpè etiam cernerem, te varia eáque grauissima Reipublicæ muneta sic obire vt non modò ætatem verùm etiam omnium opinionem, quantumuis egregiam ac nobilem, factis quamlongissimè superares. Ad extremum senex factus, te iam ferè senem non sinè ingenti lætitia & voluptate & admiror & suspicio: video enim te incredibili cum dignitate non Allobroges solùm & Gallos, verùm etiam Sarmatas, Germanos, Britannos clarissimis legationibus perlustrasse, Apostolicam sedem semel atque iterum adisse, denique ad Gymnasium hoc nostrum vel potiùs tuum redijsse, vnde tuæ eloquentiæ ac sapientiæ initia & fundamenta ieceras adolescens. Qua in re tu quidem, Præfecte sapientissime, cœlestium luminum principem, aut ego magnopere fallor, imitaris. Vt enim summus hic luminum cœlestium princeps, Sol inquam, sic terrarum decurrit plagas, sic stelliferi orbis illustrat signa, vt eò tandem redeat vnde nouum mortalibus aperit annum, ac terras floribus ac fructibus complet; ita tu plurimis terrarum regionibus decursis, ac regijs vrbibus varijs quasi stelliferis signis tuarum splendore virtutum illustratis, Patauium redijsti, vt hinc rursus Patauinæ Academiæ & Ciuitati nouum cúmque lætissimum aperires an-

num, in quo tuarum virtutum & flores lætissimos & fructus suauissimos caperemus. Et quidem cùm tu Præfectæ Illustrissime non exiguam industriæ tuæ ac prouidentiæ partem in militares ordines deriuaueris, atque hos pœnis multò verò maximè præmijs ad bellicam laudem excitaris, postulabat sanè ratio vt parem studij ac beneuolentiæ partem doctrinarum artibus ac Musis transmitteres: téque, quemadmodum Armorum præsidium & decus, ita Togæ columen & ornamentum ostenderes. Denique fortes creantur fortibus. itaque cum tu è strenuissimo ortus sis patre atque imperatoria laude clarissimo (quis enim nesciat fœlicissimam, quam superiore sæculo ex communi hoste maritimo certamine victoriam retulimus, quinqueremibus, quibus Franciscus Duodus pater tuus fortissimus imperabat, acceptam esse referendam?) fuit sanè vt quoad pateretur occasio & locus, eius industriam (quod sanè & fecisti & facis egregiè) ac virtutem imitareris. Vt mihi quidem ad Patauinam Præfecturam tanquam ad veteris parentis stationem diuertisse videaris. Sed tamen illud etiam tibi erat præuidendum & enitendum, vt quæ ab ineunte ætate studia atq. instituta coluisti, quibúsque tanquam gradibus ad summos honores ascendisti, hoc est Togæ Pacísque decora & monumenta, ornares, excoleres, illustrares: denique Patauinam Academiam, hoc est amores ac delicias tuas, præsentia, studiis, authoritate cohonestares: idque ab eloquentiæ Gymnasio in quo tuæ dignitatis ac sapientiæ initia ieceras & fundamenta, facto initio. Vt enim eloquentia aliud nihil est quàm copiosè & ornatè loquens sapientia, ita hanc in primis tibi excolendam duxisti dum pro tua Republica perpetuum quendam legationum veluti cursum apud Reges ac Pontifices summos obires.

Quapropter quemadmodum singularem prudentiam humanitatémque tuam non possum non commendare, ita pro immortali hoc beneficio immortales tibi gratias ago: idque non meo tantùm verùm etiam florentissimæ huius nobilissimaéque iuuentutis nomine: quæ sanè quantum ex illius frequentia, vultu, plausu, veneratione perspicio, cum tuo aduentu mirificè lætata est atque animi tui magnitudinem comitatémque toto pectore amplectitur, tum omnia tibi fausta fœliciáque precatur.

D I X I.

Patauij Habita Non. Nouemb. An. CIↃ. IↃC. III. Dum Aristotelis Rhetoricam explicandam susciperet.

Patauini Gymnasij primùm, tum Aristotelis, ad extremùm Præsidum continet laudes.

REDEVNTI mihi superioribus mensibus ad hanc Vrbem celeberrimam, atque ornatissimum hoc pulcherrimúmque Sapientiæ Theatrum ac domicilium frequenter adeunti, & illius Doctores cupidissimè audienti, cum alia multa vehementer probata sunt, tum illud in primis, ex quo, vt verè fatear Præsides Illustrissimi, vósque cæteri Auditores ornatissimi, incredibilem voluptatem lætitiámque percepi. quod sanè quoniam ab instituto hoc nostro haud alienum esse duxi, exponere ac patefacere non grauabor.

Ergo cum septimo ac vigesimo abhinc anno hanc mihi doctrinarum sedem, hoc bonarum artium domicilium, delegissem, in quo Philosophiæ ac Theologiæ studia, quibus Romæ primùm tum Bononiæ operam dederam, absoluerem, atque in eloquentia interim, quam adolescens non nihil colueram, exercerer; dici vix potest quàm grauiter affectus atque commotus sim. Etenim videbam Gymnasij huius doctores de præceptis doctrinarum ita solicitos esse, atque in Theologiæ, Iurisprudentiæ, Philosophiæ, Medicinæ denique studia se vsque adeò abdidisse, vt de eloquentia, cum reliquarum artium studiis coniungenda non modo non cogitarent, verùm etiam, si ternos fermè aut quaternos exceperis, barbaries quædam (inuitus dicam Auditores) eorum orationem propemodum infuscaret. Quid plura? vsque adeò rerum non verborum, doctrinæ non orationis, sapientiæ non eloquentiæ, ardor illos inuaserat, vt cum ipse inter Theologiæ magistros vnum, Hieronymum Quainum inuenissem, qui dum sacra diuinorum oraculorum mysteria panderet, ac reseraret, eloquentiam adamaret ac sectaretur, hunc mihi Doctorum quasi Deum quendam proponerem quem sedulò audirem, sequerer, colerem, imitarer. sic sanè huic diligenter operam dedi triennio toto, donec importuna pestilentiæ vi Bo-

noniam aufugere, mox etiam ad Vrbem remigrare, coactus sum.

Sed cùm superioribus mensibus (vt dicebam) Patauium redijssem, interimque officij causa ad huius Academiæ Doctores audiendos irarem, ac quantum etiam dicendo possent pro virili parte mea attenderem, animaduerti equidem plerosque illorum talem ac tantam orationis elegantiam & vbertatem cum doctrina coniunxisse, vt tam magnam dictionis commutationem non potuerim non magnopere admirari. Audiebam enim aliquos sic Iusciuile interpretari aut cæterarum artium præcepta tradere, vt me quidem orationis mũditia delectarent, tenerent elegantia, vbertate, dicendique virtute allicerent & caperent. Quæ res; cum in Doctoribus multis non modò semel sed iterum ac tertiò id esse̅m expertus, sempérque illos sui similes, hoc est disertos ac perpolitos, offendissem, effecit sanè vt incredibilem quandam voluptatem (id quod ab initio dicere cœperam) lætitiámque perciperem, atque excellens eiusmodi bonum Doctoribus, Academiæ, Ciuitati denique vniuersæ mirificè gratularer. Sed o præposteram gratulationem, o fluxas futilésque voluptates, o lætitias inanes meas. quod enim antea summæ fuit mihi lætitiæ causa, ac Patauinos Doctores Ciuésque omnes quorum in me beneuolentiam & humanitatem persensi maximam, vnicè diligenti atque in oculis ipsis ferenti, siue commemorare siue recordari fuerat periucundum, timorem nunc tandem incutere cœpit, ac solicitudine & metu impleuit animum meum. Quid enim non metuam, Auditores, ac pertimescam, quid non tota mente, omnibus artubus, contremiscam, cum eloquentiam in ea Academia profiteri debeam, in qua qui illam non profitentur, dicendi virtute ac laude tantopere excellunt? Huc accedit quòd ad Gymnasium hoc nostrum (optimè enim id aliquando animaduerti) Germanorum sæpè, Gallorum, Belgarum, vno verbo Transalpinorum, magnus fieri concursus soleat, qui sanè omnes & a pueris munditiam orationi adhibent, & adolescentes excolunt eloquentiam. quapropter non possum non commoueri, atque intimis sensibus, toto corpore, perhorrescere, cum me facilè intelligam Auditores illos nactum esse, qui quemadmodum generis splendore ac nobilitate, corporisque firmitudine ac venustate, ita vbertate ingenij dicendique copia ac facultate excellunt ac florent. Quanquam illud etiam, Auditores, meum angit animum ac debilitat metu: nam cum ætatem omnem in Philosophia (id

quod lucubrationes ostendunt nostræ) Theologiáque consumpsérim, eloquentiam (vt verè atque ingenuè fatear) adamaui quidem & colui, (neque enim id negare ausim) & inter scribendum cum sapientiæ institutis atque præceptis pro tenuitate mea permiscui; sed dictionem ex domestica ac propè vmbratili exercitatione, aut tanquam ex militari tabernaculo in medium agmen, vel certè ex Philosophorum ac Theologorum spatijs ad theatra Oratorum raró admodum eduxi: tantum abest vt in turbulentos eiusmodi congressus clamorésque prodierim, vbi tanquam ad fluctum mihi sit declamandum, atque ita etiam declamandum, vt nisi huiusce maris fremitum voce peruincere assuerim, subsistendum mihi sæpè sit, atque in mediis consistendum spatiis.

Illud tamen vnum me recreat, Auditores, atque sustentat, quòd & Aristotelis libros de Arte dicendi interpretandos suscipimus, quibus ad eloquentiam nihil accommodatius aut instructius; & cum Aristotele M. Tullium coniungere & comparare decreuimus, cuius magnificum ac singulare orationis genus omnium implere aures solet; & abdita Platonis decreta de ratione dicendi tanquam è tenebris eruere & cum Aristoteleis Tullianisque conferre moliamur, quibus nihil præclarius & admirabilius fingi aut excogitari potest. Quapropter si minùs ipse tenere aures vestras potero ac delectare animos, tenebit summus dicendi artifex Aristoteles, delectabit aureus ac suauissimus Plato, mira voluptate perfundet oratorum choryphеus ac Princeps M. Tullius. Præsertim verò quòd omnino constituerim eximios hosce ac propè diuinos eloquentiæ parentes atque magistros præclara quæque huius facultatis argumenta hoc ipso in loco disputantes inducere. Sed hoc opportunè aliàs.

Nunc ad vnum Aristotelem redeo. In quo dum ea diligenter perpendo quæ ad perfectum Oratorem effingendum regiámque eloquentiæ viam patefaciendam præcepit ac scripsit, profectò quid siue ad ingenium excolendum accommodatius, siue ad humanæ vitæ consuetudinem iucundius, siue ad Rempublicam ornandam illustrius, fingi aut exoptari possit, non satis video. Quanquam laudatissimus dicendi Magister atque Orator summus Cicero non modò incredibilem dicendi grauitatem & suauitatem admiratur in Aristotele; eundémque affirmat aureum fundere orationis flumen; verùm etiam testatur neminem post homi-

num

num memoriam inuentum esse, qui aut in rebus inueniendis iudicandisque acrior fuerit: aut eloquentiæ præcepta aptiùs explicarit: aut denique maiora Rhetoricæ facultati ornamenta & adiumenta suppeditarit. Quid multa? Is est Aristoteles, quo, si M. Tullio credimus, in subtili illo ac presso dicendi genere nihil limatius, nihil grauius, nihil perfectius vidit vnquam vlla ætas: qui verborum acrimonia, sententiarum pondere, Atticáque inprimis subtilitate Græcis omnibus longè præstitit: qui demum quæ ad perfectam dicendi artem pertinent & acutè vidit, & ingeniosè disposuit, & perpolitè ac dilucidè complexus est. Quamobrem perlustrate obsecro, Honestissimi Auditores, pulcherrimos Ciceronis libros, atque ea præcipuè quæ tam copiosè de dicendi arte conscripsit, diligenter euoluite: atque intelligetis quàm verè illud de se ipso prædicarit, suos libros Aristoteleam maximè rationem complecti: ségue Aristotelica pigmenta ac lumina in illis consumpsisse ac veluti profudisse vniuersa. Quæ sanè res eò nobis gratior accidere debet, eo spes cogitationésque nostras excitare magis, atque ad eiusmodi studia incendere & inflammare, quòd admirabilem huic doctrinæ splendorem perspicuitatémque adhibuerit noster author, atque eloquentiæ præcepta tanquam in clarissima luce collocarit. Quapropter esto in Aristotele differendi rationes ac documenta in magna obscuritate versentur: tenebris inuoluta sint Physica ac veluti caligine circumfusa: ambigua videantur ac tortuosa quæ siue de animo, siue de beatis mentibus scripsit ac Deo: denique noctem quandam offuderit physiologiæ naturalique Theologiæ vniuersæ: Rhetoricam certè tam apertè ac dilucidè complexus est, vt in tenebris illa, hæc in meridiana luce conscripsisse, ibi calamum (quod veteres prodiderunt) in mente tinxisse, hic atramentum vel potiùs nitidissimos colores vsurpasse videatur. Vt propterea magnus hic author cæterarum sectatores doctrinarum plerunque non tam allicere visus sit, quàm arcere longiùs aut deterrere: nobis contrà, quæ eius fuit in eloquentiæ studiosos voluntas optima, suam illam eloquentiæ magnitudinem perspicuitate ac luce æquandam existimauerit.

Sed ne ineptus sim ego Auditores, qui cum videar laudandum ornandúmque suscipere, quem Romanæ eloquentiæ princeps diuinis propè laudibus extulit ac celebrauit, ac summum dicendi magistrum vocari iussit, non inuitus hoc munere supersedebo,

ac vel

ac vel ad Aristotelea Rhetoricæ inscriptiones aggrediar, vel certè rem hanc totam (id enim fecerim sanè libentius) ad crastinam diem reijciam & ad finem, vestra bona cum venia, properabo. Si enim Aristoteles turpe sibi duxit silere Isocrate loquente, atque idcircò suis ille auditoribus frequenter illud insusurrabat,

Αἰσχρὸν σιωπᾷν μὲν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν,

ego contrà loqui mihi turpissimum duxerim Iohanne Baptista Bernardo tacente, hoc est Senatore Clarissimo ac Prætore optimo & sapientissimo: quique Philosophiæ ac liberalium artium laude, supra quàm dici possit, excellit ac præstat. Neque enim me latet, Illustrissime Prætor, tua litterarum monumenta Philosophiæ ac bonarum artium omnium armamentarium ac panopliam appellari a viris doctis; ac propter admirabilem rerum varietatem & copiam dignissima iudicari quæ posteris in omnem æternitatem commendentur. Denique si impudens a veteribus habebatur qui in scena gestum ageret inspectante Roscio, cur non impudentissimus habear ego si dicendo sim longior eo audiente & inspectante, qui & eloquentissimus sit, & in omnem eloquentiæ partem laudatissimas ediderit lucubrationes? Ad extremum, quod Ephesinus ille Phormio non animaduertit, quàm videlicet indecorum esset Annibale audiente de re militari disputare, id ego eius exemplo edoctus, cauendum mihi puto: ne scilicet Oratore eloquentissimo audiente, de arte dicendi verba faciam.

Quapropter (vt ad finem mea sese conuertat oratio) immortales tibi gratias ago prudentissime atque ornatissime Prætor, quòd Gymnasium hoc nostrum tua præsentia cohonestare, ac voluntatem erga nos optimam tanta animi facilitate & humanitate declarare non dubitasti. Tibi etiam Illustrissime ac strenuissime Præfecte me in perpetuum deuinctum fateor, qui quod olim Gn. Pompeius Rhodi & Athenis, nimirum in clarissima luce hominum, in celeberrima sapientiæ arce, factitauit, in hoc gymnasio, hoc est, si doctorem spectes, humili & obscuro, efficere non reformidasti. Sed & rursus vtrique vestrum, Principes optimi, gratias quantas possum maximas ago florentissimæ iuuentutis huius nobilissimæque auditorum coronæ nomine. Id enim vt faciam eorum ora, vultus, oculi quos mira alacritate ac plausu in vos coniectos video, admonent atque suadent. Quid? Hoc ipsum,

ipsum, si loqui possent, facerent hæc ipsa moenia ac tecta, quæ nunc tacita lætari videntur aduentu vestro; ac vestra præsentia, plenóque dignitatis aspectu & maiestatis exultare. Quin ea mihi quodammodo audire videor triumphare gaudio ac mirificè gloriari; quod cum hodierna die & Prætorem sapientissimum & Præfectum fortissimum amplexu exceperint suo, clarissima ac strenuissima litterarum armorúmque præsidia, togæ militiæque lumina & ornamenta complexa sint.

DIXI.

De Astrologiæ siuè commodis & vtilitate, siue præstantià & dignitate, siue admirabili iucunditate. Hanc scripsit Author amici rogatu: qui eam deinde habuit in Perusino Gymnasio, cum ad Sphæræ explanationem aggrederetur.

PLACVIT Perillustribus Perusini Athenæi Moderatoribus, vt meam ipse industriam, qualis qualis ea esset, ad publicam vtilitatem referrem: atque Astronomiæ præcepta è superiore loco ornatissimæ iuuentuti explicarem ac traderem. In quo sanè munere quantum rerum magnitudine ac difficultate deterreor, ac totis penè artubus contremisco, tantum Augustæ Vrbis splendore, celeberrimi Gymnasij dignitate, clarissimorum denique Auditorum frequentia & nobilitate, recreor atque sustenteor. Ergo Sacroboschi sphæram, seu quam doctissimus Author de Sphæra reliquit disputationem, interpretandam aggredior: exiguam illam quidem mole ac perbreuem: sed vtilitate, præstantia, iucunditate amplissimam. Etenim, si vtilitatem spectemus, verissimè dici potest hanc patêre quamlatissimè, & in mortales omnes egregiè deriuari. quis enim nesciat terrarum sationem, agriculturámque vniuersam hinc mirificè adiuuari: Marium traiectionem, ac nauticam artem dirigi: Medicinam hinc opportunitates capere, atque adiumenta referre maxima; Physiologiam ipsam in ea niti ferè totam, ac tanquam Atlante Cœlum, regi & sustineri? Quid? an non Poëtarum monumenta, Astrologorum decretis ac sensis tanquam stellis respersa sunt & variata, ita vt passim Astrologi requirant industriam? Dies me deficiat Auditores si varia tum Homeri tum Virgilij aliorúmque laudatissimorum Poëtarum carmina referre velim, quæ, nisi Astrologiæ scientia imbutus sis & excultus, intelligenter tractare nullo modo possis. Neque verò ad Historiam non mirificè confert:

quandoquidem vix ac ne vix quidem fieri poteſt vt ſine Coſmographiæ ac regionum cognitione Hiſtoriam intelligenter ac pro dignitate euoluas aut ſcribas. Itaque omnino faciendum eſt Hiſtorico (præſertim ſi aut diſsitarum regionum res geſtas proſequatur, aut paulò ampliorem Hiſtoriam ſcribat) vt apud Coſmographum & Aſtrologum perdiſcat priùs terrarum longitudines ac latitudines, & ad quam quæque regio pertineat plagam, & quibus interuallis ac veluti gradibus a Polo diſtet noſtro aut ſub altero deliteſcat. Denique, vt de commodis ſileam, quæ ex Aſtrorum curſu tum induſtrius Imperator militiæ referre poteſt, tum Eccleſia ipſa in temporibus digerendis, rebúſque adminiſtrandis haurire ſolet, ſic ſtatuo. Talis ac tanta eſt Aſtronomiæ vtilitas, tot eius commoda & emolumenta, vt nulla propemodum Ars aut facultas, nullus hominum coetus, nulla ætas, nulla regio, non mirificè Aſtrologorum ſtudijs atque laboribus excolatur, iuuetur, perficiatur.

Iam verò ſi quis de illius præſtantia & dignitate dicendum ſuſceperit, equidem vereor Auditores præclariſſimi ne

Ante diem clauſo componat veſper Olympo.

Nihil enim cœlo, terra, marique ſe ſe obijcit, quod Aſtrologiæ induſtriam atque ſolertiam non præ ſeferat, atque illius non declaret dignitatem. quis enim ſyderum curſus, quis Solis, Lunaéque labores, quis cœleſtium globorum varietatem & conuerſiones, quis dierum, noctium, temporum annique totius viciſſitudines, atque momenta ſine Aſtrologiæ præſidijs percipere, ac pro dignitate explanare valeat? & tamen iſtarum cognitio rerum ita excellit, ac talem parit admirationem, vt ad earum planè contemplationem fictus videatur homo. Quin etiam, vt iſthæc perpetuò ſpectet & contempletur, procerum corpore, & ad cœlum erectum vultu, conditum dixeris. Vt omittam inde etiam huiuſce præſtantiā facultatis commendari, quòd hinc priſci mortales ad beatarum mentium cognitionem peruenerint, ac ſummum rerum omnium Authorem & Moderatorem agnouerint. Ego ſanè, Viri ornatiſſimi, nunquam aurea illa carmina mente & cogitatione paulò attentiùs euoluo,

Si quando magnum mirati ſurgere Solem
Oceano, & toto flammas diffundere cœlo,
Certatimque ſuo terras ambire meatu
Noctiuagam Phœben præcinctam cornibus aureis,

Aeternoſ-

Æternósque Astrorum igneis cælique micantes
Scintillare oculos, aliquem dare iura putastis,
Atque polo regnare hominum, rerúmque parentem:
Cui mare cui tellus, cui pareat arduus Æther
Cuncta supercilio qui temporet;

quin intelligam Astrologiæ præstantiam nunquam satis celebrari posse, quæ nos ad Vniuersitatis Principem tam facilè attollit Deum. Vt mihi quidem Astrologiæ præstantiam ex Geographiæ aut Cosmographiæ dignitate, quam ex Astrologia vel maximè mutuatur, non necesse sit repetere hoc tempore ac deriuare. Tantùm dicam istiusmodi Doctrinas sine Cœlestium corporum cognitione iacêre, ac tanquam colorem sine lumine, decus ac splendorem amittere, & in tenebris squalere ac situ.

Sed quoniam de huius doctrinæ tum vtilitate & commodis, tum præstantia & nobilitate, diximus, expectet facilè quispiam vt de eiusdem iucunditate verba faciam. sed nullum est ingenij flumen, mihi credite Auditores, nulla orationis vbertas & copia, nulla Eloquentiæ vis ac magnitudo, quæ eius voluptates nō dicam verbis æquare, ac pro dignitate referre, sed breuiter enumerare ac percensere, valeat. Quid enim iucundius excogitari potest, quàm vt sedens, ac placidissimè conquiescens ad Mundanæ molis centrum descendas animo: atque inde terrarum altitudine dimensa sensim emergens, libratum terræ marisque globum peragres, eiusdémque figuram, magnitudinem, firmitatem obserues ac circumspicias? Quid gratius aut optatius quàm vt Aquilæ instar & aëreos campos traijcias, & æthereos conscendas, vnde cœlestis terrenique Mundi intermedius, hinc caduca & mortalia, illinc immortalia & cœlestia prospectes pro arbitratu? quid ad oblectationem, atque animum admiratione suauitatéque complendum aptius quàm

Lucentem globum Lunæ Titaniáque astra

intueri: eorum numerum, ordinem, varietatem ac pulchritudinem contemplari: Solem ipsum auream cœli Zonam peruagantem, eiúsque signa illustrantem suspicere. quid? an non hinc varias cœli plagas agnoscas & climata; solstitia obserues & æquinoctia; Solis, Lunæque congressus, Terræ interiectionem, lucisque defectionem præuideas: tempestates, serenitatémque persentias, quibus indocti stupeant illi quidem, tuus

M 2 verò

verò animus mirificè recreetur, ac delectetur? Nam quæ ex fixarum stellarum choreis gignitur voluptas, dum Orionis Arturique ortum, Pleiadum Hyadúmque occasum, reliquorúmque syderum tripudia cernimus, nullis explicari verbis potest pro dignitate: sic enim inter se colore, situ, lumine, vultu, ambitu, magnitudine, virtute diffident, vt admirari illas quidem sine satietate liceat, vim & naturam satis explicare nullo modo liceat. Sic profectò cœlestium eiusmodi luminum choreas spectaculis omnibus antecellere, & cum honestate ac pulchritudine, tum admiratione & iucunditate, humanas voluptates vincere, nihil est quòd dubitemus.

Itaque suauissimus idémque sanctissimus Author Cyprianus vt Mortales ab Theatralibus spectaculis auocaret, ad quæ non sine morum corruptela pietatísque iactura confluerent, stellarum ac cœlestium corporum choreas atque spectacula illis proponebat, ex quibus & solidas honestásque voluptates caperent, & animum incredibili iucunditate perfunderent. *Habet Christianus* (inquit suauissimus Author) *spectacula meliora, si velit: habet veras voluptates si se collegerit: habet istam Mundi pulchritudinem quam videat atque miretur. Solis ortum aspiciat, rursus occasum, mutuis vicibus dies noctésque reuocantem: globum lunæ, temporum cursus incrementis suis decrementísque signantem: astrorum choreas, & a summo de summa nobilitate fulgentes: anni totius per vices metra diuisa, & dies ipsos cum noctibus per horarum spatia digestas, & terræ molem libratam cum montibus, & proflua flumina cum suis fontibus, extensa maria cum suis fluctibus atque littoribus. Interim constantem pariter cum summa conspiratione, nexibúsque concordiæ, extensum aërem medium tenuitate sua cuncta vegetantem, nunc imbres contractis nubibus profundentem, nunc serenitatem refecta raritate reuocantem, & in omnibus istis incolas proprios in aëre auem, in aquis piscem, & in terra hominem. Hæc inquam, & alia opera diuina sint Christianis fidelibus spectacula. Quod theatrum humanis manibus extructum istis operibus poterit comparari, magnis licet lapidum molibus extruatur, crusta sunt montium, & auro licet tecta lacunaria reluceánt, astrorum fulgore vincuntur.* Hæc Sanctissimus Antistes ac Martyr.

Quanquam, vt verè atque ingenuè fatear Auditores ornatissimi, suas quoque difficultates habet hæc facultas. vt enim pulchra sunt ardua & difficilia, eius veluti flores ac fructus dumetis, sed quid dumetis dico? imò altissimis, ac præruptis montibus obstructa

structa sunt & impedita. Quapropter cum Doctorem industrium ac nauum, tum Auditorem ingeniosum atque attentum tum vtrunque laboris ac diligentiæ amicum requirit. quocirca, quod ad me attinet, vtinam parem ipse ingenij, ac doctrinæ vim afferre possem huic muneri grauissimo ac difficillimo. Fore enim sperarem vt vestris auribus mea præceptio accideret non iniucunda. Sed tamen omni contentione, ac diurnis nocturnísque vigilijs, enitar vt labore saltem ac studio ingenii mei tarditatem compensem. id quod eò etiam alacriùs faciam, quòd sapientissimorum Quadriumuirûm de me iudicium & expectationem non explere, atque ornatissimo Paulutio inprimis, qui me vnà cum fratribus optimis in clientelam receptum, omnibus beneficentiæ argumentis atque officijs est prosequutus, vtque ornatissimum hunc locum attingerem author fuit, non in hoc munere satisfacere turpe videri posset. Quid multa? vrget doctissimorum virorum Authoritas, quorum industriam in hac laudis palæstra æmulari cogor & imitari. vrget florentissimæ iuuentutis, quæ ex Italia tota huc confluere solet, ingenium ac splendor, quibus nihil nisi elaboratum industria sit afferendum. vrget Augustæ Vrbis fama atque celebritas, quæ quantum ingeniorum præstantia & fœlicitate, incredibilique animorum solertia & probitate excellit: quantum vbertate soli, cœli clementia, diuitijs, nobilitate, belli pacisque artibus domi forisque viget, tantum in ijs qui doctrinas publicè profitentur, ingenij ac sapientiæ lucem suo iure postulat. Vt omittam fortasse plus aliquid ab eo requiri, qui in Gymnasio Patauino, hoc est toto terrarum orbe celeberrimo, diù multúmque versatus sit, atque inde tanquam ex optimarum artium mercatura huc tandem veluti in patriam remearit. Hæc inquam certatim meum excitant animum ad labores, ad vigilias, ad industriam, vt in hoc curriculo & doctrinæ & laudis cum expectationi vestræ, tum meo muneri satisfaciam. Ad quam rem dum ipse auidissimè aspiro, ac velis remisque contendo, vos oratos velim Auditores nobilissimi, vt mihi inposterum, quæ vestra est humanitas, frequentia, & attentione faueatis: & conatus meos, qui vtilitati ac dignitati vestræ seruient omnes, omni studio & alacritate foueatis.

D I X I.

Patauij habita III. Non. Nouemb. Anno clɔ.lɔc.V. Dum Virgilij Aeneis atque Heroici Poëmatis condendi ratio explicanda esset. Continet Virgilij, maximè verò Aeneidis, laudes.

P. Virgilii Aeneidem explicare atque Heroici Poëmatis condendi rationem ac viam ostendere aggredimur hoc tempore: nimirum opus multò iucundissimum: ac summis ingenijs, Auditores Ornatissimi, florentissima nobilitate atque frequentia, quæ omnia inpræsens aspicio, ipsa denique immortalitate dignissimum. siue enim in negotio honestam animorum relaxationem adamatis, siue in otio suauem & frugiferam occupationem expetitis, nihil est quod Virgilij Aeneide aut suauius ac dulcius, aut honesta vtilitate cumulatius, requiratis. Denique (si me audiatis) Heroico Maronis poëmate nihil aptius excogitari potest ad animum non oblectandum modò & recreandum, sed tolerantia, pietate, patriaéque charitate, & (vt semel dicam) omni virtutum genere imbuendum. Etsi enim Virgilii poësis frugifera est tota, atque ingenio suauitatéque plenissima, Aeneis tamen, siue rerum varietatem spectemus & vbertatem, siue præstantiam ac dignitatem, antecellit omnibus, quin (vt me planiùs explicem) ad miraculum vsque excellit. Quapropter minimè mirum videri debet Propertium, hoc est Poëtam laudatum ac nobilem, vix parte aliqua Aeneidis perlecta, continuò exclamasse.

Cedite Romani scriptores: cedite Graij:
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Quanquam enim sunt quibus videatur arte magis quàm natura excelluisse Virgilius, verè tamen acre in eo iudicium cernitur ac prædiues ingenium: itaut mentis solertiam ac vim cum vsu & exercitatione, iudicium cum imitatione, Naturam cum Arte coniungens, Poësim ad fastigium fermè euexerit. Quamobrem nihil in eo spinosum occurrit ac durum: nihil inane atque redundans: nusquam fastidium gignit aut satietatem: nil

præ-

præpostero ordine fundit aut incónditè comminiscitur: quia nitidus semper, grauis, (ita tamen vt suauitate non careat) orationisque perspicuitate, castimonia, frugalitate excellit: quique Homerum dum imitatur, detrahendo auctior atque vberior factus est. denique iurè ac meritò primus inter Epicos haberi potest, qui egregiè ostenderit quid sit canere & non ineptire. Atque hinc etiam dignus mihi videri solet de quo alter cecinerit Vates.

——— Date lilia plenis
Pierides calathis: tantóque assurgite alumno.
Vnus hic ingenio præstanti, gentis Achiuæ
Diuinos vates longè superauit & arte:
Aureus, immortale sonans, stupet ipsa pauetque
Quamuis ingentem miretur, Græcia, Homerum.

Et sanè poëta hic noster habuit in sua AEneide incredibilem rerum delectum, & dignitati inprimis atque decoro mirificè studuit; itaut si cum Homero atque aliis Epicis siue Græcis, siue Latinis conferatur, verissimè dici possit, vnum esse qui nihil vsquam condit nisi sublime atque heroica grauitate & maiestate dignissimum. Quapropter qui Virgilium carminis principem ac Platonem poëtarum appellarunt, ij mihi quidem egregiè sensisse atque acutè pronunciasse videntur. Verùm de Maronianis Musis inprimisque de AEneidis præstantia & dignitate dicam vberiùs alibi: atque ita dicam, Auditores, vt si minùs ipse muneri pro dignitate satisfecero, id quidem non modò orationis meæ tenuitati, verùm etiam admirabili ac propè diuino Maronis ingenio, quod nulla oratione satis ornari potest, acceptum sit referendum.

Nunc lubet inuidiam vel potiùs calumniam quandam eleuare aut etiam dissoluere, quam mihi, nescio quo pacto, nouo hoc atque in Patauino Gymnasio iandiù inusitato, Virgilij interpretandi munere conflasse videor. etsi enim meum consilium multis iisque laudatissimis viris probari audio; veruntamen, vt varia sunt hominum ingenia, persensi etiam me apud aliquos offendisse: quasi verò ab Aristotelis Peripateticorúmque curriculis ad florentissimos Poëtarum campos diuertens inertis instar athletæ à Sole ad vmbram, a labore ad quietem, a dumetis ad delicias confugiam. Ac mihi quidem, vt ingenuè fatear, longè gratius cecidisset omni cunctatione abiecta ad iucun-

cundiſſimas Virgilij Muſas linguam mentémque conuertere, vóſque illarum ſuauitate cantus oblectare, quàm de me ipſo conſilióque meo plura hoc tempore commemorare. Sed tamen, quoniam res ita poſtulat, non committam, Auditores optimi, vt non antea & facti huius rationem afferam, & me ipſum pro ſuſcepti muneris dignitate ac Gymnaſij huius authoritate ab omni inuidia eximam.

Ergo variæ eæéque graues impulerunt me cauſæ vt hoc anno ad Virgilium, hoc eſt ad Poëtarum Principem & Coryphæum, diuerterem. inter quas ea princeps atque adeò inſtar omnium videri poteſt, quòd cum ſuperioribus annis Poëtica Ariſtotelis præcepta atque heroica inprimis explanauerim, ratio poſtulare videretur, vt tandem aliquando præcepta ipſa ſeriò ac diligenter in poëmate aliquo agnoſcerentur. Etenim dici vix poteſt quantopere interſit eloquentiæ poëſiſque præcepta optimorum Oratorum ac Poëtarum exemplis & tractatione illuſtrare & confirmare. Ita enim fit vt dum a nobis non adumbrata modò & quadam veluti deſignatione efficta, ſed ſuis illa coloribus expreſſa, cernuntur, cum aures magis ac magis oblectent, tum verò in animis altiùs inſideant & conſignentur. Denique vt ad eloquentiam aut poëſim pro dignitate informeris, niſi præceptionibus oratores ac poëtas optimos adiungas, quos diu noctúque euoluas & tractes, quin & æmuleris & imiteris, fieri nullo modo poteſt. Quapropter his planè laboribus ac ſtudijs ad ſummam eloquentiæ gloriam peruenit M. Tullius: his artibus atque vigilijs Poëticæ virtutis laudem ac palmam conſecutus eſt Virgilius. neque enim aut ille Platonem, Iſocratem, Demoſthenem, Xenophontem è manibus deponebat vnquam: aut hic Homerum, Heſiodum, Orpheum, Apollonium, Lucretium non ſemper peruolutabat. Nam de Italicorum Principe Heroicorum Torquato nihil attinet dicere quantopere ſemper in Græcorum Latinorúmque Poetarum lectione allerit aut deſudarit, atque Homeri inprimis Virgiliíque ſtudio & æmulatione exarſerit. Itaque hinc ſui poëmatis colores deſumpſit: hinc ſuccum, ſanguinem, neruos hauſit ac deriuauit. Quid multa? quantus fuit Torquatus noſter (fuit autem ſine dubio maximus, quémque demirari potiùs liceat quàm imitari) totus ex Virgilii Homeríque ſpatiis extitit, & æmula altricéque virtutum imitatione,

Neque

Neque verò (vt alteri accusationis parti respondeam) a Sole interim ad vmbram, a labore ad quietem, a dumetis ad delicias confugio, dum ab Aristotelis spatiis ad Virgilii campos deflecto. Nam fateor quidem, imò profiteor nos ex Aristotele sexennio toto eloquentiæ poësisque documenta collegisse, quæ tanquam spinis consita essent vndique ac difficultatibus intersepta. Assentior quoque Virgilij campos esse florentissimos ac delitiarum, si placet, voluptatisque plenissimos. sed tamen non idcirco laborem cum quiete, studium cum otio, vigilias cum somno desidiáque commutamus: quin etiam me ipse ad nouos labores sudorésque comparo: & ingenium, qualecunque illud sit, mentémque omnem ad grauissimas exercitationes refero. Quanquam enim Musarum domicilia gratissimis vndíque sparsa sunt vmbris, ac perennibus aquis & fontibus irrigantur, quia suauissimis Zephyris, vernantibus floribus, mellifluis cantibus demulcent aures, animósque perfundunt, & (vt semel dicam) incredibili amoenitate ac voluptate delectant, ita vt ad requietem aptissima videri possint, priùs tamen arduos scopulos superare, ac celsos præruptósque montes conscendere, necesse est: quod nisi sudore multo atque labore perficere haud liceat. Quapropter quemadmodum ibi

Æquora tuta silent, ac syluis scæna coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus iminet vmbra,
Intus aquæ dulces, viuóque sedilia saxo;

ita etiam è contrariò

Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cælum scopuli.

Denique vt fabularum seponam inuolucra, Virgilij monumenta explicare aggredienti cum multarum magnarúmque doctrinarum curricula ingredienda sunt priùs; ac nullum disciplinæ genus, nulla ingenuo viro digna cognitio, non attingenda atque paranda est; tum inprimis magnus hic Vates cum antiquorum principe poëtarum Homero quamdiligentissimè comparandus. ex quo sanè fit vt tantorum Poëtarum consensio, dissensio, œconomia denique artificiúmque vniuersum aperienda nobis sint & commostranda. Neque enim Virgilium pro dignitate explanari posse crediderim, nisi cum Homero conferatur passim: atque vtriusque virtutes explorentur & agnoscantur. Et quanquam multa sunt atque ea nobilia, in

quibus duos hosce poëtarum coryphæos ac principes comparamus, dum publicis literis Torquatum nostrum veluti in theatrum adducentes, requirimus ac disputamus cui tandem HEROICI POEMATIS PRAECIPVA LAVS AC PALMA IPSA DEBEATVR, HOMERO ne, an VIRGILIO, an potiùs TORQVATO, veruntamen multa sunt quæ huius dictionis ac temporis sunt propria: quæque in præsentia sine crimine præterire aut dissimulare non possumus. Ac profectò alijs concertationibus gaudet latina oratio, atque hic ornatissimus dicendi locus: alijs Italicus sermo ac stylus quæque succisiuis horis lucubrata quasi exoterici libri posteris consignantur. Hæc enim festiuitatem requirunt inprimis, vt aurium voluptati non minùs quàm eruditis animis seruiant: ea verò maiore doctrina instruenda sunt atque interioribus litteris indigent. Ita sanè illa veluti floribus ac suauibus pomis, hæc non floribus modò ac pomis, sed frugibus ac fructibus omnibus abundent necesse est. Quo fit vt in Virgilio explicando præter aliorum morem attollenda sit nobis oratio, atque inprimis poëtica præcepta cum oratorijs, oratoria cum philosophicis, permiscenda ac varianda. Denique non grammaticum aut vulgarem poëtam interpretandum suscipimus, sed eum qui omnium doctrinarum ornamentis ac varietate onerasset pectus. Verissimè enim dici potest, Virgilium non modò penetrales Poëtarum sedes ac focos adiisse Oratorumque curricula peragrasse, verùm etiam Platonicorum Stoicorùmq. campos atque Astrologorum spatia, & (vt rem planiùs complectar) liberales artes omnes coluisse ac perlustrasse, itaut omnis fermè disciplinarum varietas tenenda et vsurpanda sit iis qui summum hunc Poëtarum principem pro dignitate explicare cupiant. Vt propterea veriùs ab vmbra ad Solem, a palæstra ad certamen, è castris ad prœlium mihi progrediendum sit. Præsertim verò cum vno eodémque tempore HEROICI POEMATIS condendi ratio ac via nobis sit commonstranda: cuius rei causa sudores mihi geminari, imò verò multis partibus augeri, sentio, tantum abest vt vlla quietis pars laxametûmque laboris mihi sperandum sit.

Dissoluimus, opinor Auditores ornatissimi, accusationem vniuersam; atque ita dissoluimus, vt perspicuè satis constare possit susceptum a nobis munus etsi periucundum ac dulce (ne-

que

que enim id inficior) arduum esse & operosum, atque huius authoritate loci dignissimum. Nisi tamen, quoniam ostendimus nobilem hunc poëtarum coriphæum explanare, atque Heroici Poëmatis rationem tradere, instituenti, plurimarum maximarúmque rerum scientia & vbertate imbuendum esse pectus, iam vereatur aliquis, ne tali saltem tantóque oneri impares sint vires nostræ. Cui rei quoniam mei imbecillitatem ingenij & sentio & doleo, improbo labore ac diurnis nocturnísque vigilijs succurrere conabor. Id quod tum demum è sententia mihi euenturum spero, cum egregiæ indolis eximiique ingenij, quod nunc planè & sentio & gaudeo, Auditores nactus fuero. Verissimè enim videor mihi affirmare posse, vestram hanc celebritatem tali tantáque nobilitate quotidie magis ac magis esse auctam, vt non modò cum nobilitate frequentia, cum frequentia ingenium, cum ingenio studium atque ardor liberalium doctrinarum, contendat ac certet, verùm etiam fructus suauissimi è multorum laboribus atque vigilijs percipiantur, qui posteritati quoque accidant iucundissimi. Itaque non possum non vobis hoc tempore tale tantúmque bonum ac decus gratulari. cum præsertim non publicè modò verùm etiam priuatim nostris conatibus faueatis, optiméque vobis perspectũ esse ostendatis, quod ipse semper optaui, sæpè etiam vobis in memoriam reuocaui: nimirum ad grauiores disciplinas eum dumtaxat fœliciter aspirare, qui in humanioribus literis, quas eloquentiæ inprimis, Historiæ, Poësis, seria tractatione concludimus; egregiè priùs profecerit: ac stylum & dicendo & scribendo, siue soluta oratione velis, siue numeris adstricta, excoluerit diligenter. Quod sanè dum antea, nescio quo pacto, negligerent multi, magnopere dolendum erat ac deplorandum. Ac profectò eò prouecta erat in doctrinis comparandis præpropera Adolescentium festinatio, vt statim cæca quadam cupiditate ad recondita studia prosilientes, politiores litteras, ac disciplinas vix ac ne vix quidem degustarent. Sed quid dico degustarent? Pudet me, Auditores, rem totam commemorare: sed quoniam semel cœpi, ac res ita postulat, commemorabo. Eò itaque, eò inquam, adducta res erat, vt iuuentus (nescio quo casu, sed duro illo quidem & luctuoso) aut doctrinas animique ornamenta quasi deliramenta quædam sperneret, aut moræ impatiens, vix prima Grammaticæ rudimenta, ne dicam elemen-

ta, attingere, cum ἄμυσος καὶ ἀθεώρητος in grauiſſimas quaſque difficillimáſque doctrinas irrumperet & conuolaret. Quaſi verò fruges colligere liceat terræ cultura ſationéque contempta: aut ingentem domum nullis fundamentis iactis extollere; & (vt dicam breui) ingenium ac mentem ſine exercitatione ac præparatione vlla excolere & exornare. Quam ſanè culpam a meis Auditoribus iam abeſſe longiùs, non modò gratulor ſed triumpho. Cum enim & nobiles conciones, & Poëmata egregia vno verbo lucubrationes elegantia pleniſſimæ a pleriſque veſtrûm mihi ſæpè offerantur, quid ni omnibus lætitijs inceſſam ac triumphem? Quanquam illud rurſus erigit atque incredibili voluptate perfundit animum meum, quòd meliora quotidie atque maiora de vobis ſperem Auditores: & optima quaeque mihi pollicear. Iam enim intueor in vobis frontem, oculos, vultus mira alacritate incenſos: animos ipſos nobili ac generoſa cupiditate inflammatos, paratóſque inprimis ad labores omnes ſuſcipiendos & exanthlandos, ne niſi optimis politioris literaturæ vniuerſæ fundamentis altiùs conſtitutis, ad ſeueriores doctrinas properetis. Qua in re ego quidem, quòd ad me attinet, Auditores optimi, omnem meam curam, ſtudium, laborem, induſtriam, publicè vobis priuatimque polliceor ac defero. Atque hac de cauſa nobilem quoque ac planè auream M. Tullii orationem pro lege Manilia domi interpretabor, qua non modò ſtylum perficere & ad eloquentiæ metam contendere, verùm etiam rei militaris imperatoriæque virtutis initia & fundamenta addo etiam pulcherrima Romanæ hiſtoriæ monumenta perſpicere, animum denique ipſum plurimis iiſque optimis inſtitutis imbuere, valeatis.

DIXI.

ORATIO. XIII.

Quam habuit Patauij Non. Nou. Anno cIↄ. Iↄc. VI. cum Ariſtotelis Rhetoricæ interpretandæ rurſus initium faceret.

Venetus Princeps priùs ac Patauini Gymnaſij Moderatores, tum Ariſtoteles eiúſque Rhetorices laudatur.

EST ſanè, Auditores optimi, cur in hac ſtudiorum inſtauratione nobis ipſi toto pectore gratulemur, ac ſapientiſſimis Patauinæ Academiæ moderatoribus, vigilantiſſimóque Principi immortales gratias habeamus. Quis enim futurum putaſſet vnquam, vt in tanta rerum humanarum perturbatione, in tanto militum tumultu atque armorum ſtrepitu, Gymnaſium hoc ſtaret: nec ſtaret ſolùm, verùm etiam lectiſſima iuuenum nobilitate tantopere augeretur & effloreſceret? Et tamen id in præſentia oculis ipſis ſpectamus, tutiſſima pace inter arma, Muſis inter milites ac turbas, annonæ quoque frugúmque copia & vbertate in ſumma Italiæ reliquæ inopia & caritate, perfruentes. Ita ſanè ferreum quod impendêre nobis ſæculum videbatur, aureum fieri, ac ſuſpicionibus ſpem, perturbationibus tranquillitatem, timori ſecuritatem ſuccedere animaduertimus. Quapropter in tanta Vrbis Gymnaſijque huius fœlicitate illud mihi videor iurè ac meritò vſurpare poſſe, quod ſummus eloquentiæ parens Marcus Tullius inter armorum ſtrepitus pronunciauit aliquando CEDANT ARMA TOGAE. Cur enim Togæ ac Paci, maximè verò Doctrinæ ac Muſis, non cedant arma, quæ non ſanè terrent oculos, aut perturbant animos: ſed Pacis indices ſunt, atque optimarum artium præſidium & firmamentum? Paci igitur, Muſis ac bonis Artibus cedant Arma: vel certè, quoniam Mineruam quoque armatam incedere interdum iuuat, cum Minerua ipſa fœdus ac ſocietatem conſtituant, ac bonarum artium, Muſarum, Pacis denique comites appellentur.

Sed vtinam illud etiam vſurpare nobis liceret Auditores ornatiſſimi, quod eidem eloquentiæ parenti Togæ ac Pacis decora celebranti, ſucclamatum eſt; CONCEDANT AVREA

LIN-

LINGVAE: aut etiam, CONCEDANT LAVREA LINGVAE. Ita enim fore sperarem vt Gymnasium hoc nostrum quod Auditorũ frequentia quotidie magis ac magis auctum est, ad summam amplitudinem ac celebritatem perueniret: subsellia quoque ista, parietes ipsi præsentia vestra ingentique frequentia cohonestati, mihi animos adderent: denique rostra hæc nostra minùs insuauem, fortasse etiam periucundam, atque in primis frugiferam, vobis redderent orationem meam. Sed qualis qualis sit oratio nostra, illud vobis compertum esse velim clarissimi Adolescentes, me vtilitatis ac dignitatis vestræ quæ sine dubio in eloquentia & eruditione posita est maximè, cupidissimum esse: nec vestris commodis & amplitudine antiquius quicquam aut optatius mihi contingere posse. Quapropter quemadmodum nec vigilijs vnquam aut labori parcam vt vestris obsequar studijs ita magnopere semper lætabor, si (quod vehementer & cupio & spero) vos eloquentiæ egregiam operam nauare perspexero, atque in humanioribus literis ac disciplinis proficere. Neque enim humilem de vobis spem concitastis aut vulgarem sustinetis expectationem, qui ad Patauinum Gymnasium tanquam ad doctrinarum mercaturam confluxistis, sed magnificam, ac præclaro ingenio, egregia nobilitate, florentíque ætate dignissimam. Denique idcircò vos & Patria genuit, & Academia hæc ornatissima instituit, vt eloquentiæ virtutúmque præsidijs & ornamentis & vobis & Patriæ Christianæque Reipublicæ quamdiutissimè floreatis. Sed quoniam optatum rediit tempus, in quo instauranda nobis sunt studia doctrinarum, iámque veluti classicum audiuimus, quo ad veteres stationes reuocamur, nouos hoc anno Authores explanaturi; vos quæso, Auditores optimi de instituto consilióque meo pauca quædam accipite.

Ac mea quidem sententia postulare videtur ratio, vt quoniam Virgilij ac Poëtarum campos diu multùmque peragrauimus, nunc tandem ad Rhetorum curricula redeamus. Etsi enim Poësis tractatio miras habet voluptates, præsertim verò vbi præcepta exemplis illustrentur, ac Poëtæ ipsi (id quod superiore anno fecimus) tanquam in theatrum adducantur, veruntamen ad eloquentiam comparandam longiùs præstat in Rhetorum spatiis versari, ac florentissimos oratorum campos excurrere & perlustrare. Id quod ornatissimi adolescentes aliqui mecum & egerunt & vehementer expostularunt. Cum enim

in præceptis Poëtarum atque Epicis præsertim tandiu nos detinueris, Virgilii quoque Aeneidis non exiguam partem explanaueris, quid est quod pulcherrima Rhetorum studia ab hoc Gymnasio diutiùs exulare patiaris? An non eloquentia, quam in hoc doctrinarum theatro atque optimarum artium domicilio profiteris, Rhetorum concertationibus ac præceptis continetur maximè? Humanitatis verò studia quî tandem non exarescent, vbi oratoriæ præceptiones tandiu intermittantur? Num igitur sustinebis vt postulatis querelas, querelis contentiones addamus? Nisi fortè expectandum quoque putas, vt ad Gymnasii Moderatores prouocantes, atque illorum fidem implorantes, de Poëtis interdicto tecum agi atque intermissas eloquentiæ exercitationes veluti postliminio reuocari postulemus. Sic fermè isti. Ego verò Auditores cur ornatißimorum adolescentium optatis vel potiùs mandatis non libens paream ac satisfaciam, non satis habeo. Video enim nos in latino Poëta non ita pridem iucundè satis versatos esse: sentio me ex eius viridariis, atque hortis & flores decerpsisse, & fructus suauissimos degustasse: quin etiam paulò post maiora audentes, Homerum, Virgilium, Torquatum in Heroico Poëmate comparandos suscepimus, quorum comparationem typis etiam mandauimus, vt siue laborum nostrorum index sit & quasi testis, siue nostræ erga vos obseruantiæ pignus extet & argumentum. Quid igitur nunc tandem ad Rhetorum spatia diuertere, atque ad Aristotelem, hoc est grauißimum eloquentiæ magistrum, vel potiùs dicendi intelligendique authorem summum, redire pigeat? An fortasse, dum eloquentiam expetimus illius præcepta spernemus, quem ad eloquentiam instituit mortalium omnium disertißimus Plato? eum posthabebimus in quo Atticam venustatem admiratur antiquitas, quem aureum orationis flumen fundere prædicat M. Tullius, qui denique vnus Alexandro Macedoni instituendo, non secus atque Apelles pingendo, dignus habitus est? Hiccine eloquentiæ docendæ natus, ab eloquentiæ Gymnasio diutiùs exulabit? aut quem cæteræ omnes Europæ colunt Academiæ, hic a nostra expelletur? O Academiam illam ingratam quæ huius monumenta reiecerit: miseram si amiserit: fortunatam ac planè beatam si exceperit.

Nos itaque Aristotelis libros de Arte dicendi hoc anno, Deo benè iuuante, explanabimus. Id quod eò etiam libentius faciam

ciam, Auditores, quòd eloquentiæ tractatio tum dignitatis & iucunditatis plenissima sit, tum verò frugifera sit tota, atque ingenuo viro & nobili vtilitates maximas afferre soleat. Nam quæ obsecro est vitæ pars in qua viro nobili ac Patriæ peramanti, domi forisque non magnopere cauendum sit ne rudis & impolita, aut etiam eneruis & indecora, sit eius oratio? aut cui non vehementer studendum, vt suauis cadat omnibus & periucunda quæque animis conciliandis rebúsque fœliciter peragendis, authoritatem addat & pondus? Equidem cum accidere facilè possit: vt quis iudices aut ciues, vno verbo, Auditores, offendat siue largitione corruptos, siue aduersariorum mendaciis oneratos, interdum etiam odio aut inuidentia incensos & agitatos, is ad eloquentiæ præsidia confugiat necesse est, quibus illos emolliat, flectat, & ad sententiam traducat meliorem. Erupit olim ex Alpium faucibus truculentus barbarus Gainas nomine: hic tum sexcentis erat cædibus obstrictus, atque omni propè scelerum genere coopertus, tum maximè Arcadio Romanóque imperio infensissimus. Cúmque seditiones inter & latrocinia non minùs esset auctus potentia, quàm dominandi flagraret cupiditate, Imperii Tyrannidem affectare cœpit. Hinc formidoloso exercitu comparato, Italiam & Macedoniam vastare, varias vrbes ac prouincias occupare, Bizantium denique magnis itineribus contendere, vt totius Imperii arcem inuaderet. Cúmque imo pectore anhelaret crudelitatem, sic conciderunt omnium animi, nullus vt arma in illum sumere, nullus legationem ad eum obire, nullus ei supplex esse, auderet. Cum ecce tibi præsto fuit aureum orationis flumen Chrysostomus: vir sanè non modò ab omnibus belli præsidiis imparatus; verùm etiam ab armorum aspectu alienus. Hic igitur, quamuis a Tyranno ob interpositas offensiones quasdam primus ad cædem designari videretur, alacer tamen celsóque animo legationem suscepit: atque hosti ferociter insultanti occurrit. Quid plura? sic Barbari animum orationis & suauitate deliniuit, & grauitate perculsit ac fregit, vt qui omnibus ferro minitabatur ac flamma, ad vnius pedes statim accideret: eius dextram supplex oscularetur: filios iuberet ad eiusdem pedes prouolui: denique omni feritate & cupiditate deposita, cum Imperatore ipso fœdus iniret & cõstitueret. Sed quid externis exemplis vtor, Auditores, cum domesticis abundemus? Flagrabat bello superioribus annis Gallia

tota,

tota, atque ita flagrabat, vt florentissimum illud ac toto terrarum orbe celeberrimum Galliæ regnum iam iam ad interitum rueret. Cum ecce tibi a Serenissima Republica Oratores mittuntur ad Xistum V. Pontif. Max. vt eum, si quomodo possent, ad Regis partes a fœderatis aduersarijs quibus fauebat, deducerent. Renuit ille primùm eiusmodi factum, detestatur, execratur. Imò verò ne rursus hac de re sibi mentio fieret vlla, Oratores ipsos a colloquio excludit, atque aspectu interdicit suo. tum ex ijs vnus Xistum, velit nolit, adit rursum: atque obfirmato animo in sententia perstans, iure iurando contestatur se indè non discessurum, nisi priùs sibi dicendi potestas fieret, atque attentæ aures præberentur. Quid multa? Orationis grauitate ac suauitate ita summi illius Pontificis permouit animum ac flexit, vsque adeò a priore sententia illum deduxit ac renocauit, vt statim se victum exclamauerit, & Henrici Regis acerrimus fautor ac propugnator euaserit. O admirabilem eloquentiæ vim, ac propè diuinam ac singularem. Tu, tu inquam vna reperta es inter mortales, quæ olim furentes Barbarorum impetus in medijs spatiis cohiberes ac frangeres, atque illorum ferocitatem & sæuitiam in mansuetudinem pietatémque conuerteres. Tu rursus nostris hisce temporibus vna effecisti quæ afflictis & calamitosis Galliæ rebus summi Pontificis studium ac beneuolentiam conciliares: opem & adiumentum afferres: denique Regum illud penè extinctum optimè sperare, ad antiquã etiam fœlicitatem aspirare, iuberes. Vt mihi quidem, etsi humanæ diuinaéque philosophiæ cupidissimo, omnino sit constitutum iam summis conatibus tua præcepta colere: tuum decus, tua ornamenta, dies noctésque sectari: a tuo latere, a tuis vestigiis nunquam discedere: in tuo denique sinu tanquam in portu fœliciter conquiescere.

Neque verò eloquentiæ curricula repetentibus nobis verendum erit Auditores, ne quemadmodum ex Poëtarum lectione, ita ex Oratorum tractatione, rei benè gerendæ haud offeratur occasio. Vt enim nuper Heroici Poëmatis Antesignanos in medium adduximus, qui inter sede Principatu certarent, ita hoc anno summi eloquentiæ Principes in stadium descendent, multa de dicendi ratione & artificio déque principe laude certaturi. Etenim cum multa in Rhetorum scholis nequaquam satis adhuc explicata sunt, tum maximè quæ inter Platonem &

Aristotelem de Oratore ac tota dicendi ratione, existunt controuersiæ. De quibus sanè, quoniam in iis pulcherrimus sese nobis aperit campus, in quem nostra excurrat oratio, sæpè nobis hoc anno dicendum, ac non minùs vtiliter, vt spero, quàm iucundè disceptandum erit. Sed quid moror? Aristoteleæ Rhetoricæ Inscriptionem, si placet, agnoscamus, ac paucis explicemus. ita enim fiet vt in proxima Schola ad Proœmium aggredientes, Platonem & Aristotelem (iam enim vterque moræ impatiens se comparat atque arma arripit vt primo quoque tempore in arenam descendat) in Theatrum atque adeò in grauissimum pulcherrimúmque certamen (quod vobis fœlix faustúmque sit) traducamus. Nisi tamen quoniam & ipse dicendo iam penè sum defessus, & vobis, tametsi audiendo defatigatis, iam iam Doctori alteri sunt præbendæ aures, rem totam in crastinam diem reijciendam putatis. quod sanè, vt vtrique nostrûm integris viribus in Aristoteleum campum descendere liceat, faciam non grauatè.

DIXI.

Laudis continet laudationem. Habuit hanc Patauij Non. Nouembris Anno M. DC. VII. Cum eam Aristotelea Rhetoricæ partem explicandam aggrederetur, in qua Demonstratiui generis præcepta traduntur.

ORATORIVM causæ genus, de quo nobis præcipiendum est hoc tempore, Auditores Ornatissimi, Ἐπιδεικτικὸν ab Aristotele, Demonstratiuum a M. Tullio appellatur. Tanta verò est huius generis vbertas & amplitudo, talis splendor ac dignitas, vt reliquis duobus causarum generibus admirabilem vbertatem & amplitudinem afferat, incredibilem splendorem ac dignitatem adiungat. Et sanè cum in laudatione ac vituperatione versetur, ac proinde pulcherrimos virtutum morúmque campos excolere ac peragrare soleat, quis non videat Iudicia & Deliberationes non posse non exarescere, nisi laudum virtutúmque copia & vbertate veluti fontibus irrigentur? Quapropter quemadmodum Nilus, Rex ille fluminum celeberrimus, è suo emergens sinu, non Aegypti modò, verùm etiam Africæ atque Asiæ quos interluit campos, ad summam traducit fertilitatem; ita hoc orationis & causæ genus, quod in laudatione ac virtutibus occupatur, è suo se passim effundens sinu, Iudiciorum Deliberationúmque campos, qui alioquin arescerent, florentissimos ac feracissimos reddit. Verùm enimvero Auditores ponite vobis ante oculos clarissima oratorum exempla, inprimisque summum Romanæ eloquentiæ Principem M. Tullium consulite. Is est enim qui cum Manilianam legem suasurus, in Deliberatiuo genere versaretur, nihil antiquius habuit quàm vt summi Imperatoris virtutes, Cn Pompeij laudes, populi Romani dignitatem, longè latéque celebraret. Ita etiam cum Archiæ Poëtæ magnopere pertimesceret, quem aduersarii Ciuis Romani ornamentis & commodis spoliare niterentur, nihil ei potius fuit quàm vt optimarum artium studia, poëtarum sanctitatem, singularem denique Archiæ eruditionem, poëticámque virtu-

tem, ornatissima laudatione extolleret. quibus sanè laudibus tantum effecit, vt Pompeius, etsi Senatu propè vniuerso repugnante, contra Mitridatem Imperator diligeretur; Archias verò Romani Ciuis nomine in Vrbe honestissimè retineretur.

At verò cum siue Remp. aduersus M. Antonium excitaret, ac de illo expellendo, perduellionisque reo efficiendo cogitaret, siue in C. Verrem, Pisonem, Vatinium, Curionem accusationem intenderet, mirum est quàm frequentibus ignominijs illos effecerit; quàm magnis opprobrijs, quàm multis vituperationibus, suas orationes compleuerit. Porrò Antonij vxor Fuluia, cum sibi tandem honestissimum illud immortalitatéque dignissimum Ciceronis caput delatum esset, eiusque linguam, vt furore æstuabat, è faucibus euulsam, dilacerare cœpisset, Nunc tona (aiebat improba fœmina) nunc fulmina contra Antonium meum. Quasi verò a M. Tullio non dum contumelijs ac probris quàm tonitruo & fulmine perculsus esset Antonius. Sed vox me deficiat ac dies, ornatissimi Iuuenes, si varias Ciceronis orationes & exempla percensere velim, in quibus, etsi in Iudicijs aut consultationibus versaretur, ad virtutes ac laudes siue ad vituperationes reprehensionésque, hoc est ab inopia ad copiam, ex angustijs ad amplitudinem dictionem traduxit ac stylum. Iam verò quid nobilissimas Isocratis orationes, Panegyricum Panathenaicúmque commemoro. Quid admirabiles Helenæ, quid Busiridis, quid Euagoræ laudationes percenseo? quid acerrimas Sophistarum Callimachíque reprehensiones refero? Sanè Isocrates in laudationibus ita sese accuratè exercuit, vt in vno Panegyrico quindecim annos consumpsisse, hoc est longiore quàm Elephanti pariant, tempore, fœtum edidisse, perhibeatur. Denique quantus fuit Isocrates (fuit autem sine dubio Orator maximus, quique iurè a Platone, & M. Tullio summis præconijs celebretur) totus ex morum virtutúmque spatijs, totus ex cohortationibus & laudationibus extitit. Vt propterea sapienter illud suis Auditoribus affirmaret, vituperationem ac laudem totam causarum varietatem peragrare, omnia dicendi genera continere. Nam quid ego Demosthenis orationes profero atque ingentem illam exemplorum syluam ingredior? etenim verissimè dici potest, clarissimum hoc Græcæ eloquentiæ lumen, nunquam ferè ad consultationes Iudiciáue descendere, quin ad laudes aut vituperationes eius excurrat

currat oratio. Itaque tantum dicam, quas in Philippum Macedonem conciones habuit Demosthenes, his vnam belli pacisve deliberationem fuisse propositam. Et tamen in Philippo criminando ac vituperando vsque adeò exarsit, vt non conuicia & maledicta fundere, sed tela; sed fulmina vibrare, non ciuibus deliberandi rationem ostendere, sed militibus arma fabricare, immò verò Graeciam vniuersam in Philippum armare diceretur. Vt minimè mirum videri debeat Philippum ipsum, cum Philippicas aliquando recitari audisset, illud continuò exclamasse, Ipse quoque si Demosthenis conciones ac vituperationes audissem, bellum contra me ipsum suscipiendum decreuissem.

Sed dum Oratorum exemplis doceo, Auditores, qualis & quanta sit huiusce generis quod explicandum nobis est, vtilitas & amplitudo, video me plurima praeterisse quae ad eius siue praestantiam ac decus, siue opportunitatem atque adeò necessitatem pertinent declarandam. Cum enim in more positum sit vt non homines solùm, verùm etiam Vrbes, Doctrinae, Virtutes, gentium instituta ac leges, humana denique ac diuina ferè omnia celebrentur, nusquam non obuius est laudandi locus: nemini non celebrandi sese offerre solet occasio. Itaque & Iurisconsultus, etsi consultissimus ille quidem ac prudentissimus, & Philosophus quantumuis acutus & doctus; & Medicus experientissimus licet ac gnarus, & Dux, fortissimus quamuis ac rei militaris scientissimus, & Ciuis ac Princeps, tametsi ciuili sapientia mirificè instructus, minùs doctus videri poterit, interdum etiam ignarus rerum & imperitus, nisi ea quae commendatione indigeant ac laude, laudare valeat & commendare. Quod si Socrates, is qui Apollinis oraculum laudatorem summum inuenit, minùs eruditus ac perpolitus habitus est quòd citharam pulsare haud nosset, cur ingenuus vir ac nobilis non contemnatur, qui laudandi ac benè facta celebrandi virtute careat?

Denique laudibus conciliantur mortalium animi, mitigantur irati, amicitiae confirmantur quibus nihil in hac vita dulcius, merita compensantur ac beneficia, gratus animus ac beneuolentia declaratur. Sed & laude rectè facta commendantur, & ad res praeclarè gerendas aemulationemque virtutis excitantur omnes & inflammantur. Vt enim virtus laudata crescit, ita mortales, etsi desidia interdum plenissimi, laudibus excitantur ad virtutem. Neque enim reperitur quisquam ita alienus ab

huma-

humanitate, qui non suum nomen celebrari cupiat, aut certè non suam virtutem prædicari patiatur. Siquidem honesta gloria optimus quisque ducitur: laudibus nemo non flectitur & incitatur. His etiam si quid pulchrum, si quid admirabile lateat, è tenebris in lucem, ex obliuione in hominum prædicationem, ex squalore ac situ in gloriæ theatrum refertur, immortalitatique commendatur. Nam laudem esse Virtutis præmium, ac propterea viris probis & sapientibus debitam esse, nemo non fateatur. Vt omittam laudis præsidio obtrectatores coërceri ac reprimi, Inuidiam sæpè extingui, edacem temporis dentem retundi; Mortem ipsam quodammodo falli ac superari. Cum enim ea lege in hanc lucem editi simus, vt nobis aliquando sit moriendum, quin etiam sic omnibus definita sit mors, vt veluti Tantali saxum quotidie nobis impendeat, optandum sanè est vt vita quæ necessitati debetur, laudi commendetur priùs, ac nomen quaéque ex virtute collecta est fama, apud posteros quo adeiu fieri possit, conseruetur. Etsi enim adulantium blanditiæ veluti pestis vitandæ sunt ac fugiendæ, assentatoribúsque ipsis non secus ac Syrenis, claudendæ sunt aures, honesti tamen labores ac vigiliæ, quaéque pro virtute suscipiuntur pericula, non modo sua laude fraudanda, verùm etiam omnibus præconijs celebranda sunt. Atque hinc sanè factum est clarissimi Auditores vt olim apud Athenienses lege sancitum esset vt ij qui egregium aliquid gessissent, inprimis verò pro patria fortiter occubuissent, publicè laudarentur. Intelligebant enim viri illi Sapientissimi inde ciues, maximè verò adolescentes, incendi ad virtutem, præsertim verò ad patriam libertatémque tuendam. quo etiam factum est vt innumeri in fœlicitatis loco ponerent animam pro Patria effundere, diémque illum omnium lætissimum & gloriosissimum ducerent in quo pro Repub. vitam cum morte commutarent. etsi enim coronis & ouationibus, multò verò magis triumphis ac statuis excitarentur ad patriæ charitatem, publicis tamen laudationibus & encomijs longè magis ac magis inflammabantur.

Nec mirum. viua enim vox præsertim laudati viri, quaéque a patria proficiscitur commendatio, maiorem quandam vim habet, quàm vt cum illa trophea & lapides conferri possint. Statuæ nanque & imagines non animorum sunt simulacra, sed corporum: doctrinæ verò & sapientiæ imago literarum monu-

mentis

mentis exprimitur; virtutum effigies laudum præconijs effingitur. Itaque Alexander Macedo is qui nullam vnquam vrbem obsedit quam non expugnarit, nullum prœlium commisit, ex quo non victor extiterit, qui denique maximam Terrarum orbis partem militari virtute ac fortuna suo imperio subegit, vnũ laudatorem Achilli inuidit. atque hac planè de causa carus fuit Africano Ennius, Mario, etsi alioquin a Musis alieno, Plotius, Pompeio Mithylenæus Theophylus, Bruto Actius, M. Tullio Archias & Lucceius, Mœcenati & Augusto, Flaccus & Virgilius. Quanto autem carus Cyro Regi fuisset Xenophon, si Atticam hanc Musam a qua tantopere celebraretur, audire potùisset? Sanè vnum Xenophontem in eo Rege laudando omnes omnium imagines ac ficta pictáque simulacra omnia quãlongissimè superasse compertum est.

Quæ cum ita sint, Auditores, iam facilè animaduertere licet totum hoc causæ genus quòd laudatione continetur, cum florentissimum ac pulcherrimum esse: tum verò dignissimum in quo omne suum studium collocent ij qui sibi si non ad eloquentiæ metam contendendum, at certé vitam cum dignitate traducendam, existiment. Quanquam si cuipiam vsui esse solet hoc studium, vobis certè adolescentes optimi ac nobilissimi est pernecessarium. cum enim neglecta dicendi exercitatione ac facultate, doctrinæ reliquæ nequeant comparari, contra verò illa retenta, doctrinas omnes fœliciter aggredi, magnósque in illis progressus habere liceat, quis non intelligat nostrum hoc studium vobis toto pectore amplectendum ac diurnis nocturnísque vigilijs excolendum esse? Et quidem cum ex varijs Italiæ Europæque partibus ad nouas hasce Athenas, ad ornatissimum hoc doctrinarum theatrum ac domicilium, confluxeritis, an non animaduertitis quot quantáque in vestris studiis periclitentur, nisi solidis illa fundamentis nitantur? periclitatur vestrarum Vrbium splendor ac dignitas quæ per vos conseruari optat & augeri. Periclitantur honestissimæ parentum spes & cupiditates, cum ex tot incommodis ac sumptibus, familiæ commoda & ornamenta suo iure a vobis reposcant. periclitatur Patauinæ & Ciuitatis & Academiæ authoritas & existimatio, quæ per vos Europa tota propaganda esset ac virtutum splendore illustranda. Denique, ne longum faciam, Doctorum lucubrationes, Triumuirium vigilantia, Sereniss. Princip.s maiestas, dicam pla-

planiùs, totius Christianæ Reip. ornamentum ac decus, sed quid dico ornamentum ac decus? salus ipsa periclitatur. Itaq. Patauinam mihi Vrbem quodammodo intueri videor, quæ quoniã communis patria facta est vósq. omnes quasi filios vnicè diligit, squalida & mœrens hisce vos interim vocibus lamentationibúsque compellet. Ego quidem perbeata prædicabar aliquando: cũ ad eximiam nobilitatem atque splendorem quem ex Antenore parente optimo ac gentis antiquitate referrem, singularis ac propè diuina Ciuium meorum doctrina accessisset ac sapientia. Ob hanc enim ex Europa tota maximus ad me concursus fiebat lectissimorum adolescentium, quibus nihil antiquius erat, nihil suauius, nihil optatius quàm vt in meo sinu optimis artibus ac disciplinis imbuerentur, ac post diuturnas vigilias & exercitationes laurea cæterisque doctrinæ ornamentis decorarentur. Ita sanè cum ij propter incredibilem doctrinam ac sapientiam omnibus admirationi essent, ipsa, quæ docebam, iam tum in docendo me disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Quid plura? in tanta siue doctrinarum copia & varietate, siue Auditorum concursu & celebritate, sic apud exteras gentes mea percrebuit gloria, vt veterem Athenarum gloriam non æquaret modò, verùm etiam longo interuallo superaret. Sed o fallaces spes, o volucrem fortunam, o breues gratulationes. Nunc enim ex summa illa frequentia ad solitudinem, ex celebritate ad orbitatem, ex splendore ad squalorem sic recidimus, vix vt vllum pristinæ dignitatis vestigium retineamus. Quod si iam vrgeat eadem fortuna quæ cœpit, nec vos mœrori nostro & calamitati succurrendum putetis, quò me infœlix vertam, ad quos confugiam, quem implorem & obtester, non habeo. Hæc illa, Auditores. Ego verò (vt verè fatear) illius acerbitate sic afficior, vt præ animi dolore plura de illius calamitate commemorare nec possim, nec velim. Et si enim video interim Gymnasium hoc nostrum superioris sæculi squalorem abiecisse, & veterem infrequentiam atque adeò solitudinem, in quas nescio quo pacto illud offendimus, cum frequentia & celebritate fœliciter commutasse, ita vt mihi tum de vestro concursu & crebritate, tum maximè de studio & ardore vehementer lætandum sit, veruntamen id Patauinæ Academiæ vniuersæ, quanta est, atque in omni doctrinæ genere est tribuendum. Vt quoniam grauiora vobis studia in dies capessenda sunt, atque

in omni

in omni doctrinarum genere versandum, celeberrimum hoc Atheneum per vos omni ex parte vigeat & efflorescat. Itaque vestræ iam sunt partes; Clarissimi Adolescentes, hæc diligenter reputare, atque omnino efficere, vt vos ipsos ab impuris voluptatibus quod facitis, ab armorum strepitu, ab corruptelæ illecebris omnibus etiam atque etiam seuocantes, ac celso fortique animo doctrinarum curricula virtutisque viam ingredientes, Patauinæ Vrbis Academiæque mœrori & acerbitati, Parentum vestrorum optatis, honori quoque vestro, sed inprimis Christianæ Reipub. bono prospiciatis. Ego enim in vestra industria & humanitate, quam pari cum nobilitate ingenijque vbertate coniunctam esse & sentio & gaudeo; rem interim repono totam: méque vobis, hoc est vtilitati dignitatique vestræ, de more do, dono ac dico.

DIXI.

De naturali hominis in Patriam amore & charitate. Hanc scripsit vt amico gratificaretur in Patriam post multos annos redeunti & in Iuriscon-sultorum Collegium cooptari postulanti.

NEMO non intelligit Patres Amplissimi varia esse hominum ingenia: ac nostros animos varijs affectibus excitari. Inter quos potissimum sanè obtinet locum cupiditas gloriæ, qua nomen quoquo modo ad immortalitatem contendit. Atque hæc sanè cupiditas & Themistoclis & Alexandri Macedonis & M. Tullij vsque adeò incendit animum & inflammauit, vt de gloria & immortalitate nominis dies noctésque cogitarent. Itaque Themistocles noctu ambulabat in publicum quòd somnum aut vllam quietis partem capere non posset: cúmque ex eo quæreretur cur ita faceret, respondebat se Milciadis trophæis & gloria a somno suscitari. De Alexandro autem nihil attinet dicere: qui hac vna de causa Achilli inuideret Homeri præconium. Etsi enim magnopere suspicor summum hunc Heroëm ac Ducem inde inprimis cõmotum esse, & Achillem fortunatum appellasse, quòd suæ sibi virtutis conscius, ac rerum a se gestarum magnitudinem reputans, se reuera & longè magis quàm Achillem Homeri Musa (ea enim rudi illo sæculo illustris visa est & eximia) dignum existimaret, & debita laude atque heroico præconio fraudatum cerneret, haud tamen est quod dubitemus Alexandrum gloriæ cupiditate mirifiè æstuasse, atque in hac summum bonum veluti collocasse. Et hinc sanè accidit vt cum ab Anaxarcho audiret plurimos esse Mundos, grauiter commoueretur & ingemisceret quòd se diceret ne vnum quidem adhuc integrum comparasse. Denique satis constat summum illum Romanæ eloquentiæ parentem, atque adeò Oratorum facilè principem, M. Tullium mirificè ad gloriam aspirasse: huius incensum studio grauissimos labores, perpetuas vigilias, subijsse: virtutem ipsam, doctrinam, sapientiam ad gloriam retulisse. Trahimur (inquit) omnes laudis studio: & optimus quisque maximè

gloria

gloria ducitur: Philosophi etiam in libris quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt, & in eo ipso in quo prædicationem nobilitatémque despiciunt, prædicari de se ac nominari volunt. & rursus, In imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendorémque reuocantur, quando quidem vita breuis est: cursus gloriæ sempiternus.

Neque verò non acer ac vehemens in mortalium pectore excitatur cupiditas qua ad varias terrarum partes ac regiones perlustrandas, ad gentium mores peregrináque instituta cognoscenda, denique ad terreni huius Mundi Theatrum spectandum & contemplandum, adducuntur. testis est laudatissimus ille Atheniensium legislator Solon, qui, etsi in patria certatim a suis ciuibus coleretur, & in magna existimatione haberetur, maluit tamen longè latéque peregrinari, quàm in ciuium oculis patriaéque amplexu versari. testis est Lycurgus: qui cum a rege vnicè diligeretur, & ad regni administrationem magno cum honore adhiberetur, satius esse duxit ac fœlicius in Aegyptum, ad Persas, ad Indos traijcere, ac varias Mundi plagas obire, varios hominum mores perdiscere. Testis Apollonius ille siue Magus siue sapiens. qui intrauit Persas, pertransiuit Caucasum, Albanos, Scytas, Massagetas, opulentissima Indiæ regna peruasit: & ad extremùm latissimo Phison amne transmisso ad Brachmanas peruenit ac penetrauit. Denique Pythagoras, Plato, Architas, Euclides, alij sexcenti memorantur ijque prudentiæ laude clarissimi, quos peregrinandi cupiditas incendit, excitauit, inflammauit.

Me verò, vt verè fatear, Consessus ornatissime, non ardens illa cupiditas gloriæ, non peregrinandi ac terras visendi studium incendit; sed patriæ cupiditas ab ineunte ætate semper tenuit. ita vt patriæ cogitatione atque ad eam remeandi desiderio vel potiùs ardore pectus semper æstuauerit meum. Et sanè cum Vlysses, etsi immortalitatem illi offerret Calypso, dummodo apud eam degere ac vitam traducere ne grauaretur, patriam immortalitati anteponeret, quid ne ipse qui extra patriam mihi exterris ac sine tribu & lare vitam traducere semper visus sum, non de patriæ sedibus ac domiciliis, déque affinium caritate, complexu, suauitate dies noctésque cogitem? Quid multa? ille, quippe eximia virtute præstans, ac rerum gestarum gloria clarissimus, poterat magna cum gloria in aliena vrbe versari;

præsertim verò, quia viro frugi ac sapienti omne solum patria est; & tamen Ithacam patriam, hoc est vrbem perexiguam & asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam, reliquis Vrbibus omnibus antepofuit; cur igitur ipse, qui nulla rerum gestarum aut virtutis laude excellam vnde peregrinis gentibus gratiosus efficiar, non patriæ amplexum expetam? aut cur non in eam vrbem remigrare gestiam quæ incredibili cœli clementia & fœlicitate, vbertate ac feracitate soli, frugum fructuúmque suauitate atque præstantia, inprimis verò nobilitate, ingenio, authoritate, denique optimarum artium studiis ac Iurisprudentiæ laude ad miraculum excellit ac præstat? Itaque vt mihi nihil patria dulcius, nihil optatius, accidere poterat, egregium ac magnificum vel potiùs regium Vicentiæ theatrum pro Terrarum orbis theatro mihi reuisendum & contemplandum statuebam: ciuibus meis nobili aliquo officii genere opitulari, ac tempus transmittere, pro nominis celebritate & gloria proponebam. Denique amplissimum hoc & celeberrimum Iurisconsultorum Collegium, si quando mihi aditus & consessus ad illud patuisset, pro Calypsea immortalitate illa aut etiam Iouis ambrosia & nectare mihi augurabar & expetebam.

Et quidem talis est ac tantus quem in hominis pectus amorem inséruit ingenuitque Natura erga patriam, vt qui patriæ amore non excitatur aut suauitate non capitur, hunc stupidum atque adeò inerti stipiti simillimum iudicauerim. Patriâ (inquit magnus ille patriæ propugnator ac liberator M. Tullius) Patria, inquam, nihil dulcius, nihil carius in vita esse debet. nullus locus est domestica sede iucundior. chari sunt liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium charitates Patria complexa est. Et rectè quidem. cum enim Natura duce amicos, multò verò magis parentes ac liberos, diligamus, quid ni summa quadam beneuolentia & charitate Patriam prosequamur quæ nobis & amicos & liberos ac parentes suppeditat ac tuetur? Itaque magnus ille Philosophorum coriphæus ac veritatis amator Plato, nullam in terris maiorem esse charitatem arbitratus est quã quæ cum patria intercedit vnicuique. Hæc parens, hæc nutrix hominum: hæc artibus, opibus, disciplinis instruit, dignitatibus ornat: hæc omnia ad suorum ciuium commoda refert & ornamenta; amat hæc, viciffimque amari cupit: tuetur illa suos, nec vult negligi: sed a ciuibus exigit officia, & quod cuique no-

ſtrum præſtat, ſuo iure a nobis repoſcit. Denique cum nobis communis hæc omnium parens, huius lucis vſuram, parentes, commoda, leges, humana diuináque omnia procuret, vt benè beatéque viuamus, quis tam immanis & ferus reperiatur, qui hanc non modò non ſpernat & obliuiſcatur, verùm etiam perpetuò illam amore ac ſtudio proſequatur? Scitè igitur non minùs quàm eleganter Poëta.

Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit & immemores non ſinit eſſe ſui.
Quid melius Roma? Scythico quid frigore peius?
Huc tamen ex illa barbarus Vrbe fugit.

Quid quod viri ſapientes exiſtimarunt iis qui patriæ commoda ſalutémque tuerentur, atque eius dignitatem amplificarent, proprium in cœlo conſtitutum eſſe locum in quo multò beatius quàm cæteri æuum ducerent? Itaque Magnus ille Scipio omnibus (inquit apud M. Tullium) qui patriam conſeruarint, adiuuerint, auxerint certus in cœlo ac definitus eſt locus, vbi beati æuo ſempiterno fruantur. Nihil eſt enim illi principi Deo qui omnem hunc Mundum regit, in terris acceptius quàm concilia, cœtúſque hominum iurè ſociati qui Ciuitates appellantur: harum rectores & conſeruatores hinc profecti huc reuertuntur. ſic ille. qui ſanè dum hæc ſentiret ac diceret, non in Epicuri quidem ſchola edoctus, aut Cynicorum inſtitutis imbutus, ſed admirabili Platonis doctrina ac ſanctiſſimis diſciplinis excultus videri potuit. hic enim nos admonet genitoribus patriam eſſe anteponendam quòd venerabilius quiddam ac ſanctius ſit patria, & in ſuperiore ſorte tum apud Deum tum apud homines habenda & collocanda. Quid plura? alterum nobis veluti Deum patriam eſſe cenſuit Plato. Eſt (inquit) patria veluti alter quidam Deus, & primus maximúſque parens: ita vt ſecundum Deum colenda ſit. Quæ cum ita ſeſe habeant, nemo veſtrum (opinor) miretur, Patres Ampliſſimi ac ſapientiſſimi, quòd me patriæ cupidiſſimum animaduertat in præſentia. Etenim cum patriæ commoda & ſuauitatem deguſtare cœpiſſem adoleſcentulus, atque in eius complexu iucundiſſimè viuerem, ecce tibi inde repente migrandum atque in aliena mihi Vrbe degendum fuit: vbi ſexdecim integros annos patria veluti extorris atque exul dies mihi ipſe traducere viſus ſum: præſertim verò cum in eâdem breui & patruo ſuauiſſimo doctri-

naéque

naéque laude clarissimo, apud quem degerem & ad doctrinas informarer, importuna morte priuatus, paulò post etiam matre optima & lectissima fœmina, a qua vnicè diligerer, quam etiam in oculis ferrem, orbatus, non possem non in squalore quodam ac mœrore versari. Et quanquam interim id solatij haberem, vt mihi liceret præclaris Philosophis & Iureconsultis operam dare, atque optimis disciplinis informare animum, patria tamen in mentem recurrebat perpetuò: hæc obuersabatur ante oculos: hæc meas ad se cogitationes rapiebat ferè omnes. Denique vt Ithacensis ille sic patriæ memoria & charitate commouebatur, vt vel eius fumum alienis delicijs anteferret, sic ipse, vt inuitus ab eius sinu diuulsus fueram, inuitúsque aberam, dies noctésque de patria cogitabam, atque huius non dicam fumum, sed vsuram lucis, pulchritudinem Vrbis, nobilitatem Ciuium ac dignitatem, cæteris commodis anteponebam. Quapropter cum mihi superioribus mensibus Deo benè iuuante contigerit, vt institutæ disciplinæ curriculum de more peregerim, ac Iurisprudentiæ lauream in Patauina Academia retulerim, nunc mirificè lætor quòd in eam Vrbem ac Patriam mihi breui sit redeundum ac tanquam è postliminio remigrandum, cui me totum dédere & consecrare cupidissimè semper optassem. Etsi enim Patauina mihi Vrbs chara semper erit in qua ad humaniores literas primùm, tum ad grauiores disciplinas, institui concessum fuit; in Vicetina tamen Vrbe mihi sedem ac domicilium statuendum; in hac omnes meas rationes & cogitationes ponendas, pro eâdem etiam, si opus fuerit, moriendum constitui. Quanquam, tum demum omnibus gaudijs exultabo, summísque lætitijs incessam, cum mihi pro vestra humanitate Vicetino etiam Collegio frui licuerit atque honestissimo & amplissimo consessu vestro, quæ vestra erit benignitas, cohonestabor.

Scio quidem, Patres Conscripti, me cum ingenio & doctrina tum rerum gerendarum peritia & exercitatione vobis longè imparem esse: nec vel Naturæ vel fortunæ dotibus & ornamentis cum vllo ex ijs qui in hoc amplissimo Theatro sedent, conferri posse; sed tamen quantum studio ac diligentia, quantum diurnis nocturnísque vigilijs & laboribus, eniti potero, equidem virtutem ac prudentiam vestram imitabor, vestra consilia & facta æmulabor, vt non modò tam honorificum de me iudicium nō

fallam

fallam, verùm etiam in dies magis ac magis veſtris erga me ſtudijs beneficijſque reſpondeam. vt enim in cœli Theatro luna, etſi per ſe obſcura ſatis & languens, dum ſplendidiſſimæ ac pulcherrimæ Solis occurrit luci, paulatim illuſtratur & nitore cõpletur, ſic ego in illuſtri hoc Theatro, dum veſtra ſectabor veſtigia, dum in grauiſſimis iudicationibus ac negocijs prudentiam veſtram, integritatem, conſtantiam, æquitatem imitatione perſequar, veſtræ, vt ſpero, virtutis ac ſapientiæ luce illuſtrabor. Ita demum, niſi me ſpes fallet, Patres ampliſſimi ac ſapientiſſimi, ſed optatis reſpondebit meis, dum vos ipſe admirabor & colam, dum veſtrã ſapientiam & virtutem tum dicendo tum agendo vtcunque exprimam, inprimis verò obſequijs & obſeruantia declarabo quantopere vos diligam & in oculis feram, neminem veſtrûm pœnitebit honori ac dignitati meæ fauiſſe, ac ſuam erga me humanitatem ac beneuolentiam declaraſſe. Quin etiam quiſque veſtrûm me tanquam ſuæ beneficentiæ germen nouis quotidie beneficijs & ornamentis explere geſtiet ac cumulare. Quæ cum ita ſint, nunc vos Patres optimos & excellentiſſimos enixè rogo & obteſtor vt mihi legem de more ſortitam repetendam attribuatis & explicandam. cum enim iam vigeſimum ſecundum annum exegerim, in quo mihi hac in re veſtra beneficentia vti licet, ea ſinè cunctatione vlla vtendum decreui; vt veſtra opera, hoc eſt humanitate, ſtudijs, beneuolentia, fauore denique & charitate, in patriam fœliciter reuerti, atque in eâdem cum dignitate verſari, ac vobis, quos vnicè ſemper colam ac diligam, in perpetuum obſtringi, tribuatur.

DIXI.

Virgilij Aeneis, quippequa Populi Romani texat historiam, ornatur ac celebratur. Habita Patauij cum Aeneis atque heroici poëmatis artificium explicanda eßent.

INTER cæteras laudes quibus Augustus, ac Romani deinde, Virgilium exornarant, ea quidem longè præclara & nobilis, sed admirabilis tamen ac propemodum incredibilis, videri solet qua Populi Romani Historicus appellatur. cum enim Poëtæ sit fingere & comminisci, quid obsecro in Virgilio, hoc est in Poeta opimo, reperiatur, vnde historicus meritò appelletur? aut cur Poësis non è regione opponatur historiæ, cum hæc veritate nitatur tota, illa mendacijs gaudeat & concludatur? Quid? non ne Græcorum Poëtarum vertex Homerus ea maximè de causa celebratur ab Aristotele quòd aptè mentiatur, atquè adeò mentiendi artem ac rationem ostenderit? Sic sanè. Cur igitur Vitgilius, hoc est Latinus Homerus, historiæ potiùs ac veritatis nomine quàm mentiendi dexteritate ac poësis virtute commendetur? Denique Augusti sæculo præter Atticum atque alios multos, Halicarnasseus Dionysius iam Populi Romani facta conscripserat: per idem tempus florebat noster Liuius, qui Romanam historiam ab Aeneæ aduentu repetens ad Augustum vsque traduxerat. quis igitur non commoueatur cum audiat vnum Virgilium Populi Romani historicum renunciari, & a Romanis miro consensu ac plausu Romanæ historiæ scriptorem consalutari? Verùm, si quis rem attentiùs æstimet ac meditetur, intelliget profectò non immeritò Virgilium hoc præconio commendari, ac Romani historici laudem noménque referre. Etenim si in eo vetustissima Romanæ gentis incunabula authorémque requiras, ecce tibi hæc quasi alter Liuius ab Aeneæ Troianorúmque repetit aduentu, atque ita repetit, vt ipsius Aeneæ pericula, nauigationes, bella, vitam denique vniuersam, quæ tamen ab Halicarnasseo & Liuio prætermittuntur, conscripserit. Quod si deinde Regum Albanorum successionem exquiras qui ab Aenea ad Romulum profecti sunt, eam tibi Virgilius strictim quidem, sed pleniùs tamen ac luculentiùs, narrat quàm Liuius.

Nunc

Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas nostrúmque in nomen ituras,
Expediam dictis & te tua fata docebo
Ille (vides?) pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Ætherias Italo commistus sanguine surget,
Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles,
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
Educet syluis regem, regúmque parentem:
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis
Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddat,
Syluius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius. si vnquam regnandam acceperit Albam.
Qui iuuenes quantas ostentant aspice vires,
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum & Gabios vrbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pomerios castrúmque Inui Bolámque Carámque.

Sic Virgilius Latinorum siue Albanorum Regum texit historiam. Dum verò Romulus ac Remus Albano Regem sanguine oriuntur qui Romanam condunt vrbem,

Quin & auo (pergit Virgil.) *comitem sese Mauortius addet*
Romulus, Assaraci quem sanguine Ilia mater
Educet. viden' vt geminæ stant vertice cristæ?
Et pater ipse suo superûm iam signat honore?
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septémque vna sibi muro circundabit arces.

& rursus cum Vulcani describeret clypeum

——— *Illic genus omne futuræ*
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam & raptas sine more Sabinas

Consessu caveae magnis Circensibus actis,
Addiderat: subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Latióque seni (uribusque seueris.
Post iidem inter se posito certamine reges
Armati, Iouis ante aras, paterásque tenentes
Stabant, & caesa iungebant foedera porca.

haec de Romulo Virgilius. Vt quamuis non inficier huius facta Regis vberiùs a Liuio, copiosissimè a Dionysio, describi, Virgilius tamen adamussim illa cecinerit & eleganter. Sed quaeso Numam, quàm egregiè designet, attendite,

Quis procul ille autem ramis insignis oliuae,
Sacra ferens? nosco crines incanáque menta
Regis Romani. primus qui legibus vrbem
Fundabit: Curibus paruis & paupere terra
Missus in imperium magnum.

Sic Numam, cui scitè Tullius, & Ancus subijciuntur.

Cui deinde subdit,
Otia qui rumpet patriae residésque mouebit
Tullus in arma viros, & iam desueta triumphis
Agmina: quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.

& alibi rursus.

Haud procul inde citae Metum in diuersa quadrigae
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus
Per syluam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

nec tamen interim reticentur Tarquinij, de quibus sic canit Poëta noster.

Vis & Tarquinios reges, animámque superbam?

& rursus.

Nec non Tarquinium eiectum Porsenna iubebat
Accipere, ingentíque vrbem obsidione premebat.
Illum indignanti similem, similémque minanti
Aspiceres pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innaret Claelia ruptis.

Ita quidem eleganter ac splendide Romanorum Regum facta ad Coss. vsque descripsit Virgilius.

At enim vbi egregius ille Romanae libertatis vindex & author Brutus? vbi caeteri illi Coss. ac ciues qui pro Romana Republ.

&im-

imperio fortiter dimicarunt? en illos: attendite.

Vltoris Bruti fascésque videre receptos
Consulis imperium hic primus sæuásque secures
Accipiet: natósque pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertata vocabit.
Infœlix: vtcunque ferent ea fata nepotes.
Vincet amor patriæ laudúmque im nensa cupido.
Quin Decios Drusósque procul sæuúmque securi
Aspice Torquatum & referentem signa Camillum.

Sed imprudens sim ego, Auditòres optimi, qui Virgilianum Romanæ historiæ campum ingressus sim, quem perbreui hoc temporis spatio quod mihi ad dicendum tribuitur, percurrere haud liceat. Igitur tantùm dicam Latinum Poëtam Romanorum historiam non modò ab Aenea per Albanos Romanósque Reges & Consules ad Vrbem a Gallis captam & a Camillo in pristinum decus restitutam texuisse, quemadmodum audistis, verùm etiam ab eodem Camillo per reliquos Consules ad Augustum vsque traduxisse: ita vt Aeneidem attentiùs reputanti, Romana historia sese obijciat vniuersa. Quid multa? is fuit noster Vates, qui etsi interim Iuliam gentem sibi celebrandam atque hinc in Augusti Laudibus exultandum proposuisset, C. Cæsarem proferre maluerit arma in patriam conuertentem, quàm historiam imperfectam relinquere. Et huc illud pertinet quod de Cæsare cecinit cum aduersus Pompeium descenderet,

Aggeribus socer Alpinis atque arce Monœci
Descendens, gener aduersis instructus Eois
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Túque prior, tu parce, genus qui ducis olympo
Proijce tela manu sanguis meus.

Quin etiam vt plenior esset historia, ad Tartareas quoque Sedes intendens oculum, eos strictim saltem agnoscit qui per vim patriæ tyrannidem affectassent.

Hinc procul addit

Tartareas etiam sedes alta ostia Ditis,
Et scelerum pœnas & te Catilina minaci
Pendentem scopulo furiarúmque ora trementem.

Ita quidem ad Augusti facta descendit quem diuinis laudibus ornare non dubitauit.

Hic vir, hic eſt tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, diuum genus, aurea condet,
Secula, qui rurſus Latino, regnata per arua
Saturno quondam ſuper & Garamantas & Indos
Proferet imperium. iacet extra ſydera tellus.
Extra anni ſoliſque vias vbi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum;

Hæc & alia plura de Auguſto: in quibus Marcelli nepotis eximium præconium & funus Romanam abſoluit hiſtoriam. Itaque Meſſala cum Iuliæ gentis hiſtoriam deſcriberet, ac Romanorum principum ſucceſſionem declararet, nihil antiquius habuit quàm vt ab Aenea & Aſcanio per Albanos Reges ac Romulum ad Auguſtum vſque, Virgiliano planè more ac modo, deſcenderet. Quis igitur inficiari audeat Virgilio Romani hiſtorici nomen iurè ac meritò tributum eſſe?

Quanquam mea quidem ſententia, altiùs adhuc ſpectarunt Romani dum Virgilium Romanorum hiſtoriam ſcripſiſſe affirmarent, ac Populi Romani hiſtoricum appellarent. Etenim ſiquid erat vnde tum maximam ſibi nominis celebritatem conciliaſſet Homerus, tum Græcorum ſiue creuiſſet æſtimatio, ſiue generoſa quædam exultaret ambitio, Iliadis certè erat præconium, quo Græci, quippe Troiæ expugnatores Aſiaéque victores tantopere celebrantur. vt enim facilè fuit Athenienſes ipſos Athenis laudare, ac Græcos in Græcia celebrare, facilius etiam ab ijs quos laudaueris & celebraueris, commendari, mirum eſt quantopere ob Iliadem Græcorum Homeríque ipſius gloria percrebreſceret. Sed ecce tibi Virgilius extitit tandem qui Latinorum facta cum Poëſi tali tantóque artificio temperauit, quaéque a Romanis præclarè geſta eſſent tam appoſitè elegantérque decantauit, vt tùm heroico ſtylo & carminis nobilitate tum inprimis argumenti præſtantia ac maieſtate Homerum ac Poëtas omnes quotquot floruerant longiſſimè ſuperarit. Id quod & Poëta nobilis ſignificauit egregiè cum de Aeneide caneret.

Cedite Romani ſcriptores: cedite Graij:
Neſcio quid maius naſcitur Iliade;

& Romani vniuerſim declararunt, cum Maronem Romanorum hiſtoricum renunciari voluerunt: & Aeneidem ipſam Populi Romani hiſtoriam inſcripſerunt. Et quidem magnum fuit

Audi-

Auditores Populum Romanum in Theatro Virgilii versibus auditis surrexisse vniuersum: maius Romanos præsentem spectantémque Virgilium non secus atque Augustum veneratos esse: sed longè maximum inter clarissimos rerum Romanarum scriptores, Populi Romani historicum appellari. neque enim humana historia vlla rerum gestarum splendore ac magnitudine seu varietate & multitudine cum Romana conferri potest. Quapropter quæ de C. Cæsaris ac Cn: Pompeij victorijs ac factis pronunciauit M. Tullius, ea ferme ad Romanæ historiæ amplitudinem, vnde Virgilii amplitudo declaretur, videor mihi referre posse. Nullius tantum est flumen ingenij, nulla dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare res a Romanis gestas possit. Itaque si quis sibi ante oculos ponat omnia exterarum gentium potentissimorúmque populorum aut etiam fortissimorum Imperatorum ac Regum vel Rerumpublicarum facta, sentiet cum Romanis nec contentionum magnitudine nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum, posse conferri. Denique (vt me planiùs explicem) quas in summo Imperatore virtutes requirendas, in Pompeio verò ad miraculum suspiciendas, censuit M. Tullius, scientiam rei militaris, virtutem, authoritatem, fœlicitatem; has omnes in Romana Republica vnicè demiremur necesse est. inter quas fortitudo inprimis enituit ac militaris virtus, qua sæpius cum hoste conflixit quàm aliæ Respublicæ omnes cum inimicis concertarint: plura bella gesit quàm quisquam mortalium legerit: plures Prouincias confecit quàm cæteræ gentes concupierint. cuius veluti adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs, non offensionibus belli, sed victorijs, non stipendiis, sed triumphis traducta est. Neque verò vllum genus belli fuit in quo Romanos non exercuerit fortuna Reipublicæ. Italicum multiplex, Siculum, Africanum, Hispaniense, Transalpinum, mixtum ex ciuitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, Achæum, Asiaticum, Illyricum, Macedonicum, &, ne consecter omnia, seruile, nauale, ciuile varium: quæ sit etiam gesit & confecit, vt nulla res in vsu militari sit posita quæ Romanorum scientiam ac virtutem effugeret. Ac profectò est quod in præsentia eas vnas militares & Imperatorias virtutes in Romana Republica pro-

bemus

bemus & admiremur quæ vulgò existimantur; laborem in negotijs, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, consilium in prouidendo, clementiam in ignoscendo: quæ tanta fuerunt in hac vna, quanta in omnibus reliquis gentibus, quas aut vidimus aut audiuimus, nunquam fuerunt, sed tamen est etiam cur splendorem & decus vel potiùs inauditam quandam ac penè diuinam amplitudinem & gloriam agnoscamus & celebremus. Testis est Italia. Sed quid dico Italia? Europa vniuersa ac totus ferè Terrarum orbis, cum de tribus Terræ partibus vel vnus Romanus Imperator tres insignes triumphos reportauerit. Itaque multò facilius sit Auditores stellas propemodum, quàm Romanorum triumphos ac trophea percensere. Faciliùs etiam sit cœli decus ac pulchritudinem dicendo referre & exæquare, quàm huiusmodi triumphorum pompam & maiestatem orationis stylo exprimere. qualem enim pompam triumphi illius fuisse dixeris in quo expugnatæ arces mille, deuictæ vrbes nongentæ, captæ depresśaéue naues octingentæ, diuersæ inter se gentes quæ populi Romani Imperio simul additæ essent, quatuordecim, numerarentur, & operosis simulacris effictæ nobilique spectaculo circumferrentur? Nam de clarissimis Senatoribus ac summis Ducibus & Imperatoribus sat sit monuisse, Magni Alexandri speculatores Romanorum patrum maiestate perculsos, retulisse, quot Romæ Senatores, tot se Alexandros inuenisse: sapientissimum verò Pirrhi legatum Cineam interroganti Regi qualem offendisset Romam, respondisse statim, Regum se patriam vidisse: taléśque sibi visos Senatores singulos Romæ, qualis ipse Pirrhus in Epiro ac reliqua Græcia videretur. Vt propterea exteræ gentes ac nationes habeant vnde Romanorum facta sine satietate mirentur, ac Romanæ Reipublicæ nomen extollant, cui ob admirabilem virtutem & fœlicitatem socij toto terrarum orbe obtemperarint, hostes obedierint, venti tempestatéśque obsecundarint. præsertim verò quia cum tandem Imperij fines non terræ sed cœli propemodum regionibus terminasset, inuidiam fama, famam gloria, gloriam virtute superauit. Quid plura? Romani Imperij maiestas ad eam peruenit amplitudinem ac dignitatem quam sperare incredibilis fidentiæ, tentare vix heroicæ fortitudinis, perficere diuinæ propè virtutis atque inauditæ fœlicitatis, censendum sit. Ita factum est vt omnem

rerum

rerum humanarum vſum pratergreſſa, quaſi Solis æmula, breui omnes terras ſuo ſplendore complexerit, & proximum cœlo caput extulerit.

Quin etiam nihil eſt Auditores ornatiſſimi, cur cæteri populi fateri vereantur Romanam virtutem ac maieſtatem quoniam non in regibus modò & Conſulibus, verùm etiam in Auguſto, Traiano, Conſtantino, atque aliis Imperatoribus multis adhuc enituit ac floruit, diuturnitate quoque poſteris gentibus ampliſſimum admirationi, exiguum aut nullum æmulationi, reliquiſſe locum. Ex quo fit vt Romana hiſtoria ſiue præſtantia & dignitate, ſiue admiratione ac pulchritudine, ſiue vtilitate & iucunditate, humanas hiſtorias omnes quamlongiſſimo ſuperet interuallo.

Neque verò hæc dixerim Auditores quòd Græcam hiſtoriam contemnam, quam vnus vel Themiſtocles vel Alexander mirificè nobilitare potuit, ac ſupra multarum gentium hiſtorias efferre, ſiquidem nec ſplendore & amplitudine, nec varietate ac diuturnitate, Romanam vllo modo æquare poteſt: præſertim verò cum quicquid de Græcorum fortitudine ac fœlicitate dixeris, id Romanorum fœlicitati ac virtuti extollendæ valeat, a quibus Græci, etſi terra marique celeberrimi, & immortali præconio digniſſimi, facilè ſuperati ſunt. Denique Græci ad vnum Orientem propagarunt dominatum: qui breui quoque extinctus eſt. præſertim cum Alexander regnum ſibi veriùs comparaſſe quàm regnaſſe videatur. Romani contra in omnes Mundi plagas dilatarunt Imperium, quo diu etiam potiti ſunt. Vt propterea illi per medias laudes breui curſu, hi veluti quadrigis, ad diuturnæ gloriæ metam delati ſint.

Scio Pœnos Romanis fuiſſe infenſos; & vt Cartago antiquitate, diuitiis, ſitu, militari ſcientia, Imperii magnitudine, terra marique praſtabit, cum Romanis de Imperio Terrarum orbis dimicaſſe: quin vix quicquam abfuiſſe, quominus Annibal Romam expugnarit, ac Romanæ Reipublicæ ſpem Imperii vnà cum libertate ademerit. Sed tamen breui quoque ex vna Cornelia gente Carthaginenſium domitores progenuit extulitque Roma; atque Annibalis furorem vnà cum infenſiſſimis Africæ æmulis & Carthagine ipſa deleuit. Fuerit igitur vt acer Pœnus intractati inſtar equi, cuius inuenti capitis augurio bellici principatus ſpem conceperat ac fun-

dataæ

datæ Vrbi nomen dederat, Romanis ferociter insultarit, ac penè Imperii spem omnem ademerit; quandoquidem vt equus, etsi ferocissimus ac bello aptissimus, ab homine frenatur ac domatur, sic Pœnus a Romano, qui humani quod ef-foderat, capitis auspicio Vrbis arcem condiderat, eidémque Capitolii, nomen tribuerat, frenatus, victus, ac domitus est. Ita quidem iure optimo elegans Poëta de Romana cecinit Vrbe,

Terrarum Dea gentiúmque Roma:
Cui par est nihil, & nihil secundum.

iure quoque cecinit alter,

Gentibus est aliis tellus data limite certo:
Romanæ spatium est Vrbis & Orbis idem.

Huius igitur, huius inquam, præstantissimæ gentis facta Poëmati cum illigauerit atque Heroica tuba decantarit Virgilius, ab Augusto Populi Romani historicus appellatus est. Atque huius sanè siue Historici, siue Poetæ, hoc est authoris longè optimi & præstantissimi, quique Homerum ipsum ac summatim Græcos Latinósque poëtas incredibili quadam grauitate ac suauitate superauit, heroicum monumentum hoc anno explanabimus: & quales, siue ingenij & naturæ, siue artis ac scientiæ, siue exercitationis ac studij, opes atque adeò thesauros in Aeneidem ac P. Romani historiam effuderit; quod vobis Auditores ornatissimi fœlix faustúmque sit, demonstrabimus.

DIXI.

De Studijs Humanitatis; quàm ampla sint, ac multarum magnarumque rerum cognitione indigeant: sigillatimque de Eloquentiæ commodis & dignitate.

Habita Patauij, cum rursus a Poëtis ad Rhetores rediretur.

ETSI Humanitatis studia nisi multis ac varijs ijsdémque præclarissimis Artibus ac Disciplinis non efflorescunt, duæ tamen Artes sunt ac facultates quibus vel maximè gaudent ac præstant, quæque instar omnium videri possunt; Eloquentia nimirum ac Poësis. Quanquam enim haud inficior, Auditores, nostra hæc studia rerum gestarum atque adcò Historiæ notitia mirificè nobilitari; virtutum insuper morúmque, seu mauis Ciuilis Philosophiæ, cognitionem requirere; quin Astrologiæ aliarúmque huiusmodi disciplinarum consortio summopere delectari, ita vt Humanitatis studium magna quædam res sit, ac nescio etiam an maxima; Poësis tamen & Eloquentia principatum in illo obtinent ac dominantur. Siue enim id euenire dixeris, quòd Poësis & Eloquentia maiorem quàm cæteræ facultates splendorem referunt, ac decus maximum obijciunt mortalium oculis, siue quia reliquæ illæ Artes atque Doctrinæ in Eloquentiam ac Poësim confluere certatim solent & emanare, ita vt Poësis & Eloquentia quasi regij duo Amnes cæterarum aquis amplificentur ac nobilitentur, nemo est qui non videat Suada & Musis Gymnasium hoc amplissimum, curricula hæc nobilissima, gaudere inprimis & efflorescere.

Neque verò id eo consilio affirmauerim, Ornatissimi Auditores, quòd non facilè aut intelligam aut fatear inter Humaniores literas præclarum Historiæ deberi locum, atque adeò in hoc nostro Theatro primariam aliquam sibi sedem deposcere & vindicare. Ipse enim in nostro hoc Regno sic principatum deferebam Poësi & Eloquentiæ vt illud quoque reputarem; hasce Artes & facultates Historiæ consortio indigere ac nobilita-

ri, quin etiam expleri ac perfici: ita vt sine hac vel planè iaceant, vel omnino frigeant & exarescant. Videbam enim M. Tullium ita fingere Oratorem suum & exornare, vt nusquam non doceat antiqui atis monumenta Oratori diligenter esse tractanda: inde exempla passim ac fidei præsidia deriuanda, inde Orationis adiumenta, interdum etiam ornamenta, esse petenda. denique Historiam ipsam ab Oratore quoque scribendam ne egregia Historiæ commoda ac varias vtilitates amittat. Obseruabam etiam Poëtas nobiles res gestas imitari: ex Historia passim haurire; hinc veluti succum & sanguinem ducere vnde vberior fiat Poësis & copiosior. Quid plura? An non Homerus, Græcorum, Virgilius, Latinorum ac Romanorum; Historicus est de causâ appellatus est, quòd vterque ex rebus gestis, ex Græcis ac Troianis ille, hic ex Latinis maximè ac Romanis; conflasset fabulam ac Poëma constituisset suum? Sic sanè. Itaque ea cogitatione Suadæ & Musæ principatum detuleram in Gymnasio hoc nostro, quòd Historiam, etsi solitaria quoque à nobis tractanda sit, in Poësim inprimis & eloquentiam includerem, eandémque vtriusque vel originem & fontem, vel præsidium & adiumentum, vel etiam columen & ornamentum, existimarem.

Quanquam si quis secum ipse reputet Gratias ternario numero gaudere, Musas etiam priscis temporibus ternarium numerum adamasse, ac propterea tres veluti Musas aut Gratias in studia Humanitatis introducere gestiat quibus tribuat principatum, nimirum Eloquentiam, Poësim, Historiam, ego sanè non repugnarim. præsertim verò quia sat sciam Historiam non modò Poësis & Eloquentiæ gratia à nobis tractādam, verùm etiam per se maximè (id quod indicare cœperam) euoluendam & excolendam. Quis enim Historiam ipsam aptiùs scribere aut iudicare valeat, quàm qui stylum, decorum, ac dicendi virtutem, vno verbo Humanitatis ac liberalium Artium studia profitetur? Quis rursus Historicos ipsos explanare, Historiæ leges obseruare, ac præcepta tradere audeat, nisi in nostris hisce doctrinarum curriculis desudauerit, ætatémque consumpserit? Nos certè ea planè de causâ de Historia libros conscripsimus, in quibus Historiæ tum euoluendæ, tum iudicandæ, tum scribendæ, tum ad publicam priuatámque vtilitatem referendæ, rationem complexi sumus, quòd intelligeremus Humanitatis Do-

ctori huc non exiguam laboris & industriæ partem esse reuocandam. Quin etiam si quis interim Humanitatis dignitatem tripartitò distribuat, ac principes sedes non Eloquentiæ modò & Poësi, verùm etiam Historiæ quasi tribus Musis aut Gratiis duxerit tribuendas, huic illud etiam libentissime largiemur; eas quoque liberales disciplinas quas paulo ante commemorabam, & ad Humanitatis studia referebam, proximè esse collocandas. Ita fiet vt quemadmodum Musæ decursu temporis nouenarium expleuere numerum, Gratiæ quoque in suum consortium Nymphas admittentes Musarum Chorum æmulatæ sunt. (ideo enim eleganter cecinit Flaccus dum Ver describeret,

Gratia cum Nymphis geminisque sororibus audet
------Ducere nuda choros)

sic Humanitatis studium ter ternario numero gaudeat, & Gratiarum Musarúmque Chorum æmuletur. Qui enim Eloquentiæ, Poësi, Historiæ Astrologiam primum addiderit, tum Geographiam & Topographiam adiunxerit, inde Physiologiam (qua saltem animantes ac Mundanam molem describere oportuerit) ac tum Moralem, tum militarem scientiam aliquam, vnde Historici ac Poëtæ inprimis explicentur, subiecerit, is Humanitatis studium Musarum instar Chori & Gratiarum expresserit. Quanquam hæc omnia eo nomine vel concessisse vel disputasse velim Auditores, vt tamen sine vlla dubitatione illud fatear, Eloquentiam inprimis & Poësim nobis tractandam esse: Oratores maximè atque Poëtas euoluendos: huc præcipuam curam & industriam esse reuocandam, vt siue soluta oratione, siue numeris adstricta, quidpiam dicendum scribendúmue sit, muneris satisfaciamus pro dignitate.

Quæ cum ita sint, nemo, vt existimo, admirabitur, quòd senserit nos superiore anno Poëtarum campos longè ac latè peragrasse, nunc verò ad Rhetorum spatia remigrare; atque ad Aristotelem, hoc est ad grauissimum eloquentiæ Magistrum, atque adeo dicendi intelligendique authorem summum, redire totum. Id quod eò etiam libentiùs faciam Auditores, quòd quemadmodum Poësis miras habet voluptates & vtilitates, ita eloquentiæ tractatio tum dignitatis ac iucunditatis plenissima sit, tum verò frugifera sit tota, atque ingenuo viro & nobili vtilitates maximas afferre soleat. Nam quæ obsecro est vitæ pars in

quia viro nobili ac patriæ peramanti, domi forisque non magnopere prouidendum sit atque cauendum, ne rudis & imposita, aut etiam eneruis & indecora, sit eius oratio; sed suauis cadat omnibus & periucunda, quæque animis conciliandis, rebúsque fœliciter peragendis, authoritatem addat, ac pondus? Et quidem, cum accidere facilè possit, vt quis Iudices, aut Ciues, vno verbo, Auditores; offendat siue largitione corruptos siue aduersariorum mendacijs oneratos, interdum etiam odio aut inuidentia incensos & agitatos, is ad eloquentiæ arma confugiat necesse est, quibus illos emolliat, flectat, & ad sententiam traducat meliorem.

Memini me legere, olim Romæ Cinnanæ proscriptione sæuiente, percussores submissos qui M. Antoniū Oratorem obtruncarent. Cúmque districtis gladijs eum iam iam diuerberaturi viderentur, ecce tibi illius Oratione commoti ac deliniti, constiterunt, & gladios cruore vacuos vaginis reddiderunt: vsque adeò diserti hominis valet Oratio, modò ad aures admittatur. Memoriæ quoque proditum est Constantium, cum in Orientis Imperio Constantino patri succederet, Illyricum superiorémque Mysiam a Vetranio Tyranno occupatam offendisse. Cúmque res eò adducta esset, vt armis dirimenda foret, ac propterea vtrinque exercitus eductus, iam iam classicum expectaret, Constantius a Vetranio postulauit, vt sibi ante pugnam eum publicè alloqui liceret. quòd cum impetrasset, tantam in dicendo facundiam exeruit, vt nemini suas rationes non probarit: neminem non in Vetranium accerrimè concitarit. Ita factum est, vt Constantius vtriusque exercitu acclamante Imperator consalutatus, Vetranius contra Imperio deiectus sit. Quæ sanè gloria vt post excitatum Imperium vix fortasse alteri Imperatori contigit, ita vni eloquentiæ accepta est referenda, quæ quod multo esset sanguine obtinendum, largita, de armis quodammodo triumphauit. Sed præclaram, & admirabilem eloquentiæ vim soleo ego Chrysostomi exemplo libentius declarare, & immortale illius factum multò alacrius quàm M. Antonij, hoc est Idololatræ, aut Constantij, hoc est Arianorum fautoris; vsurpare. Quod dum facio, vos quæso, Auditores optimi, pro singulari humanitate vestra diligenter attendite.

Erupit Arcadij tempore ex Alpium, ne dicam ex Orci, faucibus truculentus barbarus, Gainas nomine: hic tum sexcen-

tis erat cædibus obstrictus, atque omni propè scelerum genere coopertus, tum maximè Romano Imperio ac nomini infensissimus. Cúmque seditiones inter & latrocinia non minùs esset auctus potentia, quàm dominandi flagraret cupiditate, Romani Imperij Tyrannidem affectare cœpit. Hinc formidoloso exercitu comparato, Italiam ac Macedoniam vestrate: varias Vrbes ac prouincias occupare: Bizantium denique magnis itineribus contendere, vt totius Imperij arcem inuaderet. Cúmque imo pectore anhelaret crudelitatem, sic conciderunt omnium animi, nullus vt arma in illum sumere, nullus legationem ad eum obire, nullus ei supplex esse, auderet. Cum ecce tibi præsto fuit aureum orationis flumen Chrysostomus: vir ab armorum tumultu longè alienus, atque ab omnibus belli præsidiis imparatus. Qui quamuis a Tyranno ob interpositas offensiones quasdam primas ad cædem designatus videretur, alacer tamen celsóque animo legationem suscepit: atque hosti ferociter insultanti occurrit. Quid plura? sic Barbari animum orationis & suauitate deliniuit, & grauitate perculsit ac fregit, vt qui omnibus ferro minitabatur ac flammis, ad vnius pedes accideret: eius dexteram supplex oscularetur: filios iuberet ad eiusdem pedes prouolui: atque omni feritate & cupiditate deposita cum Imperatore ipso fœdus iniret. O admirabilem eloquentiæ vim ac propè diuinam & singularem. Tu, tu inquam, vna reperta es inter mortales, quæ furentes Barbarorum impetus in mediis spatiis cohiberes ac frangeres: atque illorum ferocitatem ac sæuitiam in mansuetudinem pietatémque conuerteres.

Iam verò ponite vobis ante oculos, Auditores, opulentissimam ciuitatem, quæ siue a Tyranno crudele seruitute prematur; siue iniquissimis conditionibus, nec sine Religionis offensione, cum hostibus pacem constituat: aut etiam (si placet) desidia langueat, ac turpi diffluat otio. Ad quem obsecro confugiendum erit, quis accersendus, vt in tot tantisque periculis & calamitatibus illi prospiciat: ac patriæ salutem Christianaéque Religionis dignitatem a tot iniuriis vindicet ac tueatur? Nullus, nullus alius, mihi credite Auditores, nisi probus ac disertus Orator. Is enim est qui hominum ingeniis moribúsque perspectis, ac vijs omnibus exploratis & cognitis, vnde illarum mentes siue excitentur, siue restinguantur, languentes quæ

ab otio

ab otio & desidia ad honesta vitæ officia revocabit: indignam pacem veluti pestem auertet: Religionis tuendæ studium in eorum animis inseret: iacentem denique populum excitabit inflammabitque, vt turpissimum Tyrannidis iugum a ceruicibus excutiat.

Neque verò aliter sentiendum est si popularibus tumultibus (id quod accidere sæpè solet) æstuet Ciuitas, atque intestinis discordijs & seditionibus ad interitum ruat. Sunt enim in publicis eiusmodi calamitatibus atque periculis non modò Solones, Lysiæ, Valerij, Catones, quod Græcos Romanósque factitasse legimus, conuocandi, vt illos orationis tum grauitate percellant, tum suauitate permulceant, verùm etiam Alcibiades ac Tullij exoptandi, qui tonent, fulminent, atque illorum pectora quasi saucient atque perfringant.

Timotheus, is qui Musicæ laude tantopere floruit apud Græcos, inde celebratur vel maximè, quod iracundiam contento austeróque cantu concitaret, remisso leniret mitigarétque, cum vellet. Quapropter cum Phrygium aliquando caneret apud Alexandrum, hunc dicitur inter cœnandum ad iram & arma concitasse: mox verò harmonia mutata, ad conuiuium hilaritatémque reuocasse. Atque hinc etiam Pythagoræ nomen percrebuit: cum enim in hebrios quosdam lasciuientes incidisset, iussisse fertur Cantorem, qui saltationi accommodatum concentum inchoarat, mutatis modis, Doricum canere. Temulli ita dicuntur noua illa cantus sono itemque ratione resipuisse, vt abiectis coronis, erubescentes sese inde proriperent. Egregia sanè facta atque præclara.

Sed illud longè præclarius & admirabilius, vt ob incredibilem dicendi vim, & eloquentiæ magnitudinem, Pericles fulmen in ore gestasse, Demosthenes militibus arma fabricasse, Græciámque vniuersam in Philippum armasse, commemoretur. Verùm dies me deficiat Auditores, si commoda omnia & vtilitates percensere velim, quæ ex Eloquentia in humanam societatem manare solent. Quapropter illud vnum addam, quod & septies commemorasse iuuabit: nimirum ea esse Eloquentiæ studia, quæ adolescentiam alunt: senectutem oblectãt: res secundas ornant: aduersis perfugium ac solatium præbent: delectant domi: non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Neque verò verendum est, Auditores, ne, quemadmodum superiore anno Homerum, Virgilium, Torquatum, hoc est tria heroici Poëmatis lumina, in medium adduximus, ac de principatu disputantes fecimus, ita parile spectaculum hoc quoque anno præbere haud liceat. Nam Philosophorum Homerus Plato, ac Romanæ eloquentiæ parens M. Tullius, cum summo dicendi artifice Aristotele in congressum, ac veluti in arenam descendent, multa de eloquentiæ ratione ac laude certaturi. Quo tempore eò vobis gratiores, vt spero, & vtiliores accident labores nostri, quòd domi pomeridianis horis pulcherrimam Ciceronis orationem pro Marcello explanare decreuerim. in qua sanè licebit, tum Aristoteleæ Rhetoricæ præcepta, & documenta tum Oratoria M. Tullij lumina & ornamenta agnoscere & intueri. Quin etiam, vt meo muneri cumulatiùs satisfaciam, & vestræ simul vtilitati pro mea saltem tenuitate prospiciam, pomeridianis quoque horis, prout vobis commodum esse animaduertero, græcum authorem aliquem priuatim intra domesticos parietes explanabo. Atque hic (si placet) erit Plato, cuius Phædrus, quoniam multa habet de Rhetorica, non inutiliter percurri poterit. quod si eum Phædro Gorgiam atque alios dialogos quosdam per tempus coniungere licuerit, qui ad eloquentiam pertinere videntur, perbellè accidet, vt græcæ linguæ notitiam ex Platone petamus: nam & græci sermonis & eloquentiæ præceptis vno eodémque tempore imbuemur.

Sed vt iam clarissimis adolescentibus morem geram, & quantum in me est satisfaciam, en Aristotelis Rhetoricam omni cunctatione abiecta explanandam aggredior. Vos Auditores ornatissimi pro singulari humanitate vestra quæso, vt cœpistis, diligenter attendere. vel certè, quoniam id vobis gratius fore iam animaduerto, huiusce initium doctrinæ in proximum diem reiiciatur, in quo paratiore pectore vobis ad subsellia, mihi verò ad rostra hæc nostra, redire licebit.

DE EXERCITATIONIS VTILITATE.

Habita Patauij cum Oratoriæ exercitationes instituerentur.

SI quid est, Adolescentes optimi, cæterique Auditores ornatissimi, quod nobis ad doctrinas virtutésque capessendas plurimum conducere possit, illud certè est exercitatio. Huic enim quippe honestissimis laboribus atque vigilijs instructæ, Dei munere concessum est excelsa humanæ diuinæque sapientiæ iuga conscendere; atque inde vberrimos suauissimósque fructus mortalibus reportare. Cum igitur hoc tempore nobis humanarum doctrinarum curricula ingredienda ac peragranda sint, átque inprimis Oratoriæ exercitationes repetendæ, lubet Auditores pauca quædam de exercitationis vtilitate commodísque præfari, vt iis cognitis atque perspectis, alacriore quoque animo illius labores atque vigilias amplectamur, & ad eloquentiæ metam contendamus.

Ac principiò quidem illud compertum est eo planè consilio ac lege conditum fuisse hominem ab optimo & sapientissimo Parente Deo, vt humanas diuinásque virtutes ac disciplinas diligenter coleret, & in posteritatem omnem summo studio transmitteret ac propagaret. Ad quam rem tanta etiam siue mentis indole atque solertia, siue sensuum acumine & perspicacitate, siue denique totius corporis habitu ac temperamento donatus fuerat, vt non modò repugnanter, sed admirabili planè facilitate ac fœlicitate id ei munus obire liceret. Verùm, proh dolor, vix talis tantique boni possessionem adierat, cum de eâdem, quæ ipsius hominis fuit cæca & effrenata cupiditas, cum posteritate omni deturbatus atque in summas animi corporisque ærumnas detrusus est. Inter has non postrema illa fuit, vt sibi perpetuis laboribus atque sudoribus paranda essent omnia quæ ad vitam siue tolerandam siue excolendam pertinent. Ita factum est vt artes atque doctrinæ, sine quibus hominum cœtus vix ac ne vis quidem regi possent atque coalescere, quin illo-

rum vita ne vitalis quidem esset, sine diurnis nocturnisque vigilijs & exercitationibus comparari nullo modo possint. Vt propterea ethnici quidem more, sed prudenter tamen ac verè, cecinerit poëta ille.

Virtutem posuere Dij sudore parandam.

Hinc, nisi mutarum animantium atque inertissimi propè stipitis more nobis vitam ducendam, sed potiùs ad honestam gloriam, ad virtutes, ad optimas artes atque doctrinas comparandas, toto pectore incumbendum, putemus, ad Virtutis palæstram descendendum, doctrinarum curricula ingredienda, ingenij studia exercitationésque arripienda strenuéque colenda sunt.

Ac profectò nullam in partem oculos mentémque conuertó, quin me ad exercitationem inuitari atque adeò pronocari sentiam. Atque vt de sapientissimo rerum omnium artifice, sileam, quem in Mundi administrationem semper incumbere, ac perpetua rerum omnium gubernatione veluti exercitatione quadam detineri compertum est; vt etiam de beatis illis mentibus taceam, quas diuina veneratione ac mandatorum diuinorum procuratione, vnde etiam Angeli & internuntij nuncupantur, nunquam non occupari & exerceri dicimus; quis non animaduertat sydera & cœlestia corpora in perpetua quadam exercitatione tripudióque versari? Versantur illa quidem, Auditores, atque ita versantur, vt inferior hic Mundus nunquam eandem speciem referat ac formam, nunquam in eodem planè statu conquiescat; sed perpetuas temporum, temperationúmque varietates ac vicissitudines subeat. Itaq; sanè nunquam non agitatur æther: continenter fluit ac refluit mare: plantæ ac stirpes nunc floribus complentur, ac fructibus, nunc suis honoribus spoliantur: campi collésque modò vestiuntur herbis, modò flaua vndantique segete conteguntur: modò viriditatem omnem exuentes, suum illi decus cum squalore commutant. Quis verò non sentiat, Auditores ventorum varietates & incursiones, fluuiorum ac fontium fluxiones, diei noctísque vicissitudines, temporum ætatúmque commutationes, quibus natura vniuersa agitatur & exercetur? sed quoniam longum esset ad omnia, ad hominem deuenio: qui profectò, nisi exercitatione delectetur, atque hac tum corporis tum ingenij vires excolat, ocio sanè diffluat ac tanquam marcescat, sed

quid dicò marcescat? imò verò lapidi simillimus euadat, necesse est. Atque vt corporis exercitationes præteream, quibus robur ac valetudo vniuersa conseruatur, vires augentur, corpus vegetius redditur, color ipse ac sanguis reparatur, quis percensere valeat vtilitates & commoda quæ ex ingenuis studijs ac liberalibus exercitationibus colliguntur? ijs profectò acuitur ingenium, fœcundatur memoria, limatur stylus, excolitur lingua, formatur eloquentia, atque inprimis doctrinæ ipsæ, hoc est animi décora & ornamenta, parantur, perpoliuntur, amplificantur. Ad extremùm quemadmodum otium est libidinis origo ac fomes, langoris, dissidiarum, sexcentorum denique malorum causa, ita e contrariò honesta exercitatio est adolescentiæ ornamentum, senectutis præsidium, prudentiæ administra, sapientiæ comes, omnium denique bonorum altrix & procreatrix.

Atque hac sanè de causa Maiores nostri cum alia multa sapienter instituerunt vnde adolescentes exercerentur, & ad virtutem contendèrent, tum inprimis hinc bellicas disciplinas, illinc literarum studia, proposuerunt, quibus certantes, & frequenti tractatione sese exercentes, vberrimos gloriæ fructus perciperent. Itaque eleganter, vt semper solet, Latinus Poëta cecinit de Latinis:

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus:
Aut acreis tendunt arcus: aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque ictúque lacessunt.

Nec dissimilem in Troianis ardorem expressit cum ad varia certaminum genera traduceret:

Intenti expectant signum: exultantiáque haurit
Corda pauor pulsans, laudúmque arrecta cupido.
Inde vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis. ferit æthera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totúmque dehiscit
Conuulsum remis rostrísque stridentibus æquor.
Non tam præcipites biiugo certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi carcere currus:
Nec sic immissis auriga vndantia lora
Concussere iugis, pronique in vbera pendent.

Tum

Tum plausu fremitúque virûm studiisque fauentum
Consonat omne nemus: vocémque inclusa volutant.
Littora, pulsati colles clamore resultant.

Quid plura? is fuit Virgilius, qui ne illos quidem qui in Elysijs campis degerent, non aliquo studij & exercitationis genere demoretur.

Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo & fulua luctantur arena.
Pars pedibus plaudunt choreas & carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Iamque eadem digitis iam pectine pulsat eburno.

Sed quæso Numanum audite Rutulorum mores ac laudatissimas exercitationes describentem.

-----Natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuóque gelu duramus & vndis.
Venatu inuigilant pueri, Syluásque fatigant:
Flectere ludus equos & spicula tendere cornu.
At patiens operum paruóque assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, versáque iuuencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi mutátque vigorem;
Canitiem galea premimus: -------

Sic Numanus de durioribus illis corporis exercitationibus ac laboribus. Ac pariles ferè animus contentiones requirit ac studia vt virtutibus excolatur & exornetur. Etenim quemadmodum nostra corpora motu & agitatione recalescunt, atque inde robur, colorem, agilitatem acquirunt, sic vsus exercitatióque reuocat ingenij vires, vnde viget animus & efflorescit. Atque huc sanè spectant Auditores quæ tam variè & copiosè in hoc Gymnasio explicantur & ad vestros animos excitandos quotidie a nobis nec sine studio ac labore teruntur, bonarum artium præcepta & studia. neque enim aliud sunt quàm exercitationes ingenij & curricula mentis. Itaque his eloquentiam paramus & discimus: his ad prudentiam & sapientiã informamur: his virtutes omnes adipiscimur quibus mores & vitam componamus, ac placidissimè ad Senectutem deferamur. Neq. enim fateri cunctandum est liberales disciplinas esse tanquam

præſidia & ornamenta non adoleſcentiæ modò & iuuentutis, verùm etiam ſeuerioris ætatis ac ſenectutis: in qua ſanè quantum labores corporis ſunt minuendi, tantum augenda ſunt animi ſtudia exercitationéſque virtutum.

Ad has igitur, ad has inquam, conuertite animum Adoleſcentes optimi ac nobiliſſimi: ad has ingenij vires ac neruos intendite: his ad ſapientiæ arcem contendite: his ad Virtutis metam properate. Ita enim fiet vt, Honoris quoque Templum ſubire liceat & Gloriæ.

Sed quoniam eam in vobis alacritatem mihi intueri videor ac propenſionem ad optimarum artium exercitationes ac ſtudia, vt iam iam Claſſicum cani, & in arenam deſcendi iubeatis, agedum Ariſtotele duce & M. Tullio, iam Eloquentiæ præcepta dictione, ſtylo, oratione exprimere, Oratoriámque virtutem concertationibus, atque declamationibus referre nitamur ac moliamur.

DIXI.

Habita in Patauino Gymnasio Non. Nouembr. Anno M. DC. XII.

Cum ea Ciceronis explicanda esset Oratio quæ pro Lege Manilia seu de Pompeio imperatore deligendo inscribitur.

ETSI multa sunt Auditores Præclarissimi quibus Eloquentia comparatur, nec ingenium sine cultura, aut Natura sine Arte satis valet; nec rursus si absit exercitatio, & imitatio, perfectus euadat Orator, duo tamen sunt quibus maximè eloquentia continetur: præcepta nimirum & præceptorum vsus.

Ac præcepta quidem inter Græcos optimè omnium (id quod superiore anno animaduertere licuit) explicauit magnus dicendi Artifex Aristoteles: vsum verò præter Xenophontem & Platonem, egregiè commonstrauit tum Atticæ venustatis parens Demosthenes, tum lacteus ac suauissimus elegantiæ fons Isocrates. verissimè enim dici potest nullam dicendi virtutem, nullum Orationis decus & ornamentum, excogitari posse, quod siue Isocrates, siue Demosthenes, non modò non adumbrarit, verùm etiam nitidissimis coloribus ac luminibus expresserit & illustrarit.

Quanquam illud etiam verissimè affirmari potest, ex Latinis, M. Tulliũ ea omnia vsque adeò copiosè ac splendidè complexũ esse, ac Romanis auribus declarasse, vt facilè Græcos illos æquarit, in multis etiam longo interuallo superarit. Legite obsecro Auditores optimi Tullianos de Oratore libros, percurrite Oratorem ad M. Brutum, euoluite cæteros quotquot de ratione dicendi libros conscripsit (notissimi enim sunt) demum peruolutate egregias ac nobiles quas posteritati atque adeò immortalitati Orationes commendauit, atque intelligetis eum fuisse M. Tullium qui Græcas Musas, Xenophõtem dico, Platonem, Isocratem, Demosthenem, perspicuitate, elegantia, suauitate deuicerit, & eloquentiæ palmam de qua inter se certabant illi incredibili dicendi virtute & eloquentia eis ademerit.

Quæ

Quæ cum ita ſint, equidem magnopere ſemper optaui vt mihi tandem liceret a laborioſis Ariſtotelis ſpatijs ad vberrimos ac florentiſſimos Ciceronis campos deſcendere, ac ſuauiſſimos inde fructus percipere. Id quod hoc anno Deo benè iuuante mihi conceſſum & ſentio & verò mirificè gratulor. Cum enim operoſos quos in Ariſtotelis & Poëticem & Rhetoricen Commentarios inſtitueram, omnino abſoluerim, ac publicis literis conſignauerim, iam nihil mihi potius eſſe poterat, nihil antiquius, quàm vt primo quoque tempore ad M. Tullium properarem: quod ſanè efficiam hodierna die a Maniliana Oratione ducto initio. Etſi enim Ciceronis monumenta præclara ſunt omnia & venuſtatis eruditioniſque pleniſſima, Orationes tamen ad eloquentiam, quæ vel maximè nobis expetenda eſt hoc tempore, aditus habet ampliſſimos.

At enim cur obſecro ex multis ac variis iiſdémque pulcherrimis Ciceronis orationibus vnam Manilianam delegiſti quam nobis hoc tempore explicares? Exponam Auditores conſilij mei rationem, atque ea lege exponam, vt ſi conſilium meum vobis probauero, atque optimum eſſe oſtendero, vos contra ſtudijs ac laboribus meis præſentia veſtra atque frequentia faueatis, & ad eloquentiæ metam M. Tullio Duce atque Magiſtro alacriter contendatis.

Ergo multa ſunt, quibus adducor vt quam pro lege Manilia ſeu de Imperatore aduerſus Mitridatem deligendo orationem habuit M. Tullius, eam mihi explanandum proponam. Ac primùm quidem, quia noſter Author in Orationibus cæteris cæteros Oratores, in Maniliana ſeipſum, ſuperaſſe iudicatur. Vt enim ſummus rerum artifex hanc Vniuerſitatem quam Græci ab ornatu κόσμον, nos a munditie Mundum appellamus, ſic conſtituit, vt ad extremum admirabile totius Mundi compendium ac ſimulacrum hominem procrearit, ita Romanæ eloquentiæ parens M. Tullius ſuas ille Orationes ſic conſtituit, perpoliuit, illuſtrauit, vt Manilianam totius eloquentiæ compendium atque ideam eſſe voluerit. Ita quidem licebit nobis vetuſtatis & elegantiæ aperire fontes, ſeu veriùs eloquentiæ ipſius campos fœliciter peragrare.

Huc accedit quod Maniliana Oratio eo artificio conflata eſt & conſtituta, vt percommodè ex ea liceat dicendi præcepta & docu-

documenta haurire ac deriuare. Itaque siue Exordium spectemus aut Narrationem, siue partes reliquas intueamur, singularum partium præcepta licebit agnoscere. Quod si Inuentione rursus, Dispositione & Elocutione continetur Oratio, Inuentionis quoque, Dispositionis, Elocutionis artificium & documenta obseruabimus. Denique ea omnia, quæ siue ad argumentationem, siue ad effectus, siue ad mores, pertinent, aut etiam sententiarum verborúque figuras continent & ornamenta, & vt rem paucis complectar, quicquid cum dicendi ratione coniunctum est, dilucidè explicabimus. Ex quibus omnibus illud consequetur vt præcepta dicendi cum vsu nobis coniungere liceat: siue præceptorum vsum ex Maniliano perdiscere.

Et sanè is fuit M. Tullius qui quemadmodum in hoc vitæ curriculo varias sustinuit personas, ac varia administrauit munera, ita varias vitæ huius formas atque Ideas expressit quas mortalibus magno cum bono sectari liceret & intueri. Priuatam egit vitam priùs (priuatam appello non solitariam sed Ciuilem: in qua tamen publicum munus attingitur nullum) atque ita egit vt apud suos ciues viri probi ac moderati laudem sit assecutus. Tres igitur libros scripsit de officijs, in quibus probi ac moderati viri ideam extulit ac formam. Post paulò in forum descendit, & in iudicijs causas egit. Quod sanè munus tam disertè & copiosè ac tanta cum integritatis ac prudentiæ significatione peregit, vt apud omnes citra controuersiam Oratoris optimi laudem meritus sit. Itaque tres libros confecit de Oratore, in quibus perfectam nobis atque omnibus absolutam numeris Ideam Oratoris reliquit. E foro ac Iudiciis ad Præturam euehitur, atque omnibus Centurijs & suffragiis Prætor Vrbanus renunciatur; cum ecce tibi de Prætoris officio, in Iure dicundo atque Vrbe vel Prouincia administranda disseruit: disputationem interim Quinto Fratri quoniam in Asia Præturam item administrabat, transmittens. Consul inde creatur cum sex libros edit de Republica, in quibus Reipublicæ Principem & consulem instituit. Cum enim munus summa vigilantia obiuisset & caput ipsum extremo discrimini obiecisset, Catilinæ coniurationem comprimens vnde Pater Patriæ est appellatus, quid ni hanc quoque Ideam Senatoribus & Consularibus exponeret,

neret, ad quam vitam conformarent? Et quanquam hi libri temporis iniuria interierunt penè funditus, præclara tamen multorum testificatione didicimus eloquentia fuisse plenos, prudentia, doctrina, sapientia. Id quod ex Scipionis somnio, quod vnum retinemus (pertinet hoc ad sextum librum) intelligere licet: in quo admirabiles & eloquentiæ & ingenij & doctrinæ veluti opes intuemur. Sed & Proconsul fuit in Cilicia & Prouinciæ præfuit cum exercitu noster Cicero: quin Parthos deuicit, ad Triumphum etiam aspirauit, quem facilè assecutus esset, nisi Vrbem offendisset ciuilibusque discordijs iactatam & ad bellum inclinantem. Ergo summum Ducem atque optimum Imperatorem sibi (vt dicere cœperam) effingendum atque omnibus planè virtutibus ornandum existimauit, quem in hac oratione licebit nobis intueri, admirari, & ad miraculum propè suspicere.

Hac igitur de causa (vt ad rem redeam) hanc Orationem vel maximè delegi quam explanarem. Tametsi, quoniam huc disputando peruenimus, & quinque Ideas agnouimus ad quas pro vario vitæ genere & instituto vitam conformemus, lubet duas adhuc ex Cicerone proferre Ideas quas cum superioribus coniungamus. Ac prima quidem pertinet ad Amicitiam. Cum enim Cicero hanc castè & constanter coluisset semper, vis vt a M. Antoni, hoc est hominis perditissimi & impurissimi, amicitia discessisset, videretque humanæ societati esse pernecessariam, nihil potiùs habuit quàm vt nobis perfectè amicitiæ præferret exemplum. Itaque pulcherrimum de Amicitia librum exarauit qui cum elegantiæ, eruditionis, prudentiæ luminibus splendet, tum verò perfectæ amicitiæ leges, commoda, officia, suauitates prosecutus est. Altera pertinet ad Senectutem, cuius etiam Ideam extulit, simúlque Senectutis commodis enarratis, de ratione nos admonuit, qua tandem magna cum tranquillitate ac suauitate postrema hæc vitæ veluti scena peragi posset.

Sed o me improuidum & inconstantem. Dum enim illud mihi propono, Auditores, vt de pulcherrima & admirabili optimi Imperatoris Idea & specie vos admoneam, quam, in Oratione hac nostra Romanis Imperatoribusque commostrauit M. Tullius, ab hac nescio quo pacto, ad Amicitiæ quoque

& Sene-

& Senectutis Ideas ac formas digressus sum; ita vt a proposito ferè penitus aberrauerim. Sed colligam me & Orationem ad ordinem reuocabo: atque illud inprimis commemorabo, iurè quidem scriptum reliquisse M. Tullium, se Pompeium omnibus pigmentis ac luminibus expressisse, & perpoliuisse. nisi enim quis illud requirebat & expectabat, vt diuinas potiùs quàm humanas, virtutes & cœlestium veriùs quàm mortalium ornamenta in eum conferret, seu Deum potius quàm Hominem exprimeret, nihil erat cur absolutius quicquā aut perfectius, sed quid dico perfectius? imò admirabilius ac propè diuinius exposceret: vsque adeò ciuilibus, Imperatorijs Heroicis aut laudibus, aut virtutibus, aut commendationibus suum Pompeium cumulauit, & ad miraculum florentem effulgentémque nobis ante oculos posuit. Itaque non facilè tecum statuas maiorem ne Eloquentiæ copiam M. Tullius, an virtutis splendorem Pompeius, in Manilianam hanc veluti tabulam effuderit extuleritue mortalium oculis. Præsertim verò quia vno eodémque temporecum Pompeij authoritate, gloria, dignitate Populi Romani dignitas, gloria, authoritas sic coniungitur, vt vel ex hoc declarauerit M. Tullius quanta beneuolentia & charitate patriam complecteretur; quàm grato animo beneficium a P. Romano paulò ante acceptum (prætor enim Vrbanus centurijs ac suffragijs omnibus renunciatus fuerat) cōplecteretur; quantum summi illius Imperatoris virtutē, Romani Imperij Maiestatem, æstimaret, coleret, admiraretur. Ergo cū tot ac tātas opportunitates habeat Maniliana Oratio, vt non solùm ad Eloquentiam verùm etiam ad historiam & ad militarem laudem & Imperatoriam vos instituat præstantissimi Auditores, ac pulcherrimas nobis veluti faces subijciat quibus ad Patriæ charitatem, ad virtutem, ad gloriam incendat (hinc enim eximia & singularis extitit vis dicendi quæ in hac Oratione præstitit) accepistis, opinor, vniuersam consilij mei rationem, ac multas eásque grauissimas causas cognouistis vnde Manilianam mihi explanandam proposui.

Ita sanè quoniam meum vobis consilium omnino probatum spero, vestrum erit frequentes adesse: nec præsentia solum ac frequentia aut etiam studio & beneuolentia, verùm etiam attentissimis auribus atque animis mihi fauere. quin etiam oratorias scriptiones addere & declamationibus saltem in arenam descendere, vt stylum ad Manilianæ exemplum quod eius fieri possit ex-

colatis & perpoliatis. Ad quam rem priuatis quoque exercitationibus ac vigiliis si opus fuerit præsto vobis ero non grauatè. tametsi enim domi variis commentationibus occupationibúsque distineor, aliquam tamen temporis partem illis adimere, & eorum vtilitati ac dignitati transmittere & impertiri mihi semper erit iucundissimum, quos ad eloquentiæ metam aspirare atque contendere animaduertero.

DIXI.

Hanc Patauij habuit Author, dum sibi nouam dicendi rationem instituenti, vel certè veterem sed intermißam reuocanti, inuidiam conflari ab aliquibus animaduerteret.

EXPECTET fortasse quispiam, Auditores ornatissimi, vt inpræsens ad Apologiam confugiam, qua hesterni diei factum quoddam purgem apud nonnullos, méque inuidia eximam omni. Sed quale factum obsecro? illud nimirum, quod eruditos viros quosdam &, vt ipse interpretor, mei peramantes, commouit: neque commouit solùm, verùm etiam summa quadam admiratione perculsit. Itaque se demirari aiunt nouam docendi rationem a nobis institui, vel certè veterem, sed explosam ferè penitus & obsoletam, reuocari: quin me clamant inter docendum ex Theopompo Ephorum repente factum, ac pristino dicendi more abiecto, contrariam orationis formam ac rationem induxisse. An non fortassè tu es, qui cum antea veluti currente rota tuum vrgeres opus, atque incitatiore disputatione vtereris, continentique oratione Aristotelem explicares, cunctator egregius euasisti tandem? Sic sanè. Siquidem veluti mutatis remissisque modis, dictare cœpisti; cunctari, quin languere ac propè nauseam plerisque Auditorum mouere & excitare. Dictare cœpi, fateor: ac, siue bona sit hæc docendi ratio siue præpostera (de hac enim re in præsentia nihil statuo) eam attigi tandem, arripui, vsurpaui. Ita quidem videri potui Ephorus factus ex Theopompo, quasi calcaribus egeam, qui paulò ante indigebam freno. Veruntamen id eo consilio feci, atque illa cogitatione, quam vobis, Auditores optimi, probatam iri & spero & cupio: præsertim verò quia meæ in vos beneuolentiæ argumentum esse poterit ac voluntatis optimæ.

Ergo cum superiore anno Aristotelis Poëticam continenti oratione ac veluti perpetua disputatione interpretatus sim, idem mihi hoc quoque anno faciendum statueram dum eiusdem Authoris Rhetoricam explanarem. Quod sanè dum facerem, atque institutum dicendi genus retinens, iam veluti in altum pro-

ueherer, fuerunt qui ex scripto etiam scholas a me requirerent, vt eas per ocium describerent ac recognoscerent. Laudaui ego illorum ardorem ac studium; sed tamen eorundem optatis satisfacere haud potui; idque ea planè de causa quòd vix paucissima quædam annotassem, quibus tanquam capitibus ordinis ac memoriæ causa vterer. Cum ecce tibi paulò post obstrepere isti, exsibilare, clamare, subsellia ipsa ferè euertere. Quid igitur consilij capiam, Auditores, aut quò me vertam, dum eorum res agitur, quorum mihi honor & vtilitas perpetuò ante oculos versatur, quósque luce ipsa, qua nihil suauius aut gratius esse solet, habeo chariores? Medicos certè imitari debui, qui cum calidis se operam ludere animaduertunt, confugiunt ad frigida, ac nihil summatim non pertentant, nihil non moliuntur vt ægrotum, si quomodo fieri possit, sanitati restituant. Itaque omnino mihi faciendum putaui, vt ad dictandum confugerem, atque hac ratione scholarum copiam facerem, fore enim sperabam vt hinc cum tumultus sedaretur omnis, tum mihi pacato veluti mari vti liceret ac fœliciter nauigare. idque eò magis quòd obseruarem in hoc quoque Gymnasio a quibusdam veterem adhuc dictandi consuetudinem commodè ac magna cum approbatione Auditorum retineri. Atque hac sanè de causa quam nobis interim controuersiam obiecerat Aristoteles, sic agitare cœperam vt excipi posset. Quæsieram enim, an Oratori, præsertim ingenuo ac nobili, liceret in iudicijs ac foro, aut etiam in Senatu & curia, affectus dicendo permiscere, atque Auditorum animos concitare. Quæ sanè quæstio cum apud Rhetores passim tum verò in Platonis & Aristotelis schola est grauissima, sed Venetæ Nobilitatis maximè ac Patauinæ studium excitare & potest & debet. nemo enim est qui nesciat Patauij in publicis iudicijs, Venetijs verò non in iudicijs modò, sed in Senatu etiam, perturbandorum animorum inualuisse artificium ac studium, atque adeò in Foro & Curia magnopere dominari, denique eò res adducta est vt non modò Patronus aut Senator ingenuus, verùm etiam Actor quisque aut Reus, ne dicam, Rabula, in iudicijs & concionibus affectus concitare, ac Iudicem Auditorúmque animos flectere & permiscere moliatur. Hac igitur cupiditate adductus & spe, nobilem hanc de affectibus controuersiam, dictando potius quàm orando explicare cœperam, vt vobis liceret eam non modò per ocium & agnoscere, & expendere quod illi cupiebant, ve-

rùm

rũm etiam arguere quoque si libuisset & oppugnare, vel etiam tueri ac propugnare, vno verbo in eloquentia proficere. Quapropter si quæ in huiusmodi facto culpa est, amoris culpa est: si quid erraui, a beneuolentia profectus est error: denique tum meo erga vos amori quos in oculis fero, ferámque dum viuam, tum vtilitatis vestræ ac dignitatis studio & cupiditate, qua (vt verè fatear) exarsi semper, id totum acceptum est referendum. Quæ cum ita sint, illud iam vos obsecro, Auditores, & obtestor, illud pro vestra nobilitate ac benignitate a vobis flagito, vt mihi liceat vel ad intermissum dicendi genus vestrum omnium suffragijs quin publica acclamatione regredi & perpetua oratione (id quod maximè cupio) Aristotelem explicare, vel pari item consensione atque omnium approbatione dictandi morem sectari & ad vestram vtilitatem referre. Ego enim huc ad vtrunque pro mea tenuitate paratus accessi, vt vobis, dum tamen de re tota inter vos consentiatis, morem geram. Vestrum itaque sit deliberare & imperare, meum alacriter obtemperare.

DIXI.

ORATIO

Eloquentia cum Historia & Poësi comparatur, ac multas & magnas cum publicè tum priuatim vtilitates habere ostenditur.

HABITA PATAVII CVM RVRSVS Aristotelis Rhetorice esset explicanda.

POSTVLARET fânè rario Consessus Ornatissime, vt quoniam amplissimos Historicorum & Poëtarum campos diu multúmque peragrauimus, nunc tandem nouo Studiorum facto initio, ad præclara & eximia Rhetorum spatia rediremus. Id quod Clarissimi Adolescentes aliqui mecum & grauissimis verbis egerunt & vehementer expostularunt. Cum enim biennio toto in Historicis Poëticisque præceptis nos detinueris, multa etiam de Historia, plurima de Poësi, scripseris; ita vt & Historiæ rationem vniuersam multis libris complexus fueris, atque eximios Heroici Poëmatis Principes, Aristotelis præceptis inhærens, mutuò comparaueris, quid est quòd pulcherrima & suauissima Rhetorum studia ab hoc Gymnasio diutius exulare, aut etiam a nobis tantopere expeti ac requiri, patiaris? An non eloquentia, quam in præclaro hoc doctrinarum theatro atque optimarum artium Domicilio profiteris, Rhetorum præceptis continetur maximè? Humanitatis verò studia, quî tandem non exarescent, vbi oratoriæ præceptiones atque concertationes a nobis tandiu intermittantur ac deserantur? An igitur patieris vt postulatis querimonias, querimonijs contentiones, addamus, ac non tàm precibus quàm obiurgationibus te ad oratoriam palæstram reuocemus? Nisi fortè expectandum quoque putas, vt ad Triumuiros confugiamus, ac de Historicis & Poëtis interdicto tecum agi. demúmque intermissa eloquentiæ studia veluti postliminio reuocari postulemus? Sic fermè isti.

Ipse itaque ornatissimorum adolescentium optatis, vel potiùs mandatis, parebo libens: & ad Aristotelem, hoc est ad grauissimum eloquentiæ magistrum, atque adeò dicendi intelligendíque Authorem summum, redibo totus. Id quod eò etiam libentiùs

bentiùs faciam, Auditores optimi, atque adoleſcentium nobiliſſimorum voluntati morem eò geram alacriùs, quòd reuera æquiſſima illorum ſit poſtulatio: ac vel eis tacentibus, præclara Liberalium artium Regina, Eloquentia inquam, ſuo iure hoc tempore meum officium ac ſtudium repoſcere videatur. Etenim, quod vos non latet, tria ſunt quibus maximè, continetur Humanitatis ſtudium, Hiſtoria, Poëſis, Eloquentia. Etſi enim Humanitatis Doctori liberalium artium omnium cognitione imbuendum eſt pectus, ac niſi in Authoribus explanandis hærere paſſim velit ac labi turpiter, nullum eruditionis genus non attingendum, Hiſtoria tamen, vt dicere cœperam, Poëſi, Eloquentia, ſuſtinetur maximè atque perficitur illius munus. Ita quidem cum nos vno atque altero anno Hiſtoriæ detinuerit, Poëticaéque tractatio, nunc ad dicendi artificium & Oratoriam facultatem, vno verbo ad Eloquentiam, redeamus: atque ampliſsimos illius campos omni ſtudio, cura, induſtria, excolamus, neceſſe eſt.

Et ſanè quòd attinet ad Hiſtoriam, ſic rem peregimus, vt nihil fortaſsè requiri poſsit, quod a nobis vel explicatum, vel tentatum, ac publicis literis conſignatum, haud fuerit. Itaque de Hiſtoriæ vi ac natura egi primùm, atque ita egi, vt ſimul theoremata & controuerſias omnes explanauerim, quæ de illa viderentur afferri poſſe ac diſceptari; tum legitimis Hiſtoriæ legibus conquiſitis vndique & promulgatis, docui qua ratione vel intelligenter peruolutari, vel ritè ſcribi, vel pro dignitate iudicari, poſſet Hiſtoria. Mox Hiſtoricos ipſos veluti in Theatrum retuli, idque vt omnino conſtaret quo quiſque loco eſſet collocandus: qui ſiue ad Romanam, ſiue ad Græcam, ſiue ad Barbaram Hiſtoriam referendi: ac ſummatim quo ordine tum ſacra tum profana rerum geſtarum monumenta eſſent pertractanda. Ad extremùm de vtilitate ex Hiſtoriæ tractatione capienda diſſerui, & quàm vberes quiſque fructus ſiue publicè, ſiue priuatìm ex ea percipere poſſit, declaraui. At verò Poëticam rem ſic proſecutus ſum, Auditores, vt priùs Ariſtoteleæ Poëticæ præcepta & documenta, tum bonam Aeneïdis partem, explicauerim. Ex quo factum eſt, vt ad eorum normam, quæ de Epopœia docuit Ariſtoteles, Virgilium cum Homero contulerim, & pro virili parte mea illorum ſtylum, induſtriam, artificium, &, vt ſemel dicam, Poëmata comparauerim. Quis igitur non intelligat nunc,

parem

parem diligentiam vel potiùs maiorem nobis ad Rhetoricam esse referendam, diuinis nocturnisque vigilijs atque sudoribus in hoc studium incumbendam, denique remis velisque enitendũ, vt optatam eloquentiæ metam fœliciter attingamus? Ergo ad Rhetoricen nostra omnis sese conuertat industria: prætertim verò quòd eloquentiæ quoque tractatio cum dignitatis ac iucunditatis plenissima sit, tum verò frugifera sit tota, atque in genuo viro & nobili vtilitates maximas afferre soleat. Ac profectò Historiam multas & magnas habere cum vtilitates, tum voluptates, quin, etiam ad omne vitæ genus conferre plurimũ, non inficior. poëticæ quoque studium multa commoda afferre mortalibus; inprimis verò animũ mirificè recreare & incredibili iucunditate perfundere, non modò fateor, sed profiteor; verũtamen suas quoque vtilitates ac voluptates habet eloquentia: & ad vitam omnem; præsertim verò ad dignitatem ac decus, miras affert opportunitates. Neque enim vlla est vitæ pars, in qua ingenuo viro ac Patriæ peramanti, domi forisque non magnopere prouidendum sit atque cauendùm ne rudis & impolita, aut etiam eneruis & indecora, sit eius oratio; sed suauis cadat omnibus & periucunda, quæque animis conciliandis rebúsque fœliciter peragendis, authoritatem addat ac pondus. Denique sicut præclara videri solet oratio, cum hinc homo animantibus præstet cæteris, ita longè præclarissima censeri debet eloquentia, cum hinc homo reliquis hominibus antecellat. Quid plura? ea est dicendi facultas, ea eloquentiæ virtus; vt hac vna imperiti furentisue populi aures atque animos ad se conuertere ac rapere possit Orator: ac tum in foro & iudicijs, tum in Senatu & curia in mortales cæteros dominari. Neque verò id eo consilio pronunciasse velim, quòd præpostera eorum mihi probetur vel sententia vel industria qui in eloquentia non tam rerũ quàm verborum copiã spectant: nec tám ratione agunt quàm oratione. quin potiùs consilio, authoritate, prudentia nõ minùs quàm orationis elegantia & dicendi laude bono Oratori præstandũ censeo: & vt ratione simul & oratione excellat ac floreat. Et sanè cum eloquentia aliud sit nihil nisi copiosè loquens sapientia, ac propterea bonus Orator ac Ciuis hinc vberrimos doctrinarum campos, illinc nisi copiosè loquens spatia peragrare soleat, sic elegantiam requirimus ab Oratore atque orationis munditiam & suauitatem probamus, vt ab eodem prudentiam, iudicium, sapientiam

tiam expectamus. Debet enim sic aures capere Auditorum ac suos Ciues dicendo oblectare, vt eosdem consilio iuuet, ac Patriæ adiumento sit ac præsidio. Imò verò ideo elegantiam in eo requirimus vt optimum consilium faciliùs in Auditorum instillet animos ac virtutes in earum pectus inserat, vnde ad Patriæ charitatem ac iustitiæ virtutisque studium, vno verbo ad benè beatéque viuendum incitentur & inflammentur. Quod si M. Tullius in eo etiam collocauit summi Imperatoris laudem ac dignitatem vt consilio simul & dicendi grauitate & copia valeat, atque hoc nomine Pompeium celebrauit & optimum Imperatorem prædicauit, quis Oratorem ipsum vna dicendi copia, hoc est flumine inanium verborum, instructum ferat? quis prudentiæ, consilij, sapientiæ nullam in eo rationem haberi iubeat: immo hanc non æquè ac sermonem & elegãtiã, vel potiùs multò magis quàm elegantiam, in illo requirendam sentiat ac flagitandam? Alioquin sæpè in iudicijs & curia, imò verò in quolibet cœtu hominum Euripideum illud esset vsurpandum,

------ Εἴτ' ἄνθρωποι
Εἶσαν μηδὲν οἱ δεινοὶ λέγειν. *Vtinam, inquam,*
Nullo diserti vt essent in pretio viri
Quin potiùs illud ex eodem Euripide eßet exclamandum
Εἴθ' ἦν ἄφωνον σπέρμα δυστήνων τῶν βροτῶν.
Vtinam esset vocis expers humanum genus.

Sed ne in ea re sim longior, quæ apud viros ingenuos omnes comperta esse debet, age dum longiore proœmio prætermisso, atque adeò cunctatione omni abiecta, ad Aristotelis Rhetoricam aggrediamur. Cum enim magnus hic Author proœmio, atque illo pulcherrimo sanè & nobili, vtatur, imprudens sim ego & importunus si præfari longiùs velim, ac vos mea potiùs oratione quàm disertissima & copiosissima Aristotelis disputatione ad veram eloquentiam incendere & inflammare.

DIXI.

Religionis status cursim commendatur primùm: tum de tali tantoque bono retinendo augendoque disseritur: mox verò ostenditur nisi Christi Cruce id perfici non posse: ad extremùm Antistitis ac Patrum qui in hanc rem diligenter incumberent, laudatur industria.

HABITA VICETIÆ Id. Maij Anno clↄ. Iↄc.XI.

In S. Bartolomæi templo in generalibus comitijs a Religioso viro, cui vt gratificaretur, eam dictauerat Author.

EGO verò, Antistes Reuerendissime Patrésque religiosissimi, de optimo illorum statu mihi dicendum proposueram qui in religiosa familia cœnobióque versantur. Cum enim & ingenij mei tenuitatem, & meæ orationis infantiam, animo reputarem; argumenti saltem præstantia & iucunditate mihi consulendum, ac tenuitati infantiaéque meæ prospiciendum, putaram. quid ni enim præclarum videatur de illo vitæ genere disputare, vnde cœli sedes conscendere, ac vitæ huius ærumnas cum beata vita, tempus cũ æternitate, mortalitatem denique cum immortalitate, commutare, liceat? aut cur vestris auribus non accidat iucundissima eius officij ac studii commendatio in quod toto pectore incumbitis: cui dies noctésque inuigilatis: quod amplectendum, colendum, retinendum decreuistis? Verùm enimuerò dum id meditarer, & in hanc cogitationem omnes ingenij mei vires ac neruos intenderem, illa animum subijt dubitatio quæ conatus meos ab instituto penitus reuocauit. Nam vt verè fatear, magnopere dubitaui ne si rem hanc apud vos, Patres optimi ac sapientissimi, persequerer, impudentiæ notam subirem, ac temeritatis insimularer.

mularer. Cum enim Phormio ille, etsi perdisertus, non potuerit non audaciæ & impudentiæ subire crimen, qui apud Annibalem ac sapientissimos Duces de re militari dicere ausus esset, cur non ipse qui ab omnibus doctrinæ & eloquentiæ præsidijs huc imparatus accesi, non reprehendar, qui coram religiosissimo Præsule de religionis bono atque optimo illius statu disputare non dubitarim? Denique demens sim ego qui inspectante Roscio actum agere, & Religionis commoda Patribus religiosissimis commonstrare nitar. Igitur eò potius orationem inflectam, vt quoniam satis constat cœnobitarum Religiosarúmque familiarum sedes esse Angelorum veluti domicilium, Dei castra, fortissimum ad arcendos Dæmones propugnaculum, turrim ex qua mille pendent Clypei, Christianæ virtutis & pietatis firmamentum, veræ sapientiæ curriculum, cœlestis vitæ simulacrum, &, vt multa simul complectar, eius scalæ imitamentum, vnde Angeli è cœlo descendentes remearent; vos, vos inquã Patres optimos qui de hoc bono retinendo & amplificando cogitantes, ad optimum Religiosi huius Ordinis regimen incumbitis, ac præclaro huic labori dies noctésque inuigilatis, & cohorter & laudem. Vt enim in stadio currentes, & summis conatibus ad metam properantes, hortatu & plausu incendere nunquam obfuit, profuit verò sæpissimè; vero currentibus accidit periucundnm: ita pauca quædam de religiosa disciplina retinenda, hoc est de sanctissimo in quod incumbitis munere, disseruisse, nihil incommodi afferet, fortassè etiam vobis, quæ vestra est humanitas ac pietas, erit iucundissimum.

Et sanè operæpretium esse vel potiùs necessarium sacris quoque religiosorum ordinibus regimen quod facitis, & curam adhibere diligenter, atque illos tanquam agros excolere, nemo qui rem attentiùs æstimet, non fateatur. vt enim ager, pinguis licet ac fertilis, spinas in dies gignit ac tribulos nisi accurata agricolæ cultura subigatur & excolatur; ita religiosæ familiæ, quantumuis ab initio fœliciter institutæ, cultura intermissa, suos proferunt tribulos ac spinas vnde squaleant ac pristinum decus amittant. neque enim inimicus homo, vbi absit colonus, aut dormitet altiùs; zizaniam superseminare veretur, vnde fruges optimæ suffocentur ac decursu temporis in lollia conuertantur. quin etiã quemadmodum ager (vt in eodem persistam simili) etsi egregiè consitus atque optimis vitibus & plantis refertus, cultura neglecta,

veluti ſylueſcit, ac tandem pro vuis labruſcas, & agreſtia poma pro mitijs ac dulcibus reddit; ita Religioſorum ordines, etſi egregiè ab initio ficti ac tanquam generoſis ſtirpibus conſiti, diſciplina & cultura poſthabita vel neglecta, acerbos fructus progignunt. hinc ſæpè conqueritur Dominus & lamentationibus plenas effundit voces. Plantaui te vinea electa, omne ſemen verum, quomodo ergo conuerſa es mihi in prauum vinea aliena? & rurſus, expectauit vt faceret vuas, & fecit labruſcas: rurſúſque, Paſtores multi demoliti ſunt vineam meam: conculcauerunt partem meam: dederunt portionem meam deſiderabilem in deſerto ſolitudinis. quid plura? eò per agricolæ incuriam & negligentiam adducitur aliquando vinea Domini, vt Dominus exclamare cogatur, Deſtruxiſti maceriam eius: & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. exterminauit eam aper de ſylua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam.

Ac mea quidem ſententia is eſt ager quem Dominus religioſis familijs tanquam colonis attribuit, ex quo non trigeſimum fructum ſed ſexageſimum immo verò centeſimum efflagitat. Etenim qui in Eccleſia verſantur illi quidem, ſed in Religioſorum ordinem ac ſortem vocati non ſunt, ſed connubijs ac liberis procreandis cæteriſque ſecularibus negotijs adminiſtrandis relinquuntur, ſanè ij laudantur, modò trigeſimum fructum reddiderint. Cum enim præceptis tantùm obſtricti, minùs idonei ſint Dominici agriculturæ, quid ni probentur & a Domino in regnum excipiantur, dum trigeſimum ex agro fructum collegerint? Qui rurſus præter præcepta, conſiliorum partem aliquam amplectuntur, & connubijs abſtinentes, ſe ſe in ſeculo item mancipant Domino, ij quoque egregiè attributum ſibi excolunt agrum, ſi ſexageſimum inde fructum obtulerint. cum enim adhuc inter Mundi huius fluctus verſentur ac vitam inter peccatores degant, domeſticiſque curis non penitus eximantur, quidni illorum commendetur induſtria ſi ſexageſimum detulerint fructum cœleſti Regi? At ſacri cœnobitarum ac Religioſorum ordines, qui præcepta, qui conſilia, complectuntur; qui humanis diuiniſque præſidijs muniuntur, & ab vbertate domus Dei in hac perigrinatione ſatiantur, hos oportet centeſimum fructum reddere, hoc eſt lætiſsimum & copioſiſsimum: ita vt inde illorum negligentia & ſocordia compenſetur, qui extra dominicum agrum poſiti, ſerui inutiles, quin Regis noſtri hoſtes, deprehenduntur.

duntur. Vt proptèrea religiosi viri animus ac pectus contremiscat oporteat, ac vindicem Dei dextram magnopere pertimescat, qui per negligentiam vacuus, sed quid dico vacuus? immo non fruge centesima onustus, ante illum, dum rationem exigat, apparuerit. Id quod nobis sigillatim verendum est ac diligenter cauendum: qui enim operosam vitam amplectuntur, aut vnam contemplationis viam sectantur, ij fortasse excusentur si interdũ non nihil a centesimo absint fructu. at nobis qui vtriusque vitæ studia sectamur & exercitationes amplectimur, ac propterea vtrinque ocij declinandi ac virtutem sectandi opportunitatem nanciscimur, videndum est diligenter vt ne spem cœlestis agricolæ fallamus, sed potiùs mensuram confertam & superfluentem Domino offeramus.

Equidem interdum mecum ipse contremisco Patres Religiosissimi, cum illud attentiùs reputo: Deum asperum illum & austerum esse hominem qui ex eo quoque agro, sed quid dico agro? ex spinis, ex tribulis, ex arena, ex eo denique solo in quo ne seminauit quidem, fructus a nobis requirit. an tu Domine sic austerus es, vt non modò ex fertili agro, verùm etiam ex arenoso ac planè arido, ex saxis ipsis a nobis fructus reposcas, & cum fœnore etiam reposcas? Sic sanè. etenim inuidiam, odium, mendacia, vitia denique & peccata non seminauit cœlestis ille colonus, qui singulis aliquam agri attribuit partem: sed talem ac tantam in religiosis familijs requirit charitatem, tale in extirpandis vitijs peccatisque delendis studium, vt ex peccatis etiam, quæ (vt dicere cœperam) non seminauit cœlestis agricola, sed superseminauit humani generis hostis, fructus deriuari ac percipi iubeat. Et quidem ex pingui solo cuiusmodi sunt religiosa studia, quæque in domo Dei honestæ obeuntur exercitationes, facile est fructus concipere & procreare, sed ex malignantium cœtu & ex peccatorum tribulis ac spinis eos referre, id verò arduum est ac perdifficile. & tamen vt in medio peruersæ generationis versandum nobis interdum est, & cum peccatoribus versandum, ex ijs etiam nostra opera & studio misericordiarum pater salutares pœnitentiæ fructus deposcit. Dies me deficiat, Consessus ornatissime, si ea persequi velim omnia, quæ ad hunc agrum diuinitus nobis attributum, colendum, & ad pristinum decus & nitorem a situ & squalore reuocandum nobis imperantur: ac nostræ fidei, curæ, studijs, vigilijs commendantur: quæ sanè libenter

prætereo, quòd apud sapientissimos viros paucis agendum sit.

Quanquam illud vnum non prætermittam, quod tanquam symbolum religiosi muneris videri possit ad agrum hunc perpurgandum, & ad summam pulchritudinem & vbertatem traducendum. Scribit suauissimus author Xenophon, quod etiam summus dicendi & intelligendi author commemorat M. Tullius; olim Cyrum Persarum Regem, quippè qui insitione & agricultura delectaretur, nobilia insita, ac generosas vites & plantas, sua manu conseuisse: sed inprimis agrum arboribus consitum in quincuncem ordinasse ac disposuisse. quod sanè culturæ genus vsque adeò egregium vsum afferebat, tale decus, talem ac tantam venustatem referebat, vt siue vmbram, siue solem, siue arationis & culturæ opportunitatem, siue plantarum proceritatem, spectares, nihil lætius, nihil venustius, nihil feracius cerni aut requiri posset. Consitus in quincuncem ager crucem ipsissimam exprimit, vt quoquo versus te conuerteris, quancunque in partem respexeris, ea tibi occurrat, ea oculis offeratur. Hoc igitur sit symbolum vnde lætus & frugifer euadat atque adeò centesimum fructum reddat Dominicus ager quem colimus. quincunx figura, Crux inquam Christi: ita vt quicquid spectemus, quicquid moliamur, ac siue agendo, siue contemplando; diem ac vitam traducamus, Christi crucem sectemur, amplectamur, exprimamus, cæteris etiam tanquam vexillum præferamus. Sic Apostolus se nihil aliud scire profitebatur, nisi crucem Christi: nihil, nisi Christi crucem, putabat prædicandum. In hac (inquit) salus, in hac vita, in hac resurrectio nostra: in hac rursus reconciliatio, in hac pacificatio, in hac gloria. Hinc inuidiæ pelluntur, hinc arcentur odia, perniciosa dissipantur consilia: hinc Christiana humilitas celsitudo, opprobria honores, iniuriæ lucrum, passiones huius temporis voluptates ac delitiæ, mors gloria iudicatur. Hinc itaque, hinc inquam, regimen ac moderatio petenda est Religionis nostræ: a Crucis inquam meditatione, amore, amplexu, tolerantia instauranda est, & ad pristinum decus, quò a maioribus nostris instituta, & fundata est, reuocanda: neque enim exemplum aliud inspexit aut sibi proposuit Religionis huius atque familiæ author ac magister siue instaurator, vt ita dixerim, & amplificator, Augustinus, nisi Christi Crucem. Quapropter hanc viuentis consolationem, morientis salutem appellat: hanc cordibus nostris figendam statuit.

tuit, hac ocium, delicias, cupiditates, dæmones ipsos effugandos: hac veterem Adam cum concupiscentijs crucifigendum, hanc arma militiæ nostræ, hanc victoriam, hanc triumphum, hanc gloriam habendam.

Sed imprudens sim ego Antistes optime, Patres sapientissimi; qui quod prolixè aggressi estis., & mira tum animi contentione, tum voluntatum consensione, elaboratis ac strenuè vrgetis, id non tam laudibus (vt par erat) extollam, quàm faciendum esse commemorem. Ergo vobis ac familiæ nostræ vniuersæ tale tantúmque bonum iam gratulor: iam vestram fidem, laborem', industriam, charitatem complector: & quas pro vestris in nos meritis persoluere gratias non possum, dum viuam, habebo ac saltem pro virili parte mea prædicabo. Interim verò, vt orationem meam cohibeam, Deum optimum maximum enixè rogo, vt quod eo aspirante fœliciter cœpistis, eiusdem beneficio egregiè ad finem perducatis: vt non modò in æuum religiosam hanc familiam sartam tectam conseruetis, & ab omni periculo liberetis, verùm etiam omni virtutis genere, sed inprimis Christiana humilitate & charitate, vno verbo, Dominicæ Crucis amore, compleatis.

DIXI.

ORA-

Hanc habuit Author in Patauino Theologorum Collegio dum Johannem Ferrum Doctoris insignibus exornaret.

MAGNOPERE optandum esset, Perillustres Auditores, vt quoniam Iohannes Ferrus candidatus noster industriam ille suam atque doctrinam ornatissimæ huic doctissimorum Patrum coronæ vehementer probauit, & expectationi quam de se ingentem ac nobilem excitauerat, mirificè satisfecit, is præsto esset qui talem ac tantam virtutem meritis laudibus ornaret ac celebraret. Cum enim Marius Mazzolenus Collega noster ornatissimus, atque omni doctrinarum laude cumulatissimus, hanc sibi oblatam Prouinciam suscepisset, ac iam se se egregiè (quemadmodum semper solet) comparasset, vt suscepto muneri satisfaceret pro dignitate; profectò minùs bellè ac fœliciter agitur cum laureando nostro, cui in præsentia virtutum suarum ac meritorum præco est requirendus.

Verùm enimuerò cum repentè, vt res humanæ aleæ plenissimæ sunt & inconstantiæ; morbus & Mazzolenum valetudine, & Ferrum nostrum merito præconio, & nos omnes egregiæ ac perdisertæ laudationis auditione, priuauerit, enitendum sanè est vt huiusmodi iacturam æquo animo feramus & moderato. præsertim verò quia in tāta Auditorum frequentia vix fortasse quisquam est, qui non audierit laureandum nostrum ex illa Vrbe ortum esse quæ totius Terrarum orbis est vel Theatrum, vel miraculum, vel præsidium, vel ornamentum: plerique etiam perspectum habeant ex ea familia esse progenitum in qua viri permulti Iurisprudentiæ laude & (vt rem complectar breui) toga & bello nobiles ac strenui floruerunt. Facilè etiam ad multorum aures peruenit eundem ex eo parente esse procreatum qui superioribus annis Venetijs Medicinam in ea luce hominum honestissimè tractauit, & inter primarios Medicos numeratus est. Quid plura? Aloysius adest frater ornatissimus, qui non ita pridem hoc ipso in loco vtriusque Iuris lauream magna cum omnium approbatione adeptus, Venetijs Fisci Aduocatum egit, ac Serenissimæ

nißimæ Reipublicæ, fidei, prudentiæ, integritatis, ſapientiæ ſpecimen dedit præclariſſimum. Nam eundem Iohannem Ferrum Laureandum a Sereniſſimo eodémque ſapientiſſimo Principe propter propter ſingularem morum integritatem atque optimarum doctrinarum ſciētiam ex multis delectum eſſe qui Marciano Xenodochio præeſſet, ac magna cum dignitate, addo etiam vtilitate, Prioris (quem appellant) perſonam ſuſtineret, nemo vt arbitror ex ijs qui in hoc celeberrimo ac florentiſſimo cœtu verſantur, non audiuit. Vt propterea minùs grauatè ferendum ſit, aut Ferri noſtri laudatorem ac debitarum laudum præconem abeſſe, aut nobis hoc ipſo die, idque inter varias, quibus publicè priuatimque diſtinemur occupationes, hoc munus iniunctum eſſe ac demandatum. Etſi enim non is ſum Auditores qui Mazzoleni induſtriam & elegantiam æquare poſſim, quin etiam omnibus quotquot in hoc præclariſſimo ac Religioſiſsimo cœtu reſident patres, ijs cum ingenio & doctrina, tum dicendi laude ac virtute me longè inferiorem eſſe profiteor; denique meam inſcientiam & infantiam & agnoſco & fateor, veruntamen vbi mihi per tempus licuiſſet, operam ſanè meam, quantulacunque eſſet, Ferri laudibus non grauatè tribuiſſem, vt ſaltem meam erga illum beneuolentiā declararem. Sed quoniam ita res tulit, iámque voluntatem meam optimam Candidato noſtro perſpectam, vobis verò perilluſtres Auditores, qui huc tanta frequentia confluxiſtis, excuſationem meam probatam, ſpero, ad impoſitum laureæ munus deuenio.

Agedum igitur, Ferre optime, ſurgito, atque alacer mihi adeſto. Cum enim almum hoc Patrûm Collegium, nemine diſſentiente, ſed ne vno quidem hæſitante, digniſsimum te iudicauerit qui ſacræ Theologiæ laurea decoreris, Ego ſanè authoritate Omnipotentis Dei primò, tum Pauli V. Summi Pontificis, atque Illuſtriſsimi, & Reuerendiſsimi Marci Cornelij Epiſcopi Patauini Comitiſque Sacenſis, ſimúlque perilluſtris & ornatiſſimi Proepiſcopi noſtri, atque almi huius Collegij vniuerſi, te Iohannem Ferrum Sacræ Theologiæ Doctorem atque Magiſtrum creo, conſtituo, renuntio, & in ampliſsimum hoc Collegium ab omnibus receptum conſortémque noſtrum renunciatum declaro: idque iis honoribus ac prærogatiuis omnibus, quibus cæteri Theologiæ Doctores ex Iuris conſuetudiniſue præſcripto vti ſolent & gaudere.

X Huius

Huius rei symbolum sit primò pileus quem tuo capiti crucis signo munitum impono: vt nimirum intelligas tibi inposterum pro Christi vexillo & cruce strenuè decertandum, ac, si opus fuerit, sanguinem ipsum fortiter profundendum. Alterum symbolum sit sacrum hoc Theologiæ volumen clausum priùs, mox apertum & reseratum: vt tecum ipse reputes summis a Deo precibus contendendum enixéque flagitandum, vt arcana Theologiæ mysteria etiam atque etiam tibi aperiat ac reseret quibus fidelem Dei Populum altiùs in dies instruas, & ad æternæ salutis studium incendas. Postremum sit aureus hic circulus: vt quoniam coruscat & splendet, simúlque æternitatis imaginem refert, memineris aurea tibi pietate ardentíque charitate ad æternitatem immortalitatémque aspirandum esse & contendendum, Accipe osculum pacis, ac mihi assideas: & bonorum omnium Author ac largitor Deus tibi benedicat in sæcula.

Hanc habuit N. N. Episcopus designatus, cum in Pelloponesum reuersurus, & inter Infideles versaturus Iurisprudentiæ postularet lauream.

ESSET quidem cur vehementer lætarer Procpiscope Reuerendissime, Patres amplissimi, Auditores ornatissimi, cum me exoptata Iurisprudentiæ laurea iam iam ornandum esse animaduertam. Cum enim huius gratia è Pelloponeso discedens, longissimas Terræ Marisque vias obierim; pericula etiam non exigua, nec exiguos sumptos laborésque subierim, demum diurnis nocturnisque vigilijs ad hanc laudem aspirauerim, quid ni tandem mihi ipse de tali ac tanto bono magnopere gratuler? Quid multa? sentio me Doctoris insignibus & in ea Vrbe ornandum quæ cum ingenio & doctrina, tum antiquitate, gloria, nobilitate, cum præclarissimis Italiæ atque adeò Europæ, Vrbibus certat. Video me ab eo Collegio & ab ijs Patribus hac dignitate cohonestandum qui Christianæ Reipublicæ Collegijs ac Doctoribus amplitudine ac Iurisprudentiæ laude prælucent omnibus. cerno me, in hac luce hominum tale tantúmque decus eius relaturum manu, qui non Iurisprudentiæ solùm, verùm etiam Eloquentiæ comitatisque virtute ac splendore in Patauino Gymnasio quasi Lucifer inter stellas emicat ac splendet: denique animaduerto hoc mihi decus sub oculis adiungi florentissimæ illius ac nobilissimæ iuuentutis quam in oculis fero, ac mirificè & colo & diligo; ita vt non tan Iurisprudentiæ laurea quàm regia veluti corona mihi ornandus videar ac decorandus.

Veruntamen dum mecum ipse attentiùs æstimo qualis & quãta mihi sit facienda vitæ commutatio vbi Doctoris gradum no dicam onus subiero, non possum non magnopere commoneri atque intimis sensibus contremiscere. Video enim mihi Patauinas hasce Athenas quas gentium & Doctrinarum Theatrum meritò dixeris, statim esse relinquendas: Venetam Vrbem, hoc est pacis ac securitatis portum, Italiæque decus & firmamentũ, esse deserendam: maris pericula rursus subeunda: rursus inter Piratas & scopulos Pelloponesum mihi repetendum, & inter

Turcas & Christiani nominis hostes degendum, atque id muneris subeundum, in quo sine magno vitæ discrimine versari haud liceat. Quanquam illud etiam accidit incommodi, quo magis ac magis angitur & cruciatur animus meus. Cum enim eò mentem & cogitationem vel ab adolescentia coniecissem, vt sanctissimis hisce ac tutissimis Latinæ Ecclesiæ institutis imbuerer, iisdémque tanquam sacræ anchoræ adhærerem, video me iam illorum consortio priuandum quorum opera & charitate altiùs adhuc institui cupiebam. Etsi enim statim ac sub Italico Cœlo versari mihi licuit ac degere, in hanc curam diligenter incubui, ac benè iuuante Deo ad hoc studium diurnas nocturnásque vigilias retuli, veruntamen dum vno eodémque tempore cogor Iurisprudentiæ operam dare, sentio me quod & optarem, & verò Christianum virum par est expetere, non satis assecutum esse, præsertim verò vbi sacrosanta Ecclesiæ decreta Dei populum accuratè docere, eádemque diligenter propugnare oportuerit. Denique optassem non modò paruulis lac, verùm etiam adultis escam ministrare posse: aduersariis etiam præparato pectore ac munito resistere, imposterésque ipsos, si qui occurrissent, coarguere, eorúmque conatus frangere. Memineram enim diuinas illas Pauli voces, quibus Ecclesiæ ministros sic iubet vigilare ac laborare, vt Euangelistæ officium implere possint, ac propterea idoneos esse, qui non obsecrare modò sed increpare, non solùm erudire sed coarguere, valeant, pro dignitate. Itaque nihil mihi optatius contingere potuisset, nihil antiquius, quàm altero adhuc quadriennio in hac doctissimorum virorum luce versari, eorúmque consortio frui, vt cum in Pontificio iure pleniùs adhuc erudirer, tum verò Theologiæ decreta in quibus Diuinæ sapientiæ mysteria ac fidelium salus reposita est, a sapientissimis Patauinæ Academiæ Theologis audirem atque perdiscerem. Vt propterea cum ex hac mihi Vrbe sit discedendum, vt impositum mihi onus subeam, non possim non ægrè ab cōplexu vestro diuelli Patres Amplissimis, ac propterea iam animaduertam meum gaudium in moerorem, & (vt cum Psalmista loquar) cytharam meam in luctum conuerti. Sed is fortasse cui venti obediunt & mare, quique timore & ignominia suorum implet faciem inimicorum, cum mihi in tot periculis præsto erit, ac manu subleuabit sua, tum lucem ac facem præferet vnde in via mandatorum eius ambulem, ac fidelem plebem in

illis

illiserudiam ac dirigam. Iubet igitur ſpem concipere & ad inſignia Doctoris ſuſcipienda alacrem parare animorum. Tu igitur Otelli optime & ornatiſsime quem in Patauino hoc Gymnaſio in parentis optimi loco ſemper habui & colui, cuique tantum me debere profiteor, quantum vix fortaſſe vnquam perſoluere ſed nè dicendo quidem complecti valeam; tu inquam decretam mihi lauream, quod fœlix fauſtúmque ſit, impertiri & ornamenta conferre, méque tua manu honeſtiſsima cohoneſtare, lingua etiam diſertiſsima ad iuſtitiam virtutémque colendam incendere, moerorem etiam meum ſuaui oratione tua, quod & pro tua ſapientia potes, & pro tua pietate debes, lenire ne graueris.

DIXI.

ORA-

Habita Patauij a N.N. Eugubino dum Philosophiæ ac Medicinæ lauream sibi a Collegio decretam peteret.

EGO verò, cum Alexandri Massariæ fato, quo non ita pridem perfunctus est, perculsus, non solum Doctore magistróque Clarissimo, verùm etiam optimo veluti parente, ac meorum studiorum vitaéque ipsius duce sapientissimo, orbatus essem, sic afficiebar Patres amplissimi, vt animum desponderem, ac fœlicem mearum rerum exitum desperarem: denique me tanquam naufragium extremámque iacturam fecisse arbitrarer. Ita quidem in moerore & squalore sic versabar, vt vel suauissima huiusce lucis vsura mihi accideret iniucunda. Sed cum Dei benignitate, respirare cœpissem, tempus verò dolorem, vt fit, sensim leniret, spem atque animum reuocare cœpi. Ita demum, vt meis studiis rationibúsque consulerem, in te Aemili optime & ornatissime, inque Hieronymum Fabritium Gymnasij Patauini decus eximium, mentem cogitationémque omnem conieci. etsi enim animaduerterem amplissimum hunc Patrũm consessum Doctoribus eximijs ac sapientissimis refertum esse, quique nisi arduis Philosophiæ ac Medicinæ curriculis summa cum laude peragratis, eximiaéque doctrinæ integritatísque fama collecta, in celeberrimum hunc dignitatis ordinem haud referantur, veruntamen tua inprimis Fabritijque virtute alliciebar, ac tanquã ad duo fulgentissima atque pulcherrima huius Theatri lumina rapiebar. Ita factum est vt cum mihi ad Philosophiæ ac Medicinæ Lauream studiorum meorum cursus intendendus, ac tandem in hanc arenam descendendum, fuerit, nihil mihi antiquius contingere possit, quàm a vobis hac ornari laureã, his insignibus decorari. Quapropter dum me excellentissimimus Fabritius, si non manu, at certè animo, & quæ illius est in me benignitas, summa voluntate his cohonestabit insignibus, tu Aemili optime & animo & manu me exornare & cohonestare ne graueris. Id enim mihi (vt verè fatear) quemadmodum optatissimum, ita longè iucundissimum erit. Etenim quantum patriæ nobilitate, maiorum splendore, ingenij præstantia, doctrinaéque magnitudine & varietate, sed inprimis Medicinæ

scientia

ſcientia excellis, tantum ob ſingularem tuam erga me humanitatem, egregiáeque tuæ in me benignitatis & comitatis officia, ac ſtudia, meritorum pondere, gratia, authoritate apud me valesac præſtas. Quid plura? cum tu ille ſis Campolonghe Clariſsime, qui ſapientiſsimo Principi meo, Sereniſsimo inquam Vrbini atque adeò Vmbriæ Duci, ſic charus es, atque in ore animóque ita verſaris ac viges, vt tecum ille per literas frequenter colloqui, te muneribus ornare, laudibus etiam extollere, dicam planiùs, te vnum mirificè expetere ſoleat, quem obſecro alium mihi hoc tempore, aut exoptare aut deligere ipſe poteram, a quo hæc doctrinæ ac dignitatis ſymbola & ornamenta referrem? Age dum itaque Aemili optimè ac ſuauiſsimè, hoc mihi officium, quod fœlix fauſtúmque ſit, pro ſingulari, quâ me ſemper complexus es humanitate, perſoluere, ac tua mihi & voce præclariſſima, & manu honeſtiſſima, præſto eſſe, ne cũcteris.

Hanc dictauit Author N.N. nobili adolescenti, cum hic Patauino Iurisconsultorum Collegio, in quod tunc primùm excipiebatur, gratias acturus esset.

NON facilè mecum ipse statuerim Patres Amplissimi, vnde nam in præsentia magis affectus sim atque commotus: num ex immortali beneficio quod mihi hodierno die beneficentiæ vestræ extare voluistis, dum me in ornatissimum hoc Collegium cooptandum iudicastis, an ex augustissimi Consessus vestri amplitudine ac maiestate, cuius aspectu nunc mirificè delector ac recreor: an denique ex moerore quo sanè angor, dum me animaduerto egregio huic beneficio non solùm reddendo, verùm etiam pro dignitate prædicando, longè imparem esse.

Quanquam illud mihi perbellè atque adeò fœliciter accidere sentio, quo non modo sustentatur & erigitur sed etiam summopere oblectatur animus meus. Nam siue ex iudicij vestri, hoc est, vt ego quidem interpretor, beneficentiæ & humanitatis, decreto ac beneficio lætitiam capio, siue honestissimo dignitatisque plenissimo aspectu vestro delector & recreor, siue ex mea infantia moerorem doloremque concipio, id totum animaduerto tum in vestram dignitatem ac laudem redundare, tum meam erga vos obseruantiam, quod sanè mihi iucundissimum est; ac venerationem augere. quapropter quoties vestræ aspectus maiestatis oblectabor Patres Amplissimi, toties equidem Cineam illum me esse iudicabo, qui cum Romam a Pirrho Epirotarum Rege missus, & in Senatum introductus esset, quot ibi offendit Senatores, tot se Reges aspexisse arbitratus est. Itaque cum in Græciam rediens ex eo quæreret Pirrhus, qualem offendisset Vrbem ac Romanum Senatum, Mihi verò (inquit) tales visi sunt Romæ Senatores singuli, qualis tu Pirrhe in Epiro ac reliqua Græcia videri soles. Sed & quoties faustus hic dies ac singularis huius beneficij nuncius ac recordatio redibit in mentem, toties de singulari humanitate vestra ac munificentia, toties de vestris in me beneficijs ac meritis, recordabor. Quin etiam

quem-

quemadmodum & Dux summa cum iucunditate illius diei vsurpat memoriam, in quo nobilem de hostibus victoriam reportauit, & exul diem illum inter fœlicissimos numerat in quo optatam Patriam atque amicos recuperauit, & Nauta diem suaui mentione recolit, in quo post graues tempestates tutissimum portum subijt; ita ego lætissimum hunc diem grato animo ac suaui memoria recolam ac recordabor, in quo video mihi post graue certamen tanquam victoriam, quæ vestra fuit beneficentia, reportasse, & Collegii huius nobilissimi, a quo inuitus sanè & quasi exul aberam, luce atque conspectu frui, ac post longam curarum veluti iactationem in complexu vestro non secus atq; in tutissimo portu conquiescere. Quod si mœror aliquis subibit animum meum, quòd tali ac tanto beneficio prædicando impar sim, id verò statuam non modò infantiæ meæ verùm etiam vestris in me studiis; Patres optimi, vestris officiis, vestræ clementiæ acceptum esse referendum. Quanquam iuuat hoc dignitati quoque vestræ & gloriæ acceptum referre: quæ sanè talis ac tanta est, vt cum toto propemodum terrarum orbe celebretur, eam oratio mea attingere ac laudibus prosequi summopere reformidet. Ita quidem cum & vestrorum in me meritorum magnitudine, & vestræ insuper gloriæ ac dignitatis amplitudine prohibear quominus gratias vobis referre, sed ne agere quidem satis valeam, equidem immortales saltem gratias me vobis debere fatebor, ac dum viuam semper habebo. Tametsi erit etiam humanitatis vestræ voluntatem meam optimam & obseruantiam grato æstimare animo: atque illam méque ipsum qui me vobis dono totum ac dico, tanquam perpetuum meæ erga vos obseruātiæ pignus excipere. Neque enim par est vt tanta Collegii huius vel sapientia, vel dignitas, vel gloria, vel authoritas, non pari comitate ac facilitate floreat & commendetur: vel certè, quoniam a cæteris commendatur passim ac celebratur, non in me etiam qui vos in oculis semper feram & colam, quíque in clientelam vestram me totum committo ac trado, non ad meæ adhuc orationis inopiam atque adeò infantiam, vnde minùs ad gratias agendas idoneus sum, prolixè deriuetur, & in noui beneficii loco numeretur.

DIXI.

Habita a nobili primarioque Adolescente, cum Iurisprudentiæ Theses in Patauino Gymnasio publicè tueretur.

QVOD ab Heroicis vsque temporibus peruulgauerant prisci illi Græcorum sapientes, Prodichus verò Sophista nobilis literarum consignauit monumentis, Herculem adolescentem ad amœnissimos illos ac fœlicissimos campos, vnde tandem summas voluptates, atque adeò beatam vitam degustare cœpit, non antea peruenisse, quàm oblatas impuræ voluptatis illecebras & lenocinia celso spreuisset animo, atque labore multo & sudore asperrima Virtutis iuga conscendisset; id verò Præsides Illustrissimi cæterique Auditores præstantissimi, præclarè omnino excogitatum, & ad ingenuos adolescentes ad Virtutis amorem ac studium excitandos pertinere, nemo, vt arbitror, qui rectè sentiat, dubitabit.

Sed & illud a Romanis egregiè constitutum & cautum est, ne cui ad pulcherrimum, quod Honori Marcellus dicauerat Templum, pateret aditus, nemo Gloriæ penetrales focos adiret, nisi Laboris atque Virtutis Templum subiret priùs, indéque ad Gloriæ Honorisque sedes sibi aditum aperiret ac patefaceret. Intelligebant enim eam vnam esse solidam gloriam ac laudem, illud tantummodo esse verum decus & ornamentum, quod labore, industria, studio, vno verbo, Virtute pararetur.

Verùm enimuerò Maiores quoque nostri, vt suam illi posteritatem ad studia doctrinarum virtutisque decus incenderent, cum præclarè multa sapientérque sanxerunt, tum illud inprimis quod longè præclarissimum, atque omni commendatione dignissimum videri debet; ijs nimirum qui ad Iurisprudentiæ lauream nobiles aspirarent adolescentes, in hanc veluti arenam antea prodeundum & publicum certamen obeundum esse. Reputabant enim animo æmulorum concertationes magnam quandam vim habere ad acuenda ingenia, atque eadem ad optimas artes ac disciplinas inflammare. Vt enim Honos, quippe

Virtutis præmium, alit artes ac ſtudia, ita mutuæ concertationes, quoniam in iis in diſcrimen venit ingenium, induſtriam alunt, animóſque excitant inflammántque vehementer. Itaque præclarè ac ſapienter ſtatuerunt vt antea ſaltem quadriennio toto Gymnaſia hæc celeberrima frequentarent, ac Iuriſconſultis ſapientiſſimis operam darent: prudenter quoque priuata exercitationum curricula inſtituêre, ac ſuis veſtigijs impreſſa reliquere, vt eorum ſolertiam imitaremur: egregiè denique iuſſerunt vt antequam in Collegium Iuriſconſultorum cooptaretur aut etiam laurea ornaretur Patauina iuuentus, priuatis experimentis eius tentaretur induſtria; veruntamen publicum hoc ſpectaculum in quo ingenij, memoriæ, exercitationis, ſtudij ac vigilantiæ ſpecimen daretur omnibus, eorum prudentiam ac ſapientiam, ſed grauitatem inprimis ac ſeuerum diſciplinæ ſtudium, mirificè declarauit. Etenim, vt verè fatear, Conſeſſus hic grauiſſimus ac frequentiſſimus neſcio quo pacto terret oculos, nec magis ad ſolertes animos excitandos quàm ad deſides perterrendos comparatus videri poteſt. Quis enim huc iuuentutem nobiliſsimam ex Italia tota confluere, Iuriſconſultos toto terrarum orbe celeberrimos conuenire, animaduertat, qui non intimis ſenſibus contremiſcat, ac locum hunc, etſi alioquin ad agendum ampliſsimum, ad dicendum ornatiſsimum, non perhorreſcat? quis Illuſtriſsimos Patauinæ Vrbis Præſides, hoc eſt Diui Marci Senatores ampliſsimos, Venetæ Reipublicæ Proceres ornatiſsimos, atque omni prudentiæ laude ac ſapientiæ gloria clariſsimos, adeſſe ſentiat, quin auguſtiſsima illorum præſentia intimè commoueatur, ac vel eorum purpura ſibi oculos præſtringi timorémque vnà cum veneratione incuti non perſentiat? Ego ſanè, vt de me fatear, cum nobiliſsimorum adoleſcentum frequentia, ac doctiſsimorum Iuriſconſultorum dignitate, tum veſtra, Præſides Illuſtriſsimi ac ſapientiſsimi, præſentia & maieſtate, ſic afficior, vix vt animum colligere, ac ſuſceptam Prouinciam obire audeam, & ad certamen deſcendere.

Quanquam parendum eſt Maiorum voluntati: mihíque omnino enitendum, vt eorum optatis morem alacriter geram: & quoad eius fieri poſsit ſuſceptum onus ſuſtineam. Ac profectò cum Iuſtitia ſit humanæ ſocietatis fundamentum, Pacis columen ac præſidium, Magiſtratuum decus, & ornamentum, pri-

Y 2 uati

uati denique publicique boni cum fons & procreatrix, tum conseruatrix & custos; cur non alacri animo ardua quæque aggrediar, vt, quæ in Iurisprudentiæ sinu conquiescit, Iustitiam complectar? præsertim vero quia nec Hesperus, imò verò ne Princeps quidem luminum Sol, talem ac tantam suo splendore ac luce mortalium oculis affert voluptatem, qualem & quantam Iustitiæ iubar sapientum animis iucunditatem & suauitatem afferre solet. Vt mihi quidem Poëtæ illi visi sint egregiè fabulari, qui Deos canunt ambrosia & vesci & immortales asseruari: sed tamen qui affirmant mortales ipsos iustitiæ studio ad immortalitatem contendere, & ad diuinam propè naturam accedere, ij sanè verissimè omnino philosophentur ac sentiant. Facessat igitur timor: ac trepidatione depulsa, certamen instituatur. Si enim in armata militia tot priùs vmbratili pugna labores subibat iuuentus,

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus:
Aut acres tendunt arcus: aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque, ictúque lacessunt.

Cur non in togata quoque militia alacriter certent adolescentes, ac maiorum suorum vestigia, hoc est industriæ & gloriæ monumenta, ac virtutis & sapientiæ incitamenta, generosis conatibus terant? Quid? eò in armis adolescentum olim prouehebatur ardor, vt politissimus Lyricus caneret

Angustam, amici, pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat: & Parthos feroces
Vexet eques metuendus hasta:
Vitámque sub dio, & trepidis agat
In rebus---

& erit qui Pataui), hoc est in Sapientiæ militia atque adeò in doctrinarum omnium Theatro, non vires exerat, nec vltrò laboribus occurrat, atque illic mentem cogitationémque defigat vt fortitudinis specimen præbeat aliquod? Agite igitur Athletæ robustissimi, Commilitones generosissimi, quoniam Fecialis vocem atque adeò prælij signum iam iam audietis, in arenam prodire, & pugnam committere ne cunctemini. Mihi enim constitutum est honeste potiùs succumbere, quàm vel tantillum pedem referre, ac non viriliter ac celso animo decertare.

IDEM DISPVTATIONE ABSOLVTA *Auditoribus gratias his egit verbis.*

IAm verò nostro hoc certamine expleto, illud superesse videretur, Præsides Illustrissimi, illud requireretur Patres excellentissimi, vósque reliqui Auditores ornatissimi, vt quoniam auribus, spero etiam voluntate atque animis, conatibus nostris fauistis, méque inprimis nunc primùm in publicum hoc certamen non sine timore prodeuntem præsentia vestra & recreastis & cohonestastis, pro tali ac tanto beneficio immortales vobis gratias agerem. Quanquam ne diutius quàm par est abuti videar humanitate ac patientia vestra, lubet memori potiùs animo beneficium complecti, quàm longiore vos oratione detinere. præsertim verò quia cum maiore me beneficio affectum videam quàm vt mutuis illud officijs compensare, sed ne prædicatione quidem pro dignitate complecti valeam, satius sit grato animo illius memoriam colere, quàm indiserta ieiunáque oratione illud persequi longiùs. Ita quidem me & a Commilitonibus humanissimis officio & humanitate facilè superatum, & ab auditoribus reliquis perhumaniter acceptum, dum & fateor & gratulor; finem dicendi facio.

Qua N. N. nobilis Venetus cum Martio Capra Comite, qui philosophicas theses publicè tuebatur, disputaturus, breuiter præfatus est.

QVI milites sub eodem Duce in iisdémque castris versantur, atque idem vexillum sectantur, ii sanè non inter se congredi solent ac dimicare, sed hostes ipsos aggredi & cum hostibus decertare. Itaque miretur fortasse quispiam, perillustris Adolescens, quòd cum nos sub eodem duce atque in iisdem castris versemur, idémque vexillum sequamur, denique commilitones simus, ipse in hanc arenam, descenderim, quasi verò tecum pugnare & decertare decreuerim: præsertim verò cum tu ex robustissima & florentissima, ac, ne plura dicam, ex Martia legione prodieris. Ego verò, vt ingenuè fatear, ornatissime Comes, non huc accessi tecum decertaturus: nam sat scio me tibi viribus imparem esse, experientia etiam & exercitatione inferiorem quamlongissimè. Quid multa? tum demum mihi tecum certare liceat cum tyroni de veterano ac fortissimo milite victoria speranda sit. Cur igitur huc accessisti, aut in hanc arenam descendisti? Ego verò eo consilio huc accessi vt beneuolentia tecum certarem, vt ingenii, eruditionis, doctrinaéque tuæ fructus perciperem ac degustarem: vt tuis honoribus ac Virtuti præstentia, studijs ac plausu tandem fauerem. Quapropter tu sic habeto præstantissime Iuuenis, meas te conatus esse amoris conatus: meum certamen ac pugnam, esse beneuolentiæ certamen ac pugnam. Ego contra sic statuam, quæ tu meis argumentis respondeas, inde fore profecta, quòd mihi in amore ac beneuolentia respondeas. Hoc igitur consilio ad tuas theses deuenio, ac tres ex illis breuiter oppugnandas desumo.

Abbas Castelbesutius nobilis Mediolanensis Mediolanense laudat Iurisconsultorum Collegium in quod tum primùm receptus fuerat: eidemque gratias agit: ac tandem Borromæum Cardinalem qui fortè aderat, ornat quambreuissimè.

THEMISTOCLEM ferunt cum in Theatrum venisset aliquando, inde mirificè lætatum esse, quòd populus Atheniensis continuò illi assurexisset, & in eum quisque ora & oculos conuertisset: denique cum videret suos ciues illius inspiciendi causa ludos ferè ac Theatrum spernere, tam miris gaudijs incessit, vt se illo die vberrimos laborum suorum fructus retulisse professus sit.

Mihi verò contra quàm Themistocli contingit hoc tempore. Ego enim inde mirificè lætor, Patres Amplissimi, quòd mihi in præsentia vobis omnibus assurgere, atque in ornatissimum consessum vestrum oculos oráque conuertere, liceat. Denique inde me vberrimos studiorum laborúmque meorum fructus percepisse arbitror, quòd ex hoc loco ad celeberrimum hoc Prudentiæ Sapientiæque Theatrum, clarissimúmque Virtutis domicilium, respicere atque aspectu vestro suauissimo frui mihi concessum sit.

Quotus enim quisque est qui nesciat frequentem hunc Patrum consessum doctoribus eximijs ac sapientissimis refertum esse: Italiæ atque adeò terrarum orbi Iurisprudentiæ faces præferre: denique nobilitatis, ingenij, doctrinæque laude atque splendore cæteris Collegijs omnibus antecellere? Testis est Mediolanensis Senatus, in quem innumeri propemodum Collegij huius Patres cooptati sunt atque recepti. Testes sunt Vrbes atque Prouinciæ plurimæ, quibus gubernandis & moderandis Collegium hoc amplissimum Iureconsultos clarissimos passim suppeditare solet. Testis Romana Vrbs, atque inprimis sacro-

ſanctus Epiſcoporum ordo, & Cardinalium Senatus, in quem plures patres ex vna hac ciuitate, atque in primis ex hoc Collegio nobiliſſimo, relatos interdum videas, quàm ex reliqua propemodum Ciſalpina Gallia vniuerſa. Teſtis eſt denique auguſtiſſima Petri ſedes ac dignitas, ad quam cum ſuperioribus ſeculis multi, tum verò ætate hac noſtra Pius IV. ac Gregorius XIV. ex Collegio hoc noſtro maxima cum gloria euecti ſunt.

Nec ſanè aliter decuit: cum & ampliſſimæ huius potentiſſimæque Vrbis ſplendor, & qui eius gubernationi dies noctéſque inuigilant Principum Illuſtriſſimorum & Catholicorum inprimis Regum authoritas atque Maieſtas id ſuo quaſi iure poſtulare ac ſibi vindicare videatur.

Quæ cum ita ſint, cur non ego ſummam hodierno die voluptatem capiam, atque adeò omnibus lætitijs inceſſam? cur non me propè beatum exiſtimem, qui in ornatiſſimum tot, tantorúmque Patrûm ordinem redigar, méque eorum authoritate ac dignitate cohoneſtari videam? Quanquam illud vnum inter tot lætitias meum angit animum atque perturbat, quòd cum ſingulare hoc beneficium veſtra in primis benignitate in me collatum ſentiam Patres Conſcripti, haud ſatis videam qua tandem ratione huic beneficio reſpondeam ac veſtris in me meritis ſatisfaciam. Sed quoniam eam quoque mihi videor animi magnitudinem in vobis cernere quæ voluntatem meam optimam non modò non ſpernat ſed grato celſóque animo excipiat; & quam oculis ac vultu in vos præ me fero obſeruantiam, hanc in relati beneficij loco referat, omnem ſanè angorem mœroι émque depellam pectore, ac me vobis omnibus perpetuò deuinctum (quod ex animo planè ſummáque voluntate facio) obſtrictúmque profeſſus, de vobis interim conticeſcam.

Tu verò Cardinalis Ampliſſime, cui nihil eſt antiquius, nihil optatius, quàm Ciuitatem hanc nobiliſſimam, hoc eſt tuam Patriam tuúmque domicilium ac ſedem, ad omnes virtutes informare, & charum Deo gregem vberrimis paſcuis & lætis, hoc eſt diuino verbo & Chriſtianis exemplis, alere & inſtituere, atque hac planè de cauſa non exiguam tuæ prouidentiæ partem ad hoc Collegium deriuare ſoles vt tua præſentia magis ac magis ad virtutem incendatur, ſic habeto. Me quidem ſatis animaduertere

maduertere tuæ pietati ac virtuti omnem ingenij vim, omnem dicendi copiam, imparem esse: nullum orationis flumen, nullam eloquentiæ virtutem non exarescere: tantum abest vt tam præclaras ac propè diuinas animi tui dotes, egregiáque merita, adolescentis non reformidet oratio. Itaque omnino decreui, Cardinalis optime ac sapientissime, de te silere, atque immortale hoc beneficium quo me quoque hodierna die affecisti, præterire. Illud tamen affirmare audebo, nunquam fore vt apud me incomparabile hoc atque immortale humanitatis tuæ monumentum vlla delere possit obliuio.

DIXI.

Habita Taruiſij in publicis Seruitarum Comitijs à N. N. cui eam Amici rogatu dictauit Author.

QVOD in ſummis tempeſtatibus euenit aliquando, vt iactatis nautis inter denſas tenebras ac cæcos ſcopulos repente lux affulgeat aliqua pulcherrima & ſalutaris, id equidem accidiſſe nobis hoc tempore, & ſentio, Patres Religioſiſſimi, & gaudeo. Dum enim Prouincia hæc noſtra, neſcio quo pacto, æſtu quodam ac veluti tempeſtate iactatur, ac tetra perturbationum quaſi caligine obruitur, tu, tu inquam Præſes ampliſſime, atque omnium virtutum ſplendore ornatiſſime, quaſi Helenæ ſydus nobis affuiſti, qui tenebras diſpellas omnes, tempeſtatémque compeſcas, atque hãc Taruiſinæ Prouinciæ nauiculam ad placidiſsimum ſalutis portum traducas. Quapropter cum nihil nobis tuo aduentu optatius aut iucundius accidere poſſet, nihil religioſæ huic familiæ vtilius ac præſtabilius, nihil, vt ſpero, cum Dei honore, cui noſtra omnis deſudare debet induſtria & cogitatio, coniunctius, eſt ſanè cur religioſus hic cœtus de tuo aduentu mirificè gratuletur, ac te Præſes optime ac ſapientiſsime, toto pectore, omnibus lætitijs, complectatur. præſertim verò quòd cum Reuerendiſsimus Pater Deódatus Generalis noſtri Ordinis Magiſter te vnum ex multis religioſiſsimis ac ſapientiſsimis Patribus delegerit, qui pro tua prudentia, charitate, iuſtitia, dexteritate afflictæ huic familiæ noſtræ proſpicias, ac propterea tantum authoritatis tibi tribuerit & poteſtatis, quantum à Summo Põtifice Chriſtique Vicario ſibi ipſi impertitum eſſet, omnino fore ſperamus vt breui tenebræ in lucem, perturbatio in tranquillitatem, mœror ac luctus in gaudium, conuertatur.

Fateor equidem afflictam hanc Prouinciam iandiu exoptaſſe vt noſter Dux ac Gubernator Deódatus ad nos ipſe accederet: nos ipſe ſua præſentia conſolaretur: ipſe nauiculam hanc noſtrã conſcenderet: manum gubernaculo admoueret: & ex puppi ſe ſe extollens, pro ſua ille charitate, vigilantia, ac rerum gerendarum experientia, inprimis verò pro authoritate ſibi diuinitus tradita, nobis,

nobis, qui in ventis ipsis ac tempestati, imperaret, ac Deo duce faceret tranquillitatem. Quæ sanè honestissima cupiditas eò magis augebatur in nobis, quòd veniret in mentem Deódatnm olim in hac Prouincia, nimirum in Patauino Cœnobio, aliquam iuuentutis partem exegisse, ibique sacrarum doctrinarum lac suxisse: ibi primùm suæ erga nos beneuolentiæ igniculos, quos deinde tantopere auxit, concepisse: ibi vicissim ingenij, pietatis, industriæ, vnde mirificè ab omnibus diligebatur & colebatur, specimen præbuisse; ita vt suo iure Prouincia hæc nostra repetere ab eo posset ac flagitare illius tutelam & suauissimos illius amplexus præsentiámque deposcere: illi contra iurè ac meritò exoptandum foret, vt quos semel sua comitate ac virtute ad sui amorem incendisset, eosdem tandem aliquando inuiseret, consolaretur, denique suæ probitatis & charitatis exemplo instituerct vt quasi aquilæ renouarentur. Quid plura? tale sui ac tantum, qua fuit morum suauitate, temperantia, integritate, discedens, nobis desiderium reliquit; sic ille contra pro sua pietate quos habuit socios (habuit autem plurimos) dilexit & coluit, vt sine vlla dubitatione nobis esset persuasum, nihil ei gratius contingere posse, quàm vt ad suos contubernales, quibus vnicè charus esset, aliquando remigraret, eorundémque amplexus exciperet, ac veterem beneuolentiam nouis officiis ac studiis excoleret, propagaret, amplificaret. Id quod iis inprimis temporibus optandum nobis fuit, in quibus Generalis nostri Ordinis Magister semel atque iterum renunciatus, nos quidem non modò singulari humanitate sua consolari potuisset, atque optatissima præsentia recreare, verùm etiã documentis & incredibili sapientia nos perturbationibus multis eximere, & ad virtutẽ diuinúmque cultum, perfectæque vitæ exemplum excitare. Et sanè cum audiremus eum in Romana Prouincia ita viuere, vt ob mansuetudinem, pietatem, doctrinam, integritatem, diligentiam, omnibus charus esset, ab omnibus vnicè diligeretur, ipsos summos Pontifices in sui amorem alliceret, ægrè Prouincia hæc nostra tandiu tanta vel luce, vel probitate, vel charitate carebat, omninóque se perbeatam fore iudicabat, si tali tantóque bono sibi frui licuisset aliquando. Veruntamen, cum noster Dux optimus & sapientissimus vel propter ingrauescentem ac longæuam ætatem, vel propter ingentem negotiorum molem ac multitudinem, vel propter Regionis longinquitatem & interualla loco-

rum, præsens nobis corpore esse nequeat, spiritu certè præsens, ac nos suos filios intimis animi visceribus amplectens, te, te inquã Pater Religiosissime & ornatissime, pro sua sapientia & elegerit, & miserit, qui illius authoritatem, speto etiam pietatem, sapientiam, integritatem referres, & quasi Deódatum alterum, sed quid dico Deódatum alterum? immo verò Deódatum ipsum, ageres; nos sanè miris lætitiis & gratulationibus te quidem excipimus, amplectimur, ac nostrum Præsidem, moderatorem, parentémque optimum consalutamus, Deódatum simul, quoniam te quoque a Deo nobis datum speramus, in te agnoscentes & venerantes. Denique quas superioribus annis Deódato ex hac Prouincia discedendi, & ad Romanam redeunti, amoris veluti aras ereximus in pectore, seu beneuolentiæ sedes ac domicilia in nostris animis constituimus, (ne scilicet nostram erga illũ obseruantiam & venerationem vlla vnquam deleret obliuio) easdem tibi aras, eádem domicilia, amoris ergo statuimus & excitamus: tantum tibi honoris & obseruantiæ Pater optime tribuentes, quantum mortali mortales tribuere licet & impertiri.

Iam verò quoniam pro ingenioli mei tenuitate illud expleui munus, quod grato nobis animo declarando obseruantiaéque testificandæ conueniens atque adeò necessarium videri debuit, expectet fortasse quispiam vt ad illa aggrediar; quæ in hisce Comitiis peragenda essent atque constituenda, vt nostræ huius Prouinciæ Vniuersitas ad pietatem ac diuinum obsequium magis ac magis incenderetur. Verùm enimuerò ingenii mei tenuitas & imbecillitas, addo etiam iuuenilis ætas, inprimis verò inscientia, minimè patitur vt de iis verba facere aut possim aut velim. præsertim quia video multóque magis ex Patrũm sermone percipio ingentem rerum molem iminere, quæ religiosissimis Moderatoribus nostris, tibíque inprimis Præses optime ac præstantissime, non secus atque Atlanti cœlum, tum labore, tolerantia, vigiliis subeunda ac sustinenda, tum prouidentia & charitate regenda, sit.

Etenim de amplificatione diuini cultus agendum esset primò: quam rem, vt nihil vel grauius, vel honorificentius, vel diuinius, excogitari potest, ne integri quidem diei oratione aut disputatione explicare satis liceat ac prosequi. cum præsertim eodem tempore

pore cœlestis & sacrosancti mysterij dignitas ac veneratio, psalmodiæ chorique frequentia, syncera diuini verbi explicatio ac frugifera prædicatio, sit omnibus summo studio commendanda: ac simul ea quæ aut pijs defunctorum animis debentur suffragia, aut iis qui de nostro ordine benemeriti sunt, largitati ac pietati debentur officia, sint diligenter agnoscenda atque integrè castéque procuranda. Quæ sanè omnia angelica potiùs lingua quàm humana, cœlesti eloquio veriùs quàm mortali, indigerent, vt pro dignitate æstimarentur, & in nostris pectoribus & cordibus, vt par est, imprimerentur.

Vt propterea inde saltem mihi lætandum censeam, & gratulandum, quòd cum ipse quidem tot ac tantis rebus explicandis, ac persequendis quàm longissimè impar sim, ille tamen nobis quasi Deodatus præsto est, qui pro sua prudentia ac sapientia iisdem diuino aspirante Numine consulat prospiciátque diligenter.

Quanquam vt verè fatear, Pater Amplissime & ornatissime neque his rerum finibus quos indicabam, continentur ea quæ mea reformidat oratio; sed latiùs manant adhuc, atque ita manant, vt indústriæ sapientiaéque tuæ partem sibi vendicent non exiguam. Audio enim de ratione quoque agendum & consultandum, qua religiosa disciplina in pristinam integritatem ac decus quoad eius fieri possit restituatur: vt qui Seruitarum Ordini ab initio candor inerat cum a maioribus nostris institueretur, rursus eniteat ac floreat; rursus mutuis familiæ nostræ studijs atque conatibus Deo benè iuuante reuiuiscat. Denique sic omnium erigantur animi & ad diuinam charitatem incendantur, vt antiqua Patrum nostrorum sanctitas atque religio veluti postliminio reuocetur, fideles etiam ad veram pietatem, nec sine Christianæ Reipublicæ splendore ac dignitate, & pristinam innocentiam inflammentur.

Taceo autem preciosa vasa, sacras vestes, ac religiosam supellectilem vniuersam quæ diuino cultui dicata sunt, a nobis qua par est veneratione ac diligentia esse conseruanda & instauranda, pro opportunitate quoque amplificanda. quod profectò non postremam industriæ partem requirit. Sileo etiam de Cœnobiorum possessionibus, ac bonis, quæ ne vllo modo dilapidentur, aut etiam in priua-

tum vsum conuertantur, sed ne temere quidem ac negligenter curentur, procurandum est. Cum enim huiusmodi bona Dei famulis alendis a fidelibus relicta sint, & vt commodiùs Diuino honori inuigilemus, ac sacris ministerijs seruiamus, quid turpiùs excogitari posset, quàm illa ab administris & dispensatoribus (quod vtinam Deus auertat) vsurpari, aut in deteriorem vsum, hoc est vt carnis illecebras foueamus, & Dæmoni ipsi obsequamur, conuerti? Itaque huc etiam tua, Pater optime, vigilantia (si opus sit) reuocanda: huc authoritas, ne dicam seueritas, interponenda. Præsertim verò quia si fortè Ecclesiæ prædia & fundi ære quoque alieno per aliquorum desidiam aut improbitatem premantur, ac propterea Dei famuli paupertatis angustijs perperam opprimantur, tuum sit, vigilantissime Præsul, pro tua potestate decernere atque cauere, ne quis tali authoritate amplius abutatur, sed frugalitas ab omnibus, temperantia, moderatióque colatur. Eodémque modo si quæ alia corrigenda erunt errata, si qui alij abusus tollendi (qui vtinam non multi sint) fore speramus vt pro tua integritate vinum oleúmque nostris vulneribus adhibeas, & Euangelicum Samaritanum exprimas & imiteris.

Verùm quid de bonarum artium studijs dicam, déque optimis disciplinis, maximè verò de sacra Theologia, cum hæc omnino plerísque in locis vel intermissa sint, vel in squalore versentur ac situ? Et tamen his studijs maximè floreat oportet nostra Familia, quæ Dei verbo prædicando, Hæreticis coarguendis ac refellendis, denique fidelibus populis tum instruendis, & ad pietatem Christianáque instituta reuocandis, tum sanctissimis moribus ac virtutibus imbuendis, destinata est. Qua in re equidem te appello Pater sapientissime, vt qui satis compertum habes Reuerendissimum Parentem nostrum Generalémque Magistrum Deódatum his artibus ad nostri Ordinis gubernacula peruenisse, ac Familiæ nostræ ob singularem doctrinam ac sapientiam pari cum pietate coniunctam, nostræ Familiæ a Christi Vicario præpositum esse, quique rursus ob eandem pietatis ac sapientiæ laudem nunc apud nos Deódati ipsius personam sustines, diligenter prouideas, vt Philosophiæ, Theologiaéque studia instaurentur, & cum pietate coniungantur. Equidem cum te audiam Liberales Artes atque doctrinas mirificè coluisse, Artium verò atque doctrinarum Reginam Theologiam toto pe-

ctore

ctore complexum esse, videor mihi has quodammodo intueri, quæ supplices ad tuum patrocinium confugiant, & enixè tuam fidem obtestentur, vt ne illas diutiùs ab hac Prouincia exulare, aut in squalore iacere, patiaris.

Nam ad dignitatis gradus tam in Cœnobiorum administratione, quàm in Gymnasijs nostris regendis, eos tantùm esse promouendos, qui doctrina valeant ac probitate, quique cæteros verbo & exemplo instruere valeant, nemo, vt arbitror, qui rectè sentiat dubitabit. Quapropter cum huc etiam mentem cogitationémque defixeris, ornatissime Præses, ac propterea singulorum virtutes ac merita atque adeò prudentiam, doctrinam, pietatémque agnoueris & æstimaueris, ac pro cuiusque indole & facultate, Christianáque humilitate munera distribueris, id sanè non sine tui nominis dignitate, ac religionis nostræ bono, Deíque ipsius honore & obsequio, effeceris.

Hæc inquam & id genus alia permulta sunt Patres sapientissimi quorum multitudinem ac molem, seu pondus & amplitudinem, mea pertimescit oratio, quæque ne dicendo persequar, ac veluti explicem, cum ætas, tum imbecillitas ingenij & inscientia, prohibet hoc tempore.

Quanquam illud non prætermittam quod pertinet ad sacri huius Ordinis candidatos atque Tyrones. Cum enim ipse quoque, etsi omnium minimus, atque adeò indignus qui tam honorifico nomine, hoc est Beatissimæ Virginis seruus appeller, inter eos numerer; quid ni de nostra educatione atque institutione aliquid dicam, vt tuam Pater optime & amantissime benignitatem ac prouidentiam implorem? Ergo illud meo Commilitonúmque meorum nomine a te peto, illud supplex oro, & obtestor, vt quoniam humaniores literæ fundamenta sunt doctrinarum, liberales verò disciplinæ reliquæ ad Theologiam ac diuini verbi prædicationem aditus habent amplissimos, quin, si cum bonis moribus Christianáque moderatione & humilitate copulentur, omnibus religionis officijs adiumentum suppeditant maximum, bonos humanioris literaturæ magistros & in artibus ingenuis egregiè nauitérque versatos, nec sine pietate versatos, nobis præficias: illúdque tecum statuas de quo sine dubio tua in nos beneuolentia ac rerum gerendarum scientia te admonebit; in benè institutis Tyronibus præcipuam propagandæ Religionis spem esse positam & collocatam. Vt enim in se-

mente

mente spes messis posita est vel maximè, ita ab iuuenili educatione ac præceptione reliquæ vitæ fructus pendent ac deriuantur. Quin etiam quemadmodum serenus ac lætus Solis ortus serenum ac lætum diem afferre solet; fœcundum verò placidúmque Ver, placidum atque fœcundum pollicetur annum, sic benè instituta adolescentia atque optimis imbuta præceptis, reliquas vitæ partes egregiè explet vndique perficítque pro dignitate. Immo verò, vt solidis amplísque fundamentis iactis, amplam domum extollere licet ac molem; diligenti verò cultura campis arboribúsque adhibita, æstas consequi solet frugibus fructibúsque referta, quam statim Autumnus excipit suorum ille honorum vbertate fœlix & copia; sic optimis firmata præsidijs iuuentus, & vberioribus doctrinis veluti purissimis aquis irrigata, virtutum fructus affert vberrimos & copiosos. Denique quod est in naui gubernator, in grege pastor, in exercitu Dux, id mea quidem sententia est in nostro hoc adolescentium cœtu bonus sapiénsque Magister. Quapropter si quis ex me requirat quid primò ad nostram institutionem disciplinámque requiram, quidue secundò aut tertiò; optimos Doctores atque Magistros nominem primò: hos proferam secundò: eosdem memorem tertiò. Atque hos per te Pater optime ac sapientissime a Deódato nobis attribui ac præfici, his nostram inscientiam institui, animum informari, mores ac vitam regi; vno ore deposcimus ac flagitamus.

DIXI.

Habuit hanc Patauij dum in Sacro Theologorum Collegio Lucilium Tabulium Taruisinum sacræ Theologiæ laurea decoraret.

TALEM ac tantam eruditionis doctrinaéque significationem dedisti omnibus, Lucili optime, tale ac tantum ingenij memoriaéque specimen præbuisti, vsqueadeò sapientissimis hisce patribus Theologicos labores tuos industriámque probasti, vt quam de te spem expectationémque concitaueras, non modò cumulatissimè expleueris, verum etiam, fatentibus omnibus, longo interuallo superaueris. Itaque Patres optimi ac religiosissimi admirabili consensione ac nemine planè dissentiente sed ne hæsitante quidem, iudicarunt te dignissimum esse qui sacræ Theologiæ laurea decoreris, & in ornatissimum hunc Theologorum ordinem cooptereris.

Ipse igitur vt grauissimæ honestissimorum Patrum voluntati quamprimum obtemperem, omnino mihi faciendum putaui, vt omni cunctatione abiecta, huic meo muneri satisfacerem, tibíque optatam ac meritam lauream imponerem.

Agedum igitur surge Lucili ornatissime, ac mihi adesto. Ego enim Dei omnipotentis, Pauli Quinti Pont. Max., Marci Cornelij Præsulis Illustrissimi Comitísque Saccensis, Mutij Carandini Proëpiscopi Reuerendissimi, Patauini denique Theologorum Collegij celeberrimi, authoritate ac nomine te Lucilium Tabulium sacræ Theologiæ magistrum ac doctorem constituo atque declaro; simúlque Almi hujus Collegii Patauini collegam consortémque renuntio: idque iis prærogatiuis omnibus quibus Theologi cæteri siue ex iuris siue ex consuetudinis præscripto vti & gaudere solent.

Huius rei symbolum atque monumentum sit pileus quem capiti

piti tuo impono. Ita sanè cum Christi referat crucem, omnino optarem vt vna Christi crux sit gloriatio tua: vna Christi cruce ad decus honestámque gloriam incendaris. Et sanè possem in præsentia maiorum tuorũ antiquitatem ac familiæ dignitatem commemorare. Cum enim Brixiæ primùm, tum verò Taruisii floruerit, ac viros & bello & toga & religione claros ediderit, quid ni tuorum maiorum virtute ad virtutem etiam atque etiam exciteris? Possem etiam Fabritium parentem tuum optimum commemorare, qui ob incredibilem morum suauitatem, ac rerum gerendarum peritiam ac dexteritatem, cum Venetiis Senatoribus Illustrissimis maximè verò familiæ Corneliæ vniuersæ, tum in Romana Aula Cardinalibus multis, sed in primis Alexandro & Marco Antonio Columnæ, fuit carissimus. Nec reticerem maiorem natu qui assidet fratrem, cum is sit, qui adhuc iuuenis in rebus tum publicis tum priuatis suam ille industriam ac fidem sic probauerit omnibus, vt ab omnibus mirificè diligatur & commendetur. Denique tuam ipsam anteactam vitam tibi in memoriam reuocare possem, præsertim verò cum optimas disciplinas pietatémque ita semper colueris, vt statim ac tibi per ætatem sacra obire mysteria licuit, Illustrissimus ac Reuerendissimus Taruisinus Episcopus honestam tibi Ecclesiam commendarit, atque eam Ecclesiam, ex qua mille aureos nummos quotannis (quod diuturnum sit ac fœlix) excipias. Hæc inquam omnia atque alia huiusmodi multa recensere possem, vt te ad honestam gloriam magis ac magis cohortarer & incitarem. Sed mihi crede, mi Lucili, sunt isthæc fluxa & caduca omnia. Itaque omnino optarim, vt Christi crux (id quod paulò ante dicere cœperam) sit gloriatio nostra: vna Christi cruce ad Theologicos labores, ad Christianas vigilias, ad honestam gloriam & decus, ad virtutem incendamur & inflammemur.

Iam verò symbolum alterum sit sacrum hoc Theologiæ volumen, clausum primò, mox apertum & reseratum, vt nimirum intelligas in hoc diuina mysteria contineri, in quibus tibi die ac nocte sit meditandum, vt ea Christi populo doctè, sanctè ac religiosè referes atque optimis vitæ exemplis confirmes.

Aureum quoque accipito annulum, æternitatis symbolum, ad

ad quam nobis ſub crucis vexillo aſpirandum eſt ac properandum.

Sede mecum, vt noueris tibi in poſterum ſedendum eſſe cum religioſiſsimis Almi huius Collegii Senatoribus, ac de rebus diuinis pro Catholicæ fidei tutela decernendum.

Surge rurſus, atque accipe oſculum pacis; quam pacem Princeps pacis in noſtra corda infundat altiùs ac perpetuò tueatur.

N. N. Iurisprudentiæ lauream sibi a Patauino Collegio decretam petit, simulque tum idem Collegium, tum Othonellum Descaltium, cuius manu eam sibi imponi postulat, laudibus ornat.

NON me fugit, Patres Amplissimi, MVSAS priscis temporibus, ternas habitas esse. Nec me latet GRATIAS insuper ternario numero gaudere. Sat quoque scio ex ijs beneficio collocando vnam, duas referendo, occupari. Veruntamen si mihi gratias vobis hoc tempore persoluere cupienti, facultas par esset voluntati, optarem equidem vt non ternario numero sed octonario gauderent: ac propterea beneficio referendo non duæ tantum Gratiæ, sed septem occuparentur: totidemque quoque Musæ illud canerent ac celebrarent. Cum enim præclarissimo hoc optatissimoque beneficio a vobis sim affectus Viri Clarissimi, tum demum omnibus gaudijs exultarem, tum me térque quatérque beatum prædicarem, cum me hac in re optatis meis cumulatissimè satisfecisse, ac térque quatérque vobis in beneficio referendo respondisse, animaduerterem. Quamquam quò me in tanto beneficio cupiditas rapit? quæ me ludit ac fallit imago? Immortale immortale inquam atque diuinum est hoc beneficium: nec potest vllis mortalium officijs compensari. Si enim parentibus a quibus vt simus accepimus, parem gratiam referre nunquam possumus, qua tandem ratione ijs gratia referri a nobis poterit atque persolui, qui quoniam nos optimis ac sanctissimis artibus instituunt, atque Iustitiæ siue imponunt coronam siue demonstrant præmia, efficiunt vt benè simus, vt sanctissimè degere, vt ad virtutem, ad immortalitatem, ad beatam denique vitam contendere valeamus? Ergo quoniam vestra in me beneficia grato animo ac memori complecti quidem & prædicare, immortales quoque gratias & agere, quod facio, & habere semper potero, referre certè non potero; ad te Descalze optime venio a quo hisce dignitatis insignibus ornari tantopere semper optaui. Nam mihi qui-

de m

dem siue tui generis nobilitatem Maiorúmque tuorum splendorem intueor, siue doctrinas specto quibus in hac siue Vrbe siue Academia, vel potiùs in hoc sapientiæ theatro ac domicilio, iandiu flores ac fulges, siue animi tui moderationem, prudentiam, virtutes denique omnes respicio, quibus non patriæ solùm verùm etiam Principi nostro Serenissimo, cuius etiam clarissima stemmata & insignia refers, carissimus fuisti semper, siue auunculorum meorum ac meæ familiæ vniuersæ in te amorem & obseruantiam mecum ipse reputo, nihil antiquius accidere potuit quàm vt tua manu, hoc est honestissima atque integerrima, Iurisprudentiæ laurea donarer. Nunc igitur, quoniam sanctissimus hic nobilissimúsque Senatus, quæ illius est benignitas, hanc mihi lauream decernit, ac nemine discrepante sed ne hæsitante quidem me ad præclarissimum Iurisprudentiæ gradū promoueri statuit, agedum obsecro Descalze ornatissime, vt per te fœlicior mihi hodierna dies eluceat, sacrosanctos hosce Cæsarei Pontificijque Iuris Codices, Pileum quoque & annulum, accipere, ac mihi ornando adhibere, ne graueris.

N. N. cum in Patauino Collegio Philosophiæ ac Medicinæ laurea ornandus, deinde verò in Collegium cooptandus esset, de tot ac tantis honoribus sibi lætatur & Patribus gratulatur: tum ab Æmilio Campolongo lauream sibi deferri postulat.

MACEDONVM Rex Philippus, cum tres sibi vno eodémque die fœlicissimi allati essent nuncij, a superis postulasse fertur vt aliquid sibi molestum accideret, quo redundantem lætitiam temperaret. Ego verò Patres Amplissimi, cum me hodierno die tribus, iisque optatissimis beneficiis a vobis ornandum videam, vnde mihi summopere lætandum sit atque omnibus gaudiis exultandum, aliquid mihi nō dicam optandum sed oblatum, sentio, quo redundans pectoris mei lætitia temperetur. Et quidem lætandum mihi est quòd a vobis Philosophus cunctis suffragijs appellatus ac renunciatus sim: gratulandum quòd cum Philosophiæ laurea Medicinæ quoque decus & insigna mihi decreta sint: omnibus denique gaudiis exultandum quòd me continenter in florentissimi Collegii ordinem cooptandum referendúmque animaduertam. Verùm enimuerò cum tot tantorúmque beneficiorum præstantia & magnitudine, ac munificentiæ virtutísque vestræ splendore impediar quo minus pares vobis gratias non modò referre, sed ne agere quidem valeam, ægrè id ferre cogor ac permolestè. Ac profectò cur non id molestissimè feram, ornatissimi Patres, cum interim vberrimos non dicam laborum meorum sed humanitatis ac beneuolentiæ vestræ fructus percipiam, & immortalibus a vobis beneficiis obstringar, nec tamen officijs vestris aliqua ex parte respondere, atque ingrati animi vel crimen vel suspicionem effugere liceat? Quamquam quid est quod tantopere perturber, atque hodiernæ diei lætitiam ne dicam fœlicitatem moerore permisceam? An non ea est vestra munificen-

tia & virtus quæ seipsa contenta est, ac sua luce potiùs gaudet quàm alienam laudem testificationémque desideret? Sic sanè. Ergo cum triplex hoc beneficium quo iam iam a vobis afficior, quippe eximium & singulare, nullis meis officiis compensari possit, vobis sanè vestra virtus erit præmium: mihi verò, quoniam in rebus magnis atque arduis sat est voluisse, voluntas ipsa & immortalis beneficii memoria quam nulla vnquam obliuio delere poterit, leuamen & consolatio. Nunc illud superest Campolonghe optime & ornatissime vt sapientissimorum Patrum iudicio & voluntati satisfacias, mihique optata Philosophiæ ac Medicinæ insignia & ornamenta impertias. Nam tua manu lauream suscepisse fœlicitatem meam explebit sanè & cumulabit.

D. I X I.

Hac præfatus est N N. cum in Patauino Gymnasio aduersus N. N. Theses esset disputaturus.

QVAE aduersus tuas Assertiones afferam argumenta, ornatissime adolescens, ea amoris erga te mei argumenta esse velim, non dissidij & contentionis: præsertim verò cum sat sciam te optimis artibus & institutis vsque adeò imbutum esse, sic Philosophiæ præceptis pectus compleuisse, vt nouus miles ac tyro, qualem me esse & sentio & fateor; tecum, hoc est cum veterano milite ac scientissimo, æquo Marte certare haud possit. Itaque beneuolentia potiùs atque officiis quàm sententia & dissensione certabo. Denique sic in arenam descendam, vt mihi in victoriæ loco statuam a te vinci ac superari. Cum enim ipse, quippe ab omnibus imparatus præsidiis, & verò tui studiosissimus, a te victor discedere nec possim nec velim, equidem a te, idest a strenuissimo ac fortissimo milite, vinci in victoriæ loco, aut veriùs gloriæ, habendum iudicaui. Neque enim quisquam prudens sit rerum æstimator, qui non mihi laudi adscribat, quòd, tametsi ab victoriæ spe abessem longiùs, hoc tamen obire munus non dubitauerim. licebit enim mihi virtutis tuæ spectator ac testis esse: licebit tuum ingenium & doctrinam laudare & admirari; ac tuam industriã, vt par est, aliqua ex parte æmulari, aliquando fortasse exprimere, & imitari. Igitur quantùm in me erit, nobilissime iuuenis, officij ac beneuolentiæ tecum certamen instituam, atque argumenta quæ amoris indicia sint & argumenta, depromam ex pectore. Tu interim illa tum pari amore ac beneuolentia excipere & complecti, tum verò doctè, quod ingenij tui proprium erit, & eleganter explicare & enodare ne graueris.

ORA.

HANC

Habuit Author cum Johannem Cocchettum Naruisinum laudaret & sacræ Theologiæ insignibus ornaret.

PRAECLARE' multa, doctissime & ornatissime laureande, de tua pietate ac virtute, maximè verò de industria atque doctrina, vir mihi narrauerat, quem inter Patauini Gymnasii Doctores, atque almi huius Collegij Theologos, ob admirabilem virtutem ac sapientiam mirificè colerem. Quapropter cum te a laudatissimo, ornatissimóque viro tantopere laudari atque ornari animaduerterem, ac tua Philosophiæ & Theologiæ studia illi vehementer probari, qui philosophiæ ac Theologiæ laude vehementer excelleret; equidem non poteram non te diligere, & fausta tibi fœliciáque & precari & sperare omnia. Nunc igitur, cum Deo inprimis authore ac Duce, Virtute vero Comite, tale ac tantum siue ingenij & memoriæ, siue eruditionis ac doctrinæ, addo etiam facundiæ & eloquentiæ, specimen dederis amplissimo huic Patrûm Consessui, vt communi priùs acclamatione, tum suffragijs ac votis, te Sacræ Theologiæ laurea dignissimum iudicarit, non possum non tibi magnopere gratulari, atque honorificum hoc Patrûm de te iudicium & voluntatem toto pectore animóque complecti. Igitur vt nulla interposita mora grauissimo Patrum decreto obtemperem, quo tibi ornamenta & Sacræ Theologiæ lauream deferri iubent, surge mi Iohannes, & sine cunctatione vlla mihi adesto, virtutis tuæ præmium non exiguum reportaturus.

Ergo authoritate Omnipotentis Dei primùm, tum Pauli V. illius in Terris Vicarij, simúlque Illustrissimi ac Reuerendissimi Marci Cornelij Episcopi Patauini Comitisque Saccensis huius Almi Collegij Cancellarij, annuente etiam Perillustri eius Vicario Delegato; Patribus verò iubentibus omnibus, te Iohannem Cocchettum Naruisinum Sacræ Theologiæ Doctorem atque Magistrum constituo, declaro, pronuncio: idque prærogatiuis

gatiuis omnibus quibus ex iuris aut probatæ consuetudinis præscripto cæteri huiusce Collegij Doctores gaudere solent.

Huius rei signum & argumentum sit Pileus primò quem tuo capiti quasi lauream aut coronam impono: vt nimirum intelligas tibi in posterum etiam atque etiam pro cœlesti laurea decertandum: atque omnem curam, studium, cogitationem eò defigendam, vt Iustitiæ coronam quæ Dei famulis in Cœlo reposita est, consequaris.

Sed & sacrum hoc Theologiæ volumen clausum prius tum apertum ac reseratum accipito, ac tecum ipse statuito, omnino elaborandum ac remis velisque contẽdendum, vt Dei Populum Christianis præceptis ac documentis cum ad Christianam doctrinam & sapientiam instituas, tum inprimis ad veram pietatem diuinúmque cultum incendas. Neque enim alia cogitatione vir egregius atque optimus qui nobis assidet Franciscus Noualensis, consilio semper, authoritate, opibus tibi præsto fuit, & ad Philosophiam ac Theologiam sacerdotiúmque ipsum, viam aperuit ac strauit, nisi vt in vinea Domini strenuè laborares, ac sibi in animarum salute, qua nihil ei antiquius est aut carius, procuranda, gloriosi laboris consors effice reris & comes.

Iam verò aureum quoque annulum digito inserendum excipito; & quoniam germanum est symbolum charitatis, illud tecum ipse reputa. tum demum fore vt Dei populum celso animo ac pro dignitate instituas, cum pectus charitate compleueris. Hac enim in diurnis nocturnísque vigilijs atque laboribus mirificè subleuamur: hac in ærumnis ac periculis erigimur, reficimur, recreamur.

Denique mihi assideas, ac si legitimè certaueris ac strenuè laboraueris sedem tibi in Cœlo paratam memineris & constitutam, in qua post huiusce mortalitatis molestias beatus degas & fœliciter conquiescas.

Ad extremum complexum ac pacis osculum accipito, ac pro comperto habeto fore vt, vitæ huius curriculo castè integréque peracto, cœlestis quoque sponsi consortio atque complexu fruaris, ac sempiterna pace læteris.

Nunc illud superest vt qui interim amplissimo huic Patrũm Senatui præest, tibi omnium nomine benedicat, ac nouum hoc decus a Deo Optimo Maximo fœlix optet fortunatúmque precetur.

ORA-

Ludouicus N. Patauino Iurisconsultorum Collegio gratias agit, quòd sibi Iurisprudentiæ, cuius etiam difficultates attingit, lauream perhonorificè decreuisset: eademque a Iacobo Gallo, quem simul paucis ornat, sibi deferri postulat.

ARDVVM sanè opus, Patres Amplissimi, sed tamen honorificentissimum, visa est semper laureæ, quam hodierno die mihi decreuistis, adeptio. Si enim Pontificij Cæsareique Iuris campum intueor, equidem intelligo ampliorem esse ac latiorem quàm vt vllis, non dicam passibus adolescentis, sed cursibus, peragrari possit vniuersus. Quod si Iuris Interpretes specto, video tantam esse illorum multitudinem ac varietatem, tam ingentem opinionum syluam, sententiarúmque subtilitatem, vt illis peruolutandis & consulendis impar sit hominis ætas ac studium. Quid? ita sæpè rei domesticæ occupatione impeditur, voluptatum illecebris capitur, alijs sexcentis occupationibus distrahitur, iuuenum ætas, vix vt in tam longo Iurisprudentiæ curriculo aliquid otij suppeditetur ac temporis. Nam armorum quoque strepitum (nescio quo fato, sed duro illo quidem & peracerbo) in hac Vrbe nostris incommodis accessisse, ita vt inter Martis tubas ac tympana colligenda sit Iurisprudentia (quasi verò oporteat Iuris candidatum Imperatoris instar armis æquè ac legibus communiri) compertum est. Itaque cum hæc mecum aliquando reputarem, ac non sinè graui studiorum meorum iactura experirer, non poteram huius authoritatem loci non pertimescere, ac totis penè artubus mecum ipse contremiscere. Illud tamen non mediocriter reficiebat animum meum, quòd perspectũ haberem Patres Excellentissimi vestram non modò æquitatem animi sed benignitatem atque clementiam. Etsi enim non rarò grauitatem ac seueritatis partem aliquam cum æquitate & clementia coniungendam, atque augusti huius Collegij maiestatem declarandam,

putastis; sæpissimè tamen mira quadam facilitate ac benignitate pectus compleuistis vnde alacrius certamen subiret florentissima Patauinæ Academiæ iuuentus, & ad optatam palmam contenderet. Hac igitur erectus spe & recreatus, ipse quoque in hanc arenam descendere non dubitaui. in qua sanè, quoniam video iam iam vberrimos mihi fructus non dicam laborum meorum, sed pietatis vestræ, percipiendos & degustandos, non possum non ingenti lætitia & voluptate perfundi. Si enim iurè lætandum est vel Nautæ qui post difficilem nauigationem portum subierit tutus, vel agricolæ qui multis exhantlatis laboribus optatas fruges percipiat, vel militi qui re benè gesta periculorum certamen absoluerit, cur non mihi lætandum sit. qui post longos atque aleæ plenissimos labores, & portum, & copiosas fruges, & certaminis præmium vestra mihi benignitate paratū intueor? Itaq. pro tanto beneficio cū immortales vobis gratias ago Patres Conscripti; tum illud polliceor, me quoniam ad gratiam beneficiúmque referendum satisfacere nunquam potero, grato semper ânimo illud prædicaturum. Tu verò perillustris & Excellentissime Galle splendor legum ac decus eximiū, iam me, quod fœlix faustumque sit, optata laurea decorare ne graueris. Neque enim non magnus honori ac voluptati meæ inde accedat cumulus quòd tua manu Iuris vtriusque laurea atque insignibus orner. cum enim ille sis qui superiore seculo meridianam plagam Iurisprudentiæ doctrina ac luce compleueris, & ad Antarticum vsque polum longè latéque tuum nomen dilataueris, posteriore verò hoc seculo sapientiæ splendore Septentriónem illustres, atque Articum polum nominis celebritate ac sapientiæ laude expleas, quid ni gratuler ipse atque adeò in fœlicitatis loco ponam, tua, tua inquam, dextera optatam mihi lauream imponi? Quem igitur, ornatissime & Excellentissime Galle, iam multos annos eloquentia excitasti, doctrina instituisti, humanitate quoque & comitate tibi in perpetuum deuinxisti, hunc, quod superest, Doctoris insignibus exornato.

DIXI.

N. N. nobilis Venetus sibi gratulatur, quòd a Patauino Collegio, quem interim celebrat, lauream esset accepturus: eandemque à Jacobo Gallo, quem item ornat, sibi deferri petit.

POSTVLARET fanè ratio, Patres Amplisſimi, vt quoniam maiorem ætatis meæ partem in hac Vrbe traduxi, atque in ea tum humanioris literaturæ curriculum peregi, tum Philoſophiæ, atque ad extremùm Iuriſprudentiæ, operam dedi, in eâdem aliquos laborum meorum fructus colligerem quibus etiam reficerer tandem & oblectarer. Si enim Agricolis fruges, peregrinis patria, athletis corona, nautis portus, iucundiſſimus eſſe ſolet; cur non mihi poſt diurnas nocturnáſque vigilias iucundiſsimum ſit Iuriſprudentiæ laurea decorari? Quanquam illud mirificè auget animi mei voluptatem, quòd ſentiam me ab iis Patribus Cæſarei Pontificiíque Iuris laurea eſſe ornandum, qui Italia atque adeò Europa tota celebrentur ac fulgeant: quíque Patauinum Gymnaſium, hoc eſt Terrarum orbis Theatrum, ſapientiæ Arcem, optimarúmque Artium Domicilium, ſuis veluti humeris, non ſecus atque Atlas Cœlum, ſuſtineant ac fulciant. Quapropter quas vobis pro immortali hoc beneficio gratias debeo, ornatiſsimi ac ſapientiſsimi Patres, & in oculis ſemper feram, & dum viuam memori animo colam ac prædicabo. Quod ſi etiam a Deo optimo maximo ea mihi ſiue occaſio oblata ſiue facultas conceſſa fuerit aliquando, vt ſi non parem vobis gratiam referre, ac certè grati animi ſignificationem aliquam, præbere valeam, efficiam equidem vt me celeberrimi huius Senatus virtuti benignitatíque obſtrictum, eiuſdem quoque am-

pli-

plitudinis cupidißimum, esse intelligatis.

Interim tu Excellentißime Galle, eximium Iurisconsultorum decus ac splendidißimum sæculi huius lumen & ornamentum, optata siue laborum meorum siue humanitatis vestræ decora mihi impertiri ne graueris. Si enim grauißimo Patauini Collegii iudicio Iurisconsulti dignitate ornari mihi quidem dulce est ac periucundum, sanè huiusce dignitatis insignibus tua manu, Galle optime, decorari, dulcißimum erit & iucundißimum.

DIXI.

ORA-

N.N. Abbas ac nobilis Venetus gratias agit Patauino Collegio ob decretam sibi Iurisprudentiæ lauream: quam, non sine grati animi significatione a Gallo quem etiam laudat, postulat sibi conferri.

EQVIDEM sat scio Proepiscope optime, vósque Patres Excellentissimi, veteres Poëtas, hoc est humanæ sapientiæ Parentes, eo consilio cecinisse, GRATIAS ternario numero gaudere, ac beneficio collocando Vnam, referendo binas, præesse; vt intelligeremus acceptum beneficium cumulatius esse redendum. Ac meritò. Decet enim eum qui beneficium acceperit, agros ferriles imitari, qui quod acceperint, largiore mensura ac tanquam fœnore ingenti, reddere solent. Denique gratiarum horti ea de causa interitum nescire immortalésque dicuntur, quòd beneficij memoria immortalis esse debeat, atque in nostris animis semper florescere.

Hæc ego mecum ipse dum interim reputo, ac me Iuris vtriusque laurea, tanta vestiûm omnium consensione ac voluntate parique benignitate, ornandum esse video, Patres Amplissimi, subindéque (vt spero) in celeberrimum hoc florentissimúmque Collegium a vobis cooptandum, non possum non a Deo optimo maximo facultatem & quasi campum optare, vnde meam vobis voluntatem optimam gratúmque animum testificari possim ac declarare. Quem sanè campum, si quando mihi oblatum sensero, equidem tantum lætabor, quantum & me vobis hodierna die obstrictum esse perspicio, & eximij huius Collegij virtus & amplitudo suo iure deposcit. Interim Galle optime, & Excellentissime te appello; vt quoniam clarissimus hic integerrimúsque Senatus, quæ illius est in me voluntas ac beneficentia, Cæsarei Pontificijque Iuris lauream mihi decernit, præcla-

præclarissimis hisce insignibus & ornamentis me cohonestare ne graveris. Si enim iucundum est a laudato viro laudari, mihi sane à Clarissimo Iurisconsulto ac Doctore toto terrarum orbe celeberrimo, quique nominis fama Italiæ atque adeò Christianæ Reipublicæ Gymnasia compleuit, Iurisprudentiæ insignia referre, gratè accidet ac periucundè.

D I X I.

In qua
Vbertinus Papafaua Abbas nobilissimus, varijs laudibus prius, mox Theologiæ laurea, exornatur.

QVAM olim in Lucullo mentis celeritatem atque ingenii præstantiam & magnitudinem demiratus est Romanæ eloquentiæ Parens M. Tullius, hanc egò hodierna die in candidato nostro suspicere cogor, Patres Amplissimi, ac sine satietate mirari. Tantam enim & memoriæ vim & mentis celeritatem & doctrinæ varietatem, atque (vt multa paucis cōplectar) ingenii fœlicitatem in difficillimis atque arduis Theologiæ mysterijs declarandis, ac variis & subtilissimis quæ illi propositæ atq. obiectæ sunt, dubitationibus explicandis, ostendit, vt mihi quidem non solùm quam de se excitauerat expectationem, etsi maximam, superasse, verùm etiam admirabile illud Luculli ingenium æquasse videatur.

Quapropter vtinam qui nunc in hoc sapientissimorum Patrûm Theatro Luculli memoriam renouauit, idem laudum suarum præconem M. Tullium inueniret. Neque enim minùs feracem quin fortasse vberiorem in Vbertino inueniret laudum campum in quo illius exultaret oratio. Si enim Lucullus clarissimus habitus est quòd ex præcipua Vrbis nobilitate ortus esset & procreatus. Vbertinus quoque noster ex nobilissimis parentibus ortus est atque Europa tota clarissimis. Etenim matrem habet Constantiam lectissimam fœminam, cuius Pater non ita pridem in Cypro Insula omnium ferè celeberrima & pulcherrima, non postremam dominatus partem sibi a maioribus traditam hæreditario iure obtinuit. De Patre verò nihil attinet dicere, quem sanè tum illustrissimo sanguine prognatum, ac diuitiis vitæque dignitate splendidissimum, omnes norunt, tum verò gerendarum rerum experientia, summa etiam eloquentia, præditum esse, gratia quoque & authoritate apud Summos Principes valere, compertum est. Quod si Lucullus ado-

lescens adhuc, suam industriam sic probauit Populo Romano, vt priùs in Republica variis honoribus ornatus sit, quàm illos per ætatem liceret attingere; Vbertinus quoque noster Cæsarei Pontificijque Iuris lauream immatura adhuc ætate ac summa Patrum omnium approbatione ac prædicatione, est consecutus. Itaque non multò post a Summo Pontifice Abbas etiam, ac demum Patauinus Canocicus, idque nobili sanè prærogatiua & authoritate, renunciatus est. Cum enim clarissimus Theologus & Collega noster Camillus Borromæus qui non ita pridem decedés incredibile sui desiderium Vrbi huic vniuersæ reliquit, extremum sibi diem iminere propemodum animaduerteret, haberétque multos ex familia & affinibus quos sibi possct in munere grauissimo non sine dignitate, spero etiam Cleti quem altiùs instituebat, vtilitate, sufficere, vnum Vbertinum, hoc est quem ingenio, doctrina, pietate florere, sibíque simillimum fore, prospiciebat, deligendum putauit cui tale tantúmque onus deferret, ac quasi Atlas nouum sibi Herculem substitueret. Denique si Lucullus cum ab Vrbe miles discessisset ac tyro, optimus in Asiam peruenit Imperator, Vbertinus Philosophiæ ac Iurisprudentiæ curriculo absoluto, Theologię quoque stadium tanta celeritate ac fœlicitate confecit, vt a vobis, Patres Amplissimi, miro consensu ac plausu egregius Theologus habitus ac renunciatus sit. Hæc inquam & id genus alia haberet multa quæ in Candidato nostro admiraretur ac celebraret qui Luculli extulit ac celebrauit ingenium, Sed quoniam sors tulit vt mihi obtigerit hoc munus qui ab omnibus dicendi præsidiis imparatissimus huc accessi, laudatione quoniam impares sunt meæ vires, prætermissà, ad lauream ipsam deueniam.

Mihi igitur adesto Vbertine doctissime ac nobilissime. Ego enim præpotentis Dei ac sanctissimi eius in Terris Vicarij Pauli Quinti, simúlque Illustrissimi Antistitis nostri Comitisque Saccensis Marci Cornelij, Reuerendissimi item Proepiscopi, Almi denique huius Collegij, authoritate ac nomine, te Magistrum, ac Doctorem instituo & pronuncio in sacra Theologia, idque honoribus omnibus & prærogatiuis quibus de iure seu probata consuetudine cæteri sacræ Theologiæ Doctores gaudere solent. Atque iisdem sanè te Collegam nostrum declaro, & in hunc honestissimum ac Religiosissimum Patrum numerum ordinémque

que ascribo. Quapropter sacrum hunc Theologiæ Codicem clausum priùs mox apertum accipito. Vt nimirum intelligas sacrosancta diuinæ legis mysteria quæ hoc volumine continentur, profanis claudenda vel certè non temerè aperienda; pijs contra & Christianæ Religionis studiosis piè ac sanctè reseranda. Sed & aureum annulum in digitum insuito, vt quoties illum inspexeris, nobili hoc symbolo ad Christianum splendorem, ad auream charitatem, & ad spem æternitatis magis ac magis excite-ris. Pileum quoque in Crucis speciem effictum capite tanquam coronam excipito, vt memineris tibi interim Christi Crucem amplectendam atque inde immortalem coronam referendam. Mecum insuper sedeto, vt scias tibi sedem in Cœlo esse constitutam, si quam hodie dignitatem es assecutus, vitæ innocentia & sanctitate etiam atque etiam illustres ac tuearis. Denique surge, atque osculum pacis accipito, ac tecum ipse statuito, Dei gregem sic doctrina & exemplis tibi instituendum, vt quæ omnem sensum exuberat, pace perfruatur. Quod superest, Deus bonorum omnium largitor tibi benedicat, vt strenuissimus Ecclesiæ miles ac præco efficiaris, próque illa ad extremum vsque spiritum desudare, sanguinem etiam, si opus erit, profundere, non verearis.

N. N. Iurisprudentiæ lauream petit: eum simul ornans, a quo sibi esset tribuenda.

QVOD precatus eram a Deo immortali vt laboribus hisce meis ac studijs pro admirabili sua clementia ac singulari bonitate faueret, méque ad exoptatam Iurisprudentiæ metam, hoc est ad lauream, fœliciter perduceret, vnde non modò honorificis Doctoris insignibus & ornamentis fruerer, verùm etiam amplissimam Collegij huius sacrosancti authoritatem ac dignitatem assequerer; id sanè mihi è voluntate hodierno die contigisse & video, Patres amplissimi cæterique Auditores nobilissimi, & mirificè gratulor. Itaque tibi primùm Proantistes Reuerendissime, qui faustum optatúmque decretæ mihi laureæ nuncium pronunciare, méque tua oratione, hoc est præclarissima atque ingenij & eloquentiæ plenissima cohonestare, non dubitasti, immortales gratias ago. Vos autem Perillustres & Excellentissimi Patres, qui me tali ac tanta consensione ac suffragijs omnibus Iuris Pontificij ac Cæsarei Doctorem creandum iudicastis, atque vt inter Almi huius Collegij proceres subinde numerarer in spem tutissimam adduxistis, illud pro comperto habeatis. Me quoties de lætissimo hoc euentu ac fœlicissimo die cogitabo, toties de egregiis vestris ac multis erga me officiis ac studiis, toties de incredibili beneficentia vestra, toties de singulari humanitate, virtute, probitate cogitaturum: sæpè etiam celeberrimi huius sapientissimique Collegij dignitatem, amplitudinem, integritatem pro virili parte mea celebraturum: omninóque effecturum vt si minus facultas tali tantóque beneficio reponendo idonea sit ac par, voluntas certè nunquam defuisse videatur. Sed iam te appello optime & humanissime Albertine, cuius ego & hortationibus & documentis in arduo ac perdifficili hoc curriculo excitatus ac recreatus, tale tantúmque præmium ac decus mihi paratum intueor, te inquam appello, vt Iurisprudentiæ laurea & insignibus me exornare & coho-

cohonestare ne graueris. Par enim est, vt qui me hactenus doctrina, exercitationibus, &c, vt semel dicam, incredibili humanitate atque virtute excitasti, téque mihi Ducem ac Doctorem optimum ostendisti, tu, tu inquam, egregium hoc opus quod mihi fœlix precor ac faustum, laurea perficias. Neque enim in exigui beneficii loco numerauerim, eius manu Iurisprudentiæ insignibus decorari, qui nobilitate ac doctrina floreat, quem singularis humanitas ac probitas nostris Ciuibus mirificè commendet; cui denique ipse tot ac tantis quæ in me contulisti, officiis deuinctus sim ac studijs, quot nulla vnquam minuet ætas, nulla delebit obliuio.

ORA.

Habita Patauij a N N cum Theses Iurisprudentiæ tuendas proponeret.

FVIT in more positum apud Romanos vt adolescentes vmbratili se se exercerent pugna, qua militiæ studia officiáque perdiscerent. Itaque.

Ante Vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercétur equis, domitántque in puluere currus:
Aut acreis tendunt arcus: aut lenta laceris
Spicula contorquent, cursúque, ictúque lacessunt.

Cecinit Virgilius cum bellicas Romanorum exercitationes in Latinis adolescentibus adumbraret. Quam sanè rem, quod pertinet ad equestre certamen, vberiùs adhuc & magnificentiùs in Troiani expressit. Cum enim Ascanium ac Principem iuuentutem per turmas instrúxisset, & in acie collocasset, ecce tibi signo dato sic certamen instituit.

Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis soluêre choris: rursúsque vocati
Conuertêre vias, infestáque tela tulêre.
Inde alios ineunt cursus, aliósque recursus
Aduersus spatijs, alternósque orbibus orbes
Impediunt pugnatque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt,
Infensi. facta pariter nunc pace feruntur.

sic noster Vates vt bellicas Romanæ iuuentutis exercitationes nobis poneret ante oculos.

His ego, si cum vetustis rebus recentes, cum Romanis exercitationibus Patauinas, cum armata militia togatam, conferre liceat, similem iudicauerim, commilitones strenuissimi, palæstram hanc nostram. Ibi enim alter impressionem faciebat in hostem: alter impetum sustinebat, ac mutuo certamine dimicabat: demum vterque & oppugnandi & propugnandi vices subibat: ita vt modò pedem conferre, modò referre, interdum fugam aut capere aut simulare, sæpe in Aduersarium frontem & arma conuertere cernetur. Apud nos verò vnus argumenta veluti tela exerit & intendit in hostem: alter contra telorum vim sustinere ac retundere, sæpè etiam in andagonistam conuertere,

nititur:

nititur: itant vtrinq; impetus fiat ac decertetur: vterque per vices & oppugnādis & propugnādi obeat munus: ac modò propè fuc cūbere, modò collectis viribus pugnā instaurare, hostis impetū frangere, & ipsissimas belli fortunas exprimere videatur. Quid plura? labores certaménque subibāt illi vt cum ab vmbratili pugna ad bellum foret descendendum, cum Reipublicæ præsto essent ac suas amicorúmque fortunas strenuè tuerentur, tum Romanum Imperium vnà cum gloria dilatarent. Nos huius studij labores exantlamus, vt cum opus fuerit, tum in foro & iudiciis, tum in Senatu & Curia, vno verbo publicè priuatimque & nobis ipsis amicisque opitulemur & Reipublicæ, ac Principi pro virili parte nostra præsidio simus vt quamdiútissimè floreat. Vt mihi quidem vel hac vna de causa tum sapientissimus visus sit semper noster & legislator & Imperator Iustinianus, qui togatam militiam sibi instruendam, ac Iureconsultos legibus non tam ornandos quàm armandos existimauit: tum palæstra hæc nostra Romanorum palęstræ (id quod ab initio dicere cœperā) quamsimillima videri soleat.

Quæ cum ita sint, haud equidem verebor rursus, quasi miles, in hanc arenam descendere. ita tamen vt non tam de victoria mihi cogitandum putem, quàm nostræ huius militiæ tyrocinia mihi diligentiùs ponenda, & cum veteranis vnius institutionis gratia congrediendum statuam. Id quod eò etiam alacriùs faciam quòd quemadmodum Troiani adolescentes magistris in certamine vterentur, (ideo enim canebat Poëta

Agmine partito fulgent paribúsque magistris)

Sic ego Doctoris optimi ac sapientissimi præsidio fretus, in aciem dimicationémque descendam ac pugnam instituam.

Habita Patauij ab Octauiano N. dum Pontificis Cæsareique Iuris insignia sibi a Collegio decreta postularet.

CVM in Theatrum venisset aliquando strenuissimus ille Atheniensium Imperator ac Persarum debellator Themistocles, inde fertur mirificè exultasse ac propemodùm triumphasse, quòd sibi statim Atheniensis populus assurexisset, & ludis, quorum causa conuenerat, veluti spretis, in eum quisque ora atque oculos conuertisset. Itaque non potuit non exclamare Dux hic fortissimus, se eo die suorum laborum ac rerum gestarum amplissima præmia retulisse.

Ego verò, cum in celeberrimum hoc theatrum deuenerim, Patres Conscripti, inde mirificè lætor atque omnibus gaudijs exulto, quòd mihi vobis omnibus honoris causa assurgere, & in consessum vestrum ornatissimum oculos oráque conuertere, aspectu quoque vestro præclarissimo frui ac recreari concessum sit. Quotus enim quisque est qui ignoret frequentissimum hunc Patrûm consessum Doctoribus egregiis ac sapientissimis refertum esse; Italiæ atque adeo Christianæ Europæ splendidissimas Iurisprudentiæ faces præferre; denique ingenij, doctrinæ ac sapientiæ laude toto terrarum orbe celebrari? Quanquam vt ingenuè fatear, tum demum gaudio propemodum triumpharem, méque perbeatum arbitrarer, cum præclarissimo interim optatissimóque beneficio a vobis affectus, par mihi in eo referendo voluntati adesset facultas. fore enim sperarem vt non modò gratum vobis animũ cumulatissimè declararem, verùm etiam officium officio, meritũ merito, beneficium beneficio cõpensarem. Sed quoniam immortale ac propè diuinum est hoc beneficium, nec potest vllis mortalium officiis seu præmijs compensari, nullum mihi locum relictum video, vnde aut promeritis vestris aut optatis meis respondeam. Ergo, quoniam vestram in me voluntatem optimam immortaléque beneficium grato animo ac memori complecti quidem ac prædicare, immortales quoque gratias & agere, quòd facio, & habere, semper potero, referre

certè

certè nullo modo potero, ad te Otelli optime venio a quo summopere optaui semper hisce dignitatis insignibus decorari. Nam mihi quidem in te Foreiuliensis Prouinciæ & Carnorum decus eximium, Patauinæ Academiæ singulare columen, & Iurisprudentiæ ipsius præsidium & ornamentum; attentiùs intuenti, ac tui nominis celebritatem æstimanti, nihil antiquiùs accidere potest, quàm tua manu, hoc est honestissima & præclarissima, pontificij Cæsareíque Iuris laurea cohonestari. Iam igitur, quoniam & amplissimus hic Senatus, quæ illius est benignitas, hanc mihi lauream decreuit, & Reuerendissimus Proantistes ipsius Senatus voluntatem qua solet eloquentiæ ingeniique & humanitatis significatione, declarauit confirmauitque, agedum obsecro munus hoc totum explere méque insignibus de more ornare ne graueris.

N. N. Abbas, quippe nobilis Venetus ac iam Iurisprudentiæ laurea donatus, in Patauinum Iurisconsultorum Collegium de more cooptari postulat & quam-breuissimè.

EST in more positum, Patres Amplissimi, ac laudabili consuetudine receptum, vt a vobis ad præclarissimum hunc Iurisconsultorum Senatum Venetæ nobilitati aditus non modò non claudatur, verùm etiam summa consensione, quæ vestra est benignitas, parique alacritate referetur: dū tamen qui in eam cooptari volunt, Pontificij Cæsareique Iuris insignibus ac laurea prius sint decorati. Cum igitur superioribus diebus humanitas ergà me vestra talis & tanta fuerit, vt totius Collegii decreto Iuris vtriusque lauream retulerim; illud profectò superest, Patres optimi & ornatissimi, vt me eàdem voluntate ac benignitate in vestrum ordinem recipere atque honestissimo huic totóque terrarum orbe celeberrimu Collegio adiungere ne grauemini. Id quod & a vobis cupidissimè peto ac postulo, & in summi beneficii loco accipiam. Denique quemadmodum optatam Iurisprudentiæ lauream, ita optatissimum Collegii subsellium, vestris in me studiis ac beneuolentiæ acceptum referam, grato quoque animo ac memori colam semper ac prædicabo.

ORA-

N. N. decretam sibi Iurisprudentiæ lauream petit quambreuissimè.

IMPRVDENS sim ego, Patres Amplissimi, si longiore oratione aures vestras obtundere audeam: ac viris occupatissimis, quósque hinc quamprimum discedere & grauissimis fori, Curiæque negociis præsto esse, oportet, rursus verba dare aggrediar: præsertim verò hoc anni tempore: in quo iam Leo furit ac Syrius ardor. Ergo agedum Octaui optimè & ornatissimè decretam mihi a Patribus lauream imponere, ac totam hanc veluti scenam tua voce, hoc est erudita atque diserta, concludere ac perorare, ne cuncteris. Ego enim quas tum clarissimo huic Collegio & celeberrimo, tum maxime singulari tuæ humanitati ac virtuti gratias referre haud valeo, saltem maximas habebo semper, ac dum viuam pro virili parte mea prædicabo & celebrabo.

Habita Patauij ad D. Antonij; dum is eſſet argumentatione oppugnandus, qui eam theſim, quicquid Scotus ſcripſit, rectè ſcripſit, triduò diſputandam ac tuendam propoſuiſſet.

EGO verò, ornatiſſime atque excellentiſſime vir, omnino exiſtimabam ſolum Deum nec mentiri, nec labi poſſe: hominem contra & mentiri, & errare, ac labi: denique eum tantummodo inter mortales decipi nunquam, ac quicquid dicit, rectiſſimè ſemper dicere, in quo diuinus ſpiritus perpetuò loquitur ac Deus ipſe. Vt mihi quidem incredibile videatur atque adeò abſurdum dictu Scotum quicquid ſiue ſcripſit ſiue dixit, id verè in omnibus ac rectè dixiſſe, ac ſcriptum reliquiſſe. Qua in re, ſi per tempus liceret ad Scotum ipſum prouocarem, qui non ſemel ingenuè indicat ſe vt veritas plerumque in abdito poſita eſt atque humani ſuperat ingenij vires, hærere in multis, nec ſatis alterutram partem compertam habere. Sed quoniam ijs illum ornare laudibus voluiſti, quas ne ipſe quidem, aut dum viueret affectauit, aut in præſens dum inter beatas mentes, (quod piè crediderim) verſatur ac degit, niſi ægrè non audiret, quin vt diuina, pio & conſtanti animo reſpueret; ad legitimam diſputationem deſcendamus, atque vtrum nihil non rectè ac verè protulerit, diſceptemus. Mitto autem illum qui paſsim S. Thomæ oppugnauit doctrinam poſſe iuſtiſsimè in falſitatis ſuſpicionem vocari, cum Chriſti Vicarius luculenta teſtificatione fideles admonuerit, eum fuiſſe B. Thomam, qui quot quæſtiones explicaſſet, tot miracula perpetraſſet: ſimúlque nos commonefecerit eum, qui doctrinam oppugnauerit S. Thomæ, importunum habendum. quique vix ac ne vix quidem falſitatis crimine vacare poſsit: mitto etiam eum qui tam ardenter ac penè omnia S. Thomæ decreta ac dicta veluti euertere conaretur, potuiſſe quidem in multis fortaſſe acutè diſputare ac verè; ſed vt in tam ingenti rerum ſylua nunquam non ipſe a veritate deflexerit, difficilius eſſe quàm vt credi poſsit.

di posit. Sed vnum atque alterum Scoti dictum iam assumamus, & quam veris illum laudibus cumulaueris, videamus. Idque a Philosophia primùm incipientes. Disputat Aristoteles in postremo libro de naturali auditione Deũ seu primũ motorẽ nõ esse magnitudinem aut virtutem in corpore, idque ea ratione, quia si esset virtus in corpore seu virtus corporea, vel esset virtus corporea finita vel infinita: non finita, quia non posset mouere æterno tempore: non infinita, quia moueret momento temporis, quod cum motu pugnat, ac proinde concludit non esse virtutem in corpore, seu magnitudinem. Quam rationem, ne quicquam de ipsius sententia liceret dubitare, repetit in XII. diuinæ Philosophiæ libro, ac verbis perspicuis repetit. Scotus igitur cum in hanc Aristotelis ratiocinationem incidisset, existimauit ac pugnauit his docuisse Aristotelem, Deum esse virtutis infinitæ. Quæso te igitur, doceas quo pacto ex Aristotelis proposita ratione id sequatur quod profitetur Scotus. Nam Aristoteles probauit quidem Deum non esse magnitudinem, siue non esse virtutem fusam & immersam in magnitudine, quia vel esset finita vel infinita, ac proinde, vel non posset mouere æterno tempore, vel moueret momento temporis, quod fieri nequit. At re ipsa esse infinitæ virtutis, ne verbum quidem. hoc primum.

Alterum, vt ad rem Thologicam veniamus; illud sit in præsens. docet Scotus, si tamen docet, sacramenta nullo modo esse instrumenta gratiæ ita vt eam attingant siue gignant, seu ex se verè causent vt cum scholasticis loquar: clamat Tridentinum sacramenta causare, & illius veram caussam instrumentalem esse. Quis igitur affirmare audeat in his Scotum verè ac rectè dixisse? Hæc ego saltem exercitationis caussa obiecisse velim. Tu pro tua humanitate respondeas, & vt Scotum in ijs purges, ingenium tuum excute diligenter.

ORA-

N. N. Cretensis, Proëpiscopo & Iurisconsultorum Collegio gratys actis, a Salgherio, quem simul laudat, laureæ insignia requirit.

QVOD supplex ab Authore bonorum & largitore optimo sæpissimè postulaueram, ac multis precibus flagitaueram, vt studij, ac laboribus meis obsecundaret, mécque ad optatam hanc palmam perduceret, id mihi è sententia hodierno die cecidisse & sentio, Consessus ornatissime, & gratulor. Itaque diuinum numen, & sempiternum, vt par est, pro immortali beneficio supplex animo ac venerabundus adoro primùm. Tum verò tibi Proantistes Reuerendisime qui faustum fœlicémque decretæ mihi laureæ nuncium pronunciate, méque tua voce, hoc est præclarissima atque ingenij & eloquentiæ plenissima, cohonestare non dubitasti, immortales gratias ago. Vos autem Patres Amplissimi, qui me cunctis suffragiis ac mira consensione Pontificij Cæsareique Iuris Doctorem creandum ac promulgandum censuistis, sic habetote. Me, quoties de lætissimo hoc die ac fœlicissimo cogitabo, toties de vestris in me officijs ac studijs, toties de singulari humanitate vestra & beneficentia, toties de incredibili probitate & virtute cogitaturum; sæpè etiam Almi huius Collegii integritatem, amplitudinem, maiestatem quàm maximis potero præconiis ac laudibus celebraturum. Tu verò Salgherie optime, qui me tum absentem ac longissimis pelagi spatiis ab hac Vrbe celeberrima dissitum tui nominis celebritate ac fama euocasti; tum præsentem Eloquentiæ laude delectasti, Iurisprudentiæ virtute instituisti, comitate ac multis & magnis officijs tibi in perpetuum deuinxisti,

destinatam mihi a Patribus, lauream ac Doctoris insignia & ornamenta iam conferre ne graueris. Nam id quoque, tua inquam manu decorari, in summi beneficij loco numerabo semper ac prædicabo. Quod si etiam apud meos Cretenses, celeberrimáque insula tota iam nomen tuum vsque adeò peruulgatum est & clarum, vt mea prædicatione eius celebritas ægrè augeri quicquam posit (nemo enim inde soluit Patauium qui non de Salgherio cogitet; nemo in Patriam redit qui non Salgherium celebret) aliorum saltem sententia ac studia comprobabo, & quantum in me erit laudem laude cumulabo.

Siue Actio I.

Habita Romæ in Philoſophiæ humaniorumque Doctrinarum Obtrectatores, Anno MDXCV. dum Clementis VIII. iuſſu ad Naturalem Philoſophiam in Almo Sapientiæ Gymnaſio è prima ſede explicandam aggrederetur.

EGO verò, vt verè atque ingenuè fatear CINTHI Cardinalis Ampliſſime, eo conſilio Romam redieram, vt perbreui hoc reliquæ vitæ ſpatio mihi vni viuerem: vni Deo vacarem. id enim me admonere videbatur hæc Vrbs quã Religionis arcem ac ſanctitatis domicilium meritò dixeris: id mea ætas quæ iam ad ſenectutem vergit præceps: id mearum imbecillitas virium & corporis penè fracti debilitas: id humanarum rerum quæ ſat mihi ante oculos verſatur, inconſtantia atque temeritas. Quod ſi etiam humanis rebus aliquid temporis mihi eſſet concedendum, id ſanè tribuendum putaram ijs lucubrationibus edendis quas diuturnis vigilijs elaboraſſem, ac iam ſemel publicis literis mandare cœpiſſem. Etſi enim hæc quoque res laboribus plena eſt ac moleſtijs, atque ijs ſanè ad beatam vitam, cui noſtra deſudare omnis debet induſtria, non neceſsarijs; veruntamen ne viderer in ijs vigilijs non modò hominum vtilitati ac poſteritati pro mea ſaltem tenuitate non proſpexiſse, verùm etiam tempus fruſtra omnino contriuiſse, haud committendum exiſtimaueram vt eas ſupprimerem.

Sed quoniam Auunculo tuo Sanctiſſimo placuit, Cardinalis optime & ornatiſſime, vt nouum hunc laborem ſubirem, & in Almo hoc Vrbis Gymnaſio Philoſophiam publicè profiterer, equidem parebo libens. Etſi enim quam vitæ rationem delegeram atque adeò amplexus fueram, ea mihi optima videretur, quaſi verò aut tutum portum ſubijſſem, aut commodam ſtationem nactus eſsem, vnde minùs tempeſtatem ac naufragium

perti-

pertimescerem, fore tamen spero vt cum Clementi Summo Pontifici, hoc est optimo atque sapientissimo Christi Vicario, obediam, è cuius nutu pendere gloriosum, cui morem gerere & obtemperare æquissimum & salutare, noua mihi affulgeat lux, vnde reliquum hoc vitæ spatium præclarè adhuc fœlicitérque decurram. Præsertim verò cum benè iuuante Deo nouum hunc laborem optimæ iuuentutis vtilitati transmittere, & ad vnam Dei gloriam referre, denique illi cui seruire regnare est, consecrare & possim & velim.

Sed iam ad impositum mihi Aristoteleæ Physiologiæ seu naturalis Philosophiæ interpretandæ munus nostra se se conuertat oratio. Qua in re vt de consilii mei institutique vniuersi ratione vobis constet Auditores sapientissimi, eum mihi colonum imitandum planè statuo, qui quem colere instituit fundum, dumetis priùs ac vepribus purgat: tum cultura diligenter adhibita, sementem, vites, arbores, assiduo studio excolit, vt fruges tandem ac fructus lætissimos inde capiat & copiosos.

Principiò igitur vt ex Philosophiæ campo veluti spinas euellam, vnde tandem illius amœnitate, spero etiam vbertate, fruamur, eorum calumnijs mihi occurrendum existimo, qui Philosophiæ siue humanæ sapientiæ studium inutile atque adeò humanæ societati perniciosum esse clamant, atque Christiano viro non attingendum. Tum verò vbi mortalibus prodesse plurimùm, ac propterea omnino retinendum esse, docuero, ab ipsius Philosophiæ natura ac definitione (quod tamen in sequentibus diebus faciam) exorsus, ad eius partes progrediar: mox verò ad vnum Physiologiæ, in quo nobis hoc anno longè ac latè versandum erit, culturam referam industriam meam: atque, vt laboris extet nobis fructus ac temporis, pro virili parte mea enitar, vt nihil Cœlo, terra, marique prætermittam, cuius causas, partes, affectiones, vno verbo vim naturámque vniuersam Aristotele duce non peruestigem. Hæc consilij mei ratio Auditores sapientissimi: hic rerum dicendarum ordo, hæc series, hic scopus & finis.

Nunc, si placet, ad Philosophiam redeamus, eiúsque patrocinium ac defensionem suscipiamus. Ad quam rem eò nobis incumbendum erit diligentiùs, quòd vno eodémque tempore, vna eádemque defensione, cum Philosophiæ decus, tum Elo-

equentiæ, Poësis, Iurisprudentiæ, &, vt me semel explicem, humanarum doctrinarum omnium ac disciplinarum dignitatem tueri licebit ac retinere. Etenim ea semper fuit multorum procliuitas, vel potius ea petulantia atque peruersitas, vt humanas doctrinas omnes calumniari, proscindere, lacerare, euertere etiam (si Deo placet) atque ex hominum societate exturbare contenderint. Id quod eò est detestabilius, quòd huic rei patrandæ, diuinorum quoque oraculorum præceptiones referre, & in eas per speciem æquitatis ac pietatis insultare, non dubitarint. Ita factum est vt humanis disciplinis, præclarisque huiusmodi artibus ferè prostratis, in sacrosanctas Theologorum scholas, quippe quæ humanas quoque rationes atque doctrinas cum diuinis coniungunt, insultare, ac baccari ausi sint.

Quapropter operæpretium me facturum existimo, si quoniam in præclarissima hac sapientissimorum virorum corona, summos doctrinarum omnium Magistros intueor, idque eo quasi ductore ac Principe, qui quemadmodum CLEMENTI PONT. Summo atque optimo sanguine est coniunctissimus, & ob singularem prudentiam atque virtutem clarissimus, ita ob excellentem scientiam Doctorum Coryphæus, non secus ac Sol cæterorum luminum, haberi possit, impostorum illorum siue querelas, siue calumnias in medium attulero, ac de ijsdem continenter (vt par est) expostulauero.

Atque vt aduersariorum partes priore loco agam, & quasi eorundem assecla & interpres, hoc est omni contentione, ac velis remisque, vrgeam; videte obsecro Auditores quàm periculosa vos boni fallat imago, dum siue ad Philosophiam siue ad Eloquentiam atque, vt dicam paucis, ad humanas doctrinas incumbitis. Etenim quid obsecro absurdius dici aut fingi potest, quàm eos sectari quorum studia aut fastu ac temeritate aut dissidentibus mutuóque pugnantibus sententijs plena sunt? Nam si quis hác de re dubitet, Senecam quem ad humanam vitam rectè instituendam atque fingendam ortum dictitant, audiat. Hic est enim qui dum eiuscemodi studia secum ipse reputat, An tu existimas (inquit) reprehendendum qui superuacua sibi comparat? Non putas eum qui occupatus est in superuacua literarum supellectile, plus scire velle quàm sit satis? Intemperantiæ genus est. Quid quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos,

bosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria quia superuacua didicerunt? Audi quantum mali facia nimia subtilitas, & quàm infesta veritati sit. Protagoras ait de omni re in vtranque partem disputari posse ex æquo, & de hac ipsa, an omnis res in vtranque partem disputabilis sit. Nausiphanes pugnat, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse quàm non esse. Parmenides ex his quæ videntur, nihil esse in Vniuerso. Zenon Eleates omnia negocia de negocio deijcit: ait nihil esse. Circa eadem Pirrhonij versantur, & Megarici, & Critici, & Academici qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt: hi spem omnem scientiæ eripiunt. Illi non præferunt lumen per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil esse præter vnum. Si Zenoni ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? Quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis & fallax. Non facilè dixerim vtrum magis irascar illis qui nos nihil scire voluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt: Nihil scire. Hæc Seneca. Cuius mihi verba eò grauiora ac sanctiora videri solent, quòd dum istarum sectatores doctrinarum plus scire velle ait quàm sit satis, eosdémque molestos appellat, verbosos, intempestiuos, sibi placentes, visus est (quod facilè obseruare cœpistis) diuinas illas Apostoli voces vsurpasse quibus Mũdi huius obiurgat sapientes. Vt quemadmodum grauissimus & sanctissimus author Hieronymus omnino censuit Senecam Apostoli consuetudine vsum esse, sic mihi quidem idem Seneca ob talem ac tantam verborum sententiarúmque consensionem videri soleat sacrosancta eiusdem Apostoli monumenta euoluisse ac perlegisse.

Neque verò est quòd eodem Seneca authore ac Duce eam saltem humanæ sapientiæ partem sartam ac tectam puteris quæ ad vitam pertinet ac mores. Nam, vt M. Tullium, hoc est doctrinarum omnium, sed moralis philosophiæ inprimis ciuilisque scientiæ studiosissimum, audiamus, atque adeò in consilium adhibeamus, Quotus quisque philosophorum inuenitur (sic e-

nim ille) qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, vt ratio postulat? qui disciplinam non ostentationem scientiæ sed legem vitæ putet, quique obtemperet ipse sibi, ac decretis suis pareat? videre licet alios tanta leuitate & iactatione, ijs vt fuerit melius non didicisse: alios pecuniæ cupidos: nonnullos gloriæ: multos libidinum seruos; vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio: quod quidem videtur esse turpissimum. Hæc magnus & acerrimus ciuilis sapientiæ moralisque disciplinæ æstimator M. Tullius: qui sane haud minùs labefactare visus est hanc Philosophiæ partem, quæ in actione versatur, quàm altera quæ in contemplatione posita est, a Seneca afflicta ac penè prostrata videatur.

Sed vtinam mihi aduersus humanas doctrinas omnes disserenti eorum proferre liceret siue querimonias siue rationes qui in Hortensio earundem sectatores doctrinarum ac fautores tantopere exercuerunt: intelligeretis enim ex Ethnicis plurimos eósque prudentia & authoritate grauissimos in eiusmodi doctrinas exarsisse: sicque exarsisse, vt cum patria nihil esset eis antiquius, nil pace, moderatione, iustitia videretur optabilius, Poëtas tamen & Oratores, mox etiam Musicos, Astrologos, Philosophos, ab Reip. gubernaculis arcendos existimarint. Quid? non ne Romanus Senatus (vt est apud Gellium) ad Rhetores atque Philosophos, quippe iuuentuti Reipublicæque perniciosos, expellendos, Senatusconsultum promulgauit? Mitissimus verò Imperator Vespasianus, cuius tempora Alcionei quasi dies visa sunt, quibus inter sæuissimas Neronis Domitianique tempestates suos Ecclesia fœtus ederet ac propagaret, non ne omnem sibi animi facilitatem exuendam censuit cum in Philosophos, quos etiam vrbe statim exulare iussit, incidisset? Nam de Domitio Ahenobarbo & L. Licinio Consulibus, de Lacedæmoniis, ac sexcentis aliis qui item in Mathematicos, Physicos atque huiusmodi doctrinarum Cultores grauiter animaduerterunt, Oratoribus verò silentium tanquam frenum quoddam inijciendum putarunt, dicere longum esset ac propemodum infinitum.

Sed fortasse profanos authores vobis hac in re audiendos, atque eorum opinioni assentiendum negabitis: quin potiùs nostratium, qui nimirum veram religionem secuti sunt, senten-

tiam requiretis. Sed me dies ipsa deficiat, Auditores, si horum quoque iudicia ac veluti suffragia exquirere lubeat. Etenim aureus ille orationis fons Chrysostomus, cum in hanc rem diligenter intueretur, eò adductus est, vt non modò Philosophorum verba cum Euripis, opiniones cum sepulchris, contulerit, verùm etiam clariora eorundem decreta, ex quibus enumerauit plurima, errores multos atque adeò hæreses peperisse affirmauerit. Denique hos non sapientiæ sed Superstitioni & Idololatriæ studuisse, non Deum sed sexa coluisse, vno verbo Dæmonem magistrum habuisse, testatus est.

Neque verò Nazianzenus magnus ille Ecclesiæ Doctor, aut Cæsariensis Eusebius sentire aliter visus est. Siquidem ille hæreticos vocare non dubitauit Philosophorum discipulos, atque inprimis contendere Iulianum hoc est infensissimum Christiani nominis hostem, ab illis venenum hausisse: hic verò Philosophorum studium cum inutile iudicauit, eosdémque inconstantiæ plenos, discordiarúmque artifices censuit, tum Christianæ doctrinæ ac veritati mirificè repugnare. Sed & Hieronymus, magnus sanè ac Religiosissimus author, doctrinis hisce degustatis omnibus ac peruolutatis, tandem a Poëtarum, Dialecticorum, Philosophorum denique nos lectione arcebat, quòd ij in obscuritate & vanitate ambularent. Qua in re eò etiam progreditur vt Philosophos gloriæ mancipia appellet, eorundémque decreta modò idola, modò Aegyptiorum primogenita, iubeat nuncupari.

Lactantius verò cum ipse quoque humanæ sapientiæ curricula longè latéque peragrasset, grauissimis nos admonebat verbis viros plurimos, atque eos alioquin non mediocriter eruditos idcirco nutasse in fide quòd ex Poëtarum, Rhetorum, Philosophorum scriptis venenum vnà cum melle hausissent. Sed quoniam Lactantii mentionem feci, quæso vos Auditores attendite quo pacto author hic disertissimus hanc ipsam quæstionem aduersus Ciceronem, quippe inconstantem ac varium, egerit ac disseruerit. Cum enim ~~in~~ egregium hunc eloquentiæ parentem incidisset qui in philosophiæ oppugnatores his verbis insultaret, Quisquám ne vituperare vitæ parentem & hoc parricidio se inquinare audeat & tam impiè ingratus esse? Nos ergo (exclamauit continuò)

parricidæ

parricidæ sumus M. Tulli & in culeum te iudice insuendi, qui Philosophiam negamus parentem esse vitæ? At tu qui aduersus Deum tam impiè ingratus es (non hunc cuius effigiem veneraris in Capitolio sedentem, sed illum qui Mundum fecit, hominémque figurauit) magistram tu virtutis, aut parentem vitæ vocas, ad quam si quis accesserit, multò fit incertior necesse est; quàm priùs fuerit? cuius enim virtutis? quam, vbi ipsa sita sit, adhuc Philosophi non expediunt. Cuius vitæ? cum ipsi Doctores ante fuerint senectute ac morte confecti, quàm constituerint quomodo viuere deceat? Cuius veritatis indagatricem profiteri potes? qui sæpè testaris cum tanta fuerit multitudo Philosophorum, sapientem tamen adhuc extitisse neminem. Quid ergo te magistra illa vitæ docuit? studuisti Philosophiæ; & quidem sic vt nullus vnquam diligentiùs: quippe qui omnes cognoueris disciplinas, sicut ipse gloriari soles: cámque ipsam latinis literis illustraueris, imitatorémque te Platonis ostenderis. Cedo igitur quid didiceris: aut in qua secta veritatem deprehenderis. In Academia scilicet quam secutus es, quam probasti? at hæc nihil docet nisi vt scias te nihil scire. Tui ergo te libri arguunt cum nihil a Philosophia disci possit ad vitam. Hæc Lactantius. Nam de Tertulliano viro antiquissimo illo quidem ac doctissimo nihil attinet dicere. hic enim est qui non modò Hermogenem reprehendebat, quòd in Philosophiæ studium incumberet, verùm etiam aduersus humanas doctrinas tanquam in funestissimam Christianæ Religionis corruptelam sic clamabat, Hæ sunt doctrinæ hominum & Dæmoniorum prurientes auribus, natæ de ingenio sapientiæ sæcularis: quam Dominus stultitiam vocans, stulta Mundi in confusionem etiam Philosophiæ ipsius elegit. ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis: ipse denique hæreses a Philosophia subornantur. Inde Aeones & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: a Stoicis venerat. & vti anima interire dicatur, Epicurus obseruatur: & vt carnis resurrectio negetur, de vna omnium Philosophorum schola sumitur. Et vbi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est. Et vbi aliquid de igneo Deo allegatur, Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud Hæreticos & Philosophos volutantur: iidem retracta-

tus implicantur. Quid ergo Athenis cum Hierosolymis? Quid Academiæ & Ecclesiæ? Quid Hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salamonis est: qui & ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse quærendum. Viderint qui Stoicum & Platonicum & Dialecticum Christianissimum protulerunt. Sic iste. Quapropter egregiè sanè & eleganter cecinit Prudentius,

Quid non libido mentis humanæ struat?
Quid non malorum pruriat?
Statum lacessunt Omnipollentis Dei
Calumniosis litibus.
Fidem minutis dissecant ambagibus,
Vt quisque lingua est nequior,
Soluunt ligántque quæstionum vincula
Per syllogismos plectiles.
Veh captiosis Sycophantarum strophis.
Veh versipelli astutiæ.
Nodos tenaces recta rumpit regula,
Infesta dissertantibus.
Idcirco Mundi stulta delegit Deus
Vt concidant Sophistica:
Déque imbecillis subiugauit fortia,
Simplex vt esset credere.

Quæ omnia eò mihi solidiora videri solent ac tutiora, quòd & Salomon eiusmodi doctrinas occupationem pessimam appellauerit, & Apostolus, quasi diuinæ veritatis perturbatricem, cœlestibus sæpè vocibus increpuerit Philosophiam.

Quæ cum ita sint, quousque tandem medicatis Poëtarum lenocinijs aut fucatis Oratorum blandimentis pertentari animos vestros sinetis? Quandiù captiosis ac fallacibus Dialecticorum præstigijs illudi vos patiemini? Quem ad finem sese effrenata ista ac præceps perniciosæ sapientiæ iactabit cupiditas? Nihil ne tenebricosæ mutuóque pugnantes Philosophorũ sententiæ, nihil theatralis Oratorum ostentatio, nihil mendacia ac turpitudines Poëtarum, nihil contracta ex istorum inuentis labes, nihil Maiorum nostrorum isthæc execrantium voces, vos commouebunt? Videte, videte per Deum immortalem, ne ijs studijs Christiani homines in Christiana Academia gloriemini, quibus ma-

xime

ximè ethnicorum sapientissimi iam miserè apud inferos erubescunt. Animaduertite ne patriam, iustitiam, religionem ijs artibus tueamini quibus illi ad omnem impietatem & iniustitiam prolapsi sunt. Cauete ne inde vobis aditum aperiri existimetis in coelum, vnde illis exitium patuit sempiternum. Etenim quid quæso tam dissimile inueniri potest quàm humanæ sapientiæ sectator & Christianæ legis amator & cultor? Quid Græciæ discipulus & coeli? gloriolæ captator ac negociator æternæ vitæ? Verborum & factorum artifex atque molitor? Veritatis oppugnator & propugnator? inimicus & amicus erroris? Dæmonis Dæmonis (mihi credite) sunt fucata ista & adumbrata sapientiæ inuenta & lenocinia. Nam quemadmodum Mithridates olim a Romano Imperatore profligatus ac Patrio Regno in Armeniam pulsus, maximam auri vim & argenti obuijs exposuit hostibus, vt dum eorum præstringeret oculos & caperet, eosdémque hisce illecebris retardaret, victoriam illis veluti è manibus extorqueret: ita infensissimus Christiani nominis hostis dum ab Ecclesiasticæ militiæ Duce in coelesti illo prælio deuictus & profligatus, in suas ille latebras conijceretur, pulcherrima Poësis, Eloquentiæ, Philosophiæ atque huiusmodi artium semina, hoc est curiositatis & ambitionis incitamenta, ac iuuentutis illecebras & corruptelas, disseminare coepit, disseminátque per suos satellites indies magis: nimirum vt nos adumbratis eiusmodi bonis captos adulterinisque voluptatibus mancipatos, a diuinæ sapientiæ perceptione retardet, ac solidis & immortalibus religionis fructibus priuet. Quanquam vereor ne leuissimè & obscurè rem grauissimam attigerim. Eam itaque clariùs si quomodo potero explicatiúsque complectar, atque ita etiam complectar, vt diuinorum oraculorum præceptis vtar & documentis.

Ergo quod olim Dei populo capta Iericho accidisse legimus, vt Achan auream linguam, coccineum pallium, argenti denique siclos plurimos de Anathemate cum tulisset, vniuersam gentem polluerit ac macularit, vindicémque sceleris iram prouocarit, id ipsum maioribus nostris inter Christianos legimus contigisse. Etenim profanis studijs atque doctrinis, seu potiùs oblectamentis ac lenociniis deliniti, auream linguam, hoc est eloquentiam, coccineum quoque pallium, nimirum Poësim; quamplurimos denique argenti siclos, idest multiplices Philosophorum opinio-

nes vſurparunt, quibus ſi non Eccleſiam, at certè ſe ipſos, aliósque propè innumeros contaminantes, Chriſtianæ fidei deſertores, hæreſimque authores atque propagatores, effecti ſunt. Vt quemadmodum humanum genus vix conditum propter curioſam ſciendi cupiditatem ſexcentis detrimentis affectum, immo verò proſtratum ac perditum eſt; ita etiam vix erectum atque reſtauratum ob non diſſimilem curioſitatem nouis calamitatibus opprimeretur. Et ſanè ſi diuinorum Oraculorum ſenſus paulò attentiùs exploremus, quid aliud ſignificare exiſtimabimus lutulentas ſiliquas quibus veſcebatur prodigus ille filius, niſi impuriſſimas ethnicorum doctrinas? Quid Ciniphes, quibus percuſſi ſunt AEgyptij, præter Dialecticos? Quid ranas, niſi loquaciſſimos Poëtas? Sed & Sycera, dum eius potatio interdicebatur Nazaræis, quid aliud obſecro præmonſtrabat, niſi ab humana ſapientia abſtinendum eſſe ijs, qui Chriſto ſunt mancipati? Impudentiſſimus verò Abimelech, qui Sanctiſſimo Patriarchæ Iſaac aduerſabatur; an non appoſitè Philoſophi perſonam expreſſit? Quinetiam AEgyptium a quo Hebræus ille oppugnabatur, nonne fatebimur indicare Ethnicorum Philoſophiam pietati reluctantem: & idcirco veluti de medio tollendam eſſe, quemadmodum a Moſe interfectus eſt AEgyptius ille? Quid? meretricis mercem, quæ in Sancta Sanctorum induci haud poterat, caniſque precium quod altari offerri prohibebatur, quis non videt ad externas doctrinas eſſe referenda? Denique vniuerſas AEgyptiorum plagas ipſiſſimam humanarum diſciplinarum eſſe imaginem nemo ſanè qui rectè ſentiat dubitabit. Declarant hæc antiqua illa ſuperiorum ætatum monumenta: quæ, ſi cum Chriſtianis conferantur, nihil niſi denſiſſimas tenebras & cæcorum mortalium ſomnia præſeferunt. Quamobrem luſtrate obſecro priſcorum ſapientum Academias, adite AEgyptiorum ſacraria, conſcendite Babiloniorum turres, penetrate Indorum fines, legite Gallorum verſus, percurrite Romanorum annales, Græcorum fabulas, ac libros Philoſophorum diligenter euoluite, eiſdémque ſplendidiſſimam Euangelij lucem obiicite, ac ſtatim ipſius veritatis ruinam, facem & incendium eſſe intelligetis. Nec mirum: ſunt enim ſenſus inſidioſi adminiſtri, infidi ſatellites, tardi nuncij, impuri fontes, errorum denique ianuæ atque magiſtri. vt propterea niſi Philoſophia contempta, auocemus ani-

mosa sensibus & a corporis caligine quamlongissimè discedamus, in perpetuis erroribus versandum sit: tantum abest vt pulcherrimum sapientiæ aspectum liceat intueri. Quocirca mirentur sanè alij ac toto animo commoueantur cum audiunt Salomonem Regem qui diuinitus hauserat sapientiam, tandem posthabitis diuinæ legis præceptis, meretricijs delicijs atque adeò idolis seruijsse. Nos enim Christianos potiùs demiramur, & obstupescimus qui aspersi Christi sanguine, Spiritu Sancto imbuti, diuinis mysterijs initiati, Sacrosanctas edocti Euangelij doctrinas, Christo, Christo inquam, refecti, Deique ipsius domicilium ac templum vel supra omnem beatarum mentium conditionem effecti; humanarum tandem artium oblectamentis, quasi veneficijs quibusdam & cantionibus occupantur, percelluntur, dementantur.

Hæc habui quæ in præsentia pro iis afferrem qui humanas doctrinas exagitant & insectantur. Nunc vt æquis conditionibus certaremus, vtinam tantundem mihi & virium & temporis ad eosdem oppugnandos hodierna die superesset. Fore enim sperarem, vt facilè intelligeretis, nihil istorum opinione impudentius, nihil turpius, nihil absurdius excogitari potuisse: denique veteratores istos Naturæ ipsi repugnare ac gigantum more cum Deo bellum gerere. Nisi tamen eò stupiditatis & amentiæ prolapsi sunt, vt ne ipsius quidem vel Naturæ vel Dei vim ac maiestatem secum ipsi reputent ac meditentur; sed belluarum more propemodum ac modò, vnum sensum sectantes sibi viuendum existiment. Dum enim nos a præclaris doctrinarum auocant studijs, atque humanæ vitæ nihil ornamenti relinquunt, nihil præsidij, mihi quidem in turpissimam Epicuri clementiam relabi, ac Naturæ vim admirabilem Deúmque ipsum verbis potiùs quàm animo aut opinione agnoscere ac venerari. Verum quoniam eò me temporis adduxerunt angustiæ, vt in præsens, nisi humanitate ac patientia vestra longiùs abuti velim, huic muneri satisfacere nequeam, dabitis mihi hanc veniam Auditores, vt rem totam in posterum diem reijciam. Ita enim fiet vt humanarum doctrinarum ratione & causa diligenter a nobis suscepta & perorata, ac proinde iudicatione vniuersóque controuersiæ statu optimè constituto, tibi quidem Cardinalis Amplissime ac sapientissime rem omnem ritè omnino iudicare atque decernere liceat.

liceat. Et sanè dici vix potest, Ornatissime CYNTHI, quàm præclaram opinionem expectationémque concitaueris apud omnes cum ante sexennium ex Polonia ac Germania Romam rediens, optatissimum Pontifici Maximo attulisti nuncium de pace inter Regios Principes constituta. Quæ sanè opinio & expectatio longè aucta est, cũ in Germaniam rediturus, vt Hippolyto Aldobrandino Cardinali, a quo ad Pontificem Legatus fueras, obuiam procederes, Patauij, hoc est in celeberrimo doctrinarum omnium Theatro, atque adeò sapientiæ arce, vbi mihi etiam tua virtute frui licuit, menses aliquot substitisti. Itaque nemo fuit ex florentissimæ illius Vrbis, ac propè dixerim Orbis, Nobilitate (hanc enim ex Italiæ, Galliæ, Germaniæ, ad totius ferè Europæ flore collectam esse non te fugit) qui incredibilem comitatem humanitatémque tuam non celebraret: qui prudentiam, rerúmque gerendarum peritiam non admiraretur: qui optimarum artium doctrinarúmque varietatem, maximè verò pietatem, reique diuinæ studium non prædicaret: qui denique multas magnásque virtutes tuas, suauissimósque mores non extolleret. Huc accedebat quòd cum constans fama esset te adolescentem ab Iohannis Aldobrandini Cardinalis, quem non ita pridem Vrbs doctrina, authoritate, sanctimonia florentem vnicè dilexit, látere nunquam discessisse: atque in clarissimum hoc sapientiæ lumen, integritatisque exemplum intuentem, illius tum facta, tum dicta omnia diligenter obseruasse: paulò verò post Iohanne immatura morte nobis adempto, in Hippolyti sinum confugisse, in quo diuinæ humanaéque virtutes mirificè elucere cœperant omnes, haud sanè poteras nisi magnificam ac propè singularem de te expectationem apud homines concitare. Verùm cum superioribus mensibus Romam ipse redijssem, vnde septennio ante discesseram, téque animaduerterem Hippolyto ad Petri sedem euecto tantam animi moderationem retinere: tam admirabilem in audiendis omnibus facilitatem, in iuuandis charitatem, & (vt semel dicam) in grauissima quæ tibi a Pontifice Maximo imposita est negociorum mole sustinenda, non modò constantiam, fidem, æquitatem; sed prudentiam, consilium, sapientiam adhibere, vt in hac terrarum orbis Regina omnibus charus sis, in omnium oculis animísque verseris, tibique bona omnia omnium homi-

rum ordines optent, incredibili sanè gaudio atque voluptate perfusus sum. Vt ipse quidem inpræsens, quoniam tuo Auunculique sanctissimi nomine huic Theatro præsidere, mihique pro tua incredibili facilitate ac benignitate aures præbere, non dubitasti, cum triumphare mihi quodammodo videar, tum verò te, te inquam CARDINALIS optime ac sapientissime, instituti certaminis iudicem ac disceptatorem exoptandum (quod enixè facio) ac deposcendum existimem. Interim tamen vos, vos inquam Almi huius Gymnasij Doctores appello, ad vos confugio supplex, vos enixè obsecro & obtestor, vt quod ego verbis bonarum artium ac doctrinarum suscepi patrocinium, id nos factis ipsis strenuè obire ac generosa contentione profiteri ne grauemur. Verissimè enim dici potest Academiam hanc nostram Christianæ Europæ atque adeò orbis terræ Magistram esse debere. Quapropter, quod nos in bonis hisce artibus disciplinisque tradendis siue ingenij & exercitationis, siue doctrinæ ac sapientiæ, siue denique moderationis & integritatis, specimen dabimus, id sanè cum Romæ, tum apud exteras gentes omnes, germanum erit ac proprium Humanarum doctrinarum columen, id facilis ac certa defensio. Ad quam rem, quoniam currentes hortari nunquam obfuit, sanctissimus idémque sapientissimus Pontifex Clemens, vos (quod & mihi ipse de eius pietate & charitate polliceor, & qui eius nomine hîc præest nobis Illustrissimus Nepos, ore ac vultu declarat) cupidè impenséque cohortatur, suámque nobis hac in re præsidium, opem, studium, auxilium offert & pollicetur.

D I X I.

Siue Actio Secunda in Philosophiæ humanarumque doctrinarum obtrectatores.

HABITA

In Almo Vrbis Gymnasio, dum in instituto Philosophiæ interpretandæ munere pergeret.

DVM staret olim Romana Respublica, fuit quidem cur a Populo Romano vnius vel Actoris vel Rei gratia magnus in forum ac Iudicia concursus fieret; atque ab Auditoribus subsellia vndique complerentur. Etenim hinc intuebantur depeculatorem ærarij, vexatorem Asiæ, prædonem Iuris vrbani, labem atque perniciem Siciliæ, eum denique qui vsque adeò ingentem pecuniæ vim rapuisset, vt profiteretur, imò verò gloriaretur, nihil tam sanctum aut munitum fore quod ipse auro non facilè esset expugnaturus. Illinc contra respiciebant Romanæ eloquentiæ Parentem, ac Senatorem sapientissimum & integerrimum: qui vt talem ac tantam Iudiciorum turpitudinem infamiámque depelleret, in forum aduersus huiusmodi Reum atque adeò monstrum descenderat certaturus.

Vobis verò Præsules Reuerendissimi, cæterique Auditores ornatissimi quibus placuit hodierno quoque die frequentes adesse, & Amplissimum hoc Gymnasium splendore vestro complere & illustrare, erit sanè cur Actoris, siue Oratoris facundiam requiratis. Fateor enim me non modò ab Actoris illius eloquentiæ quamlongissimo interuallo abesse, verùm etiam ab omni dicendi virtute & facultate (quod equidem & sentio & doleo) imparatum huc accef-

accessisse. Sed tamen improbos philosophiæ obtrectatores, flagitiosos liberalium doctrinarum calumniatores, iuratos sapientiæ hostes, peruersos veritatis osores, virtutis ipsius perniciem ac labem, oppugnari audietis: quique Gigantum more non solùm Naturæ repugnare, & cum Cœlestibus bellum gerere, sed humanæ societatis splendorem ac decus, Solem ipsum, si fieri posit, de Mundo tollere, moliuntur. Et quanquam externa quoque die eorum improbitatem expostulaui, cúmque eorum, vt fit, partes egissem, tale ac tantum portentum sim detestatus, id tamen prolixiùs ac maiore adhuc contentione faciendum decreui hodierna die. In qua sanè (vt fidem liberem meam) cum Philosophiæ virtutem ac laudem longè ac latè persequar, tum rationum momentis ac pondere tanquam robustissimis machinis (vt spero) aduersariorum conatus euertam ac frangam. quin etiam sigillatim (nisi tamen temporis prohibebor angustijs, ita vt tertium quoque diem institutæ defensioni addere cogar) aduersarias rationes sic enodabo ac diluam, vt in Authorum caput eas (nisi me spes fallit) retorqueam atque conuertam. quæ omnia dum facio, vos Patres sapientissimi, cæterique Auditores nobilissimi, qui non grauate me hoc quoque die præsentia vestra cohonestastis, quæso pro singulari humanitate vestra, diligenter, quod cœpistis attendite.

Ergo qui Philosophiam humanásque doctrinas tam facilè spernunt, sed quid dico spernunt? immo verò reprehendunt, ac tanquam humanæ societati perniciosas atque funestas damnant, ij mea quidem sententia ne illud quidem satis intelligunt, se homines esse. Cur enim ab optimo rerum omnium parente Deo ratione & intelligentia ornatus est homo, nisi vt mentem & intelligentiam exerat ad rerum contemplationem, atque hinc sapientiam, quod est Philosophiam, adipiscatur? Cur rursus inter animantes vnus homo procêro corpore ac vultu est constitutus, nisi vt Cœlum spectaret, atque admirabilem hanc rerum vniuersitatem expenderet animo, & ad beatas denique mentes Deúmque ipsum cognoscendum atque contemplandum sibi aditum aperiret? Natura (inquit Magnus dicendi intelligendique Author M. Tullius) cæteras animantes abiecit ad pastum: solum hominem erexit, & ad cœli, quasi cognationis domicilijque sui, conspectum excitauit. Denique homo ortus est (inquit)

quit) ad Mundum contemplandum & mirandum: atque idcirco, excitatus, celsus, erectus fictus est, vt Cœlum intueretur, ac Dei caperet cognitionem.

Quin etiam vertex ille Philosophorum Plato ea maximè de causa oculos tributos censuit homini, vt Cœlum stellásque suspiceret, indéque ad Philosophiam ac sapientiam sibi viam pararet. etsi enim fatetur alia plurima esse oculorum commoda, atque horum ope id etiam assecutum esse hominem, vt Agriculturam, Medicinam, Picturam, aliásque huiusmodi artes multas didicerit, quibus cæteri carent animantes, veruntamen hinc maximè Astrologiam, Geometriam, Philosophiámque vniuersam, quod est rerum humanarum ac diuinarum cognitionem, consequutum ait, ita fieri vt cum huius præsidijs non in contemplatione modò verùm etiam in actione versari possit egregiè, ac cœtus hominum regere & moderari, nihil diuinius homini tribui potuisse videatur. Quid? an non aures in homine, id quod egregiè docet Peripateticorum Princeps, disciplinæ quoque gratia fictæ sunt, ad doctrinas capessendas, ac summatim vt Philosophiam ac Sapientiam comparemus? sic sanè. ita vt Musici quoque concentus (id quod cæteris haud accidit animantibus) vim persentiant & harmoniæ, simúlque vt earum iudicium est superbissimum, & offensiones & quæ in abditis quibusdam proportionibus sitæ sunt, suauitates dijudicent. Nam de lingua nihil attinet dicere, facile enim est animaduertere eo consilio a Natura vel potiùs ab Naturæ Authore Deo homini fuisse tributam, vt animi quoque sensa distinctè & perfectè exprimat, vt rerum cognitionem cæteris mortalibus impertiat, vt denique sapientiam communicare valeat atque hominum societati aut etiam posteritati trasmittere & propagare?

Iam verò quis non admiretur in homine incredibilem illam memoriæ fœcunditatem atque adeò fœlicitatem qua totius propemodum æui res gestas ediscunt aliqui aut iustas conciones, sed quid dico conciones? imò verò quicquid amplissimis doctrinarũ voluminibus & monumentis continetur, recordantur atque commemorant? at id aperto argumento est hominem ad doctrinas capessendas ac sapientiam sibi comparandam conditum esse. Quis præterea non suspiciat admirabile humani corporis temperamentum, vnde non modò cæteras animantes

lon-

longo interuallo superamus verùm etiam (id quod is qui toto corpore fusus est tactus declarat) innumeras rerum differentias ac notitias percipimus? Id autem omnino clamat hominem a sapientissimo rerum Opifice fictum esse ad Philosophiam, & vt sapientiæ gloria excellat. Quapropter nunquam mihi quidem in mentem venit celeberrimum ac laudatissimum Oraculum illud (quisquis eius fuerit Auctor) γνῶθι σεαυτὸν, quin intelligam, homini Philosophiam magnopere commendari, ac præcipi sapientiæ studium. siue enim iuberet Oraculum vt se ipse agnosceret homo, quod sit μικρόκοσμος, ac paruus mundus, quod est Mundi epilogus, imò verò imago & simulacrum, siue rursus illi reuocaret in mentem, sic mente & intelligentia, sic sensibus ac temperatione, vno verbo animo & corpore, confirmatum esse, vt ad contemplationem procreatus sit ac fictus, facilè intelliget ad pulcherrimum Philosophiæ studium ac sapientiam excitari. Quod si Aegyptius ille Sacerdos, qui ob incredibilem sapientiæ magnitudinem Termaximus est appellatus; post diuturnam & accuratam humanæ naturæ contemplationem, illud exclamauit, Magnum miraculum est homo, eò sine dubio spectabat quòd admirabilem quæque nullis verbis efferri satis posit tum corporis temperationem & constitutionem, tum mentis animique vim & præstantiam, tum inprimis eius notitiam ac rerum Cœlestium terrenarúmque scientiam, addo etiam in rebus gerendis imitandísque solertiam & artificium, reputaret. quæ omnia aduersus Philosophiæ atque humanarum doctrinarum osores, hominem contemplationi atque actioni, atque adeò Philosophiæ ac sapientiæ, ortum esse testantur.

Sed imprudens sim ego, Auditores præstantissimi, si Philosophiæ dignitatem breui hoc temporis spatio persequi velim: siue enim conditi hominis finem (quod institueram) reputemus, vnde statim atque adoleuimus, ad pulcherrimum hoc Mundi Theatrum Deúmque ipsum contemplandum adducimur: siue facilitatem ac propensionem spectemus quam ad disciplinas optimásque artes in nobis ingenerauit Natura: siue ingenij celeritatem æstimemus atque virtutem qua ad res tum contemplandas tum gerendas præditi sumus: siue præstantiam ac decus intueamur quod in ijs ipsis elucet qui doctrinis exculti sunt: siue vtilitates varias enumeremus, quas tum priuatim tum publicè

capi-

capimus ex rerum notitia & cognitione; præsertim verò ad tyrones ac rudes instruendos, & mortales ipsos barbarie ac veluti stupiditate & feritate exuendos, dicam semel, ad vitia fugienda amplectendásque virtutes, profectò Philosophiam humanásque doctrinas colendas fateamur necesse est. Vt interim honestam voluptatem prætermittam & iucunditatem quam ex huiusmodi studiis haurit animus; quæ sanè talis est ac tanta, vt corporis voluptates dispereant statim & euanescant si cum puris illis ac synceris animi delicijs conferantur. Itaque egregiè, vt sæpe soles, M. Tullius, Cæteræ, inquit, voluptates neque temporum sunt neque ætatum omnium, neque locorum, adde etiam neque liberales atque ingenuo viro dignæ omnes. Contra vero quæ ex doctrinarum studiis capiuntur voluptates, adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quid multa? cum Philosophia reuera aliud sit nihil nisi veritatis amor ac studium, quis Philosophiam contemnat, qui veritatis decus ac pulchritudinem sine qua in squalore iacent omnia & tenebris obruuntur, contemnat? Vt mihi quidem orientem solem haud cernere, aut etiam in meridiana luce tenebris obrui videatur, qui Philosophiæ decus non sensit ac dignitatem.

Quanquam quoniam aduersarij vehementer iactant multorum sapientum dicta atque sententias, vnde Philosophiam humanásque doctrinas omnes in inuidiam adducunt, quæ Ecclesiæ quoque Patres atque adeò sacras literas proferunt, quibus illæ iugulari videantur, age dum ipsi quoque (ne non præclarissimis huiusmodi testimonijs abundare non videamur) germanam Patrum sententiam aperiamus, & quàm grauiter de humanis doctrinis retinendis colendisque decreuerint, doceamus.

Ergo Nobilis ille doctrinarum omnium cultor & æstimator egregius Clemens Alexandrinus, testari non dubitauit ac luculentè disputare, humanas disciplinas a Deo profectas esse ac deriuatas; ac propterea cum a Deo manent, iure optimo a nobis excipi & coli. Quin etiam docuit diuinam prouidentiam, quippe quæ singula admirabili consilio distribuit & sapientia, Iudæis legem tribuisse; Græcis verò ac Barbaris Philosophiam largitam

esse, quæ legis instar esset ac fœderis: idque vt vtrique, si rectè illis vterentur, ad Christianam Philosophiam aditum indesternerent & fundamentum. atque hac de causa Dialecticam cum Lidio lapide confert, Philosophum comparat cum Trapezità, quòd his artibus veritas à falsitate discernatur. Hinc etiam non dubitauit appellare Philosophiam artium humanarum Reginã, virtutis ac vitæ ducem ac viã, diuinæ sapientiæ radium, Theologiæ ipsius præsidium ac vallum. Quo nomine ad sacræ Hebræorum arcæ, ad tabernaculi, ad templi, cognitionem, quæ sanè in diuinis literis est pulcherrima ac necessaria, perbellè refert Geometriæ vsum: quasi verò non solùm profanis ædibus, sine quibus ægrè stare potest humana societas, verùm etiam sacris Deóque dicatis, sit referenda. Psalmodiæ verò diuinisque laudibus, moribus prætereà componendis ornandisque, ostendit Musicam (si tamen non lymfata sed pudica sit ac modelata) conferre plurimùm. Astrologiæ quoque mirum est quàm copiosè prosequatur vtilitates. nam & nauigationi (inquit) magnopere confert, & Agriculturæ quibus carere haud potest humanũ genus: & ad peruidendas ac percipiendas anni temperaturámque varietates, adde etiam Medicinæ opportunitates, momentum habet maximum. nam cœlestium corporum interuallis, Mundi figuræ, ratis Cœli astrorúmque conuersionibus, intelligendis, vnde nisi desipimus, mirificè ad Diuinam sapientiam ac prouidentiam agnoscendam attollimur, percommodam esse, nemo inficietur. Hæc & id genus alia de Astrologiæ commodis Magnus hic Author. qui rursus monet Dialecticam, quippe quæ doceat diuidendi, definiendi, ac demonstrandi rationem & viam, tum captiosis sophistarum argumentis diluendis, tum veritati ipsi peruestigandæ atque tuendæ, valere plurimùm. Denique longiùs sanè quàm institueram, protrahatur oratio si fructus item & vtilitates percensere velim, quæ (si Clementem audimus) ex reliquis Philosophiæ partibus, humanarúmque disciplinarum omnium studio & tractatione tum agendo tum contemplando capere liceat: mihi enim vt exitum aliquando inueniat nostra oratio, multa etsi præclara prætereunda sunt de industria.

Neq. verò a Clementis sententia discessit eius Auditor Origenes qui sanè, vt aliquid ex eo delibē quàm breuissimè, disserte ostendit humanã eruditionem, veritati, prudentiæ, virtuti deinde nec

Dei ipsius cognitioni seruit: ac propterea Philosophiam humanasque doctrinas nihil aliud existimandas aut appellandas quàm veritatis studium & cognitionem, recteque viuendi rationem, inprimisque Diuinæ sapientiæ asseclas & administras. Quo nomine Abimelech duosque illius socios, qui tandem cum Isaac ineunt fœdus, atque ab eodem excipiuntur conuiuio, eleganter retulit ad tres Philosophiæ partes, quæ cum Theologia coniunctæ, cœlestibus diuinorum oraculorum dignantur epulis.

Jam verò Theodoretus, hoc est is qui Græcos Authores diligenter peruolutauit expenditque, cum alia multa disseruit pro humanis disciplinis, tum illud edocuit, eas in boni veríque cognitione atque scientia versari: ac propterea non solùm omnium virtutum vias atque adeò Virtutem ipsam ac Sapientiam continere; verùm etiam ad diuinas disciplinas nobis aditum aperire, vnde in Cœlum, hoc est ad beatarum mentium domicilium, conscendamus. Quapropter eas cum ijs laudibus ornauit quibus senserat à Platone celebrari, tum vt Christiani viri eas toto pectore amplectantur & colant hortatus est. Id quod egregiè quoque fecit author grauissimus idémque sanctissimus, Damascenus. cum enim eos reprehenderet qui clamarent Philosophiam Christiano viro esse respuendam, docuit rerum humanarum & diuinarum cognitionem continere: nos Deo similes reddere: denique cœlitus delapsam à Patre luminum, à quo nihil nisi perfectum (id quod Apostolicæ quoque voces declarant) profectum est.

Sed dum propero Auditores ac studeo breuitati, video à me ex Græcis Patribus quamplurimos esse prætermissos, de quibus, ne præpostero ordine disputarem, ab initio dicendum fuerat. Nam & Magnus ille Areopagita Dionysius, Iustinus martyr, Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus, Nyssenus, Cæsariensis Eusebius, vterque Cyrillus, recurrit in mentem, qui multò antea totum hoc humanæ sapientiæ studium celebrarunt. Quanquam, vt ratio temporis habeatur, & verò ex Latinis cuiusdam saltem aliquid delibare liceat (horum siquidem testimonijs non vti nobis turpissimum esset) sat sit in præsentia ad reliquos Græcos veluti digitum intendisse ac prouocasse. præsertim verò cum ea quæ ex Clemente atque alijs referebam, de singulis humanæ sapientiæ partibus earumque vsu & commodis nos edoceant copiosè.

Sed vt iam ad Latinos deflectam, sanè Augustinus (quo caue putes quenquam ingenij ac sapientiæ laude clariorem floruisse aliquando) scribit Ethnicorum disciplinas ac Philosophiam torpentes animos excitare, atque a terrenis fluxisque rebus ad cœlestes ac sempiternas attollere: id quod sibi ipse euenisse scribit Ciceronis Hortensium lectitanti, in quo Philosophiæ laudes explicarentur. Quapropter eos qui Philosophiam pugnarent fugiendam, nil aliud moliri aiebat, quàm vt ne Sapientiam diligeremus & amplecteremur. Et egregiè quidem ac prope diuinè. Posuit enim Deus immortalis in conspectu hominis lucentem hunc Mundum tanquam pulcherrimum diuinæ artis ac sapientiæ spectaculum, atque vberrimam admirationis segetem, vt Opificis sapientiam contemplantes, & agnoscentes illum perpetuò diligamus ac veneremur. Et hac de causa cum moneret profanas doctrinas vtiliter vsurpari a nobis posse, & ad optimum vsum, non secus ac Dei populus olim Aegyptiorum opes Dei honori retulisset, conuerti ac reuocari, Nonne aspicimus (aiebat) quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus Doctor suauissimus & martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? vt de viuis taceam, quanto innumerabiles Græci? Quod prior fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat. Sic Augustinus. Qui sanè rursus liberales disciplinas sigillatim enumerat: ac quem quæque habeat vsum & vtilitatem multis magnisque demonstrat rationibus: quas tamen, ne sim prolixior, libenter prætereo. illud tamen non præteribo illud nobis acutè interim in mentem reuocare, Philosophiam nos de rerum omnium principio & authore Deo, déque admirabili eiusdem sapientia admonere ac docere, ac non modò diuina mysteria non spernere aut labefactare, sed etiam efficere vt non secus quàm veritas postulat illa explicemus & intelligamus. Neque verò ab Augustini sententia abfuerat vel Ambrosius, vel Hieronymus, vel quispiam alius qui deinde longo ordine consecuti sunt Ecclesiæ Patres: a quibus tamen, ne prolixiore oratione sim molestior, supersedeo. idque eò libentius, quòd Hieronymus fortasse opportuniore loco prodibit qui ab nascentis Ecclesiæ initiis ad suam vsque extremam ætatem, longo ordine illos recenseat qui disciplinas humanas coluissent in Ecclesia, nec sine magno humanæ societatis fructu ac

bono:

bono coluissent. Denique pro Latinis Patribus hac in re sint sacrorũ conciliorum summorũmque Pontificũ sanctiones atque decreta, quibus publicè fidelibus testatã esse voluerunt, Philosophiam cæteràsque humanas doctrinas iurè ac meritò retineri atque vtiliter cum diuinis quasi asseclas & administras, coniungi & copulari. Vt propterea Scholastici quoque Patres, qui posterioribus sæculis in Ecclesia floruerunt, inprimis verò summus humanæ ac diuinæ sapientiæ Doctor, B. Thomas, quem Scholasticorum Augustinum meritò appellaueris; Philosophiam, humanásque disciplinas pari studio & consensione retinuerint, quas veluti nobilissimas ancillas Sacræ Theologiæ ministerio non sine ingenti vtilitate ac decoro adhibere solent atque coniungere.

Sed quoniam aduersarij sacrarum literarum & symbolis & præceptis ac documentis agunt (si tamen apposite intelligentérque agunt; de qua re disceptabimus postea) age dum obsecro iisdem agamus ipsi quoque, & candidè synceréque (hoc est Patres ipsos sectantes) illa ad humanas artes ac disciplinas tuendas referamus.

An non sapientissimus Vniuersitatis Procreator ac bonorum omnium Author Deus tum Solem tum Lunam & stellas condidit, atque illum quidem vt præesset diei, has verò vt præessent ac lucerent nocti? sic sanè. nam hac quoque de causa Pater luminũ appellatur. Quis igitur non videat Solem quippe qui per diem coruscat ac fulget, Sacræ Theologiæ, Lunam & Stellas quæ a Solis splendore ac luce longo interuallo superantur, Philosophiæ humanarũmque doctrinarum, germanum esse symbolum ac simulacrũ? præsertim verò cum humanæ doctrinæ a diuina sapientia suam accipiant lucem ac decus, non secus ac Luna & Stellæ lucem illæ suam a Sole accipiunt ac mutuantur. Vt omittam humanas doctrinas omnes, si cum diuina comparentur, vix ac ne vix quidem splendorem ac decus referre vllum, perinde ac Luna & Stellæ præsente Sole lucem atque splendorem amittunt. Hinc nonnulli tria munera a Magis oblata ad tres referunt Philosophiæ partes, quibus illi excellerent: idque ea de causa, quòd hæ etiam quippe quæ diuinitus acceptæ sunt, ac Deo authori suo debentur, offerendæ sint diuino Regi. aurum etiam & argentum, quibus expoliari Aegyptios iussit Deus, eleganter transferunt

ferunt ad Gentium eloquentiam & sapientiam, quæ a nobis vsurpanda, & in meliorem vsum transferenda sint. Alij per fermentum ac mel, quorum primitias non adolere in sacrificium, sed offerre tantùm iubebantur Hebræi, Ethnicorum eloquentiam atque doctrinas intelligunt quas Domino offerre deceat. Nonnulli etiam acutum gladium ex Goliæ manu extortum a Dauide, Philosophiæ aptant, qua insultantes Hæretici confodiendi sint: ac tres puteos, visionis scilicet, abundantiæ, iusiurandique, triplicem in Patriarchis sapientiam, quæ naturæ, morum, disserendique rationem tradit, designare existimant.

Hinc etiam & Oseam ex fornicaria muliere, & Abraham ex Agar antequam ex Sara, liberos suscepisse; hoc est ex profana Philosophia, priusquàm ex sacra, fructus collegisse monent: & Moysem, alienigenam, humanam scilicet eruditionem, in vxorem accepisse, quæ ad liberalem educationem habet vtilia multa. Sed & illud accommodatum est ac scitum, quod captiuam mulierem, tametsi alienigenam, in vxorem duci permittebat Deus, abrasa tamen cæsarie, abscissis vnguibus; mutata denique veste: id quod externam sapientiam significare autumant, quam superfluis resecatis, externóque fastu in Christianam humilitatem conuerso, a nobis excipi volunt. Eodem quoque nomine Moabitidem mulierem ad Dei populum adductam affirmant, quo nimirum Ethnicorum Philosophia non repudiaretur aut exularet, sed cum diuina intimè coniungeretur. Comparant etiam Philosophiam cum admirabili scala illa quam per visum Iacob aspexit, eam videlicet ob causam, quòd per ipsam tanquam per gradus ascendamus ad rerum diuinarum contemplationem. Quibus omnibus addunt nihil aliud significari ancillarum illarum nomine, quæ (vt plerique exponunt) vocantur ad arcem, nisi humanas doctrinas, quæ tanquam ancillæ ministrant cœlesti Philosophiæ: nihil demonstrari varietate illa qua diuinus Psaltes ornari vidit deauratum Reginæ vestimentum, nisi liberales Græcorum artes ac disciplinas, quæ Sacræ Theologiæ, quippe doctrinarum Reginæ, seruiunt, eius veluti vestem decorantes. Hæc symbola, quibus sanè vt ijs quoque suffragijs atque præsidijs vtar quibus nulla potest subesse obscuritas, & verò pondus habent maximum; Salomon mirificè fauet ac suffragatur: quandoquidem cum de Sapientia loqueretur & natura-

lem Philosophiam æstimaret, vocauit illam Dei scientiam. idem etiam monuit, a Domino omnem sapientiam esse profectam: ac propterea nos hortabatur vt intelligamus sermones prudentiæ, versutiásque verborum, parabolas & obscurum sermonem, dicta sapientum & ænigmata. Quæ sanè (si Hieronymo credimus) propria sunt Dialecticorum atque Philosophorum. Atque huc pertinet diuinum illud lumen quod sanctissimus vates affirmabat in nobis impressum esse. Huc quòd Deus excellenti sapientia ornauit Adamum, Salomonem, & Beseleel: quorum priores rerum naturalium ac ciuilium, posterior rerum fabrili opere gerendarum notitiam perfectè callebat. Huc quòd Moses omni Aegyptiorum sapientia dicitur imbutus: Daniel omni eruditionis genere instructus: cautus in omni doctrina ac disciplina memoratur: qui sanè si huiusmodi disciplinas, aut perniciosas, aut vtilitatis expertes reperissent, vitassent sanè illas, quemadmodum tum reliquas eius gentis superstitiones, tum delitias ac regias epulas vitarunt. Huc etiam multa pertinent quæ attigit Apostolus dum loqueretur de Ethnicorum sapientia. Nam præterquam quòd ex ijs quæ sub aspectum cadunt, percipi ait quæ solo cernuntur animo, quod est germanum Philosophiæ munus, sanè cùm Areopagitas compellaret, tum profanam illam aræ inscriptionem

Ἀγνώστῳ, τῷ θεῷ

vsurpauit: tum eam heroici partem ex Arato arripuit,

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν,

vt fidei nostræ suaderet veritatem. Atque huc pertinet quod vt Corinthios Titúmque ipsum, quòd est Ecclesiæ tam præsides & administros quàm subiectos populos, ad prudentiam verámque pietatem institueret, & Menandri Senarium illud ex Thadia afferebat,

Φθείρουσιν γὰρ ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

& Epimenidis testimonium vrgebat

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Accepistis, Auditores Præclarissimi, ac pro vestra sapientia, vt spero, æstimastis, rationes varias & multas, ac ni magnopere quidem fallor, perspicuas & graues; quibus Philosophiæ humanarúmque doctrinarum dignitas atque præstantia declaratur. Audistis etiam quàm egregiè vndique tum Ecclesiæ Patres

tum

rum inprimis diuinæ literæ iisdem patrocinentur & faueant. Quapropter nihil est quod in præsentia vel Trismegisti rursus, vel Pythagoræ & Platonis, vel Aristotelis, aut etiam Galeni, qui sanè luculentam pro ingenuis disciplinis Disputationem habuit; seu Plutarchi, quem bonarum artium præconem fuisse constat; aut aliorum Ethnicorum qui nostras hasce disciplinas celebrarint, sententias ac laudationes proferam, quas earum vituperatoribus opponam. Nam vt omittam sententiam nostram altiùs fuisse confirmatam quàm vt nouis egeat argumentis, sanè vires priùs ac dies me deficiant, quàm vel obsignatas istorum omnium tabellas excipere ac proferre valeam.

Eò potiùs conuertenda esset oratio, vt, quod paulò ante pollicitus sum, Aduersariorum argumenta diluerem, atque adeò illorum temeritatem audaciámque retunderem. quin etiam eorundem machinas (nam id quoque receperam), in authorum caput perniciémque conuerterem. Quod tamen, ne orationem longiùs quàm par est, protraham hodierna luce, ac singulari patientia & humanitate vestra abuti videar, in diem insequentem reijciam. Quod si rem tantisper differo, enitar sanè vt cum aliquo fœnore fidem liberem meam. Ita quidem ingenuæ artes ac disciplinæ quantum in nobis erit, in ALMO HOC GYMNASIO perpetuò vigebunt & efflorescent.

Siue Actio III. in Philosophiæ humanarumque doctrinarum obtrectatores.

HABITA

In Almo Urbis Gymnasio, dum pergeret in instituto Philosophiæ interpretandæ munere.

CARNEADEM ferunt cum Romam Atheniensium legatus venisset aliquando, & in Curiam ac Senatum de more introductus esset, tam disertè & copiosè exposuisse quæ ab Atheniensibus accepisset mandata, vt omnium aures atque animos sua ille facundia eloquentiáque compleuerit. Hic igitur vt suæ rursus eloquentiæ significationem daret, rursúsque Romanorum aures oblectaret, biduum adhuc postulauit in quo sibi dicendi potestas fieret. Quod cum impetrasset, pro Iustitia primùm tam loculentam orationem habuit ac perdisertam, vt Senatum vniuersum incredibili iucunditate affecerit, atque in sui admirationem omnes conuerterit. Tum posterodie, ne suspicantibus quidem illis, pro iniustitia tam grauiter copioséque disseruit, vt nemo non eius oratione commotus sit. Itaque grauissimus atque integerrimus Senator Cato eum quasi bilinguem ex Vrbe primo quoque tempore dimittendum existimauit.

Ego verò pro Philosophia sic mihi dicendum proposui, vt cum eam semel atque iterum commendauerim, pari constantia & studio eandem tertio quoque mihi ornandam celebrandámque decreuerim, præsertim verò, vt obtrectatorum argumenta, quoniam attingere illa necesse fuit ac persequi, sigillatim iam coarguam: atque illorum machinas in eos ipsos retorqueam. Vt enim inertissimi defensoris fuisset aduersariorum dissimulare argumenta, æqui & ingenui ea proferre & enarrare, ita iisdem resistere ac repugnare iustissimum: eadem etiam tanquam è manibus arma illis extorquere, iisdémque iu-

gulandis adhibere, gloriosum. Quanquam antequam cominus planè cum hostibus ijs congrediar, facere non possum, quin Hieronymi hoc est eius qui Hebraicam omnem, Græcam, Latinam denique eruditionem peragrauit animo, locum, eúmque, si quo modo possim, memoriter totidémque verbis, referam. Spero enim fore vt hinc hostes commodè aggredi liceat atque lacessere.

Ergo cum magnus hic Author doctissimorum virorum studium vel ab Christianæ Ecclesiæ incunabilis agnosceret & quantopere ingenuarum disciplinarū amore & cupiditate flagrassent, reputaret; Iosephus (inquit) antiquitatem approbans Iudaici populi duos libros scripsit cōtra Appionem Alexandrinū Grammaticū, & tanta secularium profert testimonia, vt mihi miraculum subeat quomodo vir Hebræus, & ab infantia sacris literis eruditus, cunctam Græcorum bibliothecam euoluerit. Quid loquar de Philone, quem vel alterum, vel secundum Iudæum Platonem, Critici pronunciant? Curram per singulos. Quadratus Apostolorum discipulus, & Atheniensis Pontifex Ecclesiæ, nónne Adriano Principi Eleusinæ sacra inuisenti librum pro nostra religione tradidit? & tantæ admirationi omnibus fuit, vt persecutionem grauissimam illius excellens sedaret ingenium. Aristides Philosophus, vir eloquentissimus, eidem Principi apologeticum pro Christianis obtulit, contextum Philosophorum sententiis: quem imitatus postea Iustinus & ipse Philosophus, Antonio pio & filiis eius, Senatuíque librum contra Gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis, & resurrectionem Christi tota prædicans libertate. Sic primùm Hieronymus. & paulò post, Pātænus Stoicæ sectæ Philosophus ob præcipuæ eruditionis gloriam a Demetriano Alexandriæ Episcopo missus est in Indiam, vt Christum apud Brachmanas & illius gentis Philosophos prædicaret. Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyter, meo iudicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromaton libros, & totidem ὑποτυπώσεων, & alium contra gentes, pædagogi quoque tria volumina. Quid in illis indoctum, immo quid non è media Philosophia est? Hunc imitatus Origenes, decem scripsit Stromateas, Christianorum & Philosophorum inter se sententias comparans: & omnia nostræ religionis dogmata de Platone & Aristotele, Numenio, Cornutóque confirmans. Scripsit

& Miltiades contra gentes volumen egregium. Hippolytus quoque & Apollonius Romanæ Vrbis Senatores propria opuscula condiderunt. Extant & Iulii Africani libri, qui temporum scripsit historias: & Theodori, qui postea Gregorius appellatus est, viri Apostolicorum signorum atque virtutum, & Dionysii Alexandrini Episcopi: Anatolii quoque Laodicenæ Ecclesiæ Sacerdotis, nec non presbiterorum Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Eusebii Cæsariensis Episcopi, & Eustathii Antiocheni, & Athanasii Alexandrini: Eusebii quoque Emiseni, & Triphillii Cyprii, & Asterii Scythopolitæ, & Serapionis Confessoris: Titi quoque Bostrensis Episcopi: Cappadocúmque Basilij, Gregorii, Amphilochii: qui omnes in tantum Philosophorum doctrinis atque sententijs suos refarciunt libros, vt nescias quid in illis primùm admirari debeas, eruditionem seculi, an scientiam scripturarum. Veniam ad Latinos. Quid Tertulliano eruditius, quid accutius? Apologeticus eius, & contra gentes libri, cunctam seculi obtinent disciplinam. Minutius fœlix Causidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octauius est, & in altero contra Mathematicos (si tamen inscriptio non mentitur Anthorem) quid gentilium scripturarum dimisit intactum? septem libros aduersus gentes Arnobius eduit, totidémque discipulus eius Lactantius: qui de ira quoque & Opificio Dei duo volumina condidit: quos si leggere volueris, dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτομὴν reperies. Victorino martyri in libris suis licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas. Cyprianus quod Idola Dij non sint, qua breuitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum & sensuum splendore perstrinxit? Hilarius meorum confessor temporum & Episcopus, duodecim Quintiliani libros & stylo imitatus est & numero: breuíque libello quem scripsit contra Dioscorum Medicum, quid in literis possit, ostendit. Iuuencus presbyter sub Constantino historiam Domini Saluatoris versibus explicauit, nec pertimuit Euangelij maiestatem sub metri leges mittere. De cæteris vel mortuis vel viuentibus taceo, quorum in scriptis suis & vires manifestæ sunt & voluntas. Nec statim praua opinione fallaris, contra gentes hoc esse licitum, in alijs disputationibus dissimulandum: quia omnes penè omnium libri, exceptis his, qui cum Epicuro literas non didicerunt, eruditionis doctri-

naéque plenisſimi ſunt. Hæc inter cætera magnus hic Author.
Quæ cum ita ſint, mirum eſt quî tandem Aduerſarij noſtri Virtutis & Sapientiæ, quin plerique Chriſtianæ fidei, cultores videri velint, quique ſe totam hanc Contentionem diuinæ ſapientiæ gratia ſuſcepiſſe profiteantur; nec tamen cenſeant ſibi in eorum veſtigijs ſeu ſtudijs inſiſtendum, qui Sapientiam toto pectore amplexi ſunt, ac fidem noſtram glorioſis vigilijs propagarunt.

Sed iam dicamus de ſingulis. etſi enim quæ ex Hieronymo commemorauimus, apud æquum rerum æſtimatorem ſatis declarant aduerſatiorum iniquitatem, Iubet tamen cominus planè cum illis congredi. Ac primùm quidem cum Seneca qui primus in acie ſe ſe offert, decertemus. Et ſanè cum ſeptem integros libros conſumpſerit in Phyſicis quæſtionibus, inconſtantiam illi hoc tempore liceret obijcere, qui quod coluit ſtudium, tam acriter reprehendit. ſed vt perhumaniter cum illo agam ac liberaliter, illud commemorabo, videri tandem ſibi ipſum moderationem tanquam frenum quoddam inijcere aut adhibere in Philoſophiæ ac doctrinarum accuſatione: nam fatetur eas animum ſaltem præparare ad Virtutem. Siquidem poſt longas illas querelas, Cur ergo (inquit) liberalibus ſtudijs filios erudimus? non quia virtutem dare poſſunt, ſed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa (vt antiqui vocabant) literatura per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, ſed mox percipiendis locum parat. ſic liberales artes non perducunt animum ad virtutem ſed expediunt. *Hæc & alia multa* prudentiſſimus Philoſophus. Quamobrem cum eam Philoſophiæ partem quæ mores inſtituit ac vitam, diuinis propè laudibus celebret, cæterarum verò diſciplinarum tractationem virtuti inſeruire fateatur, ſententiæ noſtræ fauet non mediocriter. Quod ſi acriter adhuc inſectatur Philoſophos, quòd ſcientiam negarent aſſentionémque prohiberent, aut etiam curioſiùs philoſopharentur, id ſanè minutos quoſdam Philoſophos, vel potiùs Sophiſtas, attingit, non veram Philoſophiam. An non tibi minuti Philoſophi ne dicam Sicophantæ videntur ij qui ad ſyllabas vſque deſcendunt: qui de coniunctionis, propoſitioniſque proprietate contendunt: qui de leuiſſimis voculis ne dicam nugis altercantur? Non ne Sophiſtæ habendi ſunt ij qui pugnant aut nihil planè eſſe, aut ea quæ ſeſe oculis offerunt in hac vniuerſitate, verè nõ

eſſe,

esse, aut nihil magis esse quàm non esse? At Sophistas istos, minutos Philosophos illos, insectatur Seneca. Et huc pertinet, quod Pyrronios, Megaricos, & egregios huius ordinis philosophos insimulat: huc quod ad extremum clamat, Illi mihi non profuturum præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verū: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est nisi dubium: Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi: Si Parmenidi, nihil esse præter vnum: Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? Quid ista quæ nos circunstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis & fallax. Non facilè dixerim vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, Nihil scire.

At verò quæ M. Tullius malè moratis Philosophis obijciebat, ea nihil planè obsunt Philosophiæ: id enim ipsemet ostendit statim agrorum similitudine. Nam vt agri (inquit ipse) non omnes frugiferi sunt qui coluntur, falsúmque illud & improbè,

Etsi in segetem sunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipsa suapte natura enitent:
Sic animi non omnes culti ferunt.

Atque vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. ita est útraque res sine altera debilis. Cultura autem animi Philosophia est, quæ extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos, éaque mandat his, & (vt ita dicam) serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. Hæc Cicero. qui sanè vt alibi appellat Philosophiam animi medicinam, vitæ ducem atque parentem, artium matrem, vitiorum expultricem, virtutis indagatricem, magistram morum ac disciplinæ, munus inuentúmque Deorum: útque eandem contendit caliginem pellere ab animo, vitæ tranquillitatem largiri, terrorem mortis auferre, & (vt alia multa prætercam) totam frugiferam & fructuosam esse; ita etiam hoc in loco mira consensione negat animos sine Philosophiæ cultura frugiferos esse posse. Vt propterea quamuis magnum sui desiderium reliquerit nobis Ciceronis Hortensius, in quo copiosissimè

ſimè defendit ornauitque Philoſophiam, grauiſſimè tamen ſuam ſententiam teſtatam reliquerit.

Porrò Senatusconſultum quo Rhetores ac Philoſophi ab Vrbe (id quod Lacædæmone etiam accidiſſe legimus, ſunt pulſi, reuera ea tantùm de cauſa hoc decreuit, quòd adoleſcentes earum diſciplinarū cupiditate incenſi, viderentur ab armis quibus vnis Imperium & parauerant & tuebantur, ad otium auocari. Quod ſanè temerè potiùs quàm ſapienter factum eſt: perinde ac temerè Lacædæmones rurſus imitarentur Romani dum ſua ſtudia ad arma potiùs referrent, & ad cæteras nationes ſubigendas; quàm ad pacem ac moderatum imperium.

Age verò de Veſpaſiano dicamus, qui ſanè expulit Philoſophos, non quòd apud eum malè audiret Philoſophia, ſed propter tumultus & errores, qui a Demetrio Cynico atque aliis non bonis Philoſophis diſſeminarentur: quibus etiam in Principem atque Vrbis perniciem vulgus ſolicitaſſe dicebantur. Nam alioquin Philoſophorum contumaciam (ſi Suetonio credimus) leuiſſimè tulit. Quanquam quæ magna illi tribui poteſt laus, qui Philoſophos pellens, Muſonium Babylonium quem alterum prope Apollonium Tyanæum dixeris, retinuit? Certè Nero ac Domitianus qui virtutes ipſas conabantur exſcindere, & in Philoſophis pellendis, perinde atque in Ciuibus necandis, mirificè conſenſerunt, hoc vno viſi ſunt, quàm Veſpaſianus cordatiores, quòd eos qui magicas artes tractarent, haud paſſi ſunt in Vrbe verſari. Poſterior enim Muſonium quoque Babylonium, qui tamen fuerat Veſpaſiano charus, ab Vrbe exulare iuſſit: prior Magos omnes ac diuinos, vt tandem aliquando ſe illorum artibus deluſum ſenſit, exagitauit atque profligauit. Quanquam haud magnopere mirarer in Philoſophos etiam, dū ſine delectu eos expulit omnes, non ſine temeritate aliqua animaduertiſſe, qui in innocentem Dauidis ſtirpem crudeliter deſæuiſſet, ac quod fuit omnium flagitioſiſſimum, Meſſiæ affectaret nomen, idque vel miraculis confictis turpiſſimè. Denique ſic habeto. Quemadmodum Ariſtophanes, Pacuuij, Timones, Luciani, Iuuenales, Rhetores denique, Comici, Satyricique multi in Philoſophis ridendis, ridendi ſunt: ita etiam Nerones, Veſpaſiani, ac Domitiani, quin & Spartiates, Argiuci, Thebanique in iiſdem Philoſophis explodendis, explodendi ſunt ac deſpiciendi.

Nam

Nam quod ætate hac nostra, & superiore etiam, doctrinarum splendore apud Catholicos vndique coruscante, non Agrippa solùm, sed hæretici quoque multi, eas detestentur: ac Philosophos non modò Vrbe, vt a Domitiano factum est, sed orbe pellendos clament, nil mirum. Nam præterquamquod Donatistas, atque huiusmodi alios quosdam sui similes imitantur, quid est quod miremur lupos id machinari vt caulæ euertantur, & canes ab ouium custodia submoueantur?

Iam verò Chrysostomo Chrysostomum oppono: atque ab ipso in fidei obtrectatores exardescente, ad pacatiorem prouoco. Qui sanè vt intelligeremus adulterinos Philosophos non Philosophiam in vniuersum a se damnari, conqueritur, sapientiam in malum vsum fuisse conuersam: ac propterea comparat illam cum vino, corporisque robore, quæ natura bona sunt; præpostero vsu mala. Deinde cur obsecro tu vir sanctissime tot Philosophorum volumina peruolutasti? tot eorum decreta didicisti? Ego verò, vt eos refellerem atque exterminarem. At hac saltem ratione Christiano viro concedere debes eorum vsum. Quanquam si tot clarissimorum virorum sententias, tot etiam rationes vrgeam, quibus efficitur cautis viris ac moderatis Pphilosophiæ studio nullo modo esse interdicendum, an non libenter fateberis non modò ad Ethnicos qui diuinis oraculis fidem nequaquam habent refellendos, imò & erudiendos, valere plurimùm; verùm etiam imbecillis, rudibus, in fide etiam nutantibus iuuandis, confirmandisque; mortalibus denique omnibus, prudentia atque artibus quibus publico priuatoque bono consulant, perpoliendis, esse pernecessariam? Ita sanè: nam id planè Apostolum fecisse video dum Infideles Areopagitas ad veritatem, fidelem Titum ad prudentiam, imbecillos Corinthios ad moderationem, informare ac prouehere niteretur.

Atque hac ipsa ratione illum Iudæis Iudæum, Græcis Græcum, omnibus omnia, factum esse opinatus sum. Quo consilio diuinum quoque Psaltem cum Hebræis egisse monui aliquando. Quin etiam iam minimè repugnarem, quæ ad Naturæ atque Vniuersitatis cognitionem pertinent, vbi sacris literis explicandis vsui esse possint, ex Philosophorum fontibus meritò hauriri: ac proinde verissimè tradi, Cœlum globosum esse atque rotundum; varijs quoque orbibus variari ac distingui:

Sydera etiam suis esse infixa sedibus, ac potiùs ad circulorum conuersiones quàm per seipsa conuerti: atque huiusmodi alia doceri, de quibus aliquos apud nostros, méque interdum, addubitasse memini. Neque enim veritas pugnat cum veritate, aut recta ratio, moderatáque inuestigatio diuinorum mysteriorum assensioni obesse vllo modo potest. Sic fermè Chrysostomus.

Neque verò aliter de Nazianzeno iudicauerim. non enim veros Philosophos, sed ementitos tantùm respuit ac temerarios, vanáque ac perniciosa dogmata damnat quæ eo tempore Iulianus inter cæteros in Christianam fidem impudentissimè iactabat, non solida atque germana. Atque hoc nomine Philosophos appellat Patriarchas Hæreticorum: nimirum quod Hæretici huiusmodi decretis quorum turpitudines etiam attingit, vti non dubitarent. Nam quanti fecerit veræ Philosophiæ studium, tum ijs laudibus declarauit; quibus ob excellentem humanarum doctrinarum notitiam celebrat Basilium: tum suimet ostendit exemplo cum externa sapientia ad miraculum propè fuerit excultus. Quocirca nefarium Apostatam Iulianum qui cum non sacris sed profanis ratiocinationibus fuit agendum, ijs ipsis quibus ille Christianis insultabat Ethnicorum armis, non oppugnauit solùm, sed expugnauit ac fregit. Quod si interdum Philosophos omnes carpere visus est, atque humanæ Philosophiæ authoritatem in vniuersùm eleuare, id sanè accidit partim, quòd illorum mores ac vitam spectaret potiùs quàm præcepta: partim quòd eam conferret cum diuina Philosophia, apud quam ceu stellæ coruscante Sole, splendorem omnem ac decus amittit. Nam idcirco in Iambis canebat rem bonam secutos Philosophos, sed non benè: eosdémque ostendebat humanæ gloriæ ac libidini seruisse: cum tamen ibidem ex variis Philosophorum sectis copiosè demonstraret nihil virtute melius atque præstantius reperiri. Quid plura? Nazianzenum diligenter euoluas: atque cum intelliges ex Ethnicorum scriptis, præsertim verò ex Platone, innumera propè non dicam ad Philosophos refellendos, sed ad Pietatis dogmata explicanda & illustranda, deriuasse in suos libros. Venio ad Eusebium, quo cum agam paucis. hic enim primò Ethicorum sapientiam confert cum Christiana: quod dum fit eam sanè non inferiorem esse solùm, sed ne legitimè quidem conferri posse, & fateor & prædico; vsque adeò longo re-

go re-

go relinquitur interuallo. Deinde in ijs libris in quibus exagitat Ethnicos, aut vna aut maximè spectat ea quæ ad eorum cerimonias ac religionem seu potiùs superstitionem attinent: vt nimirum huius fœditate ac portentis patefactis, Ethnicis qui Christianis quasi auitæ religionis desertoribus calumniam creassent, impurissimum os obstrueret. Nam alioquin Eusebius externam sapientiam, atque Academicorum inprimis plus satis interdum suspexisse videri potest.

Porrò autem Hieronymus, si quis rectè illum euoluat, dubitationi locum reliquit nullum. etenim externas literas esse necessarias non modò non inficiatur sed profitetur: ac propterea Origenem, Methodium, Eusebium & Apollinarem celebrat qui hac ratione infensissimis Christiani nominis hostibus Celso atque Porphyrio fortissime restitissent. Contra verò testatur Cyprianum hac in parte minimè fuisse laudatum, cum aduersus Demetrium, hoc est Idololatram, Prophetarum & Apostolorum testimoniis vsus fuisset potiùs quàm Philosophorũ & Poëtarum: quibus ad veritatem ipsam mortales docendam vti licere testatur sæpè. Immo verò in Epistola quoque ad Damasum, vbi profanas doctrinas nonnihil improbare visus est, tandem vt quam alibi docuerat veritatem, omnino retineret, sic scripsit. Huius sapientiæ typus & in Deuteronomio sub mulieris captiuæ figura describitur, de qua diuina uox præcipit vt si Israëlites eam habere voluerit vxorem, caluitium ei faciat, vngues præsecet, & pilos auferat, & cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Hæc, si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaque & nos facere solemus quando Philosophos legimus: quando in manus nostras libri veniunt sapientiæ secularis: si quid in eis vtile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus. Si quid verò superfluum, de Idolis, de amore, de cura secularium rerum, hæc radimus, his caluitium inducimus, hæc in vnguium morem ferro acutissimo desecamus. Hæc Hieronymus. Vt propterea dum reprehendit non modò Rhetorum ac Poëtarum, sed Dialecticorum Philosophorúmque lectionem, partim in corruptos istorum mores inspexerit, qui (vt est apud B. Paulum) humanam gloriam sectarentur, libidinique & auaritiæ seruirent: partim obiurgare illos voluerit fideles, qui curiosiùs ac sine delectu vllo philosopharentur,

rentur, quique his studiis deliniti, spernerent sacrarum literarum studium: partim Ethnicorum audaciam reprimendam censuerit, qui pertenui humani ingenij ac Philosophiæ luci temerè præfidentes, clarissimam Christianæ fidei lucem negligerent. Sed inprimis præposterum Philosophiæ vsum, ementitósque Philosophos appetijt suis telis: cum ij Philosophiæ nomine ac studio abutentes, mirificè obessent fidei propagationi. Vt interim omittam inter eos Philosophos extitisse neminem, qui non fuerit variis erroribus implicatus: ac proinde non iniuriosè eorum authoritatem in vniuersùm eleuari.

Lactantius autem accomodatè fortasse premit M. Tullium, qui cum tantopere extolleret Philosophiam, assensionem tamen prohibebat, atque idololatriam quæ cum philosophia pugnat, sectabatur. Sed quoniam ad vnum M. Tullium, aut ad summum ad nouorum Academicorum instituta, traducit generalem quæstionem, haud satis video quo pacto cæteras sectas, philosophiámque in vniuersùm attingat. At enim id facit dum ait, multos idcirco nutasse in fide, quòd ex Poëtarum, Rhetorum atque Philosophorum scriptis venenum vnà cum melle hausissent. Facilè dicuntur ista: sed quod Poëtarum interest ac Rhetorum, non tam facilè ostenduntur. A Poëtis enim quippe qui obscœnitatibus referti sunt plerique magnam sanè morum corruptelam profectam esse non inficior. Fateor etiam per Rhetores, qui plerunque popularem auram captarent, aut auaritiæ mancipati essent, aliqua incommoda fuisse humanæ societati importata. At quo pacto hæreses ex illis hauserint fideles, incompertum habeo: nisi tamen Gnostici aliqui, aut huius fariaæ homines proferantur, qui ex Poëtis chaos atque alia quædam perpauca siue proferre siue obtendere solebant, vt suas ineptias, si quomodo possent, adornarent.

At verò si non ex Poëtis vsque adeò & Oratoribus, ex Philosophis saltem expressæ sunt hæreses non paucæ. Esto: sed vel ex ementitis Philosophis vel ex veris: si ex prioribus, iam hos, vbi Christianæ fidei aduersentur, repudiandos esse non fatemur solùm, sed profitemur. si a posterioribus, id verò non ipsorum culpa, sed legentium improbitate ac temeritate factum est. Et enim ex diuinis literis, quæ è regione cum hæresibus & falsitate pugnant, hæreses innumeras ab improbis ductas videmus; quid

mirum

mirum si ex humanis etiam nonnunquam per improbitatem sint deriuatæ? Nam tu certè Lactanti, qui erroribus atque hæresibus non cares, has non tam ex philosophis quàm ex sacris voluminibus, tuo tamen arbitratu expositis, collegisti. Ergo tua bona cum venia, peruersa dogmata eliminabimus, excipiemus vera. Atque hoc pacto Philosophiam, quoniam veræ sapientiæ indagatricem esse volumus, retinebimus. Tametsi interim non negabimus, te etiam qui Arnobium præceptorem secutus, Ethnicos fidei oppugnatores oppugnasti, non mediocrem pietatis & eloquentiæ, immo & sapientiæ interdum, laudem mereri.

Sed te iam Tertulliane appello, qui passim Philosophos proscindis ac damnas, atque inprimis clamas esse Patriarchas hæreticorum: ex Philosophorum ingenio hæreses omnes animari: a Philosophia hæreses subornari: subtiloquentiaéque ac Philosophiæ regulis hæreses omnes constare: atque illud primùm a te requiro; vnde tandem (vt innumeras hæreses prætermittam, quibus vniuersæ Philosophorum sectæ refragantur; tantum abest vt faueant) tuas illas collegeris hæreses, quibus Vatiniano odio insectaris secundas nuptias: pœnitentibus mœchis claudis Ecclesiæ gremium & (vt prætercam cæteras quæ sunt plurimæ) Montanum, cuius etiam sectator factus es, Paracletum fecisti. An tu hos errores (miser) è Philosophorum fontibus hausisti? si negas, iam calumnias abs te in Philosophos conflatas ipsemet dissoluis ac destruis: si affirmas; hos obsecro mihi fontes apud philosophos ostende. Quanquam cum non philosophorum decretis, sed diuinis scripturis, præposterè tamen a te expositis, tuas istas hæreses tueri conatus sis aliquādo, ac vel illud Iohannis, Cum venerit spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem, insanissimo Montano de cuius cupa perpotasti, turpissimè aptaueris, subterfugium tibi superest nullum. Deinde illud mihi respondeas velim, cur tantopere Ethnicorum scripta philosophorúmque decreta euolueris. Etenim illud verissimè affirmari potest, neminem ex Patribus (si tamen vnum atque alterum exceperis) reperiri, cuius lucubrationes plus aliquid quàm tuæ oleant Ethnicorum disciplinas, præsertim ex Academia. Nam ingens quidem rerum externarum copia cernitur in Nazianzeno; maximè verò vbi obruit Iulianum: incredibili etiam earundem varietate

sparsus est Clemens, Iustinus, Eusebius: a quibus etiam haud longo interuallo superatur Lactantius. nam Origenem (si quæ extant tantùm, spectemus monumenta) inter hos ægrè retulerim. At tu, si tua scripta attentè legantur, quod attinet ad externam eruditionem, cum his omnibus decertasti: aliquos etiam superasti. Iam itaque cur perniciosa (vt tu vocas) horum librorum lectione fatigari tandiu volueris, respondeto. At verò me philosophari coëgerunt hæretici, quemadmodum & Rhetoricari: atque ad istos refellendos id feci. Accipio excusationem tuam: atque eodem quo tu in philosophia versatus es nomine, statuo idem studium esse retinendum. Quanquam tu quidem iniquus philosophorum fuisti Iudex, eorúmque scripta toruo inspexisti oculo: qui falsa dogmata non modò curiosiùs vestigas, improbásque liberiùs, recta verò dissimulas libenter ac præteris (id enim esset tolerabile) verùm etiam hæc ipsa interdum aut detorques, aut etiam immeritò repudias & culpas. Nam id vel errores in quibus de Deo déque humano animo differens lapsus es, declarant luculenter. Sed clausula hæc sit, me, si tu quidem verè atque ex animo statuas a Christiana societate omnino explodendam esse philosophiam; libentiùs tot Catholicorum Patrûm sententiam amplecti quàm tuam: præsertim verò quia cum non potueris nō sæpissimè vti philosophiæ initijs atque decretis, Platonísque interdum & aliorum quorundam sententias in tuum vsum (quancumque tandem illis retulens gratiam) conuertere, video te non rarò factis tua dicta refellere. Hæc ad Tertullianum.

Sed quid Prudentio? Eleganter sanè ille ac suauiter: sed tamen si quis rectè æstimet, non bonos Philosophos, sed ne Philosophos quidem insectatur carminibus illis, sed Christianæ fidei hostes cū enim in Christianæ fidei hostes inscribatur carmē, iniurij sūt Prudētio & cōtumeliosi, qui Philosophos, præsertim germanos, hoc est veritatis ac sapientiæ sectatores, inde perstringi volūt ac premi.

Sed a Prudentio ac poëta nobili ad egregium sapientiæ Magistrum, ad Salomonem inquam deuenio. qui sanè per occupationem pessimam (hiniam rah appellat ille) vel occupationem laboriosam intelligit, vt existimant quidam (verè enim doctrinarum studia laboriosa sunt) vel tristem atque molestam: ita vt pessima dici possit nostra hæc doctrinarum occupatio quia mirifi-

ficè affligere soleat corpus, non quia turpis sit ac flagitiosa. Dum verò de meretrice loquitur, atque huius mores describit, perperam sanè meretrix in philosophiam conuertitur, cum de vera meretrice loquatur. Nam si quem iuuet ad morum quoque institutionem, vt fit, sapientis huius dictum reuocare, saltem ad carnis illecebram & ad corporis voluptatem, quod scitè fieret, fuerat reuocandum. Nam ad philosophiam, nisi frigide omnino & importunè, traduci nullo modo potest.

De Apostolo autem nihil attinet dicere, non enim germanam sapientiam reprehendebat quámque nos eo docente Dei esse donum ostendimus, sed sapientiam huius Mundi, hoc est astutiam, de qua item scriptum erat, Comprehendam sapientes in astutia ipsorum. Ac profectò dum Sophistæ illi & Christiani nominis hostes speciosum sibi sapientiæ arrogarent nomen, atque adeò sibi sapientes viderentur, ac si quid tandem veri percepissent, eo etiam per improbitatem abuterentur, quid ni clamet magnus Dei Administer in huiusmodi sapientes, ac temerariam eorum increpet sapientiam? & eodem nomine reprehendebat quæstiones ac pugnas verborum: intelligebat enim has non ex vera Philosophia, sed ab adulterina quámque inanem fallaciam vocat, denique ex curiositate ac fastu, deriuari. Atque ementitam hanc sapientiam cui tantum tribuerent illi, placuit stultitiam appellare.

Sed iam expectet fortasse quispiam vt in Tragicas querelas illas quæ postremo loco excitabantur, tragicè exclamem atque inuehar. Sed quorsum? An non satis constat ruinas illas ac detrimenta quæ in humanam societatem ex Philosophorum spatiis deriuasse dicerentur, a falsis mendacibúsque Philosophis aut etiam ex præpostero doctrinarum vsu esse profecta? constat sanè, etenim Philosophia quæ vna Philosophiæ meretur nomen, a munificentissimo bonorum omnium Authore Deo in beneficij loco humani generis parenti primùm, tum cæteris mortalibus, concessa est, tantum abest vt a Dæmone malorum omnium architecto ac machinatore, inuenta sit atque disseminata.

Quæ cum ita sint, facessant iam obtrectatores importunissimi, & a Gymnasio hoc nostro absint quam longissimè. Nos e-

nim

enim Philosophiam humanásque doctrinas eo consilio amplectimur & interpretamur, vt mentem atque animum vera sapientia excolamus: vt amicis, vt patriæ, vt Religioni subsidio simus: inprimis verò vt ad Vniuersitatis Authorem Deum hisce disciplinis quasi quibusdam gradibus ascendamus, cúmque in dies magis ac magis (vt par est) veneremur. In quod sanè munus eò nobis diligentiùs est incumbendum, quòd in ornatissimo hoc Gentium Theatro ac Religionis arce versamur, vnde nationibus reliquis diuinæ humanaeque sapientiæ veluti fontem patêre oporteat, atque ad honestatem ac pietatem, &, vt semel dicam, ad Virtutem mortales vndique prouocari. vt proinde ex hac Academia atque Vrbe, cæteris vel Academijs, vel Vrbibus seu potiùs vniuerso terrarum orbi (id enim maximè optat sanctissimus Pontifex ac Pastor Clemens) ad benè beatéque viuendum, siue facem præferri, siue Ideam atque exemplum extolli, necesse sit.

DIXI.

In Funere Francisci Viduæ:

Qui dum & Iurisprudentiæ, quam publicè in Patauino Gymnasio interpretabatur, & Eloquentiæ ac Philosophiæ, laude floreret; ob egregiam verò pietatem morumque probitatem omnibus charus esset, in ipso iuuentutis flore extinguitur.

Hanc scripsit Author vt Amico optimo hoc quoque officij genus persolueret.

ETSI immaturo atque adeò acerbo Francisci Viduæ obitu sic afficior, Consessus ornatissime, vt a lachrymis difficilè, a dolore nullo modo, temperare possim; haud tamen committam quominus viri optimi, mihique summa necessitudine atque omnibus amicitiæ officiis ac studiis coniunctissimi, funeri præsto sim, vt breui saltem laudatione, hoc est aliqua eius virtutis commemoratione, postremum hoc officij genus illi persoluam. Quanquam enim inter lachrymas exarescit oratio, & dolor alacritatem dicenti adimit ac facultatem, malim tamen indisertus ac propemodum infans videri, ac ieiuna oratione vti, quàm meam erga amicum optimum, atque omni virtutum laude ornatissimum, voluntatem ac beneuolentiam non testatam relinquere.

Neque verò hoc tempore quicquam mihi dicendum puto de Viduæ nostri vel ortu, vel puerili educatione. etsi enim in Patauina Vrbe ortus est quam gentium propè omnium, omniumque doctrinarum, domicilium Theatrúmque meritò dixeris; & ex honestis parentibus est procreatus, quique in eam curam strenuè incubuerunt, vt a prima ætate tum bonis moribus &

pietate, tum verò puerilibus disciplinis imbueretur (id quod è sententia quoque illis accidit) ac diligenter excoleretur, me tamen haud iuuat ea commemorare, quæ vel ad alienam laudem pertinent, vel Viduæ nostro cum Patria, cum Parentibus ac Maioribus, aut etiam cum iis a quibus institutus est, communia videri possunt. Etenim eam solidam laudem existimo, eam veram gloriam atque perfectam, in cuius societatem nemo se se offert: ex qua nihil patria, nihil parentes aut maiores, nihil doctores atque magistri, nihil amici sociique decerpunt: sed quæ secundùm Deum tota Viduæ est, quámque ipse sibi vnus vigilantia, labore, studio, industria, peperit & comparauit.

Dicam igitur de excellenti illius virtute ac præclaris animi bonis, in quibus vna laus sita est, quibus ad Honoris Templum, ad honestæ Gloriæ fastigium, ad beatam denique vitam contenditur. Qua in re vt certos mihi fines constituam, vnde & recto ordine progrediatur nec longiùs vagetur oratio, dicam priùs de singulari illius facundia & eloquentia: tum de egregia illius doctrina & eruditione, sed inprimis de Iurisprudentiæ cognitione; ad extremùm de optimis illius moribus christianisque virtutibus, vnde tum amicis omnibus charus semper fuit, tum aditum (vt omnino arbitror) sibi in Cœlum ac beatam vitam aperuit.

Atque vt ab Eloquentia incipiam, quis obsecro nostro hoc seculo, aut etiam superiore, in hac Vrbe, etsi omnium doctrinarum ac virtutum laude clarissima, talem ac tantam dicendi virtutem & copiam ostendit adhuc adolescens? Cum enim summam ingenij, paremque memoriæ (id quod paucis sanè obtingere solet) vim atque vbertatem a Natura accepisset, & adolescentiam partim in orationis munditie & cultura, partim in Philosophiæ studiis, vnde oratio efflorescit, consumpsisset; breui tantum profecit, vt cum cæteri eiusdem ætatis adolescentes humanioris literaturæ ponerent tyrocinia, ipse iam Grammaticorum dumetis expeditus ac veluti in altum euectus, in Academijs declamaret, ac luculentas conciones haberet. Itaque mihi quidem cum eum nonnunquam audirem, ac satis animaduerterem in eo longè supra illius ætatis vsum, ingenii vim & rerum cognitionem, & memoriæ fœlicitatem, elucere; L. Lucullus redibat in mentem, in quo adhuc adolescente M. Tullius

cum

cum magnum ingenium atque optimarum artium studium, tum verò memoriam summopere celebrauerat. Quid plura? vix secundum & vigesimum annum exegerat, cum in amplissimo D. Antonij templo Guidi Panciroli Iuresconsulti sanè clarissimi, ac tota Christiana Europa celeberrimi, funus tanta eloquentia ornauit ac celebrauit, vt omnium aures orationis suauitate ac voluptate compleuerit, omnium animos admiratione perfuderit, apud omnes incredibilem sui amorem ac nominis prædicationem excitarit. Quapropter si quando huiusmodi laudationem perlego (perlego autem sæpè; extat enim publicis literarum monumentis) videor mihi summum illum Iurisconsultum, quantumuis eloquentia, memoria, Iurisprudentia, multarum denique magnarúmque rerum cognitione floreret, atque in Patauino hoc Athenæo è prima sede Ius Ciuile magna cum laude & celebritate doceret, castimonia quoque, pietate, sanctimonia, omnibus virtutibus excelleret, Viduæ industria sic expressum cernere, sic quasi tabulam benè pictam, & in optimo lumine colocatam, intueri, vt non satis mecum ipse statuere valeam, Panciroli ne singulares dotes, an Viduæ in illis exprimendis virtutem, magis admirer. Illud certè affirmauerim, Pancirolum dignum fuisse qui Viduæ stylo, non secus atque Alexander Apellis coloribus, exprimeretur.

Sed & egregie rursus Viduæ nostri enituit eloquentia, cum paulò post Angelo Matthæacio Comite Equiteque ornatissimo, ac Iurisprudentiæ gloria clarissimo, orbatum esset nostrum hoc Gymnasium. vnus enim Vidua præsto fuit, qui in celeberrimo item Beati Antonij templo magna hominum frequentia luculenta illum laudatione ornaret: ac nos, quibus breui temporis spatio duo illa Iurisprudentiæ lumina adempta essent, in tanto mœrore solaretur, atque Vrbis totius leniret dolorem. Quanquam enim dum illorum virtutes celebraret, vix quisquã esset qui geminam hanc iacturam siccis oculis aut saltem sine intimo doloris sensu audiret, quin Iurisprudentiæ studiosi geminum se vulnus accepisse, ac duos parentes optimos amisisse affirmarent & quererentur, eò tamen orationem conuertit noster Vidua, vt cum pietate mirifice floruissent, lætandum quoque nobis ostenderet. qui enim illos diligerent, quid ni lætarentur, cum reputarent eos huius vitæ solutos ærumnis, ad beatorum

domicilium (quod omnino sperabatur) euolasse, ac mortem hanc (cur enim aliter appellem mortalitatem hanc nostram?) cum vera vita commutasse?

Neque verò (vt redeam ad Viduæ eloquentiam) impari dicendi virtute siue historiæ vtilitates & commoda in florentissima Stabilium Academia est prosecutus: siue in Patauino Gymnasio ad Pandectas, quas appellant, ac Iuris regulas explicandas accessit. Quo tempore, qui eum audirent, non facilè profectò secum ipsi statuebant, maiorem ne eloquentiæ, an doctrinæ, copiam referret eius oratio. Illud tamen verissimè affirmari potest, Viduam in præclaro hoc munere septem integros annos tam egregiè versatum esse ac tanta semper & facundia, & pespicuitate, addo etiam subtilitate, Iuris Ciuilis dubitationes explicasse, vt non modò inter disertos Iurisconsultissimus (id quod de Q. Scæuola proditum est) aut inter Iurisconsultos disertissimus (quod L. Crasso accidit) verùm etiam inter vtrosque, quantum tamen illius pateretur ætas, imò verò longè supra ætatem, Iurisconsultissimus æquè ac disertissimus habendus esset. Sed de Ciuili eius scientia paulò post opportuniùs. Nunc de Eloquentia.

Quanquam dum huius argumenta varia profero & monumenta, video ex ijs mihi multa esse prætereunda, multa cursim attingenda: nisi aut humanitate ac patientia vestra abuti velim, aut quæ continenter de illius doctrina & moribus dicenda essent, prætermittere statuam.

Et sanè is fuit noster Vidua qui & aliorum multorum obitum, luculentis ornauit laudationibus: & de origine Iuris concionem habuit præclarissimam: & de disciplinis quibus ad Iurisprudentiæ laudem ascenditur, disputauit eleganter: & de literarum studijs quàm ad benè beatéque viuendum sint necessaria, pro concione verba fecit copiosè. Patauinam quoque Vrbem, hoc est Patriam suauissimam, atque omnium virtutum gloria cumulatissimam, celebrauit, atque alia sæpè multa pro vt occasio tulit, voce illa præclara & erudita in publicis cœtibus ornatè ac grauiter complexus est: quæ si existimem a me pro dignitate commendari posse, decerrem equidem ac fallar: tanta est earũ con-

concionum venuſtas & elegantia, tantus decor ac ſplendor, tanta vbertas & copia. Vt propterea in hiſce temporis anguſtijs ſatius ſit cætera ſilere, quàm ieiunè admodum eorum decus & pulchritudinem attingere aut tenuiter adumbrare. præſertim verò cum apud vos dicam Auditores ornatiſſimi, quibus ſatis ſupérque compertum eſt, quantus vel in patauino Gymnaſio, vel in florentiſſimis Stabilium, Recuperatorúmue Academijs, vel denique in auguſtiſſimo Beati Antonij templo, ad noſtrum Viduam audiendum concurſus fieret.

Ad eius igitur eruditionem atque doctrinam ſe ſe conuertat oratio. Qua in re ſileo Auditores quàm magnos in Poëtis & Hiſtoricis progreſſus haberet, dum humaniores diſciplinas tractaret adoleſcens. etſi enim egregij fuerunt illi quidem ac nobiles, ita vt carmine luſerit eleganter multa, ad hiſtoricam verò ſcriptionem (id quod comprobauit euentus) animum praeparauerit ac ſtylum, eos tamen libenter prætereo, quòd maiores ſe ſe & illuſtriores progreſſus offerant ſapientiæ. Ergo cum eloquentia, ad quam contendebat, & in cuius ſpatijs ſe ſe exercebat, Philoſophiæ ſtudium coniunxit & copulauit; quod ſanè ſtudium triennio toto vſque adeò ſtrenuè coluit ac diligenter, vt non modò Theſes publicè defenderit magna cum laude, verùm etiam eiuſdem Philoſophiæ lauream in Patauino Collegio ſumma cum omnium approbatione ſit conſecutus. Etſi enim non ita pridem vigeſimum exegiſſet annum, ita vt ægrè liceret per ætatem eam dignitatem attingere, veruntamen cum ſapientiſſimis illis Patribus Viduæ ingeniũ ac diligentia ſatis eſſent perſpecta, eum ſine cunctatione vlla Philoſophiæ doctorem renunciandum exiſtimarunt. Ita quidem priùs Philoſophiæ curriculum eſt ingreſſus, quàm plerique alij eius ætatis adoleſcentes Grammaticæ conficiant ſpatia: priùs ad eiuſdem curriculi calcem ac metam peruenit, quàm cæteri ex ijs carceribus egredi ſoleant.

Porrò autem cum noſter Vidua ſuum eloquentia & Philoſophia imbuiſſet pectus (ita tamen vt tum ſcribendo tum diſſerendo in illis ſe exerceret adhuc) animaduertit etiam, ac ſecum ipſe reputare coepit, quanti Iuriſprudentia

fieret inter mortales, quámque egregias vtilitates humanæ afferet societati. Hanc igitur sibi, quoniam ætas ac locus spem opportunitatémque offerrent, perdiscendam censuit, ac toto pectore amplectendam.

Primò igitur in Iustinianeis Institutionibus Aloysio Durantio Iurisconsulto egregio acuratè operam dedit: mox M. Antonij Ottellij, qui nunc matutinis horis è prima sede summa cum laude, atque ingenti auditorum & frequentia & vtilitate Ius Ciuile interpretatur, tunc verò pandectas explicabat; frequentare Gymnasium cœpit diligenter: idque vel quia intelligeret eius doctrinam atque interpretandi rationem frugiferam esse totam: vel quia eius elegantia & eruditione, addo etiam singulari humanitate & comitate, mirificè caperetur: vel demum quia nobilis hic Doctor Iurisprudentiæ studiosis iuuandis non modò propensus sed a Natura ipsa fictus videretur. Denique cum alia omnia Viduæ probabantur in hoc Iurisconsulto clarissimo, tum maximè incomparabilis illa perspicuitas, quæ non secus ac Sol colores, doctrinas illustrare solet atque ante oculos ponere. Cum verò sub celeberrimis hisce doctoribus præclara iecisset Iuris Ciuilis fundamenta, continuò ad Guidum Pancirolum qui pomeridianis horis è prima sede Ius Cæsareum explanabat, itare cœpit: quem quadriennio toto sedulo audiuit, ac priuatim quoque (vt a summo illo Iurisconsulto mirificè æstimabatur ac diligebatur) in difficillimis legum nodis consuluit. Quid multa? Ita sub eo profecit, tantum etiam sub Angelo Matthæacio, qui item Ius Cæsareum matutino tempore è prima declarabat sede, ac paulò post in Pontificio iure sub Bartolomæo Syluatico Iurisconsulto clarissimo & Equite splendidissimo, progressus est, vt breui, in Patauino Iurisconsultorum Collegio vtriusque Iuris lauream summa cum omnium approbatione adeptus sit. Quin etiam cum Octauius Salgherius, qui Iuris regulas per idem tempus nauiter explicabat, ad Pandectas interpretandas honorifico Senatus iudicio vocatus esset, vnus Vidua ex multis iisque Iurisprudentiæ scientia ornatissimis, delectus est qui in Salgherij locum ac sedem sufficeretur. in qua mirum est quantopere suam ille industriam atque doctrinam pari cum eloquentia coniunctam Triumuiris sapientissimis ac Serenissimæ Reipublicæ vniuersæ probauerit: incredibile dictu quantum Vniuersitati huic

ti huic ornatissimæ decus atque splendorem attulerit. præsertim verò quia priuatim quoque nemini non præsto erat quem iuuaret, & in doctrinarum studijs promoueret. Dialecticam totámque disserendi rationem ac viam sibi explanari postulabant aliqui: explanabat. Physicam sibi exponi petebant alij: exponebat. Iustiniani Institutiones enarrari plerique cupiebant, atque illarum nodos explicari: enarrabat ille explicabátque luculentè. In ea Iuris parte nonnulli exerceri malebant in qua corũ tentatur industria qui ad Iurisprudentiæ aspirant lauream: exercebat ille, eorúmque & ingenium & memoriam excitabat augebátque mirificè. ita quidem nemo non illius celebrabat doctrinam & sapientiam: nemo non eius industriam ac diligentiam non laudabat: nemo non eum admirabatur in oculísque ferebat: nemo non fausta illi omnia & fœlicia optabat & precabatur.

Sed o præposteram mortalium spem & gratulationem, o cupiditates hominum inanes. Dum viget, dum floret, dum amatur, dum colitur, dum publicè priuatimque virtutis specimen præbet, ac mortalibus iuuandis præsto est, repente extinguitur & rapitur: & qui tantam de se spem concitauerat, vt ad eandem sedem reseruari videretur in qua nuper Panciroli ac Cephali, olim etiam Bartholus ipse ac Baldus consedisset, (me miserum) sepulchro nunc humatur & conditur.

Sed imprudens sim ego, qui cum mihi de disciplinis dicendum proposuissem atque virtutibus quibus floruisset noster Vidua, in medio illarum cursu tam facilè ad eius mortem ac funus delapsus sim. Reprimam igitur dolorem meum, & oborientes lachrymas cohibebo. Vos quæso Auditores optimi, dum orationem ad institutum reuoco, quem tantisper perturbaui ordinem, dolori meo ignoscite.

Atque vt redeam ad reliqua eius doctrinæ monumenta, Patauinam historiam scribere aggressus erat noster Vidua: pro qua sanè mi ũ est quàm diligenter bibliothecas euoluisset multas: quàm varia in publicis tabulis obseruasset, aut ex tabulariis deprompsisset: quàm curiosè lapides & antiquitatis monumenta ruinásque ipsas perlustrasset: quot denique & quanta vndique congessisset, vt vetustissimæ huiusce Vrbis ac præclarissimæ conficeret Historiam. Sed dum multa parat, nihilque non explo

explorat, ecce tibi vix primum librum absoluit, vix amplissimarum veluti ædium initia ponit ac fundamenta, cum immatura morte abripitur. Quapropter cætera vel adumbrauit leuiter, vel ne adumbrauit quidem; ita vt inuidæ mortis iniuria quasi in Anaxagoræ chaos indigesta & confusa relicta sint. Tametsi talis fortasse nitor in eo vno elucet libro, & ad nobilem historiam tam præclara offert initia, vt si non Apellis factum renouatur, ac rursus Coæ Veneris caput ostentatur, at certè vel fides, vel ordo, vel orationis munditia & perspicuitas, quæ sunt historiæ caput ac vertex, non sint requirenda. Quanquam nihil est quod inficiemur, Auditores, Francisci Viduæ mortem vel ex eo perpetuis lachrymis esse deplorandam, quòd quæ Vrbs antiquitate, potentia, nobilitate, doctrina, longè floruit; egregia & nobili quæ illius gloriæ debebatur, historia Viduæ fato priuata sit. Ita quidem is qui maximè omnium patriæ decus historiarum monumentis atque adeò immortalitati consecrare & potuit & debuit, vel noluit, vel Romanæ studio, abstinuit: qui & voluit & generoso conatu tentauit, morte prohibitus est.

Iam verò quid dicam Auditores ornatissimi de egregijs ac luculentis quos Franciscus noster in Iustinianeas Institutiones conscripsit, Commentarijs? Cum enim illas adolescens peruolutasset acuratè, atque idem studium, quoniam Iurisprudentiæ fundamentum esse perspexerat, sæpè assiduáque meditatione iterasset, mox etiam, vt florentissimæ quam publicè instituebat, iuuentuti satisfaceret, priuatim explicare illas cœpisset, ac septemnium penè totum in hoc munere contriuisset, factum profectò est vt multa viderit quibus vetus illud monumentum dilucidari adhuc posset vberiùs. Ita sanè tum eleganti illud stylo ac mira perspicuitate enarrauit vniuersum, tum res difficillimas & inuolutas egregio ordine subtilitérque disseruit & explicauit. Vt quamuis eiusmodi Commentarium ferè absoluerit, quin tres primos libros recognouerit etiam & perpolierit, magnopere tamen dolendum sit, quòd illi quartum agnoscere ac limare, denique dignum hoc immortalitate monumentum omnibus vndique numeris absoluere, & publicis literis consignare, haud licuerit.

Dixi

Dixi de Viduæ noſtri admirabili tum ingenio, tum optimarum artium ſtudio: idque ſiue eloquentiam humanioreſque diſciplinas, ſiue Philoſophiam ac Iuriſprudentiam, requiramus. ſupereſt vt de optimis illius moribus Chriſtianiſque virtutibus ſi non ea omnia quæ dicenda eſſent, at certè quæ temporis ferant anguſtiæ, commemoremus. præſertim verò quia eloquentia atque doctrina, niſi probitas Chriſtianáque virtus acceſſerit, caducæ ac fluxæ videri poſſint, ſæpè etiam mortalibus obeſſe ſoleant: tantum abeſt vt ad veram prudentiam ac ſapientiam ſiue ad benè beatéque viuendum perducant hominem. Et quanquam magnopere vereor Auditores, ne Viduæ probitatem atque virtutem referenti mihi, externi aut etiam poſteri ægrè adiungant fidem, quòd multa videri poſſint præter communem conſuetudinem in eo accidiſſe, vos tamen ante quorum oculos atque ora quotidie verſatus eſt noſter Vidua, teſtificatione veſtra orationem meam veritatémque ipſam comprobabitis.

Ergo cum Franciſcus noſter Dei inprimis beneficio ac munere, parentis etiam optimi cura & vigilantia, eos præceptores nactus eſſet adoleſcens, qui non modò optimarum artium ſcientia, verùm etiam bonis moribus pietatéque florerent, mirum eſt quàm facilè cum bonis literis pudorem, modeſtiam, ac pietatem hauſerit; & Dei timorem, quem ſapientiæ initium eſſe quotidie audiebat, cum humanitatis ſtudiis coniunxerit. Quid plura? Tanta in eo animi moderatio, tanta honeſtas ac probitas, elucebat in dies magis ac magis, vt ſodalibus clarus eſſet omnibus, & ob omnibus vnicè diligeretur. præſertim verò quod comitas quoque illi ineſſet, quæ illum redderet chariorem. Quod ſanè effecit vt qui cum eo verſarentur, nobili modeſtiæ exemplo permoti, facilè illius mores ac verecundiam imitarentur. Legimus in Bernardino Sanenſi, cum adhuc eſſet adoleſcens, & ad ludum literarum itaret, talem ac tantam enituiſſe modeſtiam & verecundiam, vt ne verbum quidem illi excideret quod non morum honeſtatem redoleret. Itaque ſodales, ſi quando paulò hilariores inter ſe, vt fit, miſcerent ſermones, aut etiam profuſos riſus ederent, Bernardino

nardino aduentante, illud continuò vſurpare conſueuiſſe, Bernardinus adeſt: quo veluti ſymbolo de modeſtia ſe ſe mutuò admonentes, vultum illico ſermonémque componebant. hoc igitur in Vidua præclarum renouabatur exemplum; ita vt ſodales eo præſente honeſtatis ac modeſtiæ decus agnoſcerent & adamarent.

Porrò cum egregiè virtutem cum doctrina ſociaret Vidua, factum quoque eſt, vt in vita reliqua eum ſcopulum fœliciter declinarit in quem vtinam ex viris doctis non inciderent multi ac tanquam naufragium facerent. Etenim humana mens dum in dies doctrinarum ſtudijs occupatur, ijs abſorbetur ſæpè atque obruitur tota, ac veluti dementatur: ita vt quæ præcipua eſſe deberet pietatis cura, ac rerum diuinarum, mortis etiam ipſius meditatio, neſcio quo pacto deſeratur ac per incogitantiam atque deſidiam humanarum doctrinarum amor cœleſtibus bonis anteponatur. ſecus Franciſcus noſter: qui præterquamquòd ſtudiorum labores ad diuinam gloriam referebat omnes, rebus diuinis certam diei partem & ſtatas horas attribuebat in quibus Deo vacaret, & Chriſtianæ vitæ officia ardenter coleret. Quapropter quantum plerique alij vel ludo vel ſpectaculis vel conuiuijs humaniſque oblectamentis impendunt temporis, tantum ille ſacris Templis adeundis, atque animo expiando, diuiniſque præſidijs muniendo, tribuebat, otium reliquum doctrinarum ſtudijs ac neceſſarijs vitæ officiis tranſmittens. Quod ſanè corrupta hac ætate eò admirabilius ac laudabilius videri debet, quòd Vidua vegeto eſſet corpore ac robuſto, quin præferuidus ac ſucco plenus ac ſanguine: ita vt non deeſſent illi hoſtes quibus cum certandum eſſet vt Muſas & Virtutem colere poſſet, ac pietatem inprimis caſtè integréque tueri. Nam Viduam antequam ex Ephebis excederet, amiſiſſe parentem optimum, nec tamen deinde in ea libertate, in eo æſtu ætatis, quicquam ad iuuentutis illecebras deflexiſſe, quin celſo animo illas ſpreuiſſe, & incitatiore in dies curſu ad Sapientiæ ac Virtutis metam contendiſſe, compertum eſt.

Sed iam ſinite Auditores, vt quod Poetas olim in Romanorum prælijs canendis feciſſe legimus, id mihi in præſentia facere liceat in poſtremo Viduæ noſtri euentu: vt ſcilicet quæ calamitoſa ſunt atque funeſta, vel leuiſſimè attingam, vel potiùs, quoniam

niam dolore impedior, penitus prætermittam: præsertim verò quia sentio me dicendo longiùs prouectum esse, quàm debuissem. Tametsi enim pro egregiis Francisci nostri virtutibus ac meritis dicta sint perpauca, temporis tamen ac loci habenda est ratio: mihíque inprimis cauendum, ne singulari patientia & humanitate vestra abuti videar. Finem igitur dicendi faciam Auditores humanissimi, si tamen priùs vnum exposuero, quod mihi quidem inter tot doloris causas & mœroris non sine admiratione quadam & lætitia recurrit in mentem. At quid hoc tandem? Illud, illud inquam Consessus ornatissime, quod efferre non auderem, nisi aliis multis qui Vidua familiariter vterentur, perspectum esset. Decimo ab hinc lapide ad montem cui a Silice nomen est (Celsum appellant aliqui) villam conduxerat Vidua: in quam statim atque intermissio fieret scholarum, secedere statuerat commentandi causâ: vt nimirum lucubrationes ille suas vel promoueret, vel absolueret, vel perpoliret. Itaque iam & libros & supellectilem ad Montem Silicem transmiserat: iam diem præstituerat in quo discederet: iam quot quot offendebat amicos de consilio admonebat suo, ac de die inprimis quem profectioni destinasset, certiores faciebat. Cum ecce tibi, vbi aduentare cœpit dies, febri repente corripitur: ac tandem eo planè die quem profectioni destinauerat, è vita proficiscitur. Sed quid dico è vita proficiscitur? immo verò mortalitate exuitur, & ad immortalem vitam euolat ac sempiternam. quem enim ille discessui præfinierat diem, hunc diuinum Numen ab omni æternitate delegerat vt bonus famulus ac fidelis mortali hoc solutus carcere in Montem Celsum, in Cœlum inquam, migraret: immo verò ad Christum qui & Mons est & Petra, conscenderet. O igitur diem summa lætitia celebrandum, omnibus gaudiis recolendum. Etsi enim Vidua per te nobis adimitur, ac Patauinum Gymnasium Doctore orbatur egregio, Vrbs ciue priuatur optimo, quod sanè ingentes lachrymas postularet; veruntamen cum vos, Patres Amplissimi, comilitonem vestrum ac socium, vos, Iuuenes nobilissimi, Ducem vestrum atque Magistrum, inter cœlestes relatum facilè intelligatis, quidni luctus cedat gaudio, mœror in lætitiam conuertatur?

Ergo qui humanitatis hactenus dolore confecti sumus, ac nostra detrimenta defleuimus, iam Christianam fidem consolationi sectemur, & amico optimo beatam vitam hilari animo gratulemur.

QVINQVAGINTA ORATIONVM FINIS.

Habes, Candide Lector, nostras, quales quales illae sint, orationes. Breui autem accipies volumine altero tum Epistolas, quae praecipuè Libris, Thesibus, ac monumentis alijs dicandis accommodatae sint; tum verò Epitaphia, & Epigrammata varia.

Errata si quæ fortè occurrent, Lector Candidus æqui bonique consulat & corrigat.

CHARTARVM SERIES.

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

A a B b C c D d E e F f G g H h I i K K L l.

Omnes sunt duerniores: præter † ternionem, & L l simplicem.

PATAVII, Anno Salutis cIↄ. Iↄc. XIII.

In Beniana, Iohanne Baptista Martino Typographo,
FACTA A SVPERIORIBVS POTESTATE.